

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 10318

GESHIKHTE FUN DER YIDISHER
LITERATUR IN AMERIKE,
1870-1900

Elias Schulman

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אליהו שולמאן

געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור
אין אמעריקע

1870-1900

פארלאג א. וו. בידערמאן

ניו-יארק 1943

אויסגעזעצט: שלמה גאנץ
געסדרט די זשטן: פ. מאליניאק
אין דרוקערז "פאריש פרעס"
11 באראו סטריט, נ. י. 10

דעם אַנדענק פֿון מיין פֿאַטער
ר' פֿאַלק בן נחום הסופר שולמאַן

א י נ ה א ל ט

- קאפיטל איינס:
11 ..... יידן אין אמעריקע אין 19טן יארהונדערט
- קאפיטל צוויי:
33 ..... דער אנהייב פֿון דער יידישער פרעסע אין אמעריקע
- קאפיטל דריי:
58 ..... זשורנאליסטיק און זשורנאליזם
- קאפיטל פֿיר:
84 ..... דער יידישער פֿארוויילונג־ראמאן
- קאפיטל פינף:
104 ..... די קינסטלערישע פראזע
- קאפיטל זעקס:
140 ..... די יידישע פאעזיע
- קאפיטל זיבן:
237 ..... די יידישע דראמע

די „געשיכטע פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין אמעריקע 1870—1900“ האָב איך געשריבן אין ווילנע במשך 1935—1936, ווי אַן אַספּיראַנט פֿון ערשטן טורנוס פֿון דער ד״ר צמח שאַבאַד-אַספּיראַנטור בײַ דעם ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטוט.

איך באַנוץ זיך דאָ מיט דער געלעגנהייט אויסצודריקן אַ דאַנק ד״ר מאַקס וויינרײַך, דעם אַנפֿירער פֿון דער אַספּיראַנטור, זעליג קלמאַ-וויטש, זלמן רייזען, ד״ר י. שאַצקי און מ. שטאַרקמאַן פֿאַר זייערע עצות און אַנווייזונגען.

אין טיפֿן טרויער דערמאַן איך אויך די פֿריצײטיק אומגעקומענע חברים אַספּיראַנטן מ. נאַטיש און מנחם לינדער, און די אַנדערע אַספּיראַנטן און חברים פֿון דער הערלעכער גרופּע „יונג ווילנע“, וואָס האָבן מיט אַזוי פֿיל מי און מסירת-נפֿש געאַרבעט פֿאַר דער ייִדישער וויסנשאַפֿט און ייִדישער ליטעראַטור, און וואָס האָבן אויף אַזאַ חבֿרישן אַופֿן אַנגענעם געמאַכט מיין ווײַלן אין ווילנע. ווער ווייסט, וווּ און אויף ווע-מענס באַראַט זיי געפֿינען זיך איצט?

איך דאַנק דאָ אויך מיין חבֿר, דעם דיכטער אליעזר גרינבערג, פֿאַר דורכלייענען דעם מאַנוסקריפֿט און פֿאַר זײַנע קריטישע סוגעסטיעס.

. א . ש .

ניו-יאָרק, 1943.

קאפיטל איינס

יידן אין אמעריקע אין 19טן יארהונדערט

אין די לעצטע דריי צענדלינג יאר פֿון 19טן יארהונדערט הייבט זיך אָן צו אַנטוויקלען די ייִדישע ליטעראַטור אין אמעריקע. אין די יאָרן איז געלייגט געוואָרן דער פֿונדאַמענט פֿאַר דער אמעריקאַניש־ייִדישער ליטעראַטור וואָס האָט זיך דאָ שפּעטער פֿונאַנדערגעבלייט אין ערשטן פֿערטל פֿון צוואַנציקסטן יאָר־הונדערט.

דער ערשטער פּעריאָד פֿון דער אמעריקאַניש־ייִדישער ליטעראַטור — די עפֿאַכע וואָס ווערט דאָ באַהאַנדלט — צייכנט זיך ניט אויס מיט גאָר קיין גרויסע דערגרייכונגען. די פּראָזע איז אַ גאַנץ באַשיידענע — און אַפֿילו די דיכטונג קאָן זיך אויך ניט באַרימען מיט גאָר גרויסע אויפֿטוען. — אָבער אָן דעם פֿונדאַמענט וואָס איז דעמאָלט געלייגט געוואָרן פֿון די פּיאַנירן וואָלט ניט אויפֿגעקומען אַזאַ ליטעראַטור, ווי עס איז דאָ אויפֿגעקומען אין די שפּעטערע יאָרן.

די ייִדיש־אמעריקאַנישע ליטעראַטור פֿון ערשטן פּעריאָד צייכנט זיך אויס מיט איר רעוואָלוציאַנערן כאַראַקטער. דאָס איז איר הויפטשטריך. די ליטע־ראַטור איז מערסטנס אַן אַרבעטער־ליטעראַטור — אין דעם זין וואָס דער הויפט־העלד און דער הויפטמאָטיוו זינען דער אַרבעטער און דער שטאַנד פֿון אַרבע־טער. די מער באַגאַבטע שרייבערס און דיכטערס האָבן זייער גאַנצן טאַלאַנט און זייער גאַנצע ענערגיע געווידמעט דעם ייִדישן אַרבעטער. די ייִדישע שרייבערס שילדערן דאָס זייער שווערע און פּינפֿולע לעבן פֿון דעם ייִדישן אימיגראַנט אין דעם נייעם לאַנד — וואָס איז געוואָרן אַ נייע היים פֿאַר אַ גרויסן פּראָצענט פֿון ייִדישן פֿאָלק. די אמעריקאַניש־ייִדישע ליטעראַטור פֿון ערשטן פּעריאָד איז אַן אימיגראַנטישע ליטעראַטור. די שרייבערס פֿילן זיך נאָך ניט אַקלימאַטיזירט אין דער נייער היים. זיי פֿילן זיך נאָך פֿרעמד אין אמעריקע. זיי בענקען נאָך אַ היים, — זיי שרייבן דערפֿאַר מערסטנס אויף היימישע טעמעס און דריקן אויס אויף אַזאַ אופן זייער בענקשאַפֿט, זייער אומרו און די שוועריקייטן אַנצוצולעבן זיך אין אַ נייער סביבֿה.

אָבער דאָס איז ניט מער ווי נאַטירלעך, — וויל ליטעראַטור איז שטענדיק אַ פּראָדוקט פֿון דער צייט און פֿון דער סביבֿה, וווּ זי ווערט באַשאַפֿן; און אויך אין דער דאָזיקער ליטעראַטור האָבן מיר אַן אַפּשפּיגלונג פֿון דעם לעבן, קאַמף און אידעען פֿון ערשטן דור ייִדישע אימיגראַנטן.

כדי בעסער צו פארשטיין די יידישע ליטעראטור (1870—1900) — מוזן מיר זיך באקענען מיט דעם הינטערגרונט, מיט די סיבות פון דער יידישער אימיגראציע קיין אמעריקע, מיט דער פאליטישער און עקאנאמישער לאגע און מיט דעם אופן ווי אזוי די יידישע מאסן האבן זיך אנגעארדנט אין אמעריקע.

ניט צוליב ווילטאג פארלאזן פלוצים מחנות מענטשן זייערע היימען; און ניט צוליב פארגעניגן וועגן האבן גרויסע מאסן רוסישע, פוילישע און רומענישע יידן פארלאזט זייערע ווינערטער און זיך איבערגעקליבן אין דער ווינטער אמעריקע. געטריבן פון נויט, הונגער, דחקות, פאגראמען, שרעק און פאליטישע פארפאגונגען, האבן הונדערטער טויזנטער יידן פארלאזט זייערע היימען, ווו זיי זענען געווען אנגעווארצלט פאר הונדערטער יארן — און זיך באזעצט אין דער נייער היים. די יידישע מאסן האבן אויסגעקליבן אמעריקע און ניט קיין אנדער לאנד, וויל אין דער נייער וועלט האבן זיי זיך בעסער געקאנט אנבארדענען. אין אמעריקע האבן זיי געהאט מעגלעכקייטן צו געפינען, מער אדער ווייניקער, עקאנאמישע זיכערהייט און פאליטישע פרייהייטן.

שווער און ביטער איז געווען די לאגע פון די יידן אין רוסלאנד אין 19טן יארהונדערט. 94% פון אלע יידן האבן געוויינט אין תחום-המושב. 11.6% פון דער באפעלקערונג אין תחום איז באשטאנען פון יידן, און בלויז 2.5% פון דער יידישער באפעלקערונג איז געווען באשעפטיקט ביי לאנדווירטשאפט. 31.5% יידן האבן זיך פארנומען מיט האנדל און 36% מיט אינדוסטריע. יידן זענען אלע מאל געווען אפהענגיק פון די פויערים, און די שווערע לאגע פון די פויערים האט שווער געדריקט אויפן לעבן פון יידן. (1)

בלויז מיט א הונדערט יאר פריער האבן נאך די מערסטע יידן פון רוס לאנד געלעבט אין די דערפער. זיי זענען ניט געווען קיין ערד-ארבעטער, זיי האבן אבער אויסגעפילט א וויכטיקע עקאנאמישע פונקציע. זיי האבן אין יענע יארן געהאנדלט מיט די פויערים, נאר צוליב די מלחמות, קאזאקן-אויף-שטאנדן און מהומות איז דער האנדל שטארק געפאלן. די פויערים זענען פארארעמט געווארן, און דאס האט שלעכט געווירקט אויף דער עקאנאמישער לאגע פון יידן. דער יידישער ארבעטער שטעלט צונויף א קליינעם פראצענט פון דער אלגעמיינער באפעלקערונג, בעת דער ניטי-יידישער בעל-מלאכה האט זיך אלע מאל אין א שווערער צייט געקאנט אוימקערן אין דארף, און ווי ניט איז זיך דערבערן. אבער פארן יידישן בעל-מלאכה איז ניט געווען קיין וועג צוריק; ער האט ניט געהאט ווהין און צו וואס זיך אוימזוקערן, ער האט געמוזט בלייבן אין שטעטל.

די יידישע שטעט און שטעטלעך פון תחום-המושב זענען געווען פיל מיט ארעמע יידן, אין 1808 האבן זעכציק טויזנט יידישע פאמיליעס, לערך א האלבער מיליאן מענטשן, געמוזט פארלאזן די דערפער. די רעגירונג האט

יידן אין אמעריקע אין 19טן יארהונדערט

געוואָלט אַריבערפֿירן די יידן אויף נייע פרנסות. די זעלביקע רעגירונג האָט אָבער ניט אָסיגנירט קיין געלט אויף צו פֿראַדוקטיוויזירן די ייִדישע מאַסן — און דער רעזולטאַט איז געווען, אַז צו די אַרעמע שטעטלשע יידן זינען צוגע- קומען נייע קבצנים און אַרעמע זייט. אין 1803 האָט מען אָנגעהויבן אַרויס- טרייבן מאַסן יידן פֿון די דערפֿער פֿון וויטעבסקער גובערניע. און די נויט אין די ייִדישע שטעטלעך איז געוואָרן נאָך גרעסער ווי פֿריער. דחקות, עפֿי- דעמיס און הונגער האָבן געהערשט אין די שטעטלעך. און יידן זינען געווען געצוונגען צו זוכן נייע היימען. אין די וויסרוסישע שטעט האָבן זיך דעמאָלט פֿאַרשפּרייט לעגענדעס וועגן אַ נייער געגנט, וואָלין (דער פּעריאָד ווערט געשידערט פֿון מענדעלע מוכר־ספֿרים). אין 1822 האָבן 6,598 ייִדישע נפֿשות אויסגעוואַנדערט קיין נירוסלאַנד. די לעגענדע וועגן וואָלין האָט אָבער גיך געפֿלאַצט — ווייל אויך דאָרטן האָט געהערשט אַרעמקייט צווישן די ייִדישע מאַסן, און די איבערוואַנדערונג האָט ניט געקאָנט זיין זייערע ספעציפֿישע נויטן. ביז אין 1827 איז געקומען די נייע פֿאַראַרדענונג צו נעמען ייִדישע רעקרואַטן. יידן האָבן ווידער גענומען וואַנדערן און לויפֿן, פֿדי צו ראַטעווען זייערע קינדער. מען האָט פֿאַרלאָזן היימען און געשעפֿטן און מ'איז געלאָפֿן וווּ עס האָט זיך נאָך געלאָזט. אין דעם זעלביקן פּעריאָד האָט מען אויך גענומען טרייבן יידן פֿון די גרענעצשטעט, און דאָס האָט זיי נאָך מער פֿאַראַרעמט. די לאַגע פֿון יידן איז געווען אזוי שווער און טרויעריק, אַז זיי זינען געווען אַפֿילו גרייט צו פֿאַרן קיין סיביר. אין 1835 האָבן זיבן הונדערט ייִדישע פֿאַמיליעס, וואָס זינען באַשטאַנען פֿון 2,500 נפֿשות געמעלדעט, אַז זיי זינען גרייט צו עמיגרירן פֿון זייערע היימען קיין סיביר. די ניי געגרינדעטע ייִדישע קאָלאָ- ניס אין דרום־רוסלאַנד האָבן אָבער אויך ניט פֿאַרגרינגערט זייער שווערע לאַגע. דאָס ביסל יידן וואָס האָבן געווינט אין די גרויסרוסישע שטעט האָבן שטאַרק געליטן פֿון די רוסישע סוחרים וואָס האָבן געפֿירט אַ קאַמף קעגן זייערע ייִדישע קאָנקורענטן. מען דאַרף אָבער צוגעבן, אַז עס האָט זיך אויך געפֿונען אַ קליינע צאָל פֿאַרמעגלעכע יידן, וועמען ס'האָט זיך געלעבט גאַנץ גוט אין רוסלאַנד. אָבער די לאַגע פֿון די מערסטע יידן איז געווען אַ מיזערנע, און מיט דעם דער- קלערט זיך וואָס קיין אמעריקע זינען געפֿאַרן די אַרעמע שיכטן פֿון דער ייִדי- שער באַפֿעלקערונג. (2)

אין צווייטן העלפֿט פֿון 19טן יאָרהונדערט הייבט זיך אָן צו אַנטוויקלען דער קאָפיטאַליזם אין רוסלאַנד. די אינדוסטריע, דער האַנדל צעוואַקסן זיך, אָבער בלויז אַ קליינער טייל פֿון די רוסישע יידן האָט זיך אַרײַנגעפֿאַסט אין דער נייער אינדוסטריעלער אַרדענונג. דער תּחום איז געוואָרן פֿול מיט באַ- פֿרייטע פּויערים וואָס זינען געקומען זוכן אַרבעט. אין דער צייט וואָס גע- ציילטע יידן זינען אַרײַנגעדורנגען אין דער ניי אַנטוויקלטער אינדוסטריע, זינען אָבער די מערסטע יידן געבליבן קבצנים און דעפֿנים. (3)

אחוץ דעם איז די אנטוויקלונג פֿון קאפיטאליזם אין רוסלאַנד אָנגעגאַנגען לאַנגזאַם און עס זינען געווען פֿיל איינגעפֿונדעוועטע אינסטיטוציעס, וואָס האָבן זיך ניט געקאָנט צופאַסן צום קאפיטאליזם. „דאָס האָט געמאַכט שווערער די לאַגע פֿון די קאפיטאליסטן און פּראָדוצירער: זיי האָבן געליטן סײַ פֿונעם קאפיטאליזם, סײַ פֿון דער ניט־גענוגיקער אַנטוויקלונג פֿון קאפיטאליזם.“ (4)

אונטער די אומשטאַנדן האָבן ייִדן באַזונדער שטאַרק געליטן פֿון דעם, וואָס זיי זינען אַרויסגעוואָרפֿן געוואָרן פֿון זייערע אַלטע פּאַזיציעס — און האָבן זיך ניט געקאָנט לײַכט אַרײַנפאַסן אין די נײַע. די לאַגע פֿון ייִדן אין רוס־לאַנד איז געווען אַ שווערע, סײַ פֿאַרן אָנהײב פֿון קאפיטאליזם, סײַ נאָך דעם ווי דער קאפיטאליזם האָט זיך אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען אין רוסלאַנד.

די ייִדישע מאַסן אין רוסלאַנד, געטריבן פֿון עקאָנאָמישער נויט און פּאַרײַ־טישער רעכטלאָזיקייט, האָבן גענומען זוכן נײַע ווייני־ערטער, אַ נײַע היים — און אונטער די אומשטאַנדן האָט זיך אָנגעהויבן די ייִדישע אויסוואַנדערונג קיין אַמעריקע. רוסישע און פּוילישע ייִדן האָבן שוין פֿון פֿריער געהאַט אַנטדעקט אַמעריקע. שוין אין דער צײַט פֿון דער אַמעריקאַנער רעוואָלוציע (1776), שוין דעמאָלט, האָט אַ מיזרח־אײראָפּעיִשער ייִד געשפּילט אַ געוויסע ראָלע אין דעם אַמעריקאַנער קאַמף פֿאַר אומאַפּהענגיקייט. נאָך אין 1827, ווען עס איז אין רוסלאַנד אַרויס די פּאַראַרדענונג וועגן נעמען ייִדן אין דער אַרמײַ, זינען שוין ייִדן געלאָפֿן קיין אַמעריקע; און שפּעטער, ווען דער געזעץ איז אָנגעווענדט געוואָרן אויך אין פּוילן, האָט זיך די עמיגראַציע קיין אַמעריקע פּאַרגרעסערט. דער דורכגעפּאַלענער פּוילישער אויפֿשטאַנד פֿון 1863 און דער הונגער פֿון 1869 האָבן געצווונגען מאַסן ייִדן אויסצוואַנדערן אין דער נײַער וועלט. (5)

אַרום 1870 זינען שוין אין אַמעריקע געווען 7,500 רוסיש־פּוילישע ייִדן. מחמת דער געענדערטער עקאָנאָמישער לאַגע אין רוסלאַנד האָט זיך די ייִדישע אימיגראַציע פּאַרגרעסערט — און אין די יאָרן 1870—1880 זינען שוין אָנגע־קומען קיין אַמעריקע 41,051 ייִדן פֿון רוסלאַנד — אַ דורכשניט פֿון 4,000 אַ יאָר.

נאָך איידער די גרויסע מאַסן אימיגראַציע האָט זיך אָנגעהויבן, איז שוין אין ניו־יאָרק געווען אַ ייִדישע סֶבִיבָה; אין 1872 זינען שוין געווען אין ניו־יאָרק נײַן און צוואַנציק שולן. די ערשטע אימיגראַנטן האָבן דאָ איינגעפֿירט דעם אַלטן ייִדישן לעבנס־שטייגער. מען האָט אַראָפּגעבראַכט פֿון אײראָפּע חזנים, רבנים און דיײַנים. די ערשטע ייִדישע אימיגראַנטן האָבן דאָ וואָרעם אויפֿגענומען די נײַ אָנגעקומענע. די לעצטע האָבן זיך שוין ניט געפֿילט אַזוי איינזאַם אין דער נײַער סֶבִיבָה ווי די ערשטע אימיגראַנטן. מיט דער צײַט האָט זיך דאָ גענומען אויסקריסטאָליזירן אַ ייִדישער שטייגער וואָס איז געווען אַ געמיש פֿון פֿרומער ייִדישקייט און בײַדיקן אַמעריקאַניזם. ווען אב, קאַהאַן איז אָנגעקומען קיין אַמעריקע (1882), האָט ער שוין דאָ געפֿונען אַט די נײַע ייִדישקייט, וואָס איז

יידן אין אמעריקע אין 19טן יארהונדערט

מערסטנטייל באשטאנען פון פֿרומקייט און פֿלאַכן אמעריקאניזם. דער יידישער קוואַרטאַל איז געווען קליין און אַרעם און פֿיל מיט פּראָסטע יידן. (6)

די יידישע גרויסע מאַסן-אימיגראַציע קיין אמעריקע האָט זיך אָנגעהויבן אין יאָר 1881, ווען 5692 יידן האָבן אויסגעוואַנדערט קיין אמעריקע. די דירעקטע סיבה פֿון דער מאַסן-אימיגראַציע זינען געווען די פּאָנאָמען, אַבער די הויפּט-סיבות זינען געווען עקאָנאָמישע. די אימיגראַציע האָט זיך פֿון דעמאָלט אָן פֿאַרגרעסערט פֿון יאָר צו יאָר. די פֿריער אַריבערגעקומענע האָבן מיט דער צייט אַריבערגענומען זייערע קרובֿים און באַקאַנטע. יעדער מאָל ווען אַ נייער פּאָנאָמען איז אויסגעבראַכן, האָבן גרעסערע מאַסן יידן זיך געלאָזט אין וועג אַרײַן. די אימיגראַציע האָט זיך נאָך מער פֿאַרגרעסערט ווען מען האָט אין 1891 גענומען אַרויסשיקן יידן פֿון מאַסקווע און ווען מען האָט זיי אין 1893 געצווינגען צו פֿאַרלאָזן די דערפֿער. די שטעטלעך אין תּחום זינען נאָך יעדן גירוש געוואָרן פֿיל מיט נייע, היימלאָזע יידן, וואָס האָבן פֿאַרגרעסערט די ענגשאַפֿט אין די שוין אַזוי אויך איבערגעפֿולטע שטעט און שטעטלעך, און דאָס האָט נאָך שווערער געמאַכט די פֿאַגע פֿון יידן און זיי געצווינגען צו אימי-גרירן. (7)

פֿאַר די נייען יאָר, צווישן 1881 און 1900, איז העכער אַ האַלבער מיטאָן יידן אָנגעקומען קיין אמעריקע און זיך באַזעצט אין זייער נייער היים. אַ שטודיע פֿון דער יידישער עמיגראַציע באַווייזט ווי אין די יאָרן פֿון שפֿע אין אמעריקע איז די אימיגראַציע געשטיגן און אין יאָרן פֿון קריזיס איז די אַננוואַנדערונג גע-פֿאַרן. די אַפֿגעמיניע עקאָנאָמישע פֿאַגע אין פֿאַנד רעגולירט און באַשטימט דעם וווקס פֿון דער יידישער אימיגראַציע. אַזוי זעען מיר, אַז אין יאָר 1881 זינען אָנגעקומען קיין אמעריקע 5,692 יידן, אין 1882 — 13,202, און אין 1887 דערגרייכט שוין די צאָל אַריבערגעקומענע יידן 33,044.

אין די פֿינף יאָר פֿון 1881 ביז 1886 זינען אָנגעקומען קיין אמעריקע בלויז 77,105 יידן, און אין די יאָרן 1887—1892 — 243,687 יידן. צוליב דעם אינדוסטריעלן קריזיס פֿון 1893—1898 איז די אימיגראַציע ווידער געפֿאַרן. אין די זעקס יאָר זינען אַרײַנגעקומען אין פֿאַנד 167,566 יידן. צוזאַמען זינען אין די יאָרן 1881—1900 אָנגעקומען קיין אמעריקע 580,000 יידן. אין די יאָרן 1881—1890 האָבן יידן אויסגעמאַכט בלויז 3.7% פֿון דער אַפֿגעמיניער אימי-גראַציע קיין אמעריקע, אַבער אין די יאָרן 1890—1900 איז דער פּראָצענט יידישע אַננוואַנדערער געשטיגן ביז 10.7. (8)

עס איז געשטיגן ניט נאָר די יידישע אימיגראַציע, נאָר אויך די אַפֿגעמיניע אימיגראַציע. אַחוץ יידן האָבן אויך אויסגעוואַנדערט אַהער אין גרויסע מאַסן דײַטשן, ענגלאַנדער און אירלענדער. אין 1882 זינען אָנגעקומען קיין אמע-ריקע 788,992 אימיגראַנטן. שפעטער האָט זיך צוליב דעם קריזיס אין אמע-ריקע די אַננוואַנדערונג אַ ביסל פֿאַרקלענערט. אַבער אין 1892 שטייגט ווי-

קאפיטל איינס

דער די צאל אימיגראנטן: 623,084 מענטשן זינען דאס יאר אריינגעקומען אין לאנד. (9)

פון דעם איז ליכט צו זען, אז די יידישע אימיגראציע קיין אמעריקע איז ניט געווען קיין איזאלירטע געשעעניש. זי איז געווען ניט בלויז אן אויסוועג פון א ספעציפיש יידישער לאגע, נאר אן אלגעמיינער אויסוועג. פארפלאגטע און הונגעריקע מאסן פון גאר דער וועלט האבן זיך געצויגן קיין אמעריקע, און אמעריקע איז גרייט געווען אויפצונעמען און אריינצונעמען די אלע געפלאגטע, ווייל זי האט זיי געוואלט האבן און האט זיך אויך שטארק גענייטיקט אין זיי. די אויסגעקריצטע ווערטער אויף דער „סטאטוע פון פרעהייט“, גענומען פון א פיד פון דער צארטער יידיש-פארטוגעזישער דיכטערין עמא לאזארוס, גיבן איבער ריכטיק דאס געמיט פון דער דעמאליקער אמעריקע:

*Give me your tired, your poor,
Your huddled masses yearning to breathe free,
The wretched refuse of your teeming shore.
Send these, the homeless, tempest-tost to me,
I lift my lamp beside the golden door.*

—Emma Lazarus, "The New Colossus".

אין די יארן 1820—1893 זינען אריינגעקומען אין די פאראייניקטע שטאטן 16 מיליאן אימיגראנטן און העכער א דריטל פון דער צאל זינען אָנגעקומען אָהער צווישן די יארן 1880 און 1890. (10)

אין צווייטן העלפט פון 19טן יארהונדערט האט זיך שוין אין אמעריקע אָנגעהויבן א ראשיקער פראצעס פון אינדוסטריאליזאציע — ספעציעל איז זיך די אינדוסטריאליזאציע פֿונאַנדערגעוואקסן נאָכן בירגערקריג (1861—1865). מען האט אָנגעהויבן דורכפֿירן גרויסע אינדוסטריעלע פראיעקטן. אין 1869 האט מען פֿאַרענדיקט בויען די אינזנבאָן־ליניע צווישן דעם אַטלאַנטישן אַקעאַן און דעם פּאַסיפֿיק. אין יענעם פּערֿיאָד איז דערפֿונדן געוואָרן גאַז, עלעקטרישע באַליכטונג און טעלעפֿאָן. עס זינען אויך אָועקגעפֿייגט געוואָרן די טעלעגראַפֿישע דראַטן צווישן אמעריקע און אייראָפּע. מען דאַרף אויך ניט פֿאַרגעסן, אַז ביז 1856 איז בלויז אַ קליינע צאל מענטשן געקומען אָהער אויף דאַמפֿשיפֿן. די מערסטע זינען ביז דעמאָלט אָנגעקומען אויף זעגלשיפֿן. אָבער פֿון 1865 אָן איז שוין די מערהייט אָנגעקומען אויף דאַמפֿשיפֿן.

צווישן די יארן 1865—1873 זינען אויף יעדן געביט פון אינדוסטריע פֿאַרגעקומען ריזיקע פֿאַרשריטן. דער היימישער מאַרק איז אויסגעברייטערט און פֿאַרגרעסערט געוואָרן. צוליב דעם טאַריף (שטנער־אַפּאַל) האט זיך אָנגעהויבן אַנטוויקלען אַ ברייטע פֿאַבריקאַציע. אין 1859 זינען אין אמעריקע געווען 140,000 פֿאַבריקן, אָבער צען יאָר שפּעטער האט שוין זייער צאל דער-

יידן אין אמעריקע אין 19טן יארהונדערט

גרייכט 250,000. אין 1865 איז אינוועסטירט געוואָרן אין פֿאַבריקאַציע אַ קאַפיטאַל פֿון אַנדערטהאַלבן ביליאָן דאָלאַר, און אין 1878 איז די סומע פֿאַר טאַפֿט געוואָרן. די פּראָפּיטן זינען געוואַקסן ווי אויף הייוון. אין די דאָ זיקע יאָרן איז געלייגט געוואָרן דער פֿונדאַמענט פֿאַר אמעריקעס גרויס־קאַפיטאַל און פֿאַר אירע פֿעגענדאַרשי־זיקע פֿינאַנץ־דינאַסטיעס.

אויך די שטאַל־אינדוסטריע צעבלייט זיך שטאַרק אין יענע יאָרן. ס'ווערן דערפֿונדן מאַשינען וואָס פּראָדוצירן פּראָדוקטן אויף גרויסע מאַסשטאַבן. ס'קומען אויף פֿינאַנסירן און פֿינאַנץ־געשעפֿטן פֿון גרויסן פֿאַרנעם. אין 1864 זינען אין גאַנצן פֿאַנד געווען בלויז 584 בענק, און אין 1875 איז די צאָל באַנקהיזער גע־שטיגן ביז 1566. אין די זעלביקע יאָרן איז די צאָל שפּאַרבענק אין ניו־יאָרק פֿאַרגרעסערט געוואָרן פֿון 74 ביז 158. די אינדוסטריע האָט געהאַלטן אין איין וואַקסן, און אין דער זעלביקער צייט איז אויך געוואַקסן דער מאַנגל אין אַרבעטער. האָבן זיך די פֿאַבריקאַנטן אָן עצה געגעבן, און האָבן אַוועקגעשיקט אַגענטן קיין איראַפּע, פֿון וואַנען זיי זאָלן אימפּאָרטירן גרויסע מאַסן אַרבעטער, און דאָס האָט נאַטירלעך נאָך מער פֿאַרגרעסערט די אימיגראַציע.

אין די יאָרן נאָכן בירגערקריג איז דאָ אַנגעגאַנגען אַ פֿיבערהאַפֿטע טעטי־קייט. מען האָט געליען געלט, מען האָט ספּעקולירט, פֿאַרמשכונט און געפֿירט געשעפֿטן אויף אַ גרויסן שטייגער. אָבער געווינען פֿונעם האַנדל און פֿון דער עקספּאַנסיע האָבן הויפטזאַכלעך די קאַפיטאַליסטן און די פֿינאַנסירן. די אַרבעטער האָבן פֿון דער גאַנצער שפּע געהאַט גאַנץ ווייניק. עס איז אמת, אָן זינט 1860 האָבן זיך די שכירות פֿון די אַרבעטער פֿאַרגרעסערט אויף זעכציק פּראָצענט, דערפֿאַר האָבן אָבער די פּריוון אויף פֿעבנס־מיטלען זיך פֿאַרגרעסערט אויף ננציק פּראָצענט. דיר־געלט איז געשטיגן נאָך מער ווי דאָס; אַרבעטער האָבן געווינט אין ערגערע דירות ווי פֿאַרן בירגערקריג. די אַרבעטער זינען אויך געשפּינט געוואָרן מיט שלעכטע שפּינן, און בכפֿל איז די לאַגע פֿון די אַר־בעטער אין 1870 געווען שווערער ווי אין 1860. (11) דאָס וויינט, אָן מיט דער אינדוסטריאַליזאַציע האָט זיך די לאַגע פֿון די אַרבעטער ניט פֿאַרבעסערט, נאָר פֿאַרערגערט. אַרבעטער האָבן געוויינטלעך געאַרבעט צען שעה אַ טאָג און פֿאַרדינט ניט מער ווי צוויי דאָלאַר. אַ טייל אַרבעטער האָבן געאַרבעט ביי נאָך שווערערע באַדינגונגען. זיי האָבן געאַרבעט פֿון צוועלף ביז זעכצן שעה אַ טאָג פֿאַר די זעלביקע שכירות. די לאַגע פֿון דער אַרבעטער־פֿרוי איז געווען נאָך ערגער. די פֿרויען האָבן געאַרבעט לאַנגע שטונדן ביי שווערער אַרבעט און האָבן פֿאַרדינט אַרום פֿינף דאָלאַר אַ וואָך.

די מערסטע ניי אַנגעקומענע יידן זינען געווען באַשעפֿטיקט ביי דער נאָד־אינדוסטריע, אַ שווער פֿאַך, וואָס האָט זיך דערצו אַמווויניקסטן באַצאָלט. די לאַגע ביי דער אינדוסטריע איז געווען אַ שווערע און אַ פּלאַגנדיקע. מיר וועלן זיך אויף דעם גענוי און באַזונדער אַפּשטעלן אין דער ווייטערדיקער אַרבעט.

קאפיטל איינעם

אבער זאל דא דערווייז באמערקט ווערן, אז יידן זינען דא ניט אריינגעפאלן ווי אין א גן-עדן, ווי מאנכע פון זיי האבן זיך פארגעשטעלט, נאר אין א לאנד, ווו דער קאפיטאליזם האט זיך ערשט אנגעהויבן ברוטאל און ראשיק צו אנטוויקלען. די אימיגראנטן האבן דא געדארפט דורכגיין דעם זעלביקן שווערן עטאפ ווי די מערסטע ארבעטער אין דער צייט פון דעם אנהייב פון דער אינדוסטריעלער רעוואלוציע. אבער ווי שווער עס איז ניט געווען די לאגע פון די יידישע אימיגראנטן אין דער נייער היים, איז זי אלץ נאך געווען בעסער ווי אין זייערע היימען אין מיזרח-איייראפע. אין א יידישער בראשור, וואס איז ארויס אין אדעס אין 1891, האט ג. מ. פרייס געשריבן, אז א פאמיליע פון 5-6 פערזאן קאן אין ניו-יארק מאכן א לעבן פאר אכט דאלאר א וואך. די זעלביקע פאמיליע קאן לעבן זייטיש פאר צוועלף דאלאר א וואך, און גאנץ פנץ פאר אכצן דאלאר. און א צווייטער שרייבער פון יענער צייט (ניט קיין ייד) האט געשריבן, אז די יידישע אימיגראנטן האבן געלעבט בעסער און געגעסן טזערערע שפיזן ווי די ניט-יידישע אימיגראנטן. (12)

ג. מ. פרייס ווערט באטראכט פאר דעם ערשטן היסטאריקער פון דער רוסיש-יידישער עמיגראציע קיין אמעריקע. ער האט אין א צאל גלענצנדע קארעס פאנדענצן אין דעם יידיש-רוסישן זשורנאל „וואסכאד“ (1891) דער ערשטער געשיידערט די שווערע צייטן און יסורים פון די יידישע אימיגראנטן אין אמעריקע אין די ערשטע אכציקער יארן. ער האט אויך געשפילט א גרויסע ראלע אין קאאנאזירן יידישע ארבעטער דא אין לאנד. אין די לעצטע יארן איז ד'ר פרייס געווען דער גרינדער און הויפטדאקטאר פון דעם „געוונט-צענטער“ בני דער „אינטערנעשאנעל לידיס גארמענט ווירקערס יוניאן“. לויט די מינונגען פון די וואס האבן אים געקאנט פערזענלעך, איז ער געווען איינער פון די מערק-ווערדיקסטע אידעאליסטן און געלערנטע, וואס זיין דור האט ארויסגעגעבן. (ג. מ. פרייס איז געשטארבן אין ניו-יארק, אין 1942).

אין 1890 האט דער באראן הירש-פאנד דורכגעפירט א פארמעלן צענזוס אין דריי ריין אימיגראנטישע, פראלעטארישע קווארטאלן. די אונטערזוכונג האט ארוםגענומען 111,690 יידישע נפשות. דערפון זינען 1967 געגאנגען אין די אלגעמיינע שולן, באשעפטיקטע פערזאנען זינען געווען 21,979; פון די באשעפטיקטע זינען געווען 16,813 ארבעטער (די איבעריקע זינען געווען משרתים, פעדלער און קרעמער). פון דער צאל ארבעטער זינען דריי פערטל געווען באשעפטיקט בני נאדל-ארבעט. (13) דער פרייער דערמאנטער ג. מ. פרייס האט אנגעגעבן, אז 20% פון אלע באשעפטיקטע אימיגראנטן האבן געארבעט בני העמדער. (14) די שפעטער אנגעקומענע אימיגראנטן זינען אויך אריינגע-צויגן געווארן אין דער נאדל-אינדוסטריע. עס איז דעריבער נייטיק צו באקע-נען זיך מיט דער אנטוויקלונג פון דער נאדל-אינדוסטריע, כדי צו זען אונטער

יידן אין אמעריקע אין 19טן יארהונדערט

וואָס פֿאַר אַ באַדינגונגען די ערשטע ייִדישע אימיגראַנטן האָבן דאָ געלעבט, געאַרבעט און געבויט.

די אינדוסטריע פֿון פֿרויענקליידער, ביי וועלכע די נייע ייִדישע אימיגראַנטן האָבן געאַרבעט, האָט זיך שטאַרק פֿאַרגרעסערט אין לעצטן פֿערטל פֿון 19טן יאָרהונדערט. אין 1860 זינען ביי אַט דער אַרבעט געווען באַשעפֿטיקט 5,739 אַרבעטער, אָבער צוואַנציק יאָר שפעטער, אין 1880, האָט שוין די צאָל אַרבעטער אין דער אינדוסטריע דערגרייכט 25,192. אין 1880 איז אין דער אינדוסטריע געווען אינוועסטירט אַכט מיליאָן דאָלאַר און אין 1890 האָט שוין דער אינוועסטירטער קאָפיטאַל דערגרייכט איין און צוואַנציק מיליאָן דאָלאַר. אין 1880 איז פּראָדוצירט געוואָרן סחורה פֿאַר צוויי און דרייסיק מיליאָן דאָלאַר און אין 1890 איז די פּראָדוקציע געשטיגן אויף אַכט און זעכציק מיליאָן דאָלאַר. די צאָל פֿון פֿאַבריקן האָט זיך, אין דעם זעלביקן פּעריאָד, פֿאַרגרעסערט פֿון 562 אויף 1,224 און די צאָל אַרבעטער האָט שוין אין 1890 דערגרייכט 39,149. גאָר אין די ערשטע צייטן פֿון דער אַנטוויקלונג פֿון דער אינדוסטריע זינען ביי דער אַרבעט געווען באַשעפֿטיקט מערסטנס פֿרויען, אָבער מיט דער דערפֿיניִנג דונג פֿון אַ נייעם צושנייד־מעסער (1876) האָט זיך די צאָל פֿרויען אַרבעטער שטאַרק פֿאַרקלענערט, און זייערע ערטער זינען פֿאַרנומען געוואָרן פֿון מענער.

אין יענע יאָרן איז די פּראָדוקציע פֿון פֿרויענקליידער געלעגן אין די הענט פֿון דזשעסע יידן. אַרום 1880 איז אַנטשטאַנען די קאָנטראַקט־סיסטעם, ד״ה מענטשן וואָס האָבן פֿאַרמאָגט אַ קליינעם קאָפיטאַל האָבן אָנגענומען קאָנטראַקטן פֿון פֿאַרטיקע פֿרויענקליידער, און די „קאָנטראַקט־אַרבעטער“ פֿלעגן דערנאָך אַרויסגעבן די אַרבעט צו די ניי אָנגעקומענע אימיגראַנטן, וואָס פֿלעגן פֿאַרטיק מאַכן די קליידער ביי זיך אין דער היים. אַט די סיסטעם פֿון אַרבעטן אין דער היים איז געווען צוגעפֿאַסט פֿאַר די אימיגראַנטן, וואָס האָבן פֿריער קיין מאָל נישט געאַרבעט אין אַ פֿאַבריק. די אַרעמע, ענגע וווינונגען זינען דעמאָלט פֿאַר־וואַנדלט געוואָרן אין „פֿאַבריקן“, אין „שוויצשעפֿער“, וואָס זינען שפעטער אזוי פֿיל מאָל געשיידערט געוואָרן פֿון ייִדישע שרעכערס און דיכטערס. אין אַט די „פֿאַבריקן“ האָט מען געאַרבעט לאַנגע שעהען, אונטער שלעכטע סאַניטאַרישע באַדינגונגען און פֿאַר מיזערנע שכירות. מען האָט געאַרבעט, אין סעזאָן פֿון זעכצן ביז אַכצן שעה אַ טאָג. אַן אַרבעטוואָך איז באַשטאַנען פֿון זעכציק ביז פֿיר און אַכציק שעה. צווישן די יאָרן 1883 און 1885 זינען צווייב דעם אויפֿ־קום פֿון די „שוויצשעפֿער“, די שכירות געפֿאַלן פֿון פֿופֿצן דאָלאַר אַ וואָך אויף זיבן דאָלאַר. די בעסטע אַרבעטער פֿלעגן פֿאַרדינען צען דאָלאַר אַ וואָך, און די פֿאַנגזאַמערע האָבן פֿאַרדינט נישט מער ווי זעקס און זיבן דאָלאַר אַ וואָך.

דער געדיכטסטער ייִדישער קוואַרטאַל אין ניו־יאָרק איז אין יענע יאָרן געווען דער צענטער באַצירק. פֿון יעדע דריי מענטשן איז איינער געשאַפֿן אין צימערן אָן ווענטילאַציע. און אַט די ענגע און שלעכטע דירות זינען נאָך דורך

קאפיטל איינס

די טעג פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין „פֿאַבריקן“. פֿון דעם אַלעם קאָן מען זיך
ליכט פֿאַרשטעלן ווי אַזוי ס'האַבן געלעבט אין יענער צײַט די ייִדישע אַרבע-
טער. מען האָט געאַרבעט בײַ טאָג און בײַ נאַכט אין שמוציקע, ענגע צימערן, אָן
לופֿט און אָן לײַכט. אַ גרויסער פּראָצענט פֿון די אַרבעטער איז דעמאָלט קראַנק
געוואָרן אויף שווינדזוכט, ווי אַ רעזולטאַט פֿון די אומדערטרעגלעכע באַדינגונגען.
די הײַזער זײַנען געווען מער ענדלעך אויף פֿייער-„פּאַסטקעס“ ווי אויף ווייַן-
הײַזער, און אַפֿט מאָל האָבן טאַקע דאָ אויסגעבראַכן שריפֿות, און ניט איין מאָל
זײַנען דאָ צענדלינגער אַרבעטער-לעבנס געפֿאַלן קרבנות און אומגעקומען אין
פֿייער. דאָס שפּעטערדיקע „טרייענגל-פֿייער“ איז געבליבן אַ טרויעריקע דאַטע
אין דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער אימיגראַציע אין אַמעריקע, און מאַריס
ראַזענפֿעלד האָט שפּעטער אין זײַן באַרימט ליד „די רויטע בהרה“ געשריבן אויפֿן
טויט פֿון „די פֿאַרברענטע פֿאַבריק-מיידלעך אין ניו-יאָרק“ און ער האָט אויס-
געפֿאַדן זײַן גאַנצן צאָרן אין די פֿאַלגנדע פֿערזן:

אויף דיין געוויסן, רייכער, אונדזער טרויער,
אויף דיין געוויסן אונדזער קלאַג.
עס זאָל דורך נאַכט און טאָג
דיך שרעקן דער פֿאַרברענטער מויער,
און אונדזערע טעכטער אין די פֿלאַמען
זאָלן דיין לעבן פֿאַרשמען!
בײַ די שימחות פֿון דינע קינדער
זאָלטו פֿילן די קללה
פֿון דער רויטער בהלה!

איז ניט קיין חידוש וואָס די אימיגראַנטן, וועלכע האָבן געאַרבעט בײַ אַט
די באַדינגונגען זײַנען געווען אַנטוישט אין זייער נײַער היים, הגם — ווי מיר
האַבן פֿריער געזען — האָט זיך זיי דאָ געלעבט ניט ערגער ווי אין דער „אַלטער“
היים, און אפֿשר נאָך בעסער. (15)

אַ סך פֿון די אַרבעטער האָבן אָבער אָנגעהויבן האַסן זייער אַרבעט און
די קלאַגעדיקע אומשטענדן און געזוכט אַלערליי אויסוועגן ווי אַזוי פֿטור צו
ווערן פֿון זייער מיזערנעם שטאַנד. די וואָס האָבן געהאַט אַ מעגלעכקייט
זײַנען אַזיין געוואָרן „קאָנטראַקטאַרס“ און פֿאַבריקאַנטן. אַנדערע זײַנען גע-
וואָרן פּעדלער און קרעמער. אַט דער עלעמענט האָט אָנגעהויבן צו האַסן די
פֿאַבריק, די אַרבעט, און ער איז געווען גליקלעך, ווען אים איז געלונגען אַרויס-
צוראַטעווען זיך פֿון דעם גיהנומשן „סוועט שאַפּ“. פֿון דעם עלעמענט האָט
זיך אַנטוויקלט דער ייִדישער מיטל-קלאַס און די ייִדישע בורזשואַזיע, וואָס האָבן
זיך שפּעטער אָפּגעקערט מיט פֿאַראַכטונג פֿון דער אַרבעטער-באַוועגונג. דער
דאָזיקער עלעמענט האָט שפּעטער באַשאַפֿן אַן אייגענע פרעסע און אויך אַ לײַטע-

יידן אין אמעריקע אין 19טן יארהונדערט

ראַטור, וואָס האָט אויסגעדריקט איר געמיט, אירע פֿאַרלאַנגען און אירע אידעען. דאָס ייִדישע קליינבירגערטום און די ריכטערע עלעמענטן פֿון יענע יאָרן האָבן דאָ באַשאַפֿן די סביִבה, וווּ עס זינען אויפֿגעקומען פֿלעריי „ראַמאַניסטן“ און דאָמאַנען־שריבערס, דיכטערס און פֿאַליטיקערס, אויף וועלכע מיר וועלן זיך שפעטער גענוי אָפּשטעלן.

אויך יענע וואָס זינען פֿאַרבליבן אַרבעטן האָבן געהאַטט דעם שוויצשאַפּ. זיי זינען געווען אומצופֿרידן מיט די באַדינגונגען, ביי וועלכע זיי האָבן געאַרבעט. זיי זינען פֿון דעסט וועגן ניט אַנטלאָפֿן, זיי זינען געבליבן אויף די ערטער און האָבן אָנגעפֿירט אַ קאַמף פֿאַר בעסערע באַדינגונגען און פֿאַר אַ בעסערן לעבן. די דאָזיקע אַרבעטער האָבן דאָ באַשאַפֿן אַ סביִבה, וווּ עס איז געלייגט געוואָרן דער פֿונדאַמענט פֿון דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אמעריקע. די דאָ־זיקע אַרבעטער האָבן דערמעגלעכט דעם אויפֿקום פֿון אַ ייִדישער ליטעראַטור אין אמעריקע, וואָס איז געווען דורכגעדרונגען מיט פּראָגרעסיווע, ראַדיקאַלע און סאָציאַליסטישע אידעען. אין דער צייט וואָס די „אידעאָלן“ פֿון דעם ייִדישן קליינבירגערטום זינען אויסגעדריקט געוואָרן אין די שונדראַמאַנען, איז אַנט־שטאַנען אַ ייִדישע רעוואָלוציאָנערע ליטעראַטור, וואָס איז געווען אַן אויסדרוק פֿון די אידעען און שטרעבונגען פֿון דעם ייִדישן באַוווּסטזיניקן אַרבעטער, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען אין דער ניער היים — אין אמעריקע. די ייִדישע אינטעלעקטואַלן וואָס זינען אַראַפֿגעקומען קיין אמעריקע אין די אַכציקער יאָרן האָבן דאָ געפֿונען אַן אַרבעטער־סביִבה, אַ מענטשן־מאַטעריאַל, וואָס איז שוין געווען גרייט זיך צוצוהערן צו זיי און אויפֿצונעמען זייערע פֿרײַהייט־אידעען.

צוזאַמען מיט די פשוטע ייִדישע מאַסן וואָס זינען אָנגעקומען קיין אמעריקע אין די אַכציקער יאָרן זינען אויך געקומען עטלעכע צענדלינג אינטעליגענטן. אַט די אינטעליגענטן האָבן ניט אויסגעוואַנדערט, ווי די מאַסן, צוליב הונגער, נאַר צוליב פֿאַליטישע און אידעישע סיבות. די גרעסטע צאָל פֿון זיי איז געקומען אין דער ניער וועלט, כדי צו גרינדן דאָ און באַזעצן זיך אין אייגענע קאַמוניס־טישע קאָלאָניעס. אַט די אינטעליגענטן וואָס האָבן אין רוסלאַנד אַרגאַניזירט די „עם עולם“־אַרגאַניזאַציע האָבן אויך מיטגעבראַכט קיין אמעריקע זייער ערשטן אידעאָליום און ריינעם גרויבן. עטלעכע פֿון זיי האָבן שוין געהאַט גענומען אַן אַנטייל אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג אין רוסלאַנד; אַנדערע — אין מערבֿ־אײראָפּע. זיי אלע האָבן אָבער געחלומט פֿון אָנהייבן פֿירן אַ נייִ לעבן אין דער ניער היים. אַ טייל פֿון די אָנגעקומענע גרופּעס אינטעליגענטן האָבן טאַקע געגרינדעט אַווינע קאָלאָניעס אין קענזאַס, אַרעגאָן, ליוויזאַנאַ און אין אַנדערע שטאַטן. די גרעסטע קאָלאָניע איז געגרינדעט געוואָרן אין אַרעגאָן, און זי האָט עקסיסטירט פֿון 1883 ביז 1887. צווישן די דאָזיקע האָבן זיך געפֿונען נאָיווע אידעאָליסטן מיט פֿאַנטאַסטישע פֿלענער, ווייל אין אַט דער קאָלאָניע האָבן

קאפיטל איינעם

די נאיווע קאלאניסטן געפלאגט צו בויען שיפן וואס זאלן אפגיין קיין סיביר און ארויסראטעווען פון די צארישע תפיסות דארטן די פאליטישע ארעסטירטע. די וואס האבן זיך ניט באזעצט אין די אגריקולטורעלע קאלאניעס האבן געגרינדעט קאמונעס אין ניו-יארק גופא. אבער ס'די קאלאניעס, ס'די קאמונעס זינען מיט דער צייט אונטערגעגאנגען. עס זינען געווען פיל סיבות, פאר וואס די קאלאניעס האבן לאנג ניט געקאנט עקסיסטירן. דער שווערער קלימאט, די שווערע ארבעט און דוחק אין געלט האבן געמוזט פירן צום אונטערגאנג פון די קאלאניעס. (16) און ס'ווי ס'האבן ניט אלע אינטעליגענטן זיך באזעצט אין די קאמונעס. אייניקע פון זיי האבן באדאך באגריפן, אז מען קאן ניט בויען קיין קאמוניסטישע קאלאניעס אין א קאפיטאליסטישער געזעלשאפט. אנדערע ווי דער האט געצויגן צוריק אין שטאט ארען, און א טייל פון זיי זינען פון אנהייב אן געבליבן וווינען אין ניו-יארק. (17)

ניט געקוקט אויף זייער אידעאלזיום האבן אויך די אינטעליגענטן ניט געהאט קיין אויסגעקריסטאליזירטע און פעסט באשטימטע מיינונגען. עטלעכע פון זיי זינען שנעל באאזנפלוסט געווארן פון ד'ר פעליקס אדלער — דעם גרינדער פון דער „עטישער קולטור-געזעלשאפט“. ד'ר פעליקס אדלער, וואס איז שפעטער געווארן א פראפעסאר אין קאלאמביא-אוניווערסיטעט, איז אין יענע יארן געווען א יידיש-רעפארמישער קהל-טוער. ער האט א סך אגיתירט פאר בעסערע „טענעמענט-הזנער“, ער האט געגרינדעט א קאמיסיע, וואס האט זיך אפגעגעבן מיט אונטערזוכן די סאניטארישע באדינונגען און מיט פארשן דאס לעבן פון די יידישע אימיגראנטן. ער איז אין א גאנצע מיינ געווען פאראינטער-רעסירט אין מעסיקע און גראדועלע אויסבעסערונגען פון ארבעטער און איז זיך ראדיקאל צעגאנגען מיט די עקסטרעמע מיינונגען פון די ערשטע סאציאליסטישע און אנארכיסטישע יידישע אימיגראנטן אין אמעריקע. אנדערע ווידער זינען געווארן אנהענגערס פון דעם רוסישן פאזיטיוויסט וויליאם פריי, — אבער די גרעסטע צאל פון זיי זינען געווארן אדער סאציאל-דעמאקראטן, אדער אנהענגערס פון דייטשן אנארכיסט יאהאן מאסט. (18).

די אינטעליגענטן וואס זינען פון אנהייב אן פארבליבן אין ניו-יארק און יענע וואס האבן זיך אומגעקערט אין שטאט ארען האבן גענומען טאן פראקטישע ארבעט צווישן די יידישע מאסן. אמת, קיין גרויס צוטרוי צו די ראדיקאלן האט די יידישע מאסע ניט געהאט. די מאסע איז דעמאלט מערסטנס באשטאנען פון אומוויסנדיקע, רויע מענטשן. נישט אלע יידישע ארבעטער זינען שוין געווען גרייט אויפצונעמען די אידעאלן, וואס די אינטעליגענטן האבן געפריידיקט. די מאסע האט ניט געקאנט אונטערשיידן צווישן א ראדיקאל און א מיסיאנער. גיין שבת אין יידישן קווארטאל מיט א ציגארעט אין מויל איז געווען א געפאר: די בעל-הבתישע ציטונג „די יודישע גאזעטען“ האט דערצו נאך אנגעפירט א קאמפאניע קעגן די ראדיקאלן, און דאס האט נאך מער פארגרע-

י'דן אין אמעריקע אין 19טן יארהונדערט

סערט דעם תהום צווישן די ראדיקאלן און דער ארבעטער-מאסע. די צייטונג פלעגט אטאקירן די ראדיקאלן, פאר וואס אויף זייערע מיטינגען זיצן מענער און פרויען צוזאמען, און אויך דערפאר וואס מען פלעגט אויף מיטינגען רויכערן אום שבת. די זעליקע צייטונג האט גיט אונטערגעשיידט צווישן ראדיקאלן און מיסיאנערן.

אבער די קינסטלעכע וואנט, וואס איז אויפגעבויט געווארן צווישן די ראדיקאלן און די מאסן, האט גיט אנגעהאטן אייביק. מיט דער צייט איז פארגעקומען א פארשטענדעניש צווישן די ראדיקאלן און די מאסן. דורך לאנג-זאמער, געדולדיקער ארבעט און פראפאגאנדע האבן די ראדיקאלן געווינען דעם צוטרוי פון די מאסן. די ראדיקאלן האבן זיך באקענט מיט די גויטן פון די ארעמע, גרויע יידישע מאסן, און ביסלעכווייז זיי אויפגעקלערט און זיי געגעבן צו פארשטיין, אז די לאגע איז גיט אין גאנצן האפענונגסלאז, און אז עס זיינען פאראן מעגלעכקייטן, דורך וועלכע זיי קאנען פארגרינגערן זייער שווער און ארעם לעבן.

די ראדיקאלע אינטעליגענץ האט זיך דערנענטערט צו דער מאסע, זי דערצויגן, זי געלערנט, און אזוי ארום געווינען איר צוטרוי. און עס איז צום קרעדיט פון דער יעניקער ראדיקאלער אינטעליגענץ, וואס אין יאר 1886 איז איר געלונגען צו ארגאניזירן א ליגע צו קעמפן קעגן דער שוידערלעכער שוויצ-סיסטעם. (19) דער ארבעטער האט ביסלעכווייז דערפילט, אז ער האט אין דער אינטעליגענץ געפונען א צד, צו וועמען ער האט זיך געקאנט ווענדן אין אן עת-צרה. דער יידישער ארבעטער איז דאנקבאר געווען דער אינטעליגענץ, ווען א שטרעק איז געווינען געווארן. און מיט דער צייט זיינען די ארבעטער ביסלעכווייז אריינגעצויגן געווארן אין דער באוועגונג. (20)

די אימיגראנטן האבן זיך גראדועל אקלימאטיזירט און זיך אנגעהויבן אנטצולעבן מיט דעם געדאנק, אז אמעריקע איז און בלייבט זייער היים; און עס אנטשטייט בהדרגהדיק א באוויסטיגיקע ארבעטערשאפט. די אידעע פון סאציאליזם ווערט אזוי פאפולער, אז עס דערפילט זיך א פאדערונג פאר א יידישן סאציאליסטישן ארגאן — און אין 1886 ווערט געגרינדעט, דורך פריוואט-טער איניציאטיוו און אויף פריוואטע פלאנדן, א סאציאליסטישע צייטונג. (21)

די יידישע ראדיקאלן וואס האבן גענומען זוכן א וועג צו די יידישע ארבע-טער-מאסן האבן דערווייל גענומען ארגאניזירן קלובן און פאראייניגען. אין יולי 1882 איז געגרינדעט געווארן דער „פראפאגאנדע-פאראיין“ מיטן צוועק צו ארגאניזירן יוניאנס און אנטפירן א רעוואלוציאנערע אויפקלערונג-ארבעט צווישן די יידישע מאסן. די פראפאגאנדע איז אנגעפירט געווארן אויף רוסיש — די שפראך פון דער אינטעליגענץ, וואס איז אבער געווען פרעמד די גרויסע יידישע מאסן. צו די יידישע ארבעטער האט מען געדארפט רעדן אויף זייער אייגענער שפראך, אויף יידיש. די ראדיקאלן, מערסטנס רוסיפיצירטע אינטע-

קאפיטל איינעם

ליגענטן, האבן בנים אנהייב ניט געגלייבט, אז עס איז מעגלעך אַנצופירן אַ סאַציאַליסטישע פּראָפּאָגאַנדע אַדער וועלכע עס איז קולטור-אַרבעט אויף ייִדיש. אָבער ביסלעכווייז איז ביי זיי רייף געוואָרן דער געדאַנק, אַז נאָר דורך ייִדיש קאָן מען דערגרייכן די ייִדישע אַרבעטער. אב. קאַהאַן, דער רעדאַקטאָר פֿון איצטיקן „פֿאַרווערטס“, האָט אַרײַנגעבראַכט אַ פֿאַרשלאָג, אַז מען זאָל אָנהייבן צו פֿירן די אַרבעט אויף ייִדיש. די ערשטע ייִדישע פֿעקציע איז טאַקע געהאַלטן געוואָרן פֿון אב. קאַהאַן דעם 26טן יולי 1882. דער אויסערגעוויינטלעך גרוי-סער דערפֿאַלג פֿון דער דאָזיקער ערשטער פֿעקציע אויף ייִדיש האָט דעמאָסט באַשטימט, אַז ייִדיש זאָל ווערן די שפּראַך פֿון דער ייִדישער סאַציאַליסטישער און אַרבעטער-באַוועגונג אין אַמעריקע. (22) דורך ייִדיש איז געשלאָסן גע-וואָרן דער בונד צווישן דער מאַסע און דער אינטעליגענץ.

אין יוני 1884 איז געגרינדעט געוואָרן דער „רוסישער אַרבעטער-פֿאַראיין“ און אין 1885 — דער „רוסישער פֿייבאַר פֿעסעום“ (אַרבעטער-פֿיציי), און אין פֿעברואַר פֿון זעלביקן יאָר איז אַרגאַניזירט געוואָרן דער „רוסיש-ייִדישער אַרבעטער-פֿאַראיין“ — מיטן ציל אַנצופֿירן פּראָפּאָגאַנדע-אַרבעט אין ייִדיש.

אַרום יענער צײַט האָט זיך שוין געפֿילט אַ שטאַרקע נײַטיקייט פֿאַר אַ ייִדישן סאַציאַליסטישן אַרגאַן. אין מאַרץ 1885 האָט אַ גרופּע אונגערישע און גאַליציאַנער ייִדישע סאַציאַליסטן גערופֿן אַ פֿאַרזאַמלונג כדי צו באַהאַנדלען די פֿראַגע וועגן גרינדן אַ ייִדיש-סאַציאַליסטישע צײַטונג. אויף יענעם מיטונג איז געגרינדעט געוואָרן אַ קאָאָפּעראַטיווע פֿאַרזאַמלונג-געזעלשאַפֿט. מיט אַ חודש שפּעטער האָט די געזעלשאַפֿט זיך פֿאַראייניקט מיט דעם „רוסיש-ייִדישן אַרבעטער-פֿאַראיין“ און עס איז געגרינדעט געוואָרן דער „ייִדישער אַרבעטער-פֿאַראיין“. (23) דער נײַער פֿאַראיין האָט ניט אויסגעפֿילט זײַן אויפֿגאַבע אַרויסצוגעבן אַ ייִדישע סאַציאַליסטישע צײַטונג. דער פֿאַראיין האָט אָבער גע-שפּילט אַ ראָלע אין אַרגאַניזירן נײַע יוניאָנס און אַנפֿירן מיט די שוין דעמאָסט עקסיסטירנדיקע יוניאָנס — און מיט אַ שטאַרקער פּראָפּאָגאַנדע פֿאַרן סאַציאַ-ליזם. שפּעטער, ווען עס איז אויסגעבראַכן דער קאַמף צווישן די אַנאַרכיסטן און סאַציאַליסטן, איז דער פֿאַראיין אונטערגעגאַנגען. (24)

אין די אַכציקער יאָרן פֿון 19טן יאָרהונדערט איז געלייגט געוואָרן דער פֿונדאַמענט פֿאַר דער ייִדישער אַרבעטער-באַוועגונג אין אַמעריקע. אויך די גרויסע יוניאָנס זײַנען געגרינדעט געוואָרן אין יענע יאָרן. דאָס איז דער פּע-ריאָד פֿון „שטורעם און דראַנג“ פֿון דער ייִדישער אַרבעטער-באַוועגונג. יו-ניאָנס, קלובן, אַרגאַניזאַציעס ווערן געגרינדעט, עקסיסטירן אַ קורצע צײַט, און צעפֿאַלן זיך. מען האָט געפֿאַנגט אייגענע אַרבעטער-אַרגאַנען, מען האָט אַרויסגעגעבן פּריוואַטע סאַציאַליסטישע צײַטונגען. עס איז אָנגעפֿירט געוואָרן אַ קאַמף אויף לעבן און טויט צווישן די פֿאַרשיידענע ריכטונגען אין דער באַווע-גונג. עס האָט געפֿאַקערט אַ קאַמף צווישן אַנאַרכיסטן און סאַציאַליסטן, צווישן

יידן אין אמעריקע אין 19טן יארהונדערט

די אנהענגערס פֿון פֿאזיטיוויזם און זייערע קעגענערס. מען האָט דעבאָטירט וועגן דעם כאַראַקטער פֿון רעליגיע. מען האָט דיסקוטירט וועגן דער מעגלעכקייט אויסצולעבן זיך אויף אַ קאָמוניסטישן אופֿן אין אַ קאָפיטאַליסטישער געזעל־שאַפֿט. ביז בנים סוף פֿון די אַכציקער יאָרן האָבן זיך אויסגעקריסטאַליזירט צוויי קלאַרע שטרעמונגען — די אַנאַרכיסטישע און די סאָציאַל־דעמאָקראַטישע, און געזיגט האָט די לעצטע ריכטונג. די ערשטע האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייערע עקסטרעמע אַרויסטריטן קעגן קאָמף פֿאַר באַדיקע אויסבעסערונגען און מיט זייערע שטאַרקע, אומקאָמפּראַמיסלעכע, אַפֿט מאַל לעסטערנדיקע, אַנטי־רעליגיעזע קאָמפּאַניעס, ביז וואָנען זיי האָבן ביסלעכווייז פֿאַרלוירן זייער אַנטי־פֿאָס אויף די גרויסע ייִדישע מאַסן; און די צווייטע, די סאָציאַל־דעמאָקראַטן, מיט זייער מעסיקערן קאָמף פֿאַר באַדיקע פֿאַרבעסערונגען, מיט זייער ראַשי־קער אַרגאַניזירונג פֿון יוניאָנס, זינען געוואָרן די דאָמינרנדיקע גרופּע אין דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג.

דער וווקס און די אַנטוויקלונג פֿון דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אמעריקע איז ניט געווען קיין איזאַלירטער פּראָצעס — דאָס אַלץ איז געווען פֿאַר־בונדן מיט דער אַנטוויקלונג פֿון דער אַלגעמיינער אַרבעטער־באַוועגונג אין לאַנד, און דערפֿאַר איז וויכטיק צו באַקענען זיך דאָ אין קורצן מיט דער אַלגע־מיינער לאַגע פֿון לאַנד.

מיר האָבן שוין פֿריער געזען ווי די אינדוסטריאַליזאַציע האָט זיך אָנגעהויבן גלייך נאָך בירגערקריג. עס איז אָבער וויכטיק צו געדענקען, אַז די אינדוס־טריאַליזאַציע איז דאָ ניט אָנגעגאַנגען גראַדיק. פֿון צייט צו צייט זינען פֿאַר־געקומען פּאַניקעס, וואָס האָבן אַרטינגעבראַכט פֿאַרוויסטונג אין דעם עקאָנאָמישן לעבן פֿון לאַנד. עס איז שפעטער אַנטשטאַנען אַ דוחק אין געלט, און קיין נייע פּאַפּירגעלט איז ניט אַרויסגעגעבן געוואָרן. די רעגירונג האָט יעדער יאָר אַרויסגעפֿירט פֿון לאַנד אַכציק מיליאָן דאָלאַר אין גאַלד, פּדי צו באַצאַלן די פּראָצענטן אויף די ריזיקע חובות, און דאָס האָט געמוזט פֿירן צו דעם, אַז פּרינצן זאָלן פֿאַלן. אין אייראָפּע האָט זיך דורך די יאָרן פֿאַרשפּרייט די נייס וועגן דער מוראדיקער קאַרופּציע און שווינדל, וואָס גייען אָן אין לאַנד, און די אייראָ־פעער האָבן מורא געהאַט צו אינוועסטירן נייע געלטער אין אמעריקע. אין דער זעלביקער צייט זינען פֿאַרגעקומען גרויסע שריפּות אין שיקאַגאָ און באַסטאָן וואָס האָבן פֿאַראַוראַכט ריזיקע פֿאַרלוסטן — און דאָס האָט נאָך שווערער גע־מאַכט די לאַגע אין לאַנד. דערצו האָט די פּרינסיש־פּראָנציפּיזישע מלחמה פֿאַר־קלענערט דעם געלטמאַרק אין אייראָפּע, און דאָס אַלץ האָט זיך שלעכט אָפּגערופֿן אויף דער עקאָנאָמישער לאַגע אין אמעריקע און דאָ פֿאַראַוראַכט אַ שווערן קריזיס. באַנקהיזער האָבן זיך צוגעמאַכט, די בערזע האָט געקראַכט און עס האָבן זיך געשלאָסן אַ סך אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען. פֿון סעפטעמבער 1873 ביזן סוף יאָר זינען פֿאַרגעקומען פּינף טויזנט באַנקראַטן אויף דער סומע

קאפיטל איינעם

פֿון צוויי הונדערט און אַכט און צוואַנציק מיליאָן דאָלאַר. מען האָט געמוזט אָפּשטעלן דאָס בויען באַנען, און אַ האַלבער מיליאָן אַרבעטער האָבן פֿאַרלוירן זייער אַרבעט. די פֿאַגע פֿון די אַרבעטער איז געוואָרן שווערער און שווערער. עס האָבן זיך פֿאַרשפּרייט הונגער, נויט, קראַנקייטן און פּראַסטיטוציע. עס וואַקסט אויך די צאָל באַנקראַטן, און אין 1878 — ערשט דער גרויסער ייִדישער אימיגראַציע — זינען פֿאַרגעקומען איבערן לאַנד 10,500 באַנקראַטן אויף דער סומע פֿון 234 מיליאָן דאָלאַר. אָבער אין דעם זעלביקן יאָר האָט זיך די פֿאַגע אָנגעהויבן צו פֿאַרבעסערן, און די ייִדישע אימיגראַציע האָט נאָך דעם גרויסן קריזיס ווידער אַ מאָל אָנגעהויבן צו שטאַנגן.

אין אָט די יאָרן פֿון אויפֿבלי און קריזיס פֿון קאָפיטאַליזם האָט זיך אָנגע-הויבן צו אַנטוויקלען אַן אַרבעטער-באַוועגונג אין אַמעריקע. ביים אָנהייב פֿון קאָפיטאַליזם איז די פֿאַגע פֿון אַרבעטער דאָ אין לאַנד געווען ווייט פֿון גוט. די נויט האָט זיי אָבער געצווינגען און זיי באַוויזן די וויכטיקייט פֿון אָרגאַניזירן זיך. עס ווערט געשאַצט, אַז אין אויגוסט 1869 זינען שוין געווען 170 טויזנט אָרגאַניזירטע אַרבעטער אין לאַנד. אין 1872 האָט די צאָל דערגרייכט אַרום דריי הונדערט טויזנט, און אין 1886 האָט שוין די „נעשאַנעל ליבאָר יוניאָן“ גע-קעמפֿט פֿאַר אַן אַכט-שעהדיקן אַרבעטסטאַג. דער קאַמף איז געווען אַ ביטער רער און האָט געפֿאָדערט גרויסע קרבנות. עס קומען פֿאַר אָפטע שטרעקן, קאַמפֿן און הריגות. אַזוינע שטרעקן און הריגות זינען פֿאַרגעקומען אין 1877 און אין 1886. עס זינען פֿאַרגעקומען קאַמפֿן און דעמאָנסטראַציעס וואָס האָבן דערגרייכט דעם קורמינאַציע-פּונקט אין דער שיקאַגער טראַגעדיע (4טן מיי 1886), ווען אימעצער האָט פּלוצים אַ וואַרף געטאָן אַ באַמבע, פֿון וועלכער עס זינען אומגעקומען אַ פֿאַר צענדלינג מענטשן, און וואָס האָט זיך געענדיקט מיטן שפּעטערדיקן פֿאַרמישפטן צום טויט 4 אַנאַרכיסטן. אַ פּינפֿטער איז באַגאַנגען זעלבסטמאָרד פֿאַרן אויספֿירן די טויטשטראַף. דריי פֿון זיי האָט מען פֿאַרביטן דעם פּסק אויף לעבנלאַנגער געפֿענגעניש, כאָטש זייער שניכות צו דער פֿאַרזאַמלונג און צום וואַרפֿן די באַמבע איז קיין מאָל ניט באַוויזן גע-וואָרן. אין די דאָזיקע יאָרן באַוויזט זיך די פּיגור פֿונעם שפּעטערדיקן באַ-רימטן אַמעריקאַנער קעמפֿער און סאָציאַליסט יודזשין וויקטאָר דעבס.

אין 1894 זינען ווידער פֿאַרגעקומען ריזיקע שטרעקן אין פענסילווייניע, וואָס האָבן אַרבינגעצויגן 130,000 אַרבעטער אין קאַמף. אַ גרויסער שטרעק איז אויך פֿאַרגעקומען ביי דער פּויליאַן אייזנבאַן-קאַמפּאַניע, אין וועלכן עס האָבן אַנטיילגענומען צענדלינגער טויזנטער אַרבעטער, און עס קומען פֿאַר שאַרפֿע קאַנפֿליקטן צווישן אַרבעטער און סאַדאָטן. אין דעם זעלביקן יאָר האָבן פֿיר אַרבעטראַזע, אונטער דער פֿירערשאַפֿט פֿון קאַקס, מאַרשירט פֿון אַלע טייִדן לאַנד קין וואַשינגטאָן און געפֿאָדערט הילף פֿון דער צענטראַלער רעגיר-
(25)

י'דן אין אמעריקע אין 19טן יארהונדערט

די ארבעטער האבן אנגעהויבן צו פארשטיין, אז מען מוז אנפירן א קאמף נישט נאר פאר עקאנאמישע אויסבעסערונגען, נאר אויך פאר פאליטישע — און אז מיט פאליטישן קאמף אליין וועט דער ארבעטער נישט דערגרייכן קיין פאליטישע און עקאנאמישע פרייהייטן. שוין אין 1876 איז געגרינדעט געווארן „די ארבעטער-פארטיי פון די פאראייניקטע שטאטן“, און אין 1877 איז דער נאמען געענדערט געווארן אויף „סאציאליסטישע פארטיי פון אמעריקע“. אין 1879 האט די פארטיי פארמאגט צען טויזנט מיטגלידער, פון וועלכע 90% זינען געווען אויס-לענדער. די יידישע סאציאל-דעמאקראטישע עלעמענטן האבן זיך פאראייניקט מיט דער „סאציאליסטישער ארבעטער-פארטיי“, און שפעטער — מיט דער „סאציאליסטישער פארטיי פון אמעריקע“. (26)

אין אט די יארן פון אינדוסטריעלן אויפשטנג און קריזיס, ווען די אלגע-מיינע ארבעטער-באוועגונג אין אמעריקע מאכט דא אירע ערשטע ארגאניזיר-טריט, — דורך די יארן — שמידט אויך דער ניי געשאפענער יידישער פרא-לעטאריאט זינע ארבעטער-ארגאניזאציעס דא אין לאנד. אין יאר 1888 זינען שוין געווען אזוי פיל יידישע יוניאנס, אז עס איז שוין יענעם יאר באשאפן גע-ווארן א צענטראלע קערפערשאפט, „די פאראייניקטע יידישע געווערקשאפטן“, וואס נעמט אריין און פאראייניקט אלע יוניאנס.

די יידישע ארבעטערשאפט האט זיך באד ארגאניזירט מיטן צוועק צו קעמפן נישט נאר פאר בעסערע עקאנאמישע באדינונגען, נאר אויך פאר פאליטי-שער טעטיקייט. און אין דער וואל-קאמפאניע פון 1886, ווען הענרי דזשארדזש, דער פירער פון דער „סינגל טעקס פארטיי“, האט ארויסגעשטעלט זיין קאנדידאטור פארן מעיאראמט אין ניו-יארק — האבן זיך שוין די ניו-יארקער יידישע ארבע-טער און די ראדיקאלע אינטעליגענץ אקטיוו באטייליקט אין דער דאזיקער וואל-קאמפאניע.

מיר האבן זיך דא דער הויפט אפגעשטעלט אויף דער אנטוויקלונג פון יידישן ארבעטער און א יידישער ארבעטער-באוועגונג אין לאנד. עס וואלט אבער געווען א טעות צו מיינען, אז די יידישע באפעלקערונג איז דא באשטאנען נאר פון ארבעטער. אחוץ די ריכערע אונטערנעמער און פאבריקאנטן, פאר וועמען די יידישע פראדעטאריער האבן געארבעט, זינען אין אמעריקע דעמאקראט געווען מאסן יידישע ארעמע קרעמער און פעדלער, וואס האבן געפירט א געמא-טערטן לעבן. עס זינען שוין פריער געבראכט געווארן ציפער וועגן דעם צענ-זום וואס איז געמאכט געווארן אין ניו-יארק פון דעם באראן הירש-פאנד אין 1890. פון דער ארגעמיינער צאל באשעפטיקטע זינען געווען 16.813 ארבעטער און 4.890 קרעמער, פעדלער און שענקער. לויט דער סטאטיסטיק פון ג. מ. פרייס זינען 25% פון אלע באשעפטיקטע אימיגראנטן געווען פאבריק-ארבעטער. (27) עס זינען אויך געווען אזעלכע וואס האבן געארבעט פאר זיך אליין. זייער

קאפיטל איינס

שטאנד איז אבער געווען דער זעלביקער ווי פֿון אן אַרבעטער. פֿון דעם אַלעם קאָן מען זען, אַז אַחוץ אַרבעטער זינען אויך געווען פֿראַפֿעסיאָנאַלן, קרעמער און פעדלער. מען מוז אַבער אין זינען האָבן, אַז דער אויבן דערמאָנטער צענווס האָט אַרזינגענומען בלוז דריי קוואַרטאַלן, וואָס זינען דער הויפט באַשטאַנען פֿון אַרבעטער. אין אַנדערע געגנטן פֿון ניו־יאָרק איז די פֿראַפֿאַרציע פֿון הענדלער, קרעמער און פעדלער געווען אַ גרעסערע. אַחוץ די דאָזיקע עלעמענטן זינען אין ניו־יאָרק געווען פֿיל קבצנים און אַרעמע פֿינט וואָס זינען געווען געצווונגען אַנצוקומען נאָך צדקה און שטיצע. די פֿאַגע פֿון די פעדלער איז געווען זייער אַ שווערע. זיי האָבן שווער געאַרבעט און ווייניק פֿאַרדינט. פעדלער האָבן זיך אַרומגעשעפֿט מיט זייערע פעק אויף די פֿלייצעס און זיך שטאַרק געמאַטערט צו פֿאַרדינען אויף חיונה. (28)

אין דער זעלביקער צייט וואָס די ייִדישע אַרבעטער האָבן געבויט זייערע קלובן און יוגאַנס האָבן אויך די אַרטאָדאָקסישע יידן געבויט זייערע פֿאַראיינען און אינסטיטוציעס. אין 1872 זינען אין ניו־יאָרק געווען בלוז נען און צוואַנציק שולן, אַבער אין יאָר 1888 האָט זיך די צאָל שולן פֿאַרגרעסערט אויף צען מאָל. די יידן האָבן דאָ געבויט שולן און אַנשטאַלען אויפֿן זעלביקן שטייגער ווי אין דער אַטער היים. אין 1888 איז געגרינדעט געוואָרן אַ צענטראַלע קערפּערשאַפֿט פֿון פֿורצן שולן, און די דאָזיקע פֿאַראייניקונג האָט אַראָפּגעבראַכט קיין אַמע־ריקע דעם ווילנער מגיד ר' יעקבֿ יוסף אַלס רבֿ־הפּולס. די אַרטאָדאָקסישע יידן האָבן אַריבערגעבראַכט פֿיל רבנים וואָס האָבן פֿאַרשפּרייט פֿרומקייט צווישן די ייִדישע מאַסן אין אַמעריקע. דער קאָנסערוואַטיווער שרעבער פ. וויערניק באַרימט זיך, אַז אין 1888 האָט די צאָל שולן פֿיל איבערגעשטיגן די צאָל יוגאַנס און אַרבעטער־קלובן. (29)

ביידע קלאַסן, דער אַרבעטער־קלאַס און דאָס קליינבירגערטום, האָבן זיך דאָ אַינגעבירגערט. ביידע האָבן דאָ באַשאַפֿן אַ סביבֿה און אַ באַדן וואָס האָבן דערמעגלעכט די אַנטוויקלונג פֿון אַ ייִדישער פֿיטעראַטור. די דאָזיקע צוויי פֿאַרשיידענע קלאַסן האָבן געלייגט זייער שטעמפל אויף דער פֿיטעראַטור און אויף דער פרעסע. די פֿיטעראַטור וואָס איז געווען דער אויסדרוק פֿון פֿראַלע־טאָריאַט איז קינסטלערישער, אימפעטיקער און אינטערעסאַנטער ווי די פֿיטע־ראַטור וואָס טראַגט דעם חותם פֿון קליינבירגערטום. די ייִדישע אַרבעטער־פרעסע איז געווען בעסער, ריזיקער, לעבעדיקער און אינטערעסאַנטער ווי די פרעסע וואָס איז אין יענע יאָרן דאָ אַרויסגעגעבן געוואָרן פֿון פֿריוואַטע פֿאַר־לעגער. אין דער ייִדישער אַרבעטער־פרעסע האָבן זיך אַנטוויקלט אַזוינע טאַלאַנטן ווי באַוואַזער, עדעלשטאַט, קאַברין, ליבין און פֿיל אַנדערע; אין דער צייט וואָס אין דער בירגערלעכער פרעסע האָבן זיך אַנטוויקלט די יאָהאַן פֿאַלייס און די זעליקאוויטשעס. די שאַפֿונגען פֿון באַוואַזער, עדעלשטאַט און ליבין

יידן אין אמעריקע אין 19טן יארהונדערט

האָבן אויסגעדריקט די אידעען פֿון דער ייִדישער אַרבעטערשאַפֿט אויף אַן עכט קינסטלערישן אופֿן און זיי זינען דערפֿאַר פֿאַרבליבן די ווירדיקע פּיאַנירן פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין אמעריקע; אָבער די „אידעאָלן“ פֿון דער ייִדישער בורזשואַזיע האָבן אויסגעדריקט יאָהאַן פּאַליי, זעליקאוויטש, שמר און י. ראָבייִנאוויטש. דאָס שרײַבן פֿון די לעצטע איז געווען מערסטנס סענטימענטאַל, פֿלאַך און אויבן אויפֿיק און האָט דערפֿאַר ניט איבערגעלאָזט קיין טיפֿע שפּורן.

עס באַדאַרף אָבער ניט פֿאַרשטאַנען ווערן, אַז אַלע ייִדישע אַרבעטער זינען געווען באַוווּסטזיניק און אַז בלויז די ייִדישע בורזשואַזיע האָט געלייענט די שונד־ליטעראַטור פֿון יענער צײַט. אויך אַ גרויסער טײַל פֿון די אַרבעטער זינען געווען גוטע קאַנסומענטן פֿון דער שונד־ליטעראַטור, — הגם אַט די ליטע־ראַטור האָט אויסגעדריקט די אינטערעסן פֿון די ריכטערע יידן און ניט די אינ־טערעסן פֿון די אַרעמע ייִדישע אַרבעטער.

אַט אַזוי איז אַנטשטאַנען אַ ייִדיש געזעלשאַפֿטלעך לעבן אין אמעריקע אין לעצטן פֿערטער פֿון 19טן יאָרהונדערט. די צוויי אויבן דערמאָנטע ריכטונגען האָבן ביידע געלייגט זייער שטעמפֿל אויף דעם געזעלשאַפֿטלעכן לעבן און אויף די נײַ עטאַבלירטע אינסטיטוציעס. דער לעבנס־שטייגער פֿון די מערסטע ייִדישע גבֿירים היינט צו טאָג שטאַמט אָפּ דירעקט פֿון לעבנס־שטייגער פֿון די פֿאַרימגעלע־כע עלעמענטן פֿון דער נאָר וואָס באַשריבענער עפּאָכע. און דאָס זעלביקע קאָן געזאָגט ווערן וועגן דעם שטייגער פֿון דעם ייִדישן אַרבעטער. די אַרבעטער־פֿירער פֿון יענע יאָרן האָבן שטאַרק באַאַינפֿלוסט דאָס לעבן פֿון ייִדישן אַרבע־טער, און זייער אינפֿלווס פֿירט זיך נאָך אַפֿילו היינט צו טאָג. פֿון די פֿאַרשיידענע אינטעליגענטן וואָס זינען געקומען קיין אמעריקע אין די אַכציקער יאָרן האָט זיך אַ קליינער טײַל אַקטיוו באַטייליקט אין לייגן דעם גרונט־שטיין פֿאַר דער שפּעטערדיקער אַנגעזעענער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג. די פֿירער גופֿא האָבן נאָך דעמאָלט אַליין ניט געהאַט קיין קלאַרע פּאַליטיש־געזעלשאַפֿטלעכע איבערצייגונגען. זיי האָבן זיך געוואַרפֿן פֿון סאָציאַליזם צו אַנאַרכיזם, צום פּאַזיטיוויזם און צו דער עטישער קולטור־געזעלשאַפֿט, וואָס איז אַנגעפֿירט גע־וואָרן פֿון ד״ר פֿעליקס אַדלער. די מערסטע אַנפֿירער פֿון דער אַרבעטער־באַוועגונג זינען געווען אַסימילאַטאָרן, קאַסמאָפּאַליטן, וואָס האָבן ניט געהאַט קיין פֿאַרשטענדעניש פֿאַר דער וויכטיקייט פֿון אַ פּראַגרעסיווער ייִדישער קול־טור. זיי האָבן אָפֿן געפּריידיקט אַסימילאַציע, און פֿאַר אַ סך פֿון זיי איז געווען אַ סימן פֿון אַ גרויסער דערגרייכונג דער פּאַקט, וואָס אייניקע פֿון זיי האָבן זיך אויסגעלערנט ענגליש און אַפּגעדרוקט פֿון צײַט צו צײַט אַן אַרטיקל אין דער בורזשואַזער ענגלישער פרעסע. אויך די מאַסע איז אין איר רוויקייט געווען אינדילפֿערענט צו דער ייִדישער מאַסן־קולטור, — אַזוי אַז הגם עס איז דאָ באַשאַפֿן געוואָרן אַ קינסטלערישע ייִדישע ליטעראַטור, קען מען זי פֿון

קאפיטל איינס

דעסט וועגן ניט באטראכטן ווי אַ פראַגראַמאַטישע דערגרייכונג. די גרינדער פֿון דער ייִדישער אַרבעטער־פרעסע האָבן זיך אַזאַ ציל און אַזאַ אויפֿגאַבע דע־מאַכט ניט געשטעלט. דער גניסט פֿון אַסימילאַציע און קאַסמאָפּאָליטיזם וואָס האָט אַ לאַנגע צייט דאַמינירט די ייִדישע ראַדיקאַלע געזעלשאַפֿט האָט אָפּגע־שפּיגלט דעם גניסט פֿון די ערשטע ייִדישע אינטעליגענטן און ראַדיקאַלן אין אַמעריקע.

עס באַדאַרף אויך דערמאַנט ווערן, אַז צוליב די קריגערייען, שפּאַלטונגען און קאַמפֿן וואָס זיינען נאָך אַנאַנד אַנגעגאַנגען אין דער ייִדישער אַרבעטער־סביבֿה האָבן אַ סך פֿון די שטילערע עלעמענטן זיך דערווייטערט פֿון אַקטיווער אַרבעט, און געבליבן זיינען די מער אַגרעסיווע עלעמענטן, די יעניקע וואָס האָבן אַריינגעבראַכט אַסימילאַציע און אַ היפש ביסל דעמאָגאָגיע אין דער ייִדישער ראַדיקאַלער געזעלשאַפֿטלעכקייט.

די געשיכטע האָט זיך אָבער, וויזנט אויס, ווייניק גערעכנט מיט זיי, און זיי אָפּגעטאַן אַ שפּיצל. די בויטן פֿאַר אַ ייִדישער ליטעראַטור און ייִדישער פרעסע זיינען געווען אַזוי שטאַרק, אַז ניט ווילנדיקערהייט איז די פרעסע און די ליטעראַטור דאָ גראַד געשאַפֿן געוואָרן פֿון די זעליקע אַסימילאַטאָרן און קאַס־מאַפּאָליטן, וואָס האָבן זיך באַוווּסטזיניקערהייט ווייניק וואָס מתעסק געווען מיט דער פראַבלעם. מען קאָן זיך אָבער ליכט פֿאַרשטעלן ווי אַנדערש עס וואָלט אויסגעקוקט סײַ די אַרבעטער־באַוועגונג, סײַ די קולטור און די ליטעראַטור, ווען אין יענע יאָרן וואָלטן געשטאַנען ביים רודער אַנדערע מענטשן — מענטשן, וואָס וואָלטן געהאַט אַ פּאָזיטיווע באַציונג צו דער שאַפֿונג פֿון אַ מאַדערנער ייִדישער קולטור אין אַמעריקע; מענטשן — מיט ערבות פֿאַר דער קעגנוואַרט, מיט חשיבות צו דעם עבֿר און מיט זאָרג פֿאַר דער צוקונפֿט!...

דער שריפֿטשטעלער יואל ענטין, וואָס איז אַליין געשטאַנען ביים וויגעלע פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור און פרעסע אין אַמעריקע, טרעכט גאַרניט אײַבער, ווען ער האָט אין „מאַרגן־זשורנאַל“ פֿון 22טן נאָוועמבער 1942 אונטער־געפֿירט אַ סך־הפל פֿון יענעם פּעריאָד און איז געקומען צום שלום:

„וויילט איר וויסן דעם אָנהייב פֿון ייִדישן סאָציאַליזם אין אַמעריקע, זוכט אים צווישן די „עם־עולמניקעס“ (די ערשטע ייִדישע אימיגראַנטן פֿון די אַכציקער יאָרן). וויילט איר זיך באַקענען מיט איינעם אַדער מער פֿון די ערשטע ייִדישע יוניאָן־גרינדערס און יוניאָן־טוערס — זיינען זיי אין „עם־עולמניקעס“. וויילט איר געפֿינען די שפור פֿונעם אָנהייב פֿון דער ייִדישער ליטע־ראַטור און פרעסע אין אַמעריקע — זי ליגט אַפֿן צווישן די נאָך לעבעדיקע (און אויך טויטע) „עם־עולמניקעס“. וויילט איר וויסן, ווער עס זיינען גע־ווען אייניקע פֿון די שענסטע געלערנטע קולטור־טוערס און פּלע־טוערס פֿון

יידן אין אמעריקע אין 19טן יארהונדערט

דער אמת יידישער אמעריקע — לייענט די אויפשריפטן אויף די מצבות פון די „עם-עולמניקעס“.

יעדער איינער, וואס וועט זיך ערנצט פאראינטערעסירן און פארשן דעם פערזאן, וועלכע ענטפן דערמאנט, וועט מוזן קומען צום זעלבליקן שרום.

- (1) ל. הערש, ייד' עקאנאמישע לאגע פון יידן אין רוסלאנד, סוף 19טן יארהונדערט, אין דער „יידישע ליטעראטור-כרעסטאמאטיע“, רעד' פון נ. אויסלענדער, וואלקנשטיין, לוריע און פיינבערג. ערשטער טייל. קינעו 1928.
- (2) י. סאסיס, די סאציאל-עקאנאמישע לאגע פון די רוסלענדישע יידן אין דער ערשטער העלפט פון 19טן יארהונדערט. פעטערבורג 1919.
- (3) י. לעשטשינסקי, דער עקאנאמישער לעבן פון די יידן אין רוסלאנד אין דער צווייטער העלפט פון 19טן יארהונדערט, אין דער פריער ציטירטער כרעסטאמאטיע.
- (4) לענין, אויסגעוויילטע ווערק, ערשטער באנד. מאסקווע 1933. זיט 262 (יידיש).
- (5) י. ליפשיץ, די ערשטע רוסיש-יידישע מאסן-עמיגראציע און די אמעריקאנער יידן, אין „יוואַבלעטער“, 1937, באנד IV, זיט 312.
- (6) אב. קאהאן, בלעטער פון מיין לעבן, צווייטער באנד, קאפיטל 4. ווארשע 1928.
- (7) ש. דובנאוו, ניסטע געשיכטע פון יידישן פאלק. ווארשע 1938. באנד III, זיט 141. *Jewish Encyclopedia*, volume VIII, pp. 854.

ציטירט לויט:

- (8) Joseph, S., *Jewish Immigration in the United States*;
The Women's Garment Workers Union, by Louis Levine. New York 1934, Chapter III.
- (9) פ. ווערינג, די געשיכטע פון יידן אין אמעריקע. ניו-יארק 1914, זיט 302.
- (10) *A History of the United States*, by Allenc. Thomas, New York 1916, volume II. p. 460.

(יידיש און ענגליש.)

- (11) הלל ראגאף, די געשיכטע פון די פאראייניקטע שטאטן. ניו-יארק. באנד V, קאפ' 37.
- (12) ד"ר י. ק. פארנבערג, יידן אין די פאראייניקטע שטאטן צוריק מיט פערציק יאר, ווילנע 1932. „יוואַבלעטער“, פערטער באנד, זיטן 310—311.
- (13) ד"ר פארנבערג ציטירטער ארטיקל.
- (14) דאס זעלבליקע ארטיקל.
- (15) *The Women's Garment Workers Union*, by Louis Levine, pp. 1—55.
- (16) הערץ בורגין, די געשיכטע פון דער יידישער ארבעטער-באוועגונג. ניו-יארק. זיטן 85—84.
- (17) אב. קאהאן, בלעטער פון מיין לעבן. ווארשע-ווילנע 1928. צווייטער באנד, זיט 84.
- (18) ד"ר לעוויוס פריער ציטירטער בוך, זיטן 27—30.
- אב. קאהאן, בלעטער פון מיין לעבן. באנד II, זיטן 123—131.
- ה. בורגין, געשיכטע פון דער יידישער ארבעטער-באוועגונג. זיטן 30—31.

קאפיטל איינעם

- (19) ה. בורגין, געשיכטע פֿון דער יודישער אַרבעטער־באַוועגונג. זיטן 94, 95.
- (20) לעוויוס פֿריער ציטירטער בוך. זיטן 29—31.
- (21) יודישע פֿאַלקסצייטונג, 1886—1889.
- (22) אב. קאהאַן, בלעטער פֿון מיין לעבן. באַנד II, זיטן 123—131.
- ב. ווינשטיין, פֿערציק יאָר אין דער יודישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אמעריקע. ניריאַרק 1924. זיטן 43—45.
- (23) לעוויוס בוך, זיטן 28, 29. בורגין, געשיכטע, זיטן 98, 99. ב. ווינשטיין, זיטן 49—52. אב. קאהאַן, באַנד II, זיטן 238—239.
- (24) בורגין, זיטן 98—100. ווינשטיין, זיטן 50—53.
- (25) *A History of the United States*, by Allenc. Thomas, volume II, pp. 423, 439, 473.
- (26) הלל ראַגאַף, די געשיכטע פֿון די פֿאַראייניקטע שטאַטן. ניריאַרק 1928. באַנד V, קאפיטל 44.
- (27) ד״ר ק. פֿאַרנבערג, יודן אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן מיט 40 יאָר צוריק. „ניו־יאָר בלעטער“, באַנד IV 1932, זיטן 308—310.
- (28) דער לייענער וואָס וויל זיך באַקענען מיטן לעבן פֿון אַ פעדלער קאָן געפֿינען אַ סך מאַטעריאַל אין י. קאַפּעלאַחס אַ מאַגל אין אמעריקע. וואַרשע 1928. קאַפּעלאַח איז אַליין געווען אַ פעדלער און איז דורכגעבאַנגען אַלע שבעה מדורי גיהנום. אין זיינע מעמואַרן שילד־דערט ער זיינע איבערלעבענישן — אַ געטרעַ בילד פֿון די לימדן פֿון די יודישע פעדלערס.
- (29) פ. וויערניק, די געשיכטע פֿון די יודן אין אמעריקע. ניריאַרק 1914. קאפיטל 30

קאפיטל צוויי

דער אנהייב פֿון דער ייִדישער פרעסע אין אמעריקע

דער נאָמען פֿון דעם קאָפיטל קאָן קלינגען פֿאַרפֿירערִיש, ווייל די ראָם פֿון דער דאָזיקער אַרבעט איז זיך ניט כּוֹלֶה די געשיכטע פֿון דער ייִדישער פרעסע אין אמעריקע. דאָס געהערט צו דעם היסטאָריקער פֿון דער ייִדישער פרעסע, און די דאָזיקע אַרבעט גיט זיך הויפּטזאַכלעך אָפּ מיט דער אַנטוויקלונג פֿון דער ייִדישער לײַטעראַטור אין אמעריקע. די ייִדישע פרעסע איז אָבער אַלע מאָל געווען און איז אויך איצטער אַזוי ענג פֿאַרקנופּט און פֿאַרבונדן מיט דער ייִדישער לײַטעראַטור און אירע שאַפֿער, אַז עס איז אַוממעגלעך אין אַזאַ שטודיע זי אין גאַנצן אויסצולאָזן. און דערפֿאַר געפֿינען מיר פֿאַר נײַטיק צו געבן דאָ — פֿאַרבײַגייענדיק — עטלעכע כאַראַקטער־שטריכן פֿון דער פרעסע פֿון יענע יאָרן. עס איז אויך וויכטיק דאָ אָפּצושטעלן זיך אויף אַ פֿאַר וויכטיקע זשורנאַליסטן פֿון יענעם פּעריאָד. ווייל אומדירעקט איז די ייִדישע פרעסע געווען די געוויי־נערין פֿון דער אמעריקאַנער ייִדישער לײַטעראַטור. אין דער פרעסע האָט די לײַטעראַטור געפֿונען אַ היים, אַן אַרעמע היים — אָבער פֿאַרט אַן אייגן ווינקל. די פרעסע האָט אויך שטאַרק באַווירקט די לײַטעראַטור מיט דעם, וואָס די לײַטעראַטור האָט זיך געמוזט צופאַסן צו איר. די דערצײלונגען און סקיצן וואָס זײַנען געשריבן געוואָרן אין יענע יאָרן פֿאַר דער צײַטונג האָבן געמוזט זײַן הן אין טעכניק הן אין אינהאַלט צוגעפאַסט צו איר. די דערצײלונגען האָבן ניט געטאַרט זײַן צו פֿאַנג — און צוליב דעם דאַמינירט די קורצע דערצײלונג אין דער קינסטלערישער לײַטעראַטור פֿון יענע יאָרן. די ייִדישע פרעסע אין אמעריקע איז אויך געווען דער וועגווייזער און פֿערער פֿון די אימיגראַנטן. די פּאָפּולערע וויסנשאַפֿטלעכע לײַטעראַטור, די סאַציאַליסטישע, די פּאָליטיש־עקאָנאָמישע, איז אויפֿגעקומען אין דער פרעסע. די ערשטע איבערזעצונגען פֿון דער קלאַסישער אייראָפּעיִשער לײַטעראַטור האָבן זיך באַוויזן אין די ייִדישע צײַטונגען. עס איז דעריבער אוממעגלעך צו שרײַבן וועגן דער ייִדישער לײַטע־ראַטור אין אמעריקע און אויסלאָזן די פרעסע.

אין די סוף זעכציקער און אנהייב זיבעציקער יאָרן האָט שוין נײַ־יאָרק פֿאַר־מאָגט אַ קליינע מײַורח־אייראָפּעיִשע קהילה. עס זײַנען שוין דעמאָלט געווען עטלעכע ייִדישע אינסטיטוציעס, עס איז שוין געווען אַן אַנהייב פֿון אַ ייִדיש געזעלשאַפֿטלעך לעבן. מיט דעם איז געוואַקסן די נײַטיקייט פֿאַר אַ צײַטונג וואָס זאָל זײ דערצײלן אויף ייִדיש וועגן דעם לעבן אין זײַער

קאפיטל צוויי

נצער היים, און אויך זיי ברענגען נעס פֿון דער וועלט און פֿון דער אַלטער היים. ווען עס האָט אויסגעבראַכן אין 1870 דער פּרעסיש-פֿראַנצײזישער קריג, האָט דאָס אַרויסגערופֿן אַ גוואַלדיקע פֿאַראַינטערעסירונג צווישן ייִדן. אינעם זעלביקן יאָר האָבן דאָ טאַקע אָנגעהויבן צו דערשניען צוויי ייִדישע צענטונגען — „די ייִדישע צענטונג“ און „די פּאַסט“. אַפֿסנדר האַרקאַווי וויל האָבן, אַז די ערשטע ייִדישע צענטונג אין אַמעריקע איז געשאַפֿן געוואָרן כּדי צו דערציילן וועגן דעם רובּינשטיין־מאַרדפּראָצעס, מיט וועלכן די ייִדישע באַפעלקערונג האָט זיך שטאַרק פֿאַראַינטערעסירט. (1) עס האָט זיך נאָך דער־ווײַל ניט אַינגעגעבן אויסצוגעפֿינען די דאַטע ווען דער דאָזיקער מאַרד און פּראָצעס זינגען פֿאַרגעקומען. אב. קאַהאַן דערציילט, (2) אַז ווען ער איז אָנגעקומען קיין אַמעריקע (1882), האָט זיך נאָך שטאַרק געטומלט מיט דעם דאָזיקן פּראָצעס. דער מאַרדפּראָצעס איז, ווי עס זעט אויס, פֿאַרגעקומען שפּעטער ווי אין 1870 — ווען די ערשטע ייִדישע צענטונגען זינגען אַרויס. מיר זינגען גיכער גענייגט צו גלייבן, אַז די סיבה, וואָס עס באַווייזן זיך דאָ צוויי צענטונגען מיט אַ מאָל, איז פשוט געווען אַן אויסדרוק פֿון נויטווענדיקייט. אין משך פֿון די דרייסיק יאָר צווישן 1870 און 1900 זינגען אַרויסגעאַנגען אין אַמעריקע אַרום 90 ייִדישע צענטונגען, (3) און די מערסטע האָבן עקסיסטירט בלויז אַ קורצע צײַט. פֿון אייניקע זינגען אַפֿילו ניט פֿאַרבלײבן קיין איינצלנע עקזעמפּלאַרן. (4) דער ערשטער נומער פֿון דער „ייִדישער צענטונג“ איז אַרויס דעם 1טן מאַרץ 1870, און דער אַרויסגעבער איז געווען י. ק. בוכנער, וואָס האָט זיך פֿאַרנומען מיט פֿיל געשעפֿטן, און בתּוכם מיט פֿאַרלעגערײַ.

די „ייִדישע צענטונג“ איז ניט געווען געדרוקט, נאָר לײַטאַגראַפֿירט. טײַל פֿאַרשערס מײַנען, אַז די צענטונג איז לײַטאַגראַפֿירט געוואָרן, ווײַל עס זינגען נאָך דעמאָלט ניט געווען קיין ייִדישע דרוקערײַען אין נײַ־יאָרק. (5) אַפֿסנדר האַר־קאַווי דערציילט, (6) אַז אין נײַ־יאָרק האָבן זיך געפֿונען העברעיִשע דרוקער־רײַען וואָס האָבן זיך באַגרענעצט מיט אַרויסגעבן רעליגיעזע ספֿרים. מ. שטאַרק־מאַנס היפּאָטעזע, אַז עס זינגען נאָך דעמאָלט ניט געווען קיין ייִדישע דרוקער־רײַען אין נײַ־יאָרק, שײַנט צו זײַן ניט ריכטיק. אַחוץ אַן אַנדער מײַנונג — לײַט א. האַרקאַוויס זכּרונות — איז אונדז באַקאַנט דער פּאַקט, אַז שוין אין 1860 איז אין נײַ־יאָרק אַרויס אַ העברעיִש בוך. (7) מען קאַן דערײַבער פֿון די דאָ־זיקע פּאַקטן אַרויסדרינגען, אַז אַדער אין די דרוקערײַען איז טעכניש ניט געווען קיין מעגלעכקייט צו דרוקן אַ צענטונג, אַדער דעם פֿאַרלעגער האָט זיך בעסער געדײַנט צו לײַטאַגראַפֿירן די צענטונג ווי צו דרוקן זי.

פֿון דער „ייִדישער צענטונג“ זינגען פֿאַרבלײבן עטלעכע נומערן, פֿון וועלכע מען קאַן זיך שאַפֿן אַ באַגריף וועגן דער ערשטער ייִדישער צענטונג אין אַמעריקע. (8)

דער אנהייב פֿון דער ייִדישער פרעסע

די צייטונג איז באַשטאַנען פֿון פֿיר זייטן און איז גאַנץ וואַרשיינלעך געווען ליטאַגראַפֿירט. די שפראַך איז געווען שטאַרק דייטשמעריש, געמישט מיט העברעיִשע ווערטער און אויסדרוקן. די נישט, פֿעליעטאַנען און אַרטיקלען זייִנען געווען פֿראַווינציעל, קליינשטעטליך, פֿרימיטיוו און בטלנות־דיק. די צייִט־טונג האָט געפֿירדיקט פֿאַטריאַטיזם און האָט געלערנט די אימיגראַנטן אַמעריִיִקאַניזם. דער אַרויסגעבער איז געווען פֿאַרבונדן מיט דער דעמאָקראַטישער פֿאַרטיי פֿון ניו־יאָרק און האָט ביי יעדער געלעגנהייט אַגאַטירט פֿאַר דער פֿאַרטיי. די צייטונג פֿלעגט טאַקע מערסטנס דערשיינען ערשט די וואָך, כדי בעסער צו ווירקן אויפֿן ייִדישן וויילער. מיר ברענגען דאָ אַלס מוסטער דעם לייט־אַרטיקל פֿון נומער 10 פֿון דער צייטונג, וואָס איז אַרויס דעם 14טן פֿעברואַר 1873:

„קוה לשלום ואין טוב, לצדקה והנה צעקה. מיר האָבן די הערויס־גאַבע אונזערע צייטונג פֿיר איינציקע צייט דאָס האַלב וויל מיר ווינטשן אונזערע לעזער מיט גוטע נאַכריכטן צו ערפֿרייען, אָבער ליידער וועלן אונז אונזערע ווינשע ניט געלינגען אין דער אַלטן און נײַען וועלט אין נור שטאַרבן אונד פֿאַרדאַרבן פֿאַרברענען אונד איבערשוועמען, ערמאַרדונגען אונד שווינדלערניצען צו פֿערנעמען, דיזער קליינער רוים אין אונזער צייטונג ערלויבט ער אונז וועניגע דער אַרט מיטצוטיילן די פֿאַן וויכטיקסטן אין ענגלאַנד שטאַרב דער קניזער לואיס נאַפּאָלעאָן. אין עסטרייך די פֿריערע קניזערין די מיטער דעם קניזער פֿראַנץ. אין רוסי־לאַנד ערקראַנקע שווער דעם קניזער אַלעקסאַנדערס אַלטעסטער זאָן אונד אין פּרײַסן דער פֿירסט ביסמאַרק, הי אין ניו־יאָרק שטאַרב אינזער גע־ליכטער פֿריינד האַרייס גרילי דעם צום פרעזידענטן דער פֿאַראייניקטן שטאַטן פֿון די גערעכט עסן אונד ערלעכסטן מאַנער אינזער פֿאַלקעס ער־וועלט ווערדן איזט. זאָ שטאַרב אויך דער פֿריערער שטאַטס מיניסטער גענעראַל סואַרד.

„אויך מיר יידן האָבן פֿילע געאַכטעטע מענער דורך דעם טאַרט פֿאַר־לאָרן. אין אַלסינע שטאַרב דער ראַבינער ר״ה עטלינגער ז״ל, אין לאַנדאָן דער הויפט דער דיקס פֿלייס זינאַנאַגע ר׳ שמעון חזן ז״ל. אויך היר אין אַמעריקע זינד מערערע חזנים פרעזידענטן אין מערערע ריכטע פֿון אינז געשידן. זאָ שטאַרב אים פֿאַריגעס מאַנאַט איש תּם זקן ונכבד ר׳ מנחם גאַלדשמיר ז״ל. ה״י ימלאַה חסרוננו וישמיר אותנו מכל צרה ויגון אמן.“

די צייטונג איז געווען פֿיל מיט יִדיעות וועגן תּלמוד־תּורות, שולן, חזנים, מלמדים און שוחטים, — אַ פנים אָז זי האָט געשפּילט אַ וויכטיקע ראָלע אין קהלישן לעבן. די צייטונג האָט געבראַכט יִדיעות פֿון דעם ייִדישן לעבן, סײַ דאָ אין לאַנד, סײַ אין אויסלאַנד. די צייטונג האָט אויך געהאַט די שטענדיקע אינסטיטוציע פֿון דער ייִדישער פרעסע — דעם ברויאַקסטן.

קאפיטל צוויי

שוין אין אַט דער צײַטונג פֿאַרנעמט לײַטער־אַטור אַן אַנגעזעען אָרט. כּמעט אַ העלפֿט פֿון דער צײַטונג איז אָפּגעגעבן פֿאַר אַ דערצײַלונג, פֿאַר אַ הומאַריס־טישן געשפּרעך און פֿאַר אַ לײַד. דער הומאַריסטישער געשפּרעך חוזקט אָפּ אויף אַ געמײַטלעכן אופֿן פֿון חזנים און אַנדערע פֿלײַקודש. דער אַינדרוק איז, אַז די צײַטונג האָט אויף אַ בטלנישן אופֿן אָפּגעשפּיגלט דאָס דעמאָלטיקע ייִדישע לעבן אין נײַ־יאָרק.

אין דעם זעלביקן נומער איז אויך אָפּגעדרוקט אַ לײַד — און אַזוי ווי דאָס לײַד איז מסתמא אײַנס פֿון די גאָר ערשטע ייִדישע שאַפֿונגען, וואָס איז גע־שריבן און געדרוקט געוואָרן אין אַמעריקע — צײַטירן מיר עס דאָ אין גאַנצן:

די וואָל

אין נײַ־יאָרק אַם פֿינפֿטן
נאָוועמבער שנת התרלג
איין געשיקט פֿון ה' מאיר
אויף אײַנען פֿעסטן גרונד
שטאַנדן צוויי פֿײַגל
אײַנער האָט ביטער אין מונד
דער צווייטער אין בײַגל.
איין גרויסער פֿוקס איזט געקומען
אונד האָט נאָך געדאַכט
אײַנען דיזעס אַבצונעמען
וואָסטע ער ניכט ווי מענס מאַכט.
ניכט גיט איז דער בײַגל
אַנע בוטער צו עסן
איר האָטס ליבע פֿײַגל
מאגליך גאָר צו פֿאַרגעסן.

אויך בלוזע בוטער
פֿיר אײַן פֿײַגלס מאַגן
זאָגט עס מײַנע מוטער
עס איז ניכט צו ערטראַכטן
אויף מײַנע נאַמנות
גלויבט מיר ליבע פֿײַגעלעך
איך האָב איבער אײַך רחמנות
איר פֿאַרדאַרבט אײַער מעגליין.
איך וויל אײַך געבן אײַן ראָט
ליבע אונד טײַערע פֿײַגל

דער אנהייב פֿון דער ייִדישער פרעסע

איך וויל אייך טיילן גראַד
די בוטער מיט דעם בייגל.
די פֿייגל האָבן געדאַכט
עס איז איין גוטע ראַט
זיי האָבן די דינגע געבראַכט
דעם פֿוקס צו טיילן גראַד
דער פֿוקס האָט היבש צוגענומען
אונד האָט זיך אויסגעלאַכט
די פֿייגל זינד אים אַלעס געקומען
בלייבן באַשאַמט אונד פֿאַראַכט.

ווען אין יולי 1870 איז אויסגעבראַכן די פריישיש-פֿראַנצייזישע מלחמה האָט זי, ווי שוין פֿריער אַנגעמערקט, אַרויסגערופֿן אַ גרויסע פֿאַראַינטערעסירונג בײַ די ייִדן אין ניו־יאָרק. דער הויפט זינען אין דער מלחמה געוואָרן פֿאַראַיניגטערעסירט די ייִדן וואָס זינען געקומען פֿון די געגנטן אַרום דער פריישישער גרענעץ. מען האָט זיך גענייטיקט אין אַן אַרגאַן וואָס זאָל דערציילן אויספֿיר־לעך וועגן דער מלחמה — און אַלס רעזולטאַט איז געבוירן געוואָרן די צווייטע ייִדישע צייטונג אין אַמעריקע „די פֿאַסט“. די צייטונג איז שוין געווען גע־דרוקט, אַזוי אַז זי איז געווען די ערשטע געדרוקטע ייִדישע צייטונג אין אַמע־ריקע. דער אַרויסגעבער פֿון דער „פֿאַסט“ איז געווען צבי הירש בערנשטיין (1846—1907) און דער רעדאַקטאָר איז געווען צבי גרשוני (1844—1897). גרשוני איז געווען אַ מערקווערדיקער טיפּ, אַ פֿל־בו — אַ משכּיל, אַ משומד, אַ פריידיקער אין אַ רעפֿאָרמיסטישן טעמפל, אַ ייִדישער זשורנאַליסט, און איבער־זעצער פֿון די רוסישע קלאַסיקערס אויף ענגליש און אַ קאַרעספּאָנדענט. (9) גרשוני איז שפעטער אַרויסגעשטויסן געוואָרן פֿון דער צייטונג, און „די פֿאַסט“ האָט זיך פֿאַראַייניקט מיט דער „היברו ניוס“, אַ צייטונג וואָס איז אַרויס אין פֿיר שפּראַכן — אין ייִדיש, ענגליש, העברעיִש און דייַטש. דער אַרויסגעבער, יעקב קאַהן, האָט זיך געמישט אין פּאָליטיק און האָט אַזיין קאַנדידירט פֿאַר אַ פּאָליטישן אַמט. ער איז געווען פֿאַראַינטערעסירט צו דערגרייכן אַלע ייִדן פֿון ניו־יאָרק און דעריבער האָט ער די צייטונג געדרוקט אין פֿיר שפּראַכן. אָבער צו דעם אַמט איז ער ניט דערוויילט געוואָרן, און באַלד נאָך די וואַלן איז די צייטונג אָפּגעשטעלט געוואָרן. ווען ניט די פֿאַראַייניקונג פֿון דער „פֿאַסט“ מיט דער „היברו ניוס“, וואָלט די ערשטע עקסיסטירט אויך ווײַטער, ווײַל די „פֿאַסט“ איז געווען גאַנץ גוט פֿאַרשפּרייט, און ס'איז שוין דעמאָלט געווען אַן אַרט פֿאַר אַ ייִדישער צייטונג. פֿון דער „פֿאַסט“ איז ניט פֿאַרבליבן קיין איין עקזעמפּלאַר. די שפּראַך פֿון דער „היברו ניוס“ איז געווען מער דייַטש ווי ייִדיש, און געמישט מיט העברעיִשע ווערטער. (10)

אין 1872 האָט כּתריאַל צבי שרהזאַן (1835—1905), דער שפּעטערדיקער אַרויסגעבער פֿון „יודישעס טאַגעבלאַט“, געגרינדעט די „יודישע צייטונג“, וועלכע איז געווען אין „שיין דייטש געשריבן, און די מערסטע אַבאַנענטן, דייטשע און פּוילישע יידן, האָבן עס גערן געלעזן“. (11) די צייטונג האָט אָבער אויך ניט לאַנג עקזיסטירט, און דער אַרויסגעבער האָט צו איר דערלייגט הע-כער טויזנט דאָלאַר.

די ערשטע סטאַבילע יודישע צייטונג איז געגרינדעט געוואָרן פֿון דעם זעלביקן כּתריאַל צבי שרהזאַן אין 1874. „יודישע גאַזעטן“ האָט די דאָזיקע צייטונג געהייסן, און זי איז דאָס געווען די ערשטע יודישע צייטונג וואָס האָט זיך אינגעוואַרצלט אין אַמעריקאַניש-יודישן לעבן.

שווער איז געווען די לאַגע פֿון דער ערשטער „סטאַבילער“ יודישער צייטונג. הגם פֿאַרמעגל איז זי געווען אַ וואַכנבלאַט, פֿלעגט זי אָבער ניט דערשיינען רעגל-מעסיק. די ערשטע צייט האָט די צייטונג געהאַט פֿיל שותפֿים, אָבער מיט דער צייט האָבן זיך אַזע אַפּגעטראָגן — אַזוי שנעל ווי זיי האָבן געזען, אַז דאָס איז ניט קיין גלענצנדיק געשעפֿט. שרהזאַנס לעצטער שותף איז געווען דער דרוקער טאַפּאַלאָוסקי. אָבער אויך ער איז אַוועק פֿון דער צייטונג און איז אַליין געוואָרן אַן אַרויסגעבער („יודישע פֿאַלקסצייטונג“, 1878—1880, שפּעטער פֿאַר-אייניקט מיט די „יודישע גאַזעטן“). שרהזאַן איז דערוויל געבליבן אַן שריפֿט, און די צייטונג איז אַ געוויסע צייט אַרויס ליטאָגראַפֿירט. נאָך פֿיל מאַטערנישן האָט זיך די לאַגע פֿון דער צייטונג פֿאַרבעסערט; דאָס איז געשען ווען דער אַרויס-געבער האָט געקראָגן אַן אייגענע דרוקערני. נאָך אַ לאַנגן, שווערן קאַמף איז די צייטונג אינגעפֿונדעוועט געוואָרן און איז פֿאַר אַ לאַנגער צייט געווען די גרעסטע, רייכסטע און פֿאַרשפּרייטסטע יודישע צייטונג אין דער נייער וועלט. די אַזע וואָס האָבן געגרינדעט נייע פריוואַטע צייטונגען האָבן ניט געקאַנט קאַנקורירן מיט די „יודישע גאַזעטן“ — און אַט די צייטונג האָט אין משך פֿון 25 יאָר אַפּגעקויפֿט ניננצן צייטונגען. (12)

וואָס פֿאַר אַ צייטונג איז דאָס געווען? וואָס פֿאַר אַ כאַראַקטער האָט זי געטראָגן און אויסגעדיקט? צום ערשטן וועגן דער שפּראַך. די שפּראַך פֿון דער צייטונג איז געווען דייטשמעריש. די ווערטער זיינען געווען דייטשע, אָבער דער בוי פֿון די זאַצן איז שוין געווען אַ יודישער, — אַ פנים כדי די רוסישע און פּוילישע יידן זאָלן זי קאַנען לייענען און פֿאַרשטיין. ווי דער אַרויסגעבער דערציילט, (13) איז די שפּראַך פֿון דער צייטונג צום ערשטן געווען ריין יודיש, אָבער אַזוי ווי די רוסיש-פּוילישע יידן האָבן די צייטונג ניט געקויפֿט, האָבן זיך די אַרויסגעבער „בעמיט צופֿרידנשטעלן די קלאַסן וועלכע האָט שוין געוויסט וואָס אַ צייטונג איז, נור זיי האָבן עס אין אַ בעסערער שפּראַכע פֿאַרלאַנגט“. (14) דערפֿאַר איז ניט אין גאַנצן אַננעמבאַר אַ. האַרקאוויס מיינונג, אַז „מען האָט זיך באַניצט מיט דייטשמעריש דערפֿאַר וואָס די משפּילים האָבן דאָס אַרנינגעבראַכט“

דער אנהייב פֿון דער ייִדישער פרעסע

„(ייִדישער טאָגעבלאַט“, 20טן מאָרץ 1910). דעטשמעריש איז אנגעפֿירט געוואָרן צוליב ריין מאַטעריעלע מאַטיוון: מען האָט געשריבן דעטשמעריש, וויל מען האָט זיך אָנגעהויבן צו אַרײַנטירן אויף די דעטש-אונגערישע ייִדן. אַט דער עלעמענט איז געווען דער ערשטער סטאַבילער לײַענער פֿון דער ייִדישער פרעסע אין אַמעריקע. די דאָזיקע לעזערס האָבן געלײַגט זייער שטעמפל אויף זייער אַרגאַן, וואָס איז געווען אַן אַרטאָדאָקסישע צײַטונג און וואָס האָט אנגעפֿירט אַ קאַמף קעגן דער ייִדישער אַרבעטער-באַוועגונג. די דעטשע ייִדן זײַנען געווען דער פֿאַרמעגלעכסטער עלעמענט צווישן די ייִדן אין ניו-יאָרק. זײ זײַנען געווען די פֿאַבריקאַנטן פֿון קלײדער, און אין זייערע פֿאַבריקן זײַנען באַשעפֿטיקט געווען די נײַ אנגעקומענע ייִדישע אימיגראַנטן. די „יודישע גאַזעטן“, וואָס האָט זיך, לױט די אייגענע רײד פֿון די אַרויסגעברעס, אַרײַנטירט אויף דעם דעטשן ייִדן, איז געוואָרן דער קאַמפֿס-אַרגאַן פֿון די באַלעבאַטן.

שפּעטער, ווען די דעטש-אונגערישע ייִדן האָבן אויפֿגעהערט צו לײַענען די צײַטונג, איז זי נאָך אַלץ געבליבן אַן אַרבעטער-פֿענדרעכער אַרגאַן. די שפּראַך איז אָבער מיט דער צײַט געוואָרן פֿאַרײַדישט. אין קאַמף פֿאַר אַ פּשוטן ייִדיש האָט זיך פֿון די ערשטע אויסגעצײכנט געציל זעציקאָוויץ, אָבער די אמתע סיבה פֿאַר וואָס ייִדיש האָט אַרויסגעשטופּט דעם דעטשמעריש איז געווען דאָס וואָס ייִדן האָבן אָנגעהויבן אַנצוקומען פֿון רוסלאַנד, און זײ זײַנען געוואָרן די לײַענער פֿון די „יודישע גאַזעטן“ — און פֿאַר זײ האָט מען געמוזט שרײַבן אויף אַן אַנדערן ייִדיש ווי פֿאַר די דעטש-אונגערישע ייִדן.

דער רעדאַקטאָר פֿון די „יודישע גאַזעטן“ איז געווען מרדכי יהושע טייִן (1835—1897), אַ העברעיִשער משפּיל און שרײַבער. אין דער צײַטונג פֿלעגט מען געבן נײַס, סײַ ייִדישע סײַ אַגעמײנע, אויף אַן עכט בטלנישן שטייגער — מיט ישיבֿה-בחורישע קאַמענטאַרן. די צײַטונג האָט אויך פֿאַרעפֿנטלעכט ראַמאַ-נען. די פֿאַליטישע איבערזיכטן זײַנען געשריבן געוואָרן אויף דעם זעלביקן אופן ווי די אַרטיקלען זײַנען געשריבן געוואָרן אין דעם העברעיִשן זשורנאַל „המגיד“.

די „יודישע גאַזעטן“ זײַנען מיט דעם אָנהייב פֿון דער ייִדישער מאַסן-אימ-גראַציע קיין אַמעריקע געוואָרן דער אַרגאַן פֿון די נײַ געקומענע סוחרים, פעדלער, רבנים, שמשים, חזנים און קלײַנע פֿאַבריקאַנטן. די „יודישע גאַזעטן“ איז געוואָרן דער אויסדרוק פֿון אַלץ וואָס איז אָפּגעשטאַנען אין דער ייִדישער סבֿיבֿה. די קעגנערשאַפֿט וואָס די אַרטאָדאָקסישע האָט בײַם אָנהייב אַרויסגעוויזן צו די „יודישע גאַזעטן“, וויל זי האָט געטענהט מען זאָל בעסער פֿאַרװענדן די צײַט צו לערנען תּורה אַנשטאַט צו לײַענען די צײַטונג. (15) איז מיט דער צײַט אין גאַנצן פֿאַרשוונדן, און די „יודישע גאַזעטן“ איז געוואָרן דער אַרגאַן פֿון דער אַרטאָ-דאָקסישע.

פדי צו באגרינדן אונדזערע באהויפטונגען, וועלן מיר דא לאזן רעדן א פאר היסטאריקערס פון דער יידישער געזעשאפטלעכקייט אין אמעריקע:

„די „יודישע גאזעטן“ אלס פליישראל-ארגאן איז געווען פלינדלעך צו די יודישע ארבעטער-ארגאניזאציעס. זי האט באקעמפט און באשמוצט די ארבעטער-פירער און בכלל ראדיקאלן.“ (16)

„מ״ר שרהזאנס „יודישע גאזעטן“ פלעגן שטארק העצן קעגן די סא-ציאליסטן, אז זיי זינען ניט פרום, און דערפאר פלעגן די אומוויסנדיקע יידן דענקען, אז די סאציאליסטן זינען מיסיאנערן.“ (17)

„אין אטמאספער פון אומוויסנדיקייט אין איז פלינצטערניש האט פרי געשוועבט דער גיסט פון די וועכנטלעכע „יודישע גאזעטן“, די ציטונג פלעגט העצן קעגן די סאציאליסטישע מיטינגען און פלעגט דערציילן הרים וגבעות וועגן די סאציאליסטישע מיטינגען. די מיטינגען פלעגט זי אטאקירן, ערשטנס, דערפאר וואס זיי פלעגן פארקומען פרינטיק צו נאכט; צווייטנס, דערפאר וואס מען רויכערט אויף זיי סיגארעטן; דריטנס, דערפאר וואס צו די מיטינגען קומען מענער און פרויען צוזאמען. די ציטונג האט געגאסן עמערס שמוץ אויף די סאציאליסטן און פלעגט זיי רופן ניט אנדערש ווי מיסיאנערן.“ (18)

„די „יודישע גאזעטן“ איז פון אנהייב אן געווען אן ארץ-ישראל-בלאט. א בלאט פון רבנות, בטלנות, אויסגעמישט מיט דעם אמעריקאנער געלטמאכעריי-אינסטינקט, אן אינסטינקט וואס די אימיגראנטן האבן גיך דערפילט אין זיד, אויף דער פארקערטער זייט, נאטיילעך. און עס איז ארויסגעקומען א טאפלטע פארזעניש, א פארזעניש פון רבנות און בטלנות און א פארזעניש פון געלטמאכעריי, הגם דאס געלט גופא איז געווען גאנץ גוטע, רעאלע, אמעריקאנישע דאלארן.“ (19)

די „יודישע גאזעטן“ איז שוין געווען באפעסטיקט אין 1881, און שפעטער, אין 1883, זינען געמאכט געווארן פרווון צו פארוואנדלען זי אין א טאגצייטונג. אין 1885, ווען עס האט זיך פארגרעסערט דער יידישער קיבוץ, און ווען די ניס וועגן די פאגראמען אין רוסלאנד האבן ארויסגערופן גרויס אינטערעס צווישן יידן, זינען די „יודישע גאזעטן“ פארוואנדלט געווארן אין טעגלעכן „יודישן טאגעבלאט“.

פון די וויכטיקסטע ציטונגען פון יענעם פעריאד דארף פארציכנט ווערן דער „פאָקס-אָדוואָקאַט“, געגרינדעט אין 1887 דורך געצל זעליקאוויץ. דאָס איז געווען אַ פּריוואַטע צייטונג וואָס האָט זיך געוואָלט פאַרבינדן מיט דער ראַדי-קאַזער באַוועגונג, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען אין יענע יאָרן.

די צייטונג האט באנוצט א קלארן יידיש, הגם די שפראך איז ניט אלע מאָל געווען פריי פון דיטשמערישע אינפלוסן. אין „פאָקס-אָדוואָקאַט“ האָט מען גערעדט ראַדיקאַלע פּראָזן און אין דער זעלביקער צייט האָט מען געדרוקט ביליקע שונדראַמאַנען.

דער אנהייב פֿון דער ייִדישער פרעסע

די ניס זינען דארטן איבערגעגעבן גאנץ זאכלעך, אבער אין די קאמענ-טארן האט זיך געפילט בטלנות און פראווינציעלער משפילזום. די פראגראם פֿון דער צייטונג ווערט איבערגעגעבן אין אַ פֿיד פֿון ג. זעליקאוויץ:

קינד

געשווינד
גיי דיר, מיין בלאַט,
ציג מיט שטאַלץ דיין געזיכט,
דיין יסוד איז פֿרייהייט און ליכט,
פֿאַרטיידיק דאָס פֿאַלק קעגן צבֿועקעס,
דו הייסט אַדוואָקאַט און דיין פֿאַטער יחלקלקות, (20)
אין דער שוואַרצער נאַכט זיי דער דיכט־טורם,
פֿירכטע קיין וואַלקן און קיין שטורם,
גיב אַ זיפֿץ און גיב אויך אַ לאַך,
נור אין אַ קלאַרע שפּראַך,
פֿאַלקס־אַדוואָקאַט,
אַדיע!
גיי.

און נאָך דער פֿראַגראַם־דערקלערונג ווערט די פֿאַליטיק און די ניס גע-געבן אין אַזאַ אויסטערדישער פֿאַרם:

„די סערבישע קעניגין איז אויף צרות,
איר מאַן מילאַן וויל מיט איר שלאַגן כּפּרות.
טרויער, קעניגין! אַדיע, דיין הימל־בעט!
דו מוזט יעצט נעמען אַ סערביע־גט.
טרוי נאָר ניט קיין לאַיערס, ציטער ניט ווי אַ בלאַט,
פֿאַרלאַז זיך אויף דעם יושר פֿון פֿאַלקס־אַדוואָקאַט.

און אַט זינען אַ פֿאַר מוסטערן פֿון דער פּראָזע:

„ווינלאַנט, דער אַנאַרכיסט, וואָס האָט געוואַרפֿן די כאַמבע אין פֿאַריזער דעפּוטירטן־הויז, איז פֿאַראורטיילט געוואָרן צום טויט, — דאָס האָט יעדער אַליין געקאַנט פֿאַרשטיין. אינטערעסאַנט איז אַבער די רעדע פֿון פֿאַרטיידיקער: „איר דערוואַרט ניט קיין רחמנות!“, האָט ער געזאָגט, „איר פֿאַרער גערעכטיקייט, ווינלאַנט האָט מיט זיין כאַמבע בלוין גע-וואַלט אויפֿמערקזאַם מאַכן די דעפּוטירטע, אַז ווען זיי וועלן זיך ניט באַ-שעפֿטיקן מיטן פֿאַלק, וועט זיך דאָס פֿאַלק כאַשעפֿטיקן מיט זיי. ווינ-לאַנט האָט רעוואַלטירט, ווינל די רעגירונג האָט אירע פֿאַרשפּרעכונגען צום פֿאַלק ניט דערפֿילט.“

קאפיטל צוויי

„אט האט זיך דער ארעמער פּרעזידענט פֿון בראַזיליע, פֿינקסאטא, ווי פֿילע ציטונגען באַהויפטן, מיטן גוטן ווילן אַנטזאָגט פֿון זײַן שטעלע. אז אָר און וויי צו אַזא „גוטן ווילן“! אָבער מען קאָן אַנדערש ניט זאָגן — אַ חכם איז ער: איידער נאָר שלעכט, איז דאָך גלייכער צו אַנטלויפֿן מיטן לֵעבן; ווען הומבערט וואַלט געהאַט שכל, וואַלט ער עס אויך געטאָן.“

(נומער 287, 1894)

אין דעם זעלביקן נומער שרייבט אַנאָ זיך אַ לעבנסבייד אין פֿערזן. זי שטעלט פֿאַר דאָס שווערע לעבן פֿון אַ ייִדיש מיידל, ווי זי אַרבעט שווער אין שאַפּ, און פֿדי צו אַנטלויפֿן פֿון אַזאַ שווער לעבן, האָט זי חתונה מיט אַ ריכטן מאַן; אָבער זי געפֿינט ניט קיין גליק און רו, ווייל איר מאַן איז אַ טיראַן. עתניאל בן בנו שרייבט אַ רעצענזיע וועגן דער אויפֿפֿירונג פֿון יעקב גאַרדינס „דער ווילנער מענטש“. דער רעצענזענט קומט צום שלוס, אַז אַזוינע פֿראַבלעמען ווי די וואָס ווערן באַהאַנדלט אין דער דראַמע דאַרפֿן ניט באַהאַנדלט ווערן אין דער קונסט, — נאָר פֿון דאָקטוירים אין אַ קליניק (דער זעלביקער נומער).

שפעטער איז דער „פֿאַלקס־אָדוואַקאַט“ פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין דעם טעגלעכן „ייִדישן העראַלד“.

די ייִדישע אַרבעטער־באַוועגונג האָט זיך דורך די יאָרן צעוואַקסן. עס זינען געגרינדעט געוואָרן נײַע יוניאָנס, קלובן און פֿאַראייניען. די ייִדישע סאָציאַליסטן האָבן דערפֿילט, אַז עס איז נייטיק אַרויסצוגעבן אַ ייִדישן אַרבעטער־אָרגאַן, וואָס זאָל מוטיק אויסדריקן די אידעען פֿון סאָציאַליזם. ווי עס איז שוין פֿריער דערמאַנט געוואָרן, איז נאָך אין מאַרץ 1885 פֿאַרגעקומען אַ באַראַטונג פֿון ייִדישע סאָציאַליסטן און ס'איז באַשלאָסן געוואָרן אַרויסצוגעבן אַ ייִדישע אַרבע־טער־ציטונג. די אויפֿגאַבע איז אָבער ניט דערפֿילט געוואָרן, ווייל פֿריוואַטע מענטשן האָבן אָנגעהויבן אַרויסגעבן ייִדישע סאָציאַליסטישע ציטונגען.

די ערשטע ייִדישע סאָציאַליסטישע ציטונג איז געווען די „נײַע ציט“, רעדאַקטירט און אַרויסגעגעבן פֿון ד״ר טשאַרלס ראַיעווסקי (1861—1933) און אב. קאהאַן. דער ערשטער נומער איז דערשינען שבוֹעות 1886, און דער לעצ־טער נומער — סוף יולי פֿון זעלביקן יאָר. די ציטונג איז אונטערגעגאַנגען צוליב מאַנגל אין געלט. (21) צום באַדויערן קאָן מען פֿיל פֿון דער ציטונג ניט רעדן, ווייל עס האָט זיך פֿון איר ניט אויפֿגעהיט קיין איין־איינציקער עקזעמ־פֿלאַר. ווען אב. קאהאַן האָט געשריבן זינע זכרונות האָט ער באיין־אויפֿן ניט געקענט געפֿינען קיין איין נומער פֿון דער ציטונג. מיר מוזן זיך דעריבער פֿאַרלאָזן אויף מענטשן וואָס האָבן די ציטונג געזען, און אויף קאהאַנס זכרונות.

אַפֿסנדד האַרקאווי האָט וועגן דער „נײַער ציט“ געשריבן: „נאָך פֿילע באַמיונגען צו ווערן אַ זשורנאַליסט אין ענגליש האָט מ״ר קאהאַן זיך אַרומגעזען,

דער אנהייב פֿון דער ייִדישער פרעסע

דאָס זײַן קאַרערע אַלס שרײַבער לײַגט הױפּטזאַכלעך צווישן די אַזנגעוואַנדערטע מאַסן און ער האָט ענדלעך באַשפּאַסן זיך צו נעמען שרײַבן ייִדיש. זײַן ערשטע פּראָבע אין דער מוטערשפּראַך האָט ער געמאַכט אין 1886, ווען ער האָט גע- גרינדעט אַ וואַכנבלעטל מיטן נאָמען „נײַע צײַט“. די שפּראַך פֿון דיין בלעטל איז געווען פֿליינע ייִדיש, די „ייִדישע ייִדיש“, וועלכע מ״ר קאהאַן פּאַראַדירט נאָך ביז הײַנטיקן טאָג. (22)

אב. קאהאַן שרײַבט אויך, אַז די צײַטונג איז געשריבן געוואָרן „אויף דעם אײַנפֿאַכסטן ייִדיש וואָס מען קאָן זיך נאָר פֿאַרשטעלן, אַזוי אַז דער אומאַנטוויקלט- סטער אַרבעטער זאָל קאָנען פֿאַרשטיין“. די צײַטונג איז, לויט קאהאַנס זכרונות, (23) געווען זייער עלעמענטאַר. זי האָט אַנטהאַלטן די אײַנפֿאַכסטע עלעמענטן פֿון סאַציאַליסטישער אַגיטאַציע. אַזוי ווי די צײַטונג איז אַרויס ערבֿ שבוֹעות, האָט קאהאַן פֿאַרבונדן איר דערשײַנונג מיט מתן-תורה און האָט די צײַטונג טאַקע פֿאַרגליכן צו אַ נײַער מתן-תורה. אַ. האַרקאַווי איז דאָרט געווען אַ מיט- אַרבעטער און האָט פּובליקירט אַן אַרטיקל וועגן „די אַרבעטער אין משה רבינוס צײַטן“. דאָס דערשײַנען פֿון דער צײַטונג האָט אַרויסגערופֿן באַווונדערונג, ווייל זי איז געשריבן געוואָרן אין אַן אײַנפֿאַכן ייִדיש. די „נײַע צײַט“ איז וויכטיק ווי די ערשטע ייִדישע סאַציאַליסטישע צײַטונג אין אַמעריקע.

נאָך איידער די „נײַע צײַט“ איז אונטערגעגאַנגען האָט אַנגעהויבן אַרויס- צוגיין נאָך אַ פּריוואַטע ייִדישע סאַציאַליסטישע צײַטונג אונטער דער רע- דאַקציע פֿון אב. בראַסלאַווסקי און מאָזעס מינץ — „די נײַיאַרקער ייִדישע פֿאַלקסצײַטונג“, וואָס איז געווען גאַנץ פּאַפּולער צווישן די ייִדישע מאַסן. זי האָט עקסיסטירט פֿון דעם 25טן יוני 1886 ביז דעם 20טן דעצעמבער 1889.

די צײַטונג איז געווען ראַדיקאַל, נאָר סאַציאַליזם איז דאָרטן געווען אויס- געמישט מיט משפּיזום, מגידות און בטלנות. זי איז באַשטאַנען פֿון אַ געמיש פֿון ערנצטקייט און נאַוויטעט. אין דער צײַטונג איז אַ סך פּלאַץ אָפּגעגעבן געוואָרן פֿאַר דער אַרבעטער-באַוועגונג און פֿאַר פּראָבלעמען פֿון דער אַרבעטער- שאַפֿט. מען האָט דאָרטן געדרוקט פּאַפּולאַריזאַציעס פֿון נאַטור-וויסנשאַפֿט, כּע- מיע און אַנדערע וויסנשאַפֿטן. ס׳איז אויך געדרוקט געוואָרן אַ געשיכטע פֿון די פֿאַראַיניקטע שטאַטן, קאַרפּ מאַרקס בראַשורע „לײַן און קאַפיטאַל“ (אין פֿאַרזעצונגען) און אַ ראַמאַן פֿון קאַראַל עמיל פֿראַנצאָז (אויך אין פֿאַרזעצונ- גען). דער ראַמאַניסט וואַגמאַן האָט אין דער צײַטונג אַרומגערעדט אויף אַ בטלנישן שטייגער נײַיאַרקער קהלישע אַנגעלעגנהייטן.

אין יענער צײַט איז אַמעריקע אויפֿגערודערט געוואָרן צוליב דער טראַגעדיע פֿון די שיקאַגער אַנאַרכיסטן. אין דער „נײַיאַרקער ייִדישער פֿאַלקסצײַטונג“ איז פֿיל געשריבן געוואָרן וועגן דעם טרויעריקן ענין, און אויף מאַרגן נאָך דער עקזעקוציע פֿון די אַנאַרכיסטן איז דאָרטן פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן אַ ליד וועגן די מאַרטירער, פֿון געצט זעליקאוויץ.

הנהרונים הקדושים

(די הייליקע מאַרטירער פֿון שיקאַגאַ)

טרויעריק אונד שטיל וואָרט די שטריק
דאָרט נעבן געפֿענגעניש־וואַנט;
דער שעריף מיט זײַן ווילדן בליק
פֿירט זיי צום טויט פֿאַרן האַנט.
פֿיר בראַווע לײַט גרייט צור שלאַכט
גייען מיט אים אין שטאַלץ
צו דער לאַנד דער עוויקער נאַכט,
צו דעם פֿינצטערן טויט־נהאַלץ.
זיי גייען צו צור תּליה פֿון געפֿיל
מיט געזאַנג אין זייער מונד,
הערום זיי שטייען מענטשן פֿיל,
זיי וואָרטן אויף די לעצטע שטונד.
אַדיע, איר אונשולדיקע לײַט!
אינך טויטעט איין פֿאַלשעס געריכט,
מיט יושר האַט איר געשטרײַט,
איר האַט געטאַן אייער פֿליכט.
פֿאַרווערטס! דאָרט בײַם שוואַרצן טויער
קרעכצט דער מאַרגן־ווינט שווער און מיד,
ער פֿיפֿט עפעס שרעקלעך טרויער,
ער זיפֿצט שוין אַ טויטן־ליד.
דא זאנט איר געבן שטריק אַצינד ...
ווער וויינט אונד שרײַט אין דער פֿערן?
דאָס איז דער קול פֿון ווייב אונד קינד,
זיי וויינען מיט בלוטיקע טרערן.
איר הייליקע מאַרטירן,
אייער שטויב וועלן מיר דינען
אונד ביז מיר וועלן אויספֿירן,
וועט נאָך פֿול בלוט רינען.
פֿיר אונז זאנט איר ניט פֿאַרלאָרן,
אייער טויט ברענגט די בלומענצײַט!
די שטריק — בעסערע יאַרן,
אונד אייער גראַב — די פֿרייהייט.

(„ניו־יאָרקער ייִדישע פֿאַלקסצײַטונג, 18. XI. 1887.)

דער אנהייב פֿון דער ייִדישער פרעסע

מיר האָבן שוין עטלעכע מאל, פֿאַרבנדיגענדיק, דערמאָנט דעם ייִדישן אַרבעטער־פֿאַראיינ. עס איז אָבער נייטיק זיך אָפּצושטעלן באַריכות אויף דעם דאָזיקן פֿאַראיינ. אין דער דאָזיקער אַרגאַניזאַציע האָבן מיטגעאַרבעט סאַציאַל־פֿיסטן און אַנאַרכיסטן. אין דעם פֿאַראיינ גופּא זינען אָפּט מאל אויסגעבראַכן קאַמפֿן און מחלוקות צווישן די צוויי גרופּן. די סאַציאַל־דעמאָקראַטן זינען געווען פֿאַר באַדריקע פּראַקטישע אויסבעסערונגען, פֿאַר אַ קאַמף פֿון אַן אַכט־שעהדיקן אַרבעטסטאָג און פֿאַר אַנטוויקלונגען אין פֿאַרטיישע וואָרן — פֿאַזונגען און פּונקטן וואָס זינען נאָך אַנאָנד באַקעמפּט געוואָרן פֿון די אַנאַרכיסטן. ביז אין יולי 1887 איז געקומען צו אַ שפּאַליטונג צווישן די צוויי עקסטרעמע ריכט־טונגען. די סאַציאַל־דעמאָקראַטישע מיטגלידער זינען אַרבייטגעטראַטן אין דער סאַציאַליסטישער אַרבעטער־פֿאַרטיי און די אַנאַרכיסטן האָבן געגרינדעט די אַרגאַניזאַציע „די פֿאַנירע דער פֿרייהייט“. דער קאַמף האָט זיך אָבער מיט דעם ניט געענדיקט.

צווישן די ביידע ריכטונגען זינען נאָך אַנאָנד אַנגעגאַנגען קריגערייען און שטרייטן. קיין אייגענע פרעסע האָבן ביידע גרופּן ניט געהאַט — איז די מלחמה אַנגעפֿירט געוואָרן פֿון די טריבונעס. ביידע ריכטונגען פֿלעגן אַראָב־זשירן מיטינגען פּמעט יעדע וואָך. די פֿאַרזאַמלונגען פֿלעגן אַנאַנסירט ווערן דורך ספּעציעלע צירקולאַרן. אין קאַמף זינען אַרבייטגעצויגן געוואָרן אַלע אינ־טעליגענטע און אויך פּשוטע אַרבעטער. די אַנאַרכיסטן האָבן גערופּן צו אַ סאַציאַלער רעוואָלוציע און האָבן אָפּגעחוזקט פֿון די סאַציאַל־דעמאָקראַטן פֿאַר אָפּגעבן זיך מיט „פֿאַיאַטיוון“. די סאַציאַל־דעמאָקראַטן האָבן זיך אין זייער קאַמף פֿאַר דער העגעמאָניע איבערן ייִדישן פּראַעטאַריאַט באַנוצט מיט דער פּריוואַטער „ניו־יאַרקער ייִדישער פֿאַקסציטונג“. די אַנאַרכיסטן האָבן ניט געהאַט קיין אייגענעם אַרגאַן און געפֿילט די נייטיקייט דערפֿון. זיי האָבן אָבער מיט זייער גאַנצן אַמאָליקן ברען און ענטוואַפּן באַשטימט צו גרינדן דעם ערשטן געזעלשאַפֿטלעכן ראַדיקאַלן אַרגאַן — די וועכנטלעכע „וואַרהייט“. דער ערשט־טער נומער איז אַרויס דעם 25טן פֿעברואַר 1889, און דער פֿעצטער — דעם 12טן יולי פֿון זעלביקן יאָר. מער ווי צוואַנציק נומערן איז די קליינע, אידעאַל־פֿיסטישע גרופּע ניט בכוח געווען אַרויסצוגעבן. די צייטונג איז געווען אין געוויסע פרטים טויט־ערנצט, און אין אַנדערע פרטים איז זי געווען משפּיליש און בטלנותדיק. וועגן געוויסע ענינים האָט מען גערעדט מיט וויסן, ערנצט־קייט און ערוידיצע, אָבער וועגן אַנדערע ענינים האָט מען געשריבן אויף אַ מגידישן און פֿעכערלעכן אַוּפֿן. אַט זינען עטלעכע מוסטערן פֿון נײַט:

„איז ברוקלין האָט פֿאַריקן זונטיק אָפּגעברענט אַ קריסטלעכער בית־המקדש. דער שאָרד וואָס אויף צען טויזנט דאַלער. מער ניט? אַזעלכע נײַט אַביסל אָפּטער וואָלט גאַרניט געשאַט.“

„איז רובֿלין האָט געטראַפֿן אַ פֿאַל, וועלכער שטימט זייער גוט מיט

קאפיטל צוויי

דער גמרא, ווערנד דער לענדלאַרד קריג איז געפֿארן מיט זיין טאָכטער אין קירכע, האָט אין אונבעקאַנטער אויף זיי אויסגעשאָסן און האָט די טאָכטער אַראָפֿגעשאָסן די נאַז און דעם פֿאַטער לײַכט פֿאַרווונדעט. שלוחי מצוה איננו ניויקין (וועמען שיקט טאָן אַ מצוה דער האָט קיין שאָרן ניט), זאָגט די גמראַ "...

„אין דײַטשלאַנד האָבן אין 1871 צוויי מיליאָן פֿינף הונדערט טויזנט עמיגראַנטן פֿאַרלאָזן אַלע וואָר זייער היימאַט און גייען נאָך בראַזיליען. די אַרבעטער לויפֿן פֿון אַלע הונגער זוכן נײַען ביז זיי וועלן ענדלעך פֿאַרשטיין, אַז ניט אין לויפֿן ליגט זייער רעטונג, זאָנדערן אַז זיי וועלן מאַכן לויפֿן זייערע בלוטזויגער פֿון זייער היימאַט" (נומער 5).

„אין ניריארק גיבט עס 5,300 פֿוילענצער וועלכע רופֿן זיך אַרוואָ-קאַטן. עס איז קיין ווונדער ניט וואָס עס גיבט אזוי פֿיל פֿאַרברעכן" (נומער 6).

„די שרפֿות זינען יעצט אין ניריארק אזוי אַרײַן אין דער מאַדע, דאַס עס פֿאַרנייט ניט איין טאַג וואָס עס זאָל ניט טרעפֿן צוויי, דריי, און עס לויפֿט ניט אָפֿ נאָר מיטן מאַטעריעלן שאָרן אַליין — עס קומען אויך אום מענטשן. עס איז זיך אַבער אין אונזער געליבטן לאַנד ניט צו ווונדערן דעריבער — יעדער מאַכט ביזנעס ווי ער וויל" (זעלביקער נומער).

„וועלוועלע תכשיטל, דער דײַטשער טראָן הונט נומער צוויי, האָט שוין אַ דאַנק זיין ליבן נאַמען באַקומען די גרעסערע ווידזשעס (שכירות) די פֿאַרלאַנגטע סומע פֿון דריי און אַ האַלב מיליאָן מאַרק. אום צו פֿאַר-גרעסערן זיין איבערפֿליסיקן לעבן האָבן די דײַטשע שטובֿ-אייזלען באַוויר-ליקט, און חוץ אַ פֿאַר ליבעראַלע דײַטשן, וועלכע האָבן געמאַכט קולאַקעס אין די קעשענעס ... האָט זיך קיינער ניט געוואָגט צו עפֿענען אַ מויל אויף פֿראַטעסט קעגן דעם געקרוינטן רויבער" (זעלביקער נומער).

פֿדי צו פֿאַפּולאַריזירן די אידעען פֿון אַנאַרכיזם האָט מען אין דער „וואַר-הייט" געדרוקט אַ „פֿאַלקס-ווערטערבוך". דער מחבר איז געווען פֿ. א. פֿראַנק (י. א. מעריסאָן). די דעפֿיניציעס זינען געשריבן געוואָרן אין אַ משפּילישן טאָן. אַט זינען אַ פֿאַר בײַשפּילן:

„אַבסאַלױזיזם — אין גאַנצן אונבאַגרענעצט. פֿאַלקאַס. די רוסי-שע רעגירונג איז איין אַבסאַלױטע, דען דער צאַר איז אַ „סאַמאַדערושאַ" וועג". דער פֿאַליטיקער וואָס ווינשט אזאָ רעגירונג הייסט „אַבסאַלױ-טיסם". אזאָ רעגירונג איז „אַבסאַלױט". אזאָ רעגירונג איז „אַבסאַלױ-לוט" פֿאַרדאַרבן, דען אַז דאַס לעבן און טױט פֿון אַ גאַנצן פֿאַלק זאָל אָפֿ-הענגען פֿון איין „פֿראַכוואַסט" איז דער גרעסטער אַבסורד — אַ פֿלוידערה, אַ טשעפּובאַ, צ. ב. ש. די מיינונג פֿון אַנדערע אַרבעטער, אַז אַז באַסעס

דער אנהייב פֿון דער ייִדישער פרעסע

וועט זיך די וועלט ניט קאָנען פֿירן, איז די גרעסטע „אבסורד“. די אידעע אז געוויסע מענטשן זינען געבאָרן געוואָרן צו זיין קנעכט, דאָס גלויבן אין גאָט איז אַן אבסורד, דען קיינער קאָן ניט באַוווּיזן אז ער איז דאָ (אז ער איז ניטאָ וועלן מיר שפּעטער באַוווּיזן אין אַוט „גאָט“). נור „אבסורדנע“ מוחות גלויבן, אז ער איז איין — אַבסטראַקט“...

אויף צו באַקעמפֿן די קאָפיטאַליסטישע אָרדענונג האָט מען אין דער „וואַר-הייט“ זיך באַניצט אַפֿילו מיט דער ביבלישער פֿאַרעם:

„אַנוכי — איר אַלמעכטיקער קאָפיטאַליסט בין דיין גאָט, צו מיר זאַלסטו זיך נייגן און בוקן, קניען און נייגן און איר וועל אינד פֿאַר שקלאַפֿן מאַכן.

זכור: געדענק דאָס זעקס טעג זאַלסטו מיט דיין פֿרוי און קינדער אַרבעטן שווער און ביטער צו צוואַנציק שטונדן אַ מעת-לעת, ויום השַבֿעי, אין דעם זיבעטן טאָג זאַלט איר אַלע רוען און זיצן צו הויז, מאַכן וואַנעס און לייגן פּלאַסטער צו די פֿיס און די הענט, דאָס זיי זאָלן ווידער געזונט ווערן אום ווייטער צו קאָנען אַרבעטן, וואָרום אזוי האָט דער אַלמעכטיקער קאָפיטאַליסט אויך געטאָן, זעקס טעג געהוליעט, גע-שפּילט אין קאַרטן, פֿערבראַכט וואַכעדיקע נעכט, געפֿרעסן, געטרונקען, דעם זיבעטן טאָג מוז ער נעמען איין אַפרו פֿאַר דער גאַנצער וואַך. שרני: הויד איז דער רו טאָג“.

אַבער אַחוץ די דאָזיקע פּאַפּולערע סאַרט שרניבערניען — איז די „וואַרהייט“ געווען אַן ערנצטע צייטונג. די אַרטיקלען זינען געווען לאַנג און געשריבן אין אַ שווערער שפּראַך. די צייטונג האָט אַנגעפֿירט אַ קאַמף קעגן קאָפיטאַליזם, קעגן דער סאַציאַלער דעמאָקראַטיע, קעגן רעליגיע און חיבת-ציון. שוין אין ערשטן נומער האָבן די אַרויסגעבערס דערקלערט אין זייער פּראָגראַם, אז:

„דער אַרבעטער איז אומעטום פֿאַרשקלאַפֿט. די יודן ווערן פֿאַר-פּאַלגט און געמאָרדעט. די וואָס זינען געפּלויגן צו געפֿינען רו אין אַמעריקע האָבן גלייך אין קעסטל גאַרדן דערפֿילט, אז אויף זיי קומט אַן אַ נייע שקלאַפֿעריי. די מאַסן ווערן עקספּלואַטירט פּדי עטלעכע מענטשן זאָלן לעבן אין לוקסוס און רייכטום. (די געשיכטע) לערנט אונז, אז די הערשער און טיראַנען מיט אַלע רעגירונגס-פּאַרמען האָבן קיין אַנדער צוועק ווי צו אונטערדריקן, שמידן אין געוועזענע קייטן די גרעסטע טייל פֿון דער מענטשהייט, אום דאָרדן צו האַלטן דאָס פּאַלק אין אונטערטעניקייט און שקלאַפֿעריי... די קאָפיטאַליסטן האָבן נאָר איין ציל, אויסצו-וויגן דאָס בלוט פֿון די אַדערן, מאַרדן און בערויבן די גרעסטע טייל מענטשהייט... אום צוואַמען מיט פּאַפּן און הערשער... צו לעבן אין רייכטום... ווייל די אַרבעטער-מאַסע שמאַכטעט און ליידעט אונטער דעם שקלאַפֿוואַך. די געשיכטע לערנט אונז, אז דער ציל פֿון דעם

קאפיטל צוויי

הערשנרן קלאס אין אלע פארמען... איז צו בארױבן דעם ארבעטער־קלאס. דעריבער, מיר אלס ייִדישער ארבעטער, אלס אויסגערויבטע און בארױבטע דארפֿן זוכן זיך פֿארבינדן מיט אלע ארבעטער פֿון דער גאנצער וועלט, מיט דעם פֿראַלעטאריאט פֿון אלע לענדער."

א סך אויפֿמערקזאמקייט איז אין דער „וואַרהייט" אָפּגעגעבן געוואָרן דער ייִדן־פֿראַגע. די ייִדישע פֿראַבלעם — ווערט דאָרט דערקלערט — וועט געלעזט ווערן מיטן זיג פֿון סאָציאַליזם און אַנאַרכיזם. מ'האַט אין דער צײַטונג פֿאַנטאַזירט וועגן דער צוקונפֿטיקער געזעלשאַפֿט און מ'האַט געמאַכט בילדער ווי גליק־לעך מענטשן וועלן לעבן אונטערן אַנאַרכיזם. פֿון די וויכטיקסטע איבערזעצונגען וואָס זײַנען דאָרטן געדרוקט געווען דאַרף מען דערמאָנען קאַרל מאַרקס', די פֿאַליטישע עקאָנאָמיע". די הויפּט־מיטאַרבעטער פֿון דער צײַטונג זײַנען געווען י. א. מעריסאָן, משה קאָטץ, י. יאַפֿאַ, ה. זאַלאַטאַראָו און דוד עדעלשטאַט.

דיטעראַטור האָט פֿאַרנומען אַ חשובֿן אָרט אין דער „וואַרהייט". אין יעדן נומער איז געווען געדרוקט אַ ליד פֿון דוד עדעלשטאַט. אַן אָפֿטער מיטאַרבע־טער איז אויך געווען מאַריס ראָזענפֿעלד, וועלכער האָט דאָרטן פֿאַרעפֿנטלעכט לידער און עטלעכע בילדער פֿונעם לעבן פֿון ייִדישן ארבעטער אין ניו־יאָרק. מיר וועלן פֿאַרענדיקן וועגן דער „וואַרהייט" מיט צוויי לידער וואָס זײַנען טאַקע דאָרטן פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן. די לידער דריקן אויס די אידעאָלאָגיע פֿון דעם אַנאַרכיסטישן אָרגאַן:

די קלאַץ־קשיא

פֿאַרוואָס דאָרט אַ פֿאַטער ליגט קראַנק און געבראַכן
און קאָן ניט ערנערן די קינדער די שוואַכע
און קראַפֿט האָט דער גנבֿ אין הייַזער צו ברעכן
און מערדער די מאַכט צו מאַרדן און שטערן?

וואָרום שטאַרבֿט אַ מוטער פֿון קינדערלעך קליינע
וואָס בלייבֿן יתומים אין עלנד און צרות,
און דאָרט דורך עבֿירות, די מיידלעך זי שיינע
זיי טאַנצן און לאַכן און לעבן ווי שָררות?

וואָס לאַזט ער דאָרט קרענקען דאָס קליינצינקע קינדל
וואָס האָט נאָך קיין זינד ניט, ווי קרעכצט עס זאָ,
און סוחרים, באַנקירער, וואָס לעבן פֿון שווינדל,
די לעבן זאָ גליקלעך און זאַמלען זיך גיטער?

דער אנהייב פֿון דער ייִדישער פרעסע

וואו איז דער פֿלֿיכט וואָס ווייס און קאָן אַלעס?
וואו איז דער משגיח מיט זײַן גרויס השגחה?
וואָס גיבט ער קיין אַנטוואָרט אויף אַלע שאלות?
וואָרום דען פֿאַרטדרייט ער זײַן שיינע מלאַכה?

ניט קיין אַנטוואָרט, אָן עבֿירה דיין האָרן;
ער שלאָפֿט, דער משגיח, ער קאָן דיך ניט הערן.
מען רעדט דיך נור אין זאָ, מען מאַכט דיך צו נאָרן,
דו זאָלסט דיך ניט העלפֿן, זאָלסט קלוגער ניט ווערן.

נור הער ניט די רויבער, ניט הער די באַטריגער,
ניט לאָז דיך פֿאַרפֿירן פֿון קערלס געמיינע,
ניט וואָרט אויף אַן אַנטוואָרט, אָ, ווער אַ מאַל קליגער,
מען העלפֿט ניט פֿון אויבן, גענוג דיך שוין נאָרן.

מען העלפֿט ניט פֿון אויבן, גענוג דיך שוין נאָרן,
אַ, העלף דיך, זוך רעטונג, אַליין העלף דיר נאָרן;
פֿון אויבן די הילפֿע קאָנסטו דערהאָרן
ווען אויף מײַן דאָלאַניע וועט אויסוואַקסן האָרן.

— גלאַדניקאָוו.

און אַט איז דאָס צווייטע ליד:

אַ בילד

שוואַך ברענט אַ ליכטעלע דאָרטן אין צימער,
נאָס און פֿאַרשימלט זײַנען די ווענט;
בײַם בעט אײַנגעבוּיגן, אין דחקות אין קימער
זיצט אײַנער דאָס פנים פֿאַרדעקט מיט די הענט.

ער זיצט פֿאַרזאָרגט, פֿאַרצווייפֿלט, פֿאַרטראַכט,
איס דוכט זיך — אַ — עס איז קיין טעות!
דאָרט ראַנגלט זיך, נעבעך, פֿון הונגער פֿאַרשמאַכט
זײַן פֿרוי מיט דעם מלאַך המות.

און נעבן איס — בלאָס — די אונשולד אַליין —
שטייט דאָס אַנוויסנדע קינד;

קאפיטל צוויי

זי בעט אים, זי פֿרעגט אים, מיט קינדער־געוויין
נאָרישע פֿראַגן אַצינד:

„פֿאַטער, גיב אונז עסן, גיב אונז ברויט,
שטיל אונזער הונגער, רעטע פֿון טויט ...
פֿאַטער, וועלן מיר לאַנג נאָך לײַדן אָן צאַל,
וועלן מיר זאָט זײַן, דענקסטו, אָ מאַל?“

איר קליינינקע הענטעלע רוט אויף זײַן שטערן,
די אויגעלעך וויינען און קוקן אַרויף —
זיי טרעפֿן זיך אָבער מיט אַנדערע טרערן
וואָס קײַלען זיך לאַנגזאַם גאַן אָן אַ סוף.

X. Y. Z. —

מיר האָבן זיך אַזוי לאַנג אָפּגעשטעלט אויף דער „וואַרהייט“, ווייל דאָס
איז געווען דער ערשטער געזעלשאַפֿט־עכער, ראַדיקאַלער ייִדישער אַרגאַן אין
אַמעריקע. די „וואַרהייט“ איז געווען דער אַרגאַן פֿון די אַנאַרכיסטן — פֿון
יענער גרופּע פֿון דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אַמעריקע, וואָס האָט
מער ווי אַלע אַנדערע גרופּעס פֿון יענע יאָרן זיך אָפּגעגעבן מיט דער אַנטוויקלונג
פֿון אַ בעסערער ייִדישער דיטעראַטור אין אַמעריקע, און וואָס האָט זיך אויך
פֿאַרנומען ערנצט מיט דער פֿראַבלעם פֿון באַשאַפֿן אַ ייִדישע וויסנשאַפֿט־עכע
דיטעראַטור. (*23)

נאָכן אונטערגאַנג פֿון דער „וואַרהייט“ האָבן די אַנאַרכיסטן פֿאַרשטאַנען,
אַז מיט זייערע אייגענע כוחות וועלן זיי קיין צייטונג ניט קאָנען לאַנג אויפֿ־
האַלטן — האָבן זיי דעריבער גענומען אַרבעטן פֿאַר אַ רעוואָלוציאַנערן אַרבעטער־
אַרגאַן, וואָס זאָל פֿאַרטרעטן ביידע ריכטונגען — דעם סאָציאַליסטישן און דעם
אַנאַרכיסטישן. (24) ביי די אַנאַרכיסטן איז געבליבן אַ ביסל שריפֿט פֿון דער
„וואַרהייט“ און אַ קליינער פֿאַנד — האָבן זיי באַשאַסן איינצולאָדן די סאָציאַל־
דעמאָקראַטן און די פֿאַראייניקטע ייִדישע געווערקשאַפֿטן צו אַ צוזאַמענפֿאַר,
פֿדי צו באַטראַכטן דעם פֿלאַן פֿון דער פֿראַיעקטירטער צייטונג.

די קאַנפֿערענץ איז פֿאַרגעקומען דעם 25טן דעצעמבער 1889 און האָט גע־
דויערט זעקס טעג. פֿאַרטראַטן זיינען געווען די וויכטיקסטע ייִדישע אַרבעטער־
אַרגאַניזאַציעס. די רעוואָלוציע, אַז עס איז נייטיק אַ ייִדישער אַרבעטער־אַרגאַן,
איז גלייך דורכגעגאַנגען. אַ שטורעם האָט אָבער אויסגעבראַכן אויף דעם צווייטן
טאָג, ווען מען האָט דיסקוטירט די פֿראַגע וואָס פֿאַר אַ ריכטונג די צייטונג זאָל
אַננעמען. די אַנאַרכיסטן האָבן פֿאַרגעשלאָגן איין צייטונג פֿאַר דער גאַנצער

דער אנהייב פֿון דער ייִדישער פרעסע

ארבעטער־באוועגונג. די רעדאקציע זאל באשטיין פֿון צוויי מענטשן; פֿון אַן אנארכיסט און פֿון אַ סאָציאַל־דעמאָקראַט. די סאָציאַל־דעמאָקראַטן האָבן אָבער וועגן זאָ צייטונג ניט געוואָלט הערן. זיי האָבן פֿאַרשטאַנען, אַז צווישן ביידע ראַדיקאַלע ריכטונגן געפֿינט זיך אַ תּהום, און אַז צוזאַמענאַרבעטן וועט זיין אוממעגלעך. זיי האָבן זיך ניט געקאַנט פֿאַרשטעלן אַ האַרמאָנישע מיטאַרבעט מיט זייערע קעגענער. אחוץ דעם פֿלעגן די אנארכיסטישע טוער און שרייבער ר. לויס און ש. פּרענער שרעקן, אַז די סאָציאַל־דעמאָקראַטן זינען שווינדלער, און די סאָציאַליסטן האָבן דערפֿאַר ניט געקאַנט באַגרייפֿן, פֿאַר וואָס די אנאָר־כיסטן זינען אַזוי נייגעריג זיך צו פֿאַראייניקן מיט שווינדלער.

נאָך טעג פֿון דעבאַטירן האָט זיך דער צוזאַמענפֿאַר שטורמיש געשלאָסן — מיט אַ שפּאַלטונג. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז עס זינען געגרינדעט געוואָרן צוויי אַרבעטער־צייטונגען; „די אַרבעטער־צייטונג“, וואָס איז געוואָרן דער אַרגאַן פֿון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע, און „די פֿרײַע אַרבעטער־שטימע“ — דער אַרגאַן פֿון די אַנאָרכיסטן. די לעצטע האָבן זייער צייטונג געוואָלט געבן אַן אומפּאַרטייִש־רעוואָלוציאָנערן כאַראַקטער און זיי האָבן אַינגעלאָזן אַ סאָציאַל־דעמאָקראַט אין דער רעדאקציע, אָבער די צייטונג איז זייער שנעל פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אויסגעשפּראַכענעם אַנאָרכיסטישן אַרגאַן. צווישן ביידע צייטונגען איז אַנגעגאַנגען אַ ביטערער קאַמף וועגן גרונט־אונטערשיידן. די דעבאַטעס זינען באַשטאַנען פֿון אַ געמיש פֿון ערנצטיקייט און זידלעריי.

דער ערשטער נומער פֿון דער „אַרבעטער־צייטונג“ איז אַרויס דעם 7טן מאַרץ 1890. אין דער פּראָגראַם איז דערקלערט געוואָרן, אַז די אויפגאַבע פֿון דער צייטונג איז אויפצובויען אַ געזעלשאַפֿט אויפֿן גרונט פֿון פֿרײַהייט, גלײַכ־קייט און ברידערלעכקייט — „אַנשטאַט די הינטיקע קאַפיטאַליסטישע געזעל־שאַפֿט, וועלכע איז באַגרינדעט אויף פֿאַלקס־אונטערדריקונג, פֿאַלקס־אַרמוט און געגן זיטיקע קריג“. ווייטער ווערט געזאָגט, אַז די אַרויסגעבער זינען רעוואָלוציאָנערן, אינטערנאַציאָנאַליסטן, דעמאָקראַטן און עוואָלוציאָניסטן. דער סאָציאַליזם וועט פֿאַרווירקלעכט ווערן דורך אַ רעוואָלוציע אָדער דורך געוואָלד. גלײַכצייטיק האָבן זיי אויך געגלייבט אין רעפֿאָרמען, ווייל סאָציאַליזם קאַן אַרויס־וואַקסן פֿון רעפֿאָרמעס. די „אַרבעטער־צייטונג“ איז געווען אַ סאָציאַליסטישער אַרגאַן, וואָס האָט אויסגעדריקט די אידעאָלאָגיע פֿון דער סאָציאַליסטישער אַר־בעטער־פּאַרטיי.

פֿאַרטיי איז די צייטונג געווען דורכגעדרונגען מיט די אידעען פֿון דער זייטשער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע. די שרייבער האָבן געהאַלטן, אַז דער סאָציאַל־ליזם מוז מעכאַניש קומען, ווייל דאָס איז דער געשיכטלעכער גאַנג פֿון דער ציוויליזאַציע. אַ רעוואָלוציע וועט מען מוזן מאַכן בלויז אויב די קאַפיטאַליסטן וועלן צווינגען דערצו. מען דאַרף פֿאַרשפּרייטן וויסן צווישן די אַרבעטער, פֿדי זיי זאלן פֿאַרשטיין וואָס פֿאַר אַ וויכטיקע ראַלע זיי שפּילן אין דער וועלט.

דער סאציאליזם וועט קומען נאָר דורך דער פֿאַראייניקונג פֿון די אַרבעטער. דאָס מיינט אויך, אַז די אַרבעטער דאַרפֿן זיך ניט אין גאַנצן פֿאַרלאָזן אויפֿן גאַנג פֿון דער געשיכטע — נאָר זיי דאַרפֿן צולייגן אַ האַנט, כדי צו פֿאַרשנעלערן דעם רעוואָלוציאָנערן פֿראַצעס. די „אַרבעטער־צײַטונג“ האָט געקעמפֿט פֿאַר דער פֿאַרבעסערונג פֿון דעם אַרבעטער־סלאַגע און האָט געלערנט, אַז מען דאַרף ניט אַפֿלייגן דעם קאַמף פֿאַר פֿאַרבעסערונגען אויף נאָך דער רעוואָלוציע. די אידעאָלאָגיע פֿון דער צײַטונג איז געווען: „וואָס בעסער איז בעסער“ און „וואָס ערגער איז ערגער“. מען דאַרף און מען מוז קעמפֿן פֿאַר באַדיקע פֿאַרבעסער־רונגען, ווייל הונגעריקע מענטשן זינען ניט קיין מאַטעריאַל פֿאַר רעוואָלוציע. וועגן דער יידנפֿראַגע האָט די זעלביקע צײַטונג געשריבן, אַז מיט דער פֿאַרענט־פֿערונג פֿון דער אַגעמיינער סאציאָלער פֿראַגע וועט שוין במילא אויך געלעזט ווערן די יידישע פֿראַבלעם.

גלײַכצײַטיק מיט די ערנצטע אַרטיקלען זינען דאַרטן אויך געווען געדרוקט פֿאַפּולערע אַרטיקלען און מגידיש־באַלערנדיקע דרשות. דער סאַרט מאַטעריאַל איז צוגעשטעלט געוואָרן פֿון אב. קאהאַנען. מיר ברענגען דאָ אַ מוסטער פֿון אב. קאהאַנס שרײַבן:

„הײַנט האָבן מיר צוויי סדרות אויף איין מאל און ביידע טויגן אויף פֿפרות. ביידע זינען פֿול מיט געשווירן, מיט ווונדן און מיט פֿאַס־קורסטוואַ. אין ביידע טרײַבט מען דעם חולח צום פּה־גדול און אין ביידע ווייס דער פּה־גדול פֿון די געשווירן, ווי די געשווירן ווייסן פֿון אים. און פֿונדעסטוועגן מוז מען אים פֿאַר זינע רעצעפטן באַצאָלן מיט שעפֿעלעך, מיט טײַבלעך, מיט בוימאײל, מיט זעמל־מעל. הקיצור, ער מאַכט אַ לעבן“ („אַרבעטער־צײַטונג“ נומער 8, 1890).

גלײַכצײַטיק מיט איבערזעצונגען פֿון פֿלאַבערס „סאַלאַמבאַ“ און סמאַלענ־סקינס „קבֿורת חמור“ האָבן זיך דאַרט געדרוקט פֿאַפּולערע ראַמאַנען — כדי צוצוציען דעם פשוטן לייענער. די פּאָעזיע, וואָס איז דאַרטן פּובליקירט געוואָרן, האָט פֿודשטענדיק אויסגעדריקט די אידעאָלאָגיע פֿון דער צײַטונג. די פּאָעזיע איז געווען דורכגעדרונגען מיט די אידעאָלן פֿון סאציאָליזם. די דיכטער האָבן עכט און אויפֿריכטיק באַשריבן די לידן פֿון אַרבעטער און האָבן אַלע מאָל פֿאַרויס־געזאָגט אַ בעסערע צײַט, ווען די אַרבעטער וועלן זיגן. די פּאָעזיע איז געווען עלעמענטאַר, נאַיוו און קינדיש. אַפֿילו דער איצט נישטערער רעדאַקטאָר פֿון „פֿאַרווערטס“ אב. קאהאַן האָט דעמאָלט אונטערגעזינדיקט פֿון צײַט צו צײַט מיט דער מוזע:

דער אַפּערייטאָר

דעם גאַנצן לעבן נייט ער
אײַנגעבויגן אין דרייען איבער זײַן מאַשין.

דער אנהייב פֿון דער ייִדישער פרעסע

די הענט אויסגעצויגן,
דעם קאַרק איינגעבויגן.
עס נעמט אַרויס די אויגן,
ווי אַ שפּאַן ווערט ער דיג,
עס דאַרט אים דער מוח,
ער לייגט אַוועק זײַן כוח
אויפֿן גבֿיר דעם רוצח
ווי אַ פֿליג בײַ אַ שפּין.
אין אַ רומקע ווי אַ נאַרע
שוויצן אַן עינ־הרע
צוויי מנינים מענטשן אין היץ און אין שמוץ
פֿון 6 ביז 10 אַקלאַק.
אַ ראַק נאָך אַ ראַק,
אַ קלאַק נאָך אַ קלאַק,
און וואָס איז נוק?
ניט אַ סענט אין פּאַקעט,
באַרוועס און נאַקעט
שפּאַצירן אויפֿן חזיר־מאַרקעט
— דאָס איז גאַר זײַן גוטס.

(א.ב. קאהאַן, „אַרבעטער־צײַטונג“ נומ' 17, 1890)

די „אַרבעטער־צײַטונג“ האָט באַקעמפֿט דעם שונד סײַ אין ייִדישן טעאַטער
סײַ אין דער ייִדישער לײַטעראַטור. אין דעם זעלביקן אַרגאַן זײַנען וואַרעם
באַגריסט געוואָרן אַזוינע שרײַבער ווי יעקבֿ גאַרדין, דאָרטן זײַנען דערצויגן
געוואָרן אַזוינע שרײַבערס ווי לַעאַן קאַברין און ז. לײַבין. (25)

אין יולי 1890 האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגיין די „פֿרײַע אַרבעטער־שטימע“.
זי איז ניט געווען אַזוי דערפֿאַגרייך ווי די „אַרבעטער־צײַטונג“. די אַרויס־
געבערס האָבן דערקלערט, אַז זיי זײַנען רעוואָלוציאַנערן און זייער ציל איז דער
אינטערנאַציאָנאַלער רעוואָלוציאַנערער סאַציאַליזם. די צײַטונג האָט צוגעזאָגט
צו געבן אומבאַגרענעצטע פֿרײַהייט, פֿרײַהייט פֿון געדאַנק און פֿרײַע דעבאַטן.

די שרײַבערס און די מיטאַרבעטער זײַנען געווען פֿאַנאַטיש פֿאַרשיפורט פֿון
זייער נײַעם גלויבן, — און אַט דער גלויבן אין דעם שנעלן זיג פֿון דער רעוואָלוציע
ציע פֿילט זיך נאָך איצט אין די אַרטיקלען, אָפּהאַנדלונגען און אין דער פּאַעזיע,
וואָס איז דאָרטן פּובליקירט געוואָרן.

דער דיכטער עדעלשטאַט, וואָס איז געווען אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער,
און אַ געוויסע צײַט אויך רעדאַקטאָר פֿון דער אויסגאַבע, האָט אויסגעדריקט אין
אַ ליד דעם אידעאָלאָזיע פֿון דער גרופּע. מיר ציטירן דאָ אַ טײַל פֿון ליד:

קאפיטל צוויי

זאל איך האבן הונדערט קעפ,
וואלט איך אלע אפגעגעבן
פאר מיין גרויסן אידעאל,
ווייל אן אים וואס איז דער לעבן?

הייסט דאס לעבן אימער זען
ווי עס וועלן ארום דיר
יונגע בלומען און עס פליטן
הייסט טרערן אן א שיעור?

עס זינען אוועקגעגאנגען ווייניקער פון דריי יאר זינט די אנארכיסטן האבן אנגעהויבן ארויסצוגעבן די „ווארהייט“, אבער וואס פאר אן אונטערשייד איז געווען צווישן די צוויי אויסגאבן? גלייכצייטיק מיט די סאלידע ארטיקלען זינען אין דער „ווארהייט“ געשריבן געווארן רעדאקציאנעלע נאטיצן, ווו ווילהעלם דער צווייטער איז אנגערופן געווארן „וועלוועלע תכשיט“ און אנדערע ענלעכע קאמיומען. די „פרייע ארבעטער-שטימע“ פון 1892 איז געווען ווארעם, לייכט, לעבעדיק און אינטערעסאנט. די ארויסגעבערס האבן באגריפן, אז כדי צו רעדן דירעקט צום ארבעטער דארף דאס געטאן ווערן אויף א פשוטן, הארציקן אופן. די צייטונג האט זיך באמיט צוצופאסן זיך צו די ארבעטער, זי האט זיך אבער צו זיי ניט אראפגעלאזט. זי האט געפרוהוט צו דערציען די מאסן, זיי וועקן צו א בעסער און שענער לעבן און זיי צו דעהייבן. די צייטונג האט עקסיסטירט ביז 1892.

די „ארבעטער-צייטונג“ איז נאך אנאנד געוואקסן און איז געווען אזוי דער פאגרייך, אז אין 1894 איז זי פארוואנדלט געווארן אין דעם טעגלעכן „אונט-בלאט“. כדי טיפער צו דיסקוטירן ערנצטע פראבלעמען און כדי צו פאפולאריזירן וויסנשאפט, האבן די סאציאל-דעמאקראטן אין 1892 געגרינדעט „די צוקונפט“, א וויסנשאפטלעכער און ליטערארישער חודש-זשורנאל, וואס האט זיך געשטעלט די אויפגאבע צו פאפולאריזירן און פארשפרייטן קולטור צווישן די יידישע מאסן.

אין דער יידישער ארבעטער-באוועגונג האבן זיך אין גיכן אנגעהויבן רייבונגען און קריגערייען צווישן פארשיידענע פראקציעס, און זיי האבן דער גרייכט דעם קלימאקס אין 1897, ווען עס איז פארגעקומען די פארמעלע שפאל-טונג. דריי סיבות האבן געפירט צו דער שפאלטונג: פערזענלעכע, ארגאניזא-ציאנעלע פראגן און פרינציפיעלע חילוקי-דעות.

אין יענער צייט איז דער הויפט פון דער סאציאליסטישער ארבעטער-פארטיי געווען דעניעל דע לעאן — אן איבערגעגעבענער און פאנאטישער סאציאליסט. ער האט געגלייבט, אז א פראפעסיאנעלער פאראיין מוז זיין סאציאליסטיש —

דער אנהייב פֿון דער ייִדישער פרעסע

אָז ניט, האָט ער ניט קיין שום עקסיסטענץ-באַרעכטיקונג. לויט אים קאָן אַ מענטש זײַן אָדער אַ סאָציאַליסט אָדער אַ שווינדלער. דע לעאָן האָט גענומען גרינדן פּראָפּעסיאָנעלע פּאַראַיינען — ווי אַפּאָזיציעס צו די שוין עקסיסטירנדיקע פּאַראַיינען, און דאָס האָט אַרויסגערופֿן אַ שטאַרקע קעגנערשאַפֿט בײַ טייל ייִדישע סאָציאַליסטן. די זעלביקע מענטשן זײַנען אויך געווען קעגן דע לעאָנס שטאַרקן קאָנטראָל פֿונעם „אָונטבלאַט“ און פֿון דער וועכנטלעכער „אַרבעטער־צײַטונג“ (אָזוי האָט געהייסן די זונטיק־אויסגאַבע פֿונעם „אָונטבלאַט“). עס האָבן זיך אָנגעהויבן שטרײַטן און קריגערייען. די פרעסע איז געוואָרן פֿיל מיט זידלערײַען און שמוץ־וואַרפֿעניש. אויף מ. ווינטשעווסקיס אַרטיקלען „פֿיל אָדער צוגעפֿילט“ און „מער לופֿט, מער ליכט“, וואָס ער האָט אָפּגעדרוקט אין זײַן וואַכנשוּרנאַל „דער אמת“ (באַסטאָן), האָט מען באַלד געענטפֿערט מיט פּערזענלעכע אָנגריפֿן און פּאַרלוימדונגען.

פֿאַרמעל האָבן די אַפּאָזיציאָנערן געקעמפֿט קעגן דעניעל דע לעאָנען און זײַנע אָנהענגערס דערפֿאַר, וואָס די לעצטע האָבן געהאַט דעם פֿולשטענדיקן קאָנטראָל איבער די צײַטונגען; די הויפט־סיבה פֿון דער קריגעריי איז אָבער אַחוץ דעם אויך געווען אַ פּרינציפּיעלע: צי זאָל מען זײַן קאָנסעקווענט אָדער אַפּאַרטוניסטיש? דעניעל דע לעאָן איז געווען פֿאַר הונדערט־פּראָצענטיקער אויסגעאַרטנטיקייט און אב. קאהאַן, לוי מילער, מ. ווינטשעווסקי זײַנען געווען פֿאַר מעסיקע קאַמפּראַמיסן.

דער גאַנצער קאַמף האָט זיך מיט דער צײַט רעדוצירט צו פּערזענלעכע אָנפֿאַלן און זידלערײַען. מען האָט זיך געזידלט און מען האָט געוואָרפֿן צוויי־דייטיקע באַשולדיקונגען איינער קעגן צווייטן, די קריגעריי איז געווען אַן אַפּשפּיגלונג פֿון צערייצטע, אַמביציעזע געמיטער און פֿון דעם נידעריקן קולטור־ניוואַ אויף דער ייִדישער גאַס. מען האָט גענומען אַ וויכטיקן, פּרינציפּיעלן קאַמף און אים פֿאַרוואַנדלט אין אַ שמאַלן, פּערזענלעכן ענין. דער קאַמף האָט געפֿירט צו אַ שפּאַלטונג און צו דער גרינדונג פֿון „פֿאַרווערטס“ (1897).

אָט דאָס איז אין אַלגעמינע שטריכן די געשיכטע פֿון דער ייִדישער פרעסע אין אַמעריקע, און מיר האָבן זיך אויספֿירלעך אָפּגעשטעלט אויף דער אַרבעטער־פרעסע, ווייל — ווי שוין פֿריער געזאָגט — די ייִדישע לײַטעראַטור פֿון יענע יאָרן האָט זיך הויפטזאַכלעך אַנטוויקלט אויף די שפּאַלטן פֿון דער דאָזיקער פרעסע. די אַרבעטער־צײַטונגען האָבן דעטערמינירט, און דירעקט און אומ־דירעקט באַשטימט, דעם כאַראַקטער פֿון אונזער לײַטעראַטור אין אַמעריקע. די אַרבעטער־פרעסע האָט אויך שפּעטער צוגעצויגן ווי מיטאַרבעטער די אייראַ־פעזישע ייִדישע שרײַבערס: י. ל. פּרצן, שֿלום־עליכמען, און נאָך שפּעטער — אַבֿרהם רייזענען, שֿלום אַשן און פֿיל אַנדערע. די ייִדישע לײַטעראַטור אין אַמע־ריקע האָט זיך אָנגעהויבן מיט שונדראַמאַנען און מיט בטלנותדיקער פּובלי־

קאפיטל צוויי

ציסטיק. זי האט זיך אבער אנטוויקלט און איז שפעטער פארוואנדלט געווארן אין א גרויסער און וויכטיקער ליטעראטור, וואס איז אלע מאָא אין אירע הויפט-שטרעמונגען דורכגעדרונגען מיט הומאניטארע אידעען און סאציאלע אידע-אָן. (26)

- (1) אלכסנדר האַראָווי, „א מאָל און היינט“, טעאָטער־זשורנאַל און פּאָמיליען־פּרינוד. ניו־יאָרק, יאַנואַר 1903.
- (2) אב. קאהאַן, בלעטער פֿון מיין לעבן. באַנד II, זײ 81—82.
- (3) *Jewish Encyclopedia*, volume IX, p. 612.
- (4) כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דעם ווי אַזוי ייִדישע שרײַבער האָבן געטראַכט וועגן די ערשטע ייִדישע צײַטונגען אין אַמעריקע איז פֿיליפּ קראַנצס באַמערקונג: „דער צוקונפֿטיקער היסטאָריקער פֿון אונדזער פרעסע וועט זיך מוזן באַגײן אָן זײ (די ערשטע צײַטונגען. — א. ש.). אורטיילונדיק נאָך די עטלעכע פֿאַרבליבענע קבֿרי־בלעטלעך, מוז מען זאָגן, אַז די היסטאָריע וועט זײער ווייניק פֿאַרלירן דערפֿון.“, ייִדישעס טאַגעבלאַט — יוביליי־נומער. 20טן מאָרץ 1910.
- (5) מ. שטאַרקמאַן, „די אַנטשטייונג פֿון דער ייִדישער פרעסע אין אַמעריקע“. זאַמלבוך צו דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער פרעסע אין אַמעריקע. ניו־יאָרק 1934.
- (6) פֿריער דערמאָנטער אַרטיקל אַ מאָל און היינט.
- (7) פ. ווערניק, די געשיכטע פֿון יודן אין אַמעריקע, זײט 476.
- (8) וועגן דער צײַטונג האָבן געשריבן א. מלאכי און מ. שטאַרקמאַן אין דעם פֿריער דערמאָנטן זאַמלבוך צו דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער פרעסע אין אַמעריקע.
- (9) קלמן מרמר, „די ערשטע אַמעריקאַנער צײַטונג אין ייִדיש“. דער האַמער, אַפּריל 1926.
- ז. רייזין, לעקסיקאָן פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור און פרעסע. ווילנע 1926, באַנד I, שפּאַלטן 653—656.
- (10) מ. שטאַרקמאַן, פֿריער ציטירטער אַרטיקל.
- (11) מ. שטאַרקמאַן, דער זעלביקער ציטירטער אַרטיקל.
- (12) ייִדישע גאַזעטן — יוביליי־נומער פֿון 1899.
- (13) ייִדישעס טאַגעבלאַט פֿון 20טן מאָרץ 1910.
- (14) *Ibid.*
- (15) כ. צ. שרהוואַן, „ביאָגראַפֿיע פֿון די ייִדישע גאַזעטן“, דאָרט, אַפּריל 1894. ציטירט לויט מ. שטאַרקמאַנס פֿריער דערמאָנטן אַרטיקל: די אַנטשטייונג פֿון דער ייִדישער פרעסע אין אַמעריקע.
- (16) א. ש. זאַקס געשיכטע פֿון אַרבעטער־רייג. ניו־יאָרק 1925, באַנד I, זײט 58.
- (17) ב. ווינשטיין, פֿערציק יאָר אין דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג. ניו־יאָרק 1924, זײט 109.
- (18) ה. בורגין, די געשיכטע פֿון דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג. זײט 94.
- (19) יעקבֿ מילך, „צום 20יאָריקן יוביליי פֿון דער „צוקונפֿט“, פּנקס. ווילנע 1913, שפּאַלטן 204—206.
- (20) פּסעוודאָנים פֿון ג. זעליקאָוויץ.
- (21) אב. קאהאַן, בלעטער פֿון מיין לעבן. באַנד II, זײ 239—241.

דער אנהייב פֿון דער ייִדישער פרעסע

- (22) אלכסנדר האַרקאָווי, „אב. קאהאַן אַלס גרינהאַרץ“. יובילעום־שריפֿט צו אב. קאהאַנס 50טן געבורטסטאָג. ניו־יאָרק 1911.
- (23) בלעטער פֿון מיין לעבן. באַנד II, זײ 241—243.
- (23*) אליהו שולמאַן, „די וואַרהייט“, אין זאַמלבוך לכבוד דעם 250טן יובֿל פֿון דער ייִדישער פרעסע (1686—1936). יוֹאָ, ניו־יאָרק 1937.
- (24) י. קאַפּעליאַוו, אַ מאָל אין אַמעריקע. זײט 244. ה. בורגין, געשיכטע. זײט 175.
- (25) אויספֿירלעך וועגן דער „אַרבעטער־צײַטונג“ זע אונדזער אַרבעט די אַרבעטער־צײַטונג און זאַמלבוך צו דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער פרעסע אין אַמעריקע. ניו־יאָרק 1934.
- (26) מ. שטאַרקמאַן, „צו דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער סאַציאַליסטישער פרעסע“, יוֹאָ־בלעטער, באַנד IV. ווילנע 1932.
- אליהו שולמאַן, „גרויסע מאַמענטן אין דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אַמעריקע“, זשורנאַל שיקאַגאָ. מײַיוני 1935.

קאפיטל דריי

זשורנאליסטיק און זשורנאליזם

די געשיכטע פֿון ייִדישן זשורנאליזם אין אמעריקע ביז 1900 איז די גע-
שיכטע פֿון ייִדישן ראדיקאלן געדאנק. דאָס גוטע און ווערטפֿולע וואָס איז
פֿאַראַן אין ייִדישן זשורנאליזם פֿון יענעם פעריאָד איז באַשאַפֿן געוואָרן פֿון
די ראדיקאלע ייִדישע שרייבער און זשורנאליסטן. די ייִדישע „פרעסע“ אין
אמעריקע האָט זיך פֿאַרדינט דעם נאָמען פרעסע ערשט נאָך דעם ווי די ייִדישע
ראדיקאלן פֿון די פֿאַרשיידענע פֿאַגערן זינען געוואָרן די אַקטיווע שאַפֿער פֿון
ייִדישן זשורנאליזם. אין דעם קאָנסערוואַטיוון ייִדישן פֿאַגער זינען געווען
איינצילנע טאַראַנטירטע שרייבער, אָבער קיין ערנסטע זשורנאליסטן האָבן זיי
ניט אַנטוויקלט און אַרויסגעגעבן. דער אונטערשייד צווישן דער קאָנסערוואַ-
טיווער ייִדישער פרעסע און דער ראדיקאלער איז געווען באַמחל זייער גרויס.
די ערשטע האָט זיך ניט געשטעלט קיין שום ליטעראַרישע אָדער אידישע
צייל, בשעת די צווייטע איז געגרינדעט געוואָרן מיטן ציל צו דינען אַ געוויסן
צוועק און צו פֿאַרשפּרייטן וויסן און קולטור צווישן די די ניי אַנגעקומענע
אימיגראַנטן.

די קאָנסערוואַטיווע ייִדישע פרעסע איז פֿאַרטיילט געשאַפֿן געוואָרן פֿון
פּריוואַטע מענטשן אַלס אַ געשעפֿטלעכע אונטערנעמונג און איז געבליבן דאָס
פּריוואַט-אייגנטום פֿון יחידים. די ראדיקאלע ייִדישע פרעסע איז אויך צו
ערשט געגרינדעט געוואָרן פֿון איינצילנע מענטשן, אָבער די פּריוואַטע ייִדישע
סאַציאַליסטישע אָרגאַנען האָבן זיך פֿאַנג ניט געהאַלטן און האָבן אָפּגעטראָטן
זייער אָרט צו געזעשאַפֿטלעכע אַרויסגעבערס; ערשט מיטן איבערגאַנג פֿון דער
ראדיקאלער פרעסע פֿון יחידים צו געזעשאַפֿטן האָט זיך די ראדיקאלע ייִדישע
פרעסע פֿונאַנדערגעוואַקסן און איז געוואָרן אַ ווערטיקער טייַל פֿון דער ייִדישער
קולטור אין אמעריקע.

די ערשטע ראדיקאלע געשימטע אינטעליגענץ איז געווען דורכגעדרונגען
מיט די אידעען פֿון די רוסישע פֿאַלקיסטן; ווי זייערע רוסישע חברים, האָבן זיי
זיך אויך געשטעלט דעם ציל צו פֿאַרשפּרייטן קולטור און וויסן צווישן די מאַסן.
די ייִדישע פֿאַלקיסטן אין אמעריקע האָבן ניט געדאַרפֿט גיין אין די דערפֿער —
ווי זייערע חברים, — ווייל זיי האָבן גלייך אין ניו-יאָרק געפֿונען אומוויסנדיקע,
דערשראָקענע און נידערגעשאַגענע מענטשן, וואָס האָבן זיך גענייטיקט אין
אויפֿקלערונג. די אמעריקאַנער ייִדישע פֿאַלקיסטן זינען געווען אין אַ בעסער-

זשורנאליסטיק און זשורנאליזם

רעדן לאַגע איידער די רוסישע, וויל זיי האָבן דאָ געפונען אַ פֿרייע פרעסע, אָן אַ צענזור, וווּ זיי האָבן געקאָנט אָנפֿירן אַ פֿרייע, אָפֿענע און ניט באַגרענעצטע אַגיטאַציע פֿטובֿת זייער אידעאַל.

די ייִדישע סאָציאַליסטישע פרעסע אין אַמעריקע פֿון די סוף אַכציקער און אָנהייב זשנציקער יאָרן האָט ניט געהאַט הינטער זיך קיין שום טראַדיציע. דעריבער איז זי שטאַרק באַאַינפֿלוסט אין יענע יאָרן פֿון דער ניו־יאָרקער דייטשער סאָציאַליסטישער פרעסע און דער הויפט פֿון דער ייִדישער סאָציאַליסטישער פרעסע אין לאַנדאָן. די לאַנדאָנער „צוקונפֿט“ האָט, אמת, ווייניק וואָס השפּעה געהאַט אויפֿן ייִדישן זשורנאָליזם אין אַמעריקע, דערפֿאַר איז אָבער שטאַרק מערקבאַר די השפּעה פֿונעם לאַנדאָנער „אַרבעטער־פֿריינד“. ספּעציעל איז באַמערקבאַר איר השפּעה אויף דער אַנאַרכיסטישער „וואַרהייט“.

פֿיליפּ קראַנק, וועלכער האָט אַ געוויסע צייט רעדאַקטירט דעם לאַנדאָנער „אַרבעטער־פֿריינד“, און ב. פֿייגנבוים, וואָס איז געווען איינער פֿון די הויפט־מיטאַרבעטער פֿון דעם זעלביקן אַרגאַן, זינען שפּעטער געוואָרן די הויפט־מיטאַרבעטער און טאַגגעבער פֿון דער ייִדישער פרעסע אין אַמעריקע. זיי האָבן געפרוווט שרייבן אין דער ניו־יאָרקער פרעסע אין זעלביקן גייסט ווי זיי האָבן געשריבן אין דער לאַנדאָנער פרעסע. די אַמעריקאַנער סבֿיבֿה האָט אָבער אָפֿט מאַל געפֿאַדערט אַ ספּעציעלע באַהאַנדלונג און האָט אַוועקגעלייגט איר אייגענעם חותם אויף דעם ראַדיקאַלן ייִדישן זשורנאָליזם.

די קאָנסערוואַטיווע ייִדישע פרעסע איז הויפטזאַכלעך געווען פֿאַראַיניגטערעסירט אין געשעפֿט. זי האָט זיך גענייטיקט אין לייענערס און אין אַ סך לייענערס. פֿדי צוצוציען זיי, האָט זי געדרוקט לאַנגע ראַמאַנען און די גניס פֿלעגן פֿאַרטזשט און אויסגעטייטשט ווערן. די שפּראַך וואָס איז באַנוצט געוואָרן איז געווען מער דייטשמעריש ווי ייִדיש. ניט די אַרויסגעבערס און ניט די שרייבערס האָבן געווסט ווי צו שרייבן ייִדיש און האָבן בכלל ניט געהאַט קיין שום באַציונג צו דער שפּראַך.

די קאָנסערוואַטיווע ייִדישע צייטונגען האָבן אַרומגערעדט פּאָליטישע פּראַגן אויף אַ בטלנישן אופֿן. מען פֿלעגט זידלען די פּאָליטיקער און דיפּלאַמאַטן און זיי שיקן צום טזוויל. די שרייבערס פֿלעגן אויף אַ נאַוון אופֿן געבן עצות די פּאָליטיקערס ווי אַזוי זיך אויפֿצופֿירן און ווי אַזוי אַנצופֿירן זייער דיפּלאַמאַטיע. מיר ברענגען דאָ אַ מוסטער פֿון אַ פּאָליטישן אַרטיקל:

„וואָס וועט זיין?“

די אייראָפּעיִשע פּאָליטיק זיצט שבעה. די צייטונגען פֿון דער גאַנצער וועלט זינען יעצט אין טרויער און יעדעס בלאַט האָט אַ פּנים ווי אַ מענה־לשון אין וועלכער יעדער עדיטאָר (רעדאַקטאָר) מאַכט „אַל מלאַ

קאפיטל דריי

רומים" אין זיין פייער (ציטונג) פאר דער נשמה פון דעם פארשטאר-
בענעם קעניג דייטשלאַנדס — פֿיררֿיד דעם 3טן.

די ריזנפֿרוי — די צינט, וואס גייט ארום שוואַנגער פֿון מלחמה
אין איר בוי, ווערט יעדער מאל מער געשוואַלן פֿון דער גרויסער קריגע-
קאַנאַנע, וואס זי טראַגט אונטערן האַרצן; זעט יעצט צו טאָן אַלס סגולות
און מיטלען זיך לֿיכטער צו מאַכן דעם קימפעט; איר איינציקע סגולה
איז — אַפּצושאַפֿן פֿון דער וועלט אַלע בעסטע מענטשן וואָס ליבן פֿירן
און וואָס ווילן אַ ביסל פֿרני אַטעמען אויף דער וועלט. די קורצע און
קראַנקע רעגירונגס־פּעריאָדע פֿון דעם פֿאַרשטאַרבֿענעם ליבעראַלן דייטשן
קעניג האָט באַוווּזן, אז ס'איז נאָר ניט באַשערט דער מענטשהייט צו לעבן
בשלוים: 19 יאָר הונדערטער שרניט זי פֿרניהייט! הומאַניטעט! יושר!
און וואָס מער זי שרניט, שאַטעס איר נאָר מער צום האַלן, אז מען מוז
דעם האַלן מאַכן אַ געפֿערלעכע אַפּעראַציע... .

מיט וואס פֿאַר אַ זיסער האַפֿענונג האָבן זיך געשמייכלט טויזנטע
אונטערֿריקטע מענטשן דייטשלאַנדס, וואס האָבן געקעכצט צווישן די
שאַרפֿע נעגל פֿון די ווילדע פּאָליטישע חיות ווערנד פֿיררֿיד דער דריטער
האַט באַשטיגן דעם טראַן פֿון דייטשן רינד: די ליבעראַלע פּאַרטיי האָט
נאָר וואָס געוואַלט הויבן די פֿיסלעך צום טאַנץ און די יודן האָבן נאָר
וואָס געוואַלט אויפהויבן די הענט צו זאָגן „הלל" מיט אַ מאַל — האָט
זיך איבערגעריסן די סטרונע. אַלע האָבן מיט איינמאל אַראַפּגעלאָזט
טרויעריק די קעפּ. און די ווילדע חיות שטייען פֿון ווייטן און דרייען
צופֿירדען מיט די ווידלעך און באַלעקן זיך די ליפּ, זיי קוקן מיט רציחישע
בלוטיקע אויגן אויף זייערע קרבנות! פֿיררֿיד איז געשטאַרבֿן! און
מיט אים איז באַגראָבן געוואָרן פֿרידע. מאַכט אַיך פֿאַרטיק מענטשן צום
לעזן אַ נייעם קאפיטל אין די געשיכטע פֿון 19טן יאָרהונדערט". (1)

דער אויבן ציטירטער דייט־אַרטיקל איז געשריבן פֿון אַברֿהם גאַלדפֿאַדן
אין זיין צייטונג, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן אין ניו־יאָרק. אין דער קאַנסערוואַ-
טיווער בעל־בתישער סביבֿה איז אַפֿידו גאַלדפֿאַדן אַריינגעפֿאַלן אין אַ טאָן פֿון
בטלנות. און מען דאַרף ניט פֿאַרגעסן, אז גאַלדפֿאַדן איז געווען אַ קולטור־
מענטש און אַז זיין צייטונג איז געשטאַנען אויף אַ העכערער מדרגה ווי עס
זינען געשטאַנען די איבעריקע ייִדישע קאַנסערוואַטיווע צייטונגען.

די פריוואַטע קאַנסערוואַטיווע צייטונגען האָבן פֿאַרטיידיקט אויף אַ
בטלנישן אופֿן די ייִדישע רעליגיע און די אַלטע ייִדישע מינהגים. די צייטונגען
האָבן דער הויפט געפֿירט אַ קאַמף קעגן די ייִדישע ראַדיקאַלן און קעגן די
רעפֿאָרם־ראַבינערס, וואָס האָבן געוואַלט פֿאַרשפּרייטן דעם רעפֿאָרמיזם צווישן
יידן אין אַמעריקע. די אַרגאַנען פֿון קאַנסערוואַטיוון ייִדנטום האָבן אַנגעפֿירט
אויף אַ דעכערלעכן אופֿן אַ קאַמף פֿאַר אַלע טראַדיציאָנעלע ייִדישע מינהגים.
זיי האָבן געחפֿעט און געוואַלט געפֿעלן די פֿרומע יידן אין ייִדישן קוואַרטאַל —

זשורנאליסטיק און זשורנאליזם

און זיי האבן זייער ציל דערגרייכט. אזוי ווי די ניי אנגעקומענע יידישע אימיגרנטן זינען געווען רעליגיעז און פֿרום, זינען די קאנסערוואטיווע ארגאניזאציען געווען די דערפֿאלגרייכסטע און פֿארשפרייטסטע.

עס איז קלאר, אז די פֿריוואטע יידישע צייטונגען זינען געווען פֿאראינטער-רעסירט אין „ביזנעס“ און במילא זינען זיי ניט געווען בכוח אויפצובויען א יידישע ליטעראטור אָדער אַן ערנצטע יידישע פרעסע אין אמעריקע. דערפֿאר געהערט דער פֿבֿוד און דער פֿארדינסט פֿאַר אויפֿבויען אַ גוטע יידישע פרעסע פֿאַר די יידישע מאַסן אויסשטיסלעך די יידישע ראַדיקאַלן און פֿאַקטישן פֿון די צוויי דאָמינאַנדיקע פֿאַגען. די סאַציאַל־דעמאָקראַטן און די אַנאַרכיסטן זינען געווען די יעניקע, וואָס האָבן אויפֿגעבויט אַ טריבונע פֿאַרן יידישן וואָרט אין אמעריקע. די יידישע ליטעראַטור אין אמעריקע האָט זיך אַנטוויקלט מיט דער הילף פֿון דער געזעלשאַפֿטלעכער פרעסע. די בעסטע פובליציסטן, זשורנאליסטן, קריטיקערס, ראַמאַניסטן, דראַמאַטורגן, דערציילערס און דיכטערס האָבן זיך אַנטוויקלט מיט דער הילף פֿון דער יידישער געזעלשאַפֿטלעכער פרעסע. דאַקעגן האָט די פֿריוואַטע פרעסע פֿון דעם פּעריאָד, וואָס מיר באַהאַנדלען דאָ, גיט אַרויסגעגעבן קיין וויכטיקע זשורנאליסטן און שרייבערס. דאָס בעסטע, טאַראַנטפֿולסטע און שאַפֿערישטע האָט זיך קאָנצענטרירט אַרום די ראַדיקאַלע יידישע אַרגאַנען. די פֿאַנען־טרעגערס פֿון יידישן באַדעבאַטישן זשורנאליזם און פֿון דער פובליציסטיק זינען געווען יאַהאַן פֿאַיי (1871—1907), געצל זעליקאוויטש (1863—1929) און א. טאַנענבוים (1848—1913). „פֿראַפּעסאָר“ געצל זעליקאוויטש, וואָס האָט פֿיגורירט אַלס געדערנטער און עגיפֿטאַלאָג, האָט אַ סך געשריבן איבער פֿאַרטיק און געזעלשאַפֿטלעכע פֿראַגן. זינע אַרטיקלען פֿלעגט ער אָנהייבן און פֿאַרענדיקן מיט „לידער“. געשריבן האָט ער אויף אַן עכט יידישעכען שטייגער, מיט קליינשטעטידיקע חכמות און בקיאות. מיר האָבן שוין פֿריער ציטירט זיין געגראַמטע פֿראַגראַם פֿאַרן „פֿאַקס־אָדוואַקאַט“. דאָס ציטירטע „ליד“ איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר זיין שרייבן. יאַהאַן פֿאַיי, וועלכער האָט דורכגעמאַכט טויזנטער גילגולים איידער ער איז געוואָרן אַ יידישער שרייבער און זשורנאליסט, האָט זיך גאַנץ גוט אַרבייטגעפֿאַסט אין דער קאנסערוואַטיווער פרעסע. פֿאַיי האָט געשריבן וועגן אַלגעמינע פֿאַליטישע פֿראַגן און וועגן יידישע ענינים. געשריבן האָט ער אין אַ הויך רעטאַרישן און „פֿאַטעטישן“ סטיי:

„און נאך האבן יודו ניט אויפֿגעהערט צו טרוימען פֿון אַ זעלבסט־שטענדיקע יידישע רעגירונג, פֿון איין אַבגעגרינעצטע יידישע מדינה — פֿון איין יידישער פֿאַטערלאַנד. שוין ניינצן הונדערט יאָר ווי ישראל האָט צום לעצטן מאל געקושט דאָס שטויב פֿון זיין אייגן לאַנד; שוין ניינצן הונדערט יאָר ווי ישראל איז אַ קרוין און אַ סצעפֿטער — דאָך בלישטשען נאך פֿונקען פֿון פֿאַטערלאַנד־ליבע איז זיין האַרץ און ריוע

קאפיטל דריי

פונקען צופלאמען זיך ווען א יודישע מלוכה ווערט געבויט אין חלום און א יודנשטאט ווערט געגרינדעט אין לופט, אין שאטן. קיין פלאץ איז ניט שווער, קיין נביאות איז ניט ווייט פאר יהודאס פארוואגלטן זון ווען דער ווארט פאטערלאנד קלינגט אין זיינע אויערן.

ווען שלעכטע צייטן באזוכן די יודישע נאציאן, און גזירות און רדיפות שניידן זיין קערפער, ווען חיות און ווערים ווילן אויפֿרעסן די פארוואגלטע שאף הויבן יודן אויף זייערע אויגן צו זוכן א פאטערלאנד. יודן פאנגען דאן אן צו גלויבן דאס נור א פאטערלאנד און א קרוין גע- שטיצט אויף שווערדן און ביקסן זיינען די איינציקע שומרים פון ישראלס גליק און פֿרידע.

א פאטערלאנד וואס ווערט געטראטן מיט קלאפֿטער ערד אונד וואס ווערט ערהאלטן מיט סאלדאטן און געווער איז ניט דעם יודנס גורל. דער וועלט דעם יודנס לאַנד איז א גייסטיקע וואס פאנגט זיך אן אין זיבעטן הימל, פֿילט אן דעם גאנצן שטח פון דער וועלט אונד ענדיקט זיך אין תהום פון דער עוויקיט.

וואצו דארפֿט איר א יודנשטאט פון ערד און קאזארמען אין פאלעס- טינע וואס מוז ציטערן פאר די קאנאנען פון אלערליי פֿינדע, בויט בעסער אויף פעסטונגען פאר דעם יודישן גייסט, וועלכער ווערט ניט פארצערט פון דער צייט און ווערט ניט פארניכטעט פון די פֿינדע.

גייסט איז דער נאמען פון יודישן פאטערלאנד, און דיזעס לאַנד איז עוויק ווי דער עוויקער יוד". (יאהאן פאליי, אין „שבת נחמרבלאט", ניו־יארק, 13טן אויגוסט 1897).

דער טאָלאַנטירטסטער פון די באַלעבאַטישע שרייבערס איז געווען א. טאָ- נענבוים. זיין קאָריערע האָט ער אָנגעהויבן אין דער ראַדיקאַלער פרעסע און איז שפעטער איבערגעגאנגען צו די „יודישע גאָזעטן". טאָנענבוים האָט גע- שרייבן פּאָפּולער־וויסנשאַפֿטלעכע אַרטיקלען און ראַמאַנען. ער האָט זיך באַ- צויגן מיט ערנצט צו זינע אַרבעטן. זינע אַרטיקלען קאָן מען גרינג פּאַרגלייכן צו די אַרטיקלען פון דעם זעלביקן סאַרט, וואָס זינען געווען פּובליקירט אין דער ייִדישער ראַדיקאַלער פרעסע.

אַבֿרהם גאַלדפֿאַדן, וועלכער איז געווען אין אַמעריקע עטלעכע יאָר — סוף אַכציקער יאָרן — האָט אין זיין צייטווייליקער נייער היים ניט געשאַפֿן קיין ווערטפּולעס אויפֿן געביט פון ייִדישער פּובליציסטיק. די צייטונג, וואָס ער האָט רעדאַקטירט און אַרויסגעגעבן, „ניו־יאָרקער ייִדישע אידוסטריעלע צייטונג" (1887—1888), האָט זיך כמעט מיט גאַרניט ניט אויסגעצייכנט לגבי די אַנדערע פּריוואַטע, קאָנסערוואַטיווע ייִדישע אַרגאַנען.

זשורנאליסטיק און זשורנאליזם

א גאנץ אנדער כאראקטער האט געטראגן די יידישע ראדיקאלע פרעסע. איר אויפגאבע איז געווען „אויסצובילדן“ די מאסן. די מיטארבעטער האבן זיך געשמעלט דעם צוועק אריינצוברענגען קולטור און בילדונג צו די יידישע מאסן. די זעלביקע מענטשן האבן זיך ניט געשמעלט קיין צייט צו אנטוויקלען א יידישע קולטור אדער ליטעראטור, אדער צו קולטיווירן די יידישע שפראך, אבער ניט ווילנדיק האבן זיי באשאפן א יידישן זשורנאליזם און א יידישע ליטעראטור. ליטעראטור גופא איז ביי זיי געווען בלויז א מיטל צו פארשענערן דאס לעבן פון דער אימיגראנטישער מאסע — און דאך איז אזוי ארום באשאפן געווארן די יידישע ליטעראטור און פרעסע.

די טאגגעבערס פון ראדיקאלן געדאנק האבן אפן דערקלערט, אז זיי זינען ניט פאראינטערעסירט אין יידיש אדער אין יידישער ליטעראטור, אבער קעגן זייער אייגענעם ווילן האבן זיי באשאפן און געהאלפן אנטוויקלען א יידישע ליטעראטור און א יידישן זשורנאליזם. אב, קאהאן האט אין יענער צייט אפן דער-קלערט: „אונדזערע צייטונגען זינען זשארגאנישע, אבער איינער פון אונדזערע צילן איז צו העלפן די לעזערס זיך אמעריקאניזירן אינעם בעסטן זין פון ווארט. צו ברענגען זיי צו אזא באקאנטשאפט מיט דער שפראך פון זייער ניער היים, קורץ, צו ברענגען זיי צו אזא צושטאנד, אז זיי זאלן אין זשארגאנישע בלעטער זיך מער ניט נייטיקן, און איינע פון די וויכטיקסטע אויפגאבן, וואס מיר זעען פאר זיך אין דער דאזיקער באציאונג, איז דא צו באשפרעכן ביכער און שרייבערס פון דער ענגלישער און אמעריקאנער ליטעראטור.“ (2)

צוויי הויפט שטרעמונגען האבן דאמינירט אין דער ראדיקאלער יידישער זשורנאליסטיק: די סאציאל-דעמאקראטישע און די אנארכיסטישע. די דאזיקע צוויי אידעאָלאָגיעס האבן געפירט א קאמף צווישן זיך — א קאמף, וואס האט אנגעהאלטן יארן לאנג. ביידע אידעאָלאָגיעס זינען אויסגעדריקט געווארן פון זשורנאליסטיק, פובליציסטן און קריטיקערס; ביידע שטרעמונגען האבן געהאט גאנץ טאָלאַנטפולע און איבערגעגעבענע פארטיידיקערס. אויף דער יידישער ארבעטער-גאס האט אבער געזיגט די סאציאל-דעמאקראטישע ריכטונג — און אין דער יידישער זשורנאליסטיק האט די זעלביקע ריכטונג געקראגן די אייבער-האנט. מען קאן ניט זאגן, אז עס איז באשאפן געווארן אן אריגינעלע סאציאל-דעמאקראטישע אדער אנארכיסטישע ליטעראטור. ביידע ריכטונגען האבן פמעט ווי ניט פארמאגט קיין אריגינעלע דענקערס אדער טעאָרעטיקערס. די מערסטע שרייבערס האבן איבערגעחזרט אין יידיש דאס וואס זיי האבן געלייענט אין פֿרעמדע שפראכן. זיי האבן ניט אויסגעדריקט ניע, אייגענע געדאנקען — זיי האבן זיך מערסטנס צופרידנגעשמעלט מיט איבערדערציילן די יידישע לייענערס דאס, וואס זיי האבן געלייענט אין רוסיש, פראנצויזיש און דער הויפט אין דזשטש. אבער דאס אריינברענגען אין א פאריינטישער פארעם, די סאציאל-דעמאקראטישע און אנארכיסטישע אידעאָלאָגיעס אין דער יידישער סביבה, וואס איז

קאפיטל דריי

געווען אזוי אפגעשטאנען, איז געווען אין יענער צייט א גרויסער אויפטו און א גרויסער פארדינסט.

די סאציאל־דעמאקראטישע אידעאלאגיע איז אויסגעדריקט, פארטיידיקט און פאפולאריזירט געווארן פֿון די פֿאלגנדיקע: אב. קאהאן (געב' 1860), פֿיליפ קראניץ (1858—1922), ב. פֿייגענבוים (1860—1932), מ. זאמעטקין (1859—1935), לױ? מיזער (1866—1927), ש. פעסקין (1871—1939), יעקבֿ מיזך (געב' 1866) און מ. באראנאו (1864—1924). אָט די אַלע שרײַבערס האָבן פּאָפּולאַריזירט און איבערגעגעבן די פּראָגראַם פֿון דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישע און פֿאַרזיכערט, אַז דער סאָציאַליזם מוז און וועט קומען.

וויכטיקע שרײַבערס אין דעם סאָציאַל־דעמאָקראַטישן פֿאַגער זײַנען געווען 5. בודיאָנאו (געב' 1874) און מאַקס בעער. דער ערשטער האָט אָנגעווענדט דעם מאַרקסיזם צו קאָנקרעטע פּראָבלעמען פֿון דער צײַט. דער צווייטער איז געווען אַ געבילדעטער און געשולטער מאַרקסיסט, וואָס האָט געשריבן וויכטיקע אָפּהאַנדלונגען וועגן צײַט־ענינים, וועגן לײַטעראַטור און וועגן מאַרקסיסטישע פּראָבלעמען. צום גרויסן שאַדן פֿאַר דער ייִדישער לײַטעראַטור זײַנען בײַ דע, אי 5. בודיאָנאו, אי מאַקס בעער, אַוועק פֿון דער ייִדישער פרעסע. ביידע האָבן געפֿונען אַ גרעסערע פּעריפֿעריע אין דער נײַ־ייִדישער וועלט. 5. בודיאָנאו האָט זיך באַקאַנט געמאַכט אין דער אַמעריקאַנער (ענגלישער) סבֿיבֿה, און מאַקס בעער איז געוואָרן באַקאַנט אין דײַטשלאַנד, און שפּעטער אויך אין ענגלאַנד און אין אַמעריקע.

דער ייִדישער אַנאַרכיזם האָט אַרויסגעגעבן די אָנגעזעענע פּובליציסטן, שרײַבערס און קריטיקערס הלל זאָלאַטאַראַוו (1865—1921), ש. יאַנאווסקי (1864—1939), מ. לעאַנטיעף (געב' 1872), י. א. מעריסאָן (1866—1941), א. פֿרומקין (1873—1940) און משה קאַטץ (1864—1941).

די וויכטיקסטע אַנאַרכיסטישע פּובליציסטן זײַנען געווען הלל זאָלאַטאַראַוו און י. א. מעריסאָן. ביידע זײַנען ניט געווען קיין שקלאַפֿישע און פֿאַנאַטישע אָנהענגערס — ווי די אַנדערע טעאָרעטיקערס און באַגרינדערס פֿון אַנאַרכיזם — נאָר האָבן אַרײַן אַנטוויקלט אַן אײַגענעם קוק אויף דעם אַנאַרכיזם. ביידע האָבן אַרײַנגעפֿירט אַן ערנצטן און אַריגינעלן טאָן אין דער ייִדישער וויסנ־שאַפֿטלעכער לײַטעראַטור.

א. פֿרומקין איז געווען אַ געבילדעטער זשורנאַליסט. משה קאַטץ, וועל־כער האָט אויך געשריבן פֿעליעטאַנען און בעלעטריסטיק, האָט וועגן אַלעם גע־שריבן אויף אַ נאַױו־פֿיזאַסאָפֿישן און אימפּרעסיאָניסטישן שטייגער. ש. יאַ־נאווסקי איז געווען אַ פֿעיקער, שאַרפֿזיניקער און טעמפּעראַמענטפֿולער זשורנאַ־ליסט. מ. לעאַנטיעף איז געווען שטאַרק אונטערן אַינפֿלוס פֿון די רוסישע פֿאַקסיסטישע שרײַבערס, דער הויפט אונטערן אַינפֿלוס פֿון מיכאַלאַווסקין.

זשורנאליסטיק און זשורנאליזם

ניט געקוקט אויף דעם וואָס די סאַציאַל־דעמאָקראַטן און די אַנאַרכיסטן זינען זיך צעגאַנגען אין זייערע פּאַליטישע בליקן, זינען זיי אָבער געווען אַזוי פּאַרשטאַנען אין איין פּונקט: אַז מען דאַרף בילדן די ייִדישע מאַסן, אַז מען דאַרף זיי באַקענען מיט זייער נעצער היים, מיט דער קולטור פֿון פֿאַנד און דער הויפט מיט עזעמענטאַרע ידיעות וועגן דער וועלט און דער נאַטור און מיט די סאַציאַלע און עקאָנאָמיע וויסנשאַפֿטן. אַזע ראַדיקאַלע זשורנאַלן פֿון יענעם פּעריאָד זינען אַנגעפאַקט מיט פּאַפּולער־וויסנשאַפֿטלעכע אַרטיקלען. מען האָט געשריבן וועגן אַסטראָנאָמיע, ביאָלאָגיע, דאַרוויניזם, געאָגראַפֿיע, געשיכטע, זאַפּלאַגיע און וועגן דעבן און די אויפטוען פֿון באַקאַנטע וויסנשאַפֿט־לייט און פֿילאָסאָפֿן. מען האָט פֿאַר די ייִדישע אַרבעטער פּאַפּולאַריזירט פֿיזיק און כעמיע, טעאָריעס וועגן שטאַף און קראַפֿט. מען האָט די ייִדישע לייענער דערציילט וועגן דער אַנטשטייונג פֿון מאַראָ. די פּאַפּולאַריזאַציעס זינען געשטאַנען אויף אַ גאַנץ הויכן ניוואָ. און עס איז ווערט דאָ אַפּצופֿרישן דעם זכרון פֿונעם הענטליקן לייענער מיט אַ פּאַר אויסצוגן פֿון אייניקע אַרטיקלען פֿון יענער צייט:

„... איד האָף, אַז פֿון דעם, וואָס איד האָב אין דיון קורצן אַרטיקל געזאָגט, וועט דעם לעזער קלאָר ווערן: 1. אַז אונזער נשמה איז ניט קיין באַזונדערע זעלבסטשטענדיקע באַשעפֿעניש, אַז אַ ממשות, וועלכע וווינט אין אונזער גוף בלויז אויף אַ געוויסע צייט, זאָנדרן אַז דאָס איז בלויז די טעטיקייט, די אַרבעט, די ראַליע פֿון אונזער מאַרד. 2. אַז די פּאַרשייד־דענע אַרטן פֿון אונזער גינסטיקן און שכלדיקן לעבן שטאַמען פֿון פּאַר־שיידענע מאַרד־צענטערן, וועלכע זינען פּאַרבונדן איינער מיט דעם אַנדערן ווי איד מיט די נערוון, דורך באַנען. 3. אַז דורך דיזע צענטערן און דורך דיזע צענטערן און דורך די נערוון, וואָס זינען מיט זיי פּאַר־בונדן, הערשט און רעגירט דער מאַרד איבער אונזער גאַנצן אַרגאַניזם.“

(ד'ר ס. אינגערמאַן, „צוקונפֿט“, מי 1894)

און ווינטער:

„אַז איר וועט אַרויף לייגן אינער האַנט אויף די לינקע זייט ברוסט, לערד פֿיר פֿינגער אונטער די ברוסט ניפל, וועט איר פֿילן גאַנץ אַפֿט אַ שטויס. נעמט אַרויס אינער זייגער און ציילט די שטויסן און איר וועט וויסן וויפֿל מאָל עס פֿילט זיך און ליידיקט זיך אַז אַז אַז אינער הערץ איז אַ מינוט. ווען דאָס הערץ ציט זיך צוזאַמען און דאָס בלוט הערויס צו־שלינדערן פֿון די מאַגנאַלער, הויבט זיך אויף דער שפּיץ הערץ און קלאַפֿט די ריפּן. אַז איר וועט אַרויפֿלייגן אינער אויער אויף דעם זעלבן פּלאַץ, וווּ איר פֿילט דעם האַרץ־שטויס, וועט איר הערן גאַנץ דיטלעך ווי דאָס האַרץ קלאַפֿט. אויב איר האַט אַ גוטן הושיהשמיעה, וועט איר הערן, אַז דאָס הערץ גיט צוויי קלעפּ און נאַכער רוט עס, און נאַכער ווידער צוויי קלעפּ און ווידער רוע. איז אַלע פּאַלן וועט איר הערן דאָס האַרץ

קאפיטל דריי

קלאפון. דער קלאפ קומט פון דעם, וואס די טירלעך מאכן זיך צו מיט קראפט און דאס בלוט מאכט א רעש ווי א כוואליע."

(ה. ספיוואק, „צוקונפֿט", פעברואר 1894)

„ווען איין פֿונט פֿאלט 722 פֿוס די הויך, באשאפט ער איין גראד ווארעמקייט, און פֿארקערט: איין גראד ווארעמקייט הויבט (דורך א דאמף מאשין צב"ש) א פֿונט אויף 722 פֿוס די הויך. הכלל, די זעלבע באַ-וועגונגס-קראַפֿט, וואס שאַפט א געוויסע מאַס ווארעמקייט, קאן באשאפן ווערן פֿון פֿונקט אזא מאַס ווארעמקייט. קיין קראַפֿט ווערט ניט פֿאַר-פֿאַלן. זי באקומט בלויז אַן אַנדער פֿאַרמע. פֿון א געוויסע באַוועגונג ווערט ווארעמקייט, וועלכע האַט אין זיך פֿונקט די זעלבע קראַפֿט ווי זי — והראיה, מען קאן דאָד מיט די זעלבע ווארעמקייט צוריק באשאפן פֿונקט די זעלבע באַוועגונג. פֿון היץ ווערט דורך אַ לאַקאמאָטיוו באַווע-גונגס-קראַפֿט; דיזע קראַפֿט ווערט פֿאַרבראַכט אויף די רינבעניש פֿון די פֿאַרשיידענע גלידער פֿון דעם לאַקאמאָטיוו, אויף די רינבעניש פֿון די רע-דער און די רעלסן, אויף די רינבעניש פֿון דעם גאַנצן צוג אַז די לופֿט. פֿון דיזע רינבעניש, פֿון דיזע פֿאַרהאַלטענע באַוועגונג ווערט צוריק היץ. די גלידער פֿון דעם לאַקאמאָטיוו, די רעדער, די רעלסן א. א. וו. ווערן הייס."

(ג. ראבינאוויץ, „צוקונפֿט", יולי 1894)

דאָס היפטאָרט אין דער פֿאַפּולערער וויסנשאַפֿטלעכער ליטעראַטור האַט פֿאַרנומען די סאַציאַלע וויסנשאַפֿט, און באַזונדערס דער מאַרקסיזם. מען האַט איבערדעציירט און פֿאַרטייטשט די פֿילאָסאָפֿישע סיסטעם פֿון קאַרל מאַרקס, מען האַט פֿריי איבערגעזעצט און פֿאַרטייטשט דעם קאָמוניסטישן מאַניפֿעסט און די עקאָנאָמישע זעצע פֿון קאַרל מאַרקס. די ייִדישע שרייבערס און פּובליציסטן האָבן געגעבן צו פֿאַרשטיין זייערע זייענערס, אויף אַ פּשוטן אַפֿן, די אַנט-שטייונג פֿון דער געזעלשאַפֿט, פֿון קלאַסן און רעגירונגען. זיי האָבן פֿאַפּולאַר-ריזירט פֿאַר די ייִדישע מאַסן דעם סאַציאַליזם און אַזע מאַל געזוכט זיי דורכצו-דרינגען מיטן גרויבן, אַז דאָס קומען פֿונעם סאַציאַליזם איז באַשטימט און אומ-פֿאַרמינדלעך:

„איינע פֿון די בעסטע באַווויזן וואָס די סאַציאַליסטישע אירעען קאָנען דורכגעפֿירט ווערן איז דער נאַענטער צוקונפֿט, אין אַנע צווייפֿל דיזער, דאָס איז די יעצטיקע קאָפיטאליסטישע געזעלשאַפֿט שפּראַצן אַרויס נויטווענדיקער וויזע די וואַרצלען פֿון אַ סאַציאַליסטישער געזעל-שאַפֿט. די פֿאַקטן און ערקלערונגען אויס דער געשיכטע, וועלכע מיר האָבן פֿאַרנעלייגט איז אונזערע פֿאַריקע אַרטיקלען, האָבן באַווויזן, אַז מיט דער אַנטוויקלונג פֿון דער מענטשהייט ענדערן זיך די געזעלשאַפֿטלעכע צושטענדע. נאָך אַ לאַנגער אַנטוויקלונג, וועלכע הייסט אויף דעם וויסנ-

זשורנאליסטיק און זשורנאליזם

שאַפֿטלעכע לשון „עוואַלוציאָן“, מוז דער אַלטער געזעלשאַפֿטלעכער צו-
שטאַנד אָפּגעשאַפֿט ווערן און אויף זיין פּלאַץ מוז קומען איין אַנדערער,
אַ בעסערער. ווען די עוואַלוציאָן איז גענוג רייף און שטאַרק אינגע-
וואַרצלט איז האַרצן פֿון פֿאַלק, דאַן און נור דאַן, קאָן שטאַט פֿינדן איינע
ערפֿאַלגרייכע רעוואַלוציאָן, וועלכע איז אייגנטלעך דער שלום פֿון איין
עוואַלוציאָן, ווייל זי ברענגט אַרויס אַ נייעם געזעלשאַפֿטלעכע צושטאַנד.
איבערהויפּט ברענגט אונז די נאַכפֿאַרשונג אין דער געשיכטע צו איין
שטענדיקן געזעץ, וועלכער איז זאָ אונפֿערענדלעך, ווי די נאַטור-געזעצע,
נעמלעך דאַס יעדע געזעלשאַפֿט ענטהאַלטעט, אַנטוויקלט און אַרבעטעט
אויס אין זיך דעם מאַטעריאַל פֿאַר אַן אַנדער געזעלשאַפֿט, וועלכע מוז
קומען אויף איר פּלאַץ דורך אַ רעוואַלוציאָן“.

(פֿ. קראַנץ, „צוקונפֿט“, מאַרץ 1893)

דער ווינטערדיקער אויסצוג פֿון אַרטיקל וועגן אַ פֿראַגע וואָס איז איצט
פּונקט אזוי אַקטועל ווי זי איז געווען אין די לעצטע יאָרן פֿון גינגסטן יאָרהונ-
דערט פֿייענט זיך אזוי:

„... מיר מוזן דאָ אויך אויפֿווייזן אויף אייניקע מיינונגען, וועלכע
שטאַמען פֿון דעם, וואָס מען פֿאַרשטייט שלעכט דעם עיקר פֿון היסטאָרישן
מאַטעריאַליזם. פֿילע פֿון די סאָציאַליסטן גופֿא האָבן ליב צו שרניען
געגען דעם, וואָס מען גיט צו פֿיל ערע איינצעלנע פּערזאָנען, אָדער ווי זיי
רופֿן דאַס וואָס מען ערלויבט פּערזאָנען-קולטוס. דאַס זיינען מיינונגען,
וועלכע מיר האָבן איבערגענומען פֿון די קליינבירגערלעכע דעמאָקראַטיע,
איז וועלכע מען באַגרינדעט אויף דעם היסטאָרישן מאַטעריאַליזמוס.

„עס איז געוויס ריכטיק, אַז יעדע פּערזאָן איז אַ פֿראַדוקט פֿון די
אומשטענדן, אַז זיינע פֿיזיאָקייטן און אַנטוויקלונג, זיין כאַראַקטער האָט
ער צו פֿאַרדאַנקען די אומשטענדן, אונטער וועלכע ער איז דערצויגן גע-
וואָרן. דעם געניאַלן מענטשן קומט נאַטירלעך גאַרניט פֿאַר דעם, וואָס
ער איז געניאַל. דאַס איז אַכער קיין גרונט ניט, פֿאַרוואָס דער ערשטער
בירטרינקער זאָל האָבן פֿאַר מיר פּונקט אזאָ באַדיטונג און אינטערעס,
ווי דער דענקער, וועלכער האָט באַהערשט די גאַנצע וויסנשאַפֿט פֿון זיין
יאָרהונדערט און וועלכער האָט פֿיל אויסגעבעסערט מינע אינזיכטן און
מיר געגעבן אַ סך נייע אידעען. דאַס איז אויך קיין גרונט ניט פֿאַרוואָס
איר זאָל אַ נייעם אַקאַרשט געוואַרענעם פֿאַליטישן רעקרוט אזוי פֿיל אַכטן
ווי אַז ערפֿאַרענעם פֿאַליטיקער, וועלכער האָט זיין גאַנצן לעבן געקעמפֿט
און אַרויסגעוויזן זיין פֿיזיאָקייט.

„מיר דאַרפֿן זיך אַלואָ ניט ענטשולדיקן, ווען מיר ערו דעם אַנדענקן
פֿון אַ לאַסאַל אָדער מאַרקס, אָדער ווען מיר ווילן בעסער הערן אַ בעבעל
אָדער ליבקעכט ווי אַ גאַנץ אונבאַקאַנטן גענאַסע. מיר דאַרפֿן זיך אויך
ניט באַליידיקן, ווען מען וואַרפֿט אונז אויף, אַז מיר האָבן פֿירער. יא, מיר

קאפיטל דריי

האָבן פֿירער, און עס הענגט אָן זייערע פֿייליקייטן ניט וועניק אָפּ, אויב אונזער וועג וועט זיין לענגער אָדער קירצער, פֿול מיט דערנער אָדער גלֶאָט."

(ש. פעסקין, „צוקונפֿט", יאנואר 1897)

מען פֿלעגט פֿיל שרײַבן אין דער ייִדישער ראַדיקאַלער פרעסע וועגן די פֿעצטע רעוואָלוציאָנערע אַרויסטרעטונגען פֿון די אַרבעטער־מאַסן און אויך וועגן די אויפֿשטאַנדן אין אַלערטום. מיט גרויס יראַת־הכבוד פֿלעגט מען יעדער יאָר (צום יאָרצײט) באַשרײַבן די געשיכטע פֿון דער פּאַרזער קאַמונע. מיט אַ באַזונדער וואַרעמקײט און אינטערעס האָבן זיך די ייִדישע ראַדיקאַלע שרײַבערס באַצײגן צו דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג אין רוסלאַנד. חוץ די אַרטיקלען איבער די פֿײַנדליכע געשעענישן אין רוסלאַנד פֿלעגט יעדער רעוואָלוציאָנערער אַקט אין רוסלאַנד אויספֿירלעך באַשריבן און באַגריסט ווערן. די זשורנאַלן און צײַטונגען זײַנען געווען פֿול מיט ביאָגראַפֿיעס פֿון רוסישע רעוואָלוציאָנערן. די רוסישע העלדן זײַנען אַרויסגעשטעלט געוואָרן ווי מוסטערן פֿון רעוואָלוציאָנערן און קעמפֿערס.

אין דער ראַדיקאַלער ייִדישער פּובליציסטיק, סײַ פֿון די סאַציאַל־דעמאָ־קראַטן סײַ פֿון די אַנאַרכיסטן, האָט אַ וויכטיק אַרט פֿאַרנומען דער קאַמף קעגן רעליגיע און אַבערגלױבן. די ייִדישע ראַדיקאַלן זײַנען געווען איבערגעצײגט, אַז דער סאַציאַליזם וועט נאָר דעמאָלט קאָנען פֿאַרשפּרייט ווערן צווישן די ייִדישע מאַסן, ווען דער רעליגיעזער דרוק וועט אָפּגעשוואַכט ווערן. פֿלֶזמן די מאַסן זײַנען פֿאַרוונקען אין רעליגיע און אַבערגלױבן, האָבן זיי געטענהט, איז אומ־מעגלעך צו מאַכן זיי פֿאַר סאַציאַליסטן אָדער צו פֿאַראַינטערעסירן זיי מיטן קלאַסנאַמף.

ס'איז געווען אַ וויכטיקע סיבה, פֿאַר וואָס די ייִדישע ראַדיקאַלן האָבן מיט אַזוי פֿיל ברען אָנגעפֿירט זייער אַנטירעליגיעזע קאַמפּאַניע צווישן די אימיגראַנטן. די אימיגראַציע איז שטאַרק געוואַקסן, און אַ גרויסער טײל פֿון די נײַ אַריבער־געקומענע ייִדן האָבן מיטגעבראַכט מיט זיך דעם גלױבן אין די אַלטע רעליגיעזע טראַדיציעס. זיי האָבן דעמאָלט אָנגעהויבן צו בויען דאָ שולן, בתי־מדרשים און ישיבֿות. די ענגע ייִדישע גאַסן זײַנען פֿול געווען מיט רבנים, דיײַנים, מלמדים, שוחטים און אַנדערע פֿלײִקודש. דער דאָזיקער נײַער עפֿעמענט האָט זיך פֿאַר־מאַסטן צו פֿאַרנעמען אין דער נײַער היים דעם זעלביקן חשױבֿן אַרט, וואָס ער האָט געהאַט אָנגעהאַטן אין דער אַלטער היים, אין אייראָפּע, און פֿדי אָנצוהאַלטן זייער מאַכט, האָבן די דאָזיקע קרײַזן אָנגעפֿירט אַ קאַמף קעגן די סאַציאַליסטן און די אַפיקורסים. די פֿרומע האָבן זיך באַנוצט מיט פֿיל מיטלען אין זייער קאַמף קעגן די ראַדיקאַלן. זיי האָבן זיי דערקלערט פֿאַר מיסיאָנערן, וואָס זײַנען פֿאַראַינטערעסירט אַפּצורײַסן ייִדן פֿון זייער פֿאַלק און רעליגיע.

זשורנאליסטיק און זשורנאליזם

עס איז דעריבער געווען נאטירלעך, אַז דער קאַמף זאָל אויסברעכן צווישן די צוויי צדדים. בנוגע די מעטאָדן פֿון קאַמף, זינגען זיך די סאַציאַל־דעמאָקראַטן און די אַנאַרכיסטן ווידער צעגאַנגען. די ערשטע האָבן געהאַלטן, אַז די הויפטוואָג דאַרף געלייגט ווערן אויף אויפֿקלערונג, בשעת די צווייטע האָבן געלייבט אין שטורמישע אַרויסטרעטונגען קעגן רעליגיע. די אַנאַרכיסטן פֿלעגן דעריבער, אחוץ זייער געדרוקטער לייטעראַטור קעגן רעליגיע, אויך אַרגאַניזירן אַנטי־רעליגיעזע מיטינגען און בעלעך צו פֿל־נדרי. די אַנאַרכיסטן האָבן אויך אַרויס־געגעבן זייערע „תּפֿילה זכּהס“, אַ מין פּאַראַדיע אויף די ימים־נוראימדיקע תּפֿילות. די „תּפֿילה זכּהס“ זינגען געשריבן אין אַ סטיל וואָס איז געווען ענלעך אויף העם מחזור־סטיל. זיי האָבן חזק געמאַכט פֿון גאַט, פֿון די יום־טובֿים און פֿון די מצוות. די פּאַראַדיעס זינגען געווען שאַרף און וויציק און האָבן אַפֿילו געמאַכט אַ רושם צווישן טייל ראַדיקאַלן פֿון יענער צייט. מען קאָן זען פֿון די מוסטערן, וואָס מיר ברענגען דאָ, אין וואָס פֿאַר אַ סטיל זיי זינגען געשריבן געוואָרן:

סדר כפרות

יקח הקאפיטאַל בימינו, והאמונה בשמאלו ויאמר פעם אחת:
זה כפרתינו, זה חליפתנו, זה תמורתינו, זה כפרתינו.
הכסף והאמונה ילכו לעוזל ואנחנו נלך לחיים טובים, ארוכים ולשלום.
(תּפֿלת פֿל־נדרי — אַנאַנטס)

פל־נדרי־דרשה פֿון יאָהאַן מאַסט

רניכער יום כפור בופעט, באַל און קאַנצערט. פֿיניסטע חזנים, פֿאַר־שיידענע סליחות און תּפֿילות. קללות וחרמות צו די קאפיטאַליסטן. אור זרוע לצדיק (אַנאַרכיזמוס) ולישרי לב (קאמוניזמוס) שמחה. בישיבה של מעלה, בישיבה של מטה, על דעת האַנאַרכיסטים ועל דעת הרעוואָליר־ציאַנערים, אין מה להאמין בם, אַף פי להתפלל עם השוטים, הפראים המאמינים.

אַל נסלח לכל עדת הפּאַראַזיטים פי את פל העם יהעשיקו.

על חטא שחטאנו לפֿנינו באַגריף רשע
ועל חטא שחטאנו לפֿנינו בכזעת חילנו.
על חטא שחטאנו לפֿנינו בגנבה וגזילה
ועל חטא שחטאנו לפֿנינו ברהיקת דלים.
על חטא שחטאנו לפֿנינו בהריסת אשורנו
ועל חטא שחטאנו לפֿנינו ביעדעי מרמה.
על חטא שחטאנו לפֿנינו בחללם בנותינו
ועל חטא שחטאנו לפֿנינו בטרפם עוללנו וטפֿינו.

קאפיטל דריי

ועל חטא שחטאנו לפנינו ביד חזקה.
ועל כולם נביא אותם במשפט, נכלם ונשמדם
ועל נכפר להם. — אלץ פעמים.
בקול רם:

יהוה לא היה ולא נברא
לשנה הבאה בני חורין.

מען גייט אהיים אפערייטן (נייען), פערלען און הונגער לנדן.

זינט בני זינט מיט די פאראדיעס זינען אין די זעלביקע „תפילה זכהס“ גע-
ווען געדרוקט גאנץ ערנצטע ארטיקלען, וואס קלערן אויף, פון א מאטעריאליס-
טישן שטאנדפונקט, דעם אפשטאם פון גאט. אין די ארטיקלען ווערט אויך
דערציילט וועגן דער שעדלעכער ראצע וואס די רעליגיע און קירכע האבן גע-
שפילט אין דער געשיכטע פון דער מענטשהייט.

אין די „תפילה זכהס“, וואס זינען געדרוקט געווארן צו פלנדרי אין משך
פון די יארן 1889—1893, האבן אנטוויקעלט די פאלגנדיקע מחברים: י. א. מע-
ריסאן, זיין פרוי ד"ר יעוועראו, משה קאטן, דוד עדעלשטאט און א. טאנענ-
בוים.

די סאציאל-דעמאקראטן האבן ניט געוואלט, ווי די אנארכיסטן, אנטאגאני-
זירן די מאסן דורך אפענע ארויסטרעטונגען קעגן רעליגיע, און האבן זיך צו-
פרידגעשטעלט מיט דרוקן ארטיקלען און בראשורן, וואס האבן געדארפט דער-
קלערן די מאסן די שעדלעכקייט פון רעליגיע און גלויבן אין גאט.

אויך די פאפולער-וויסנשאפטלעכע ליטעראטור, וואס איז אנטוויקלט גע-
ווארן אין דער ראדיקאלער פרעסע, האט באדארפט זיין א מיטל אין קאמף קעגן
גאט און געטלעכקייט. די מינדסטע ידיעות וועגן אסטראנאמיע, פיזיק, כעמיע
און די סאציאלע וויסנשאפטן, אין די פארשיידענע שטרעמונגען פון ראדיקאלן
געזאנק, האבן אן צווייפל א סך יידן ארויסגעפירט פון רעליגיעזקייט, אבער-
גלויבן און מיסטיציזם.

אבער אט דער סארט אויפקערונג איז ניט געווען גענוג. מען האט גע-
דארפט אנהייבן א ספעציעלע אויפקערונג וועגן אויפקום פון רעליגיע, וועגן
דעם מהות און דער ראצע וואס די רעליגיע האט געשפילט אין דער מענטשלעכער
געשיכטע, און אין וועמענס אינטערעסן עס ארבעטן די קלעריקאלן. און די
דאזיקע ראצע פון געבן וויסנשאפטלעכע דערקלערונגען וועגן דער שעדלעכער
ווירקונג פון רעליגיע האבן דורכגעפירט די ראדיקאלע יידישע שרייבערס פון
ביידע ריכטונגען. מען קאן ניט זאגן, אז עס איז אנטוויקלט געווארן אן ארי-
גינעלע, וויסנשאפטלעכע ליטעראטור אין יידיש וועגן רעליגיע. די יידישע
אויפקערונג-ליטעראטור האט כמעט ווי ניט געהאט קיין אריגינעלע דענקערס
און וויסנשאפטלעכערס. די יידישע סביבה האט ניט פארמאגט דעמאלט קיין איין
אריגינעלע פארשער אדער טעארעטיקער. די יידישע ראדיקאלן זינען געווען

זשורנאליסטיק און זשורנאליזם

פאפולאריזאטאָרן, וואָס האָבן בלוזי איבערדערציילט וואָס זיי האָבן געלייענט ביי אַנדערע שרייבערס און פֿאַרשערס. מען טאָר אָבער ניט אַוועקמאַכן מיט דער האַנט די אויפֿטוען פֿון די ערשטע פּיאַנירן פֿון דער דאָזיקער וויסנשאַפֿטלעכער ליטעראַטור. אין זייער צייט איז דאָס פּאָפּולאַריזירן די אַרבעטן פֿון אַנדערע פֿאַרשערס געווען אַ וויכטיקער אויפֿטו.

די ייִדישע פּובליציסטן האָבן געשטרעבט צו ווייזן, אַז עס איז ניטאָ קיין גאָט. ד״ר אינגערמאַן האָט געלייקנט, אַז עס איז דאָ אַ נשמה, און האָט באַ-וויזן, אַז דער מענטשלעכער מאַרך רעגירט איבערן קערפּער דורך די נערוון-פֿאַרבינדונגען. דער זעליקער ס. אינגערמאַן האָט דערקלערט דאָס לעבן אויף דער וועלט דורכן מאַטעריאַליזם. מען האָט אויך געדרוקט י. ל. פּרעס אַרטיקלען וועגן מאַראַל, וווּ ער האָט באַווויזן, אַז מאַראַל האָט ניט צו טאָן מיט רעליגיע, און אַז חיות האָבן אויך אַנטוויקלט אַ מאַראַל, הגם זיי האָבן ניט געהאַט קיין רעליגיע; בכלל זינען אָפּגעלייקנט געוואָרן די פֿאַרבינדונגען צווישן רעליגיע און מאַראַל. א. גינזבורג (געבוירן 1872) האָט אויך אַנטיילגענומען אין דער קאַמפּאַניע קעגן גאָט און גלויבן. אויך ער האָט בלוזי איבערגעגעבן אויף אַ פּשוטן אופֿן דאָס, וואָס ער האָט געלייענט ביי פֿאַרשיידענע קוּסטור-היסטאָ-ריקערס וועגן דער אַנטשטייונג פֿון רעליגיע. אויף דעם זעליקן וועג האָט אויך געשריבן משה קאַטץ. אויך דער פּאָפּולערער זשורנאַליסט און ראַמאַניסט ד. מ. הערמאַלין האָט געשריבן אויף דער זעליקער טעמע. זינע שרייבערזייען אויף דעם געביט זינען אַ מיש-מאַש פֿון אַפּיקורסות, מאַטעריאַליזם און אידע-אָליזם.

פֿיליפּ קראַנץ איז דעמאָלט געווען פֿון די ווייניקע געשוּלטע, דיסציפּלי-נירטע פּובליציסטן און זשורנאַליסטן. ער האָט זיך באַצויגן צו זיין אַרבעט מיט ערנצט און ווירדע. פֿיליפּ קראַנץ איז ניט געוואָרן קיין ערשטראַנגיקער שרייבער און וויסנשאַפֿטלעך נאָר דערפֿאַר, וואָס — ביי זיין גאַנצער דיסציפּלין — האָט ער זיך געמוזט צופּאַסן צו דער צייט און צו דער סבֿיבֿה, אין וועזכע ער האָט געלעבט. ער האָט זיך ניט געקאַנט דערלויבן צו קאַנצענטרירן די צייט אויף איין פֿעלד אָדער אויף איין קעגנשטאַנד, — ווייל ער האָט געמוזט שרייבן וועגן אַלעם. ער האָט פּאָפּולאַריזירט און באַאַרבעט געשיכטע, קוּסטור-געשיכטע און נאַטור-וויסנשאַפֿט. ער האָט געשריבן איבער דער אַנטוויקלונג פֿון די סאַציאַלע וויסנשאַפֿטן און איז געווען דער מחבר פֿון אַ צאָל ביאָגראַפֿיעס פֿון וויכטיקע פּערזענלעכקייטן. ער האָט אויך געשריבן די געשיכטעס פֿון פֿאַרשיי-דענע פֿעלקער און לענדער. הגם קראַנץ איז געוואָרן אַ פּאָפּולאַריזאַטאָר און האָט זיך געוואָרפֿן פֿון איין געביט צום צווייטן, האָט ער זיך אָבער באַצויגן מיט יראַת-הַכּבֿוד צו זינע אויפֿגאַבעס, און האָט אַלץ געטאָן בשׂמיות. ער האָט זיך אָבער פֿאַרט געמוזט צוברעקלען. ער האָט אַנגעשריבן אַ סך ביכער און ביכ-לעך — ער האָט אָבער ניט איבערגעלאָזט קיין איין אַריגינעל ווערק.

אויך צו זינען אַרבעטן וועגן רעליגיע האָט זיך קראַנץ, ווי צו אַלעם, באַ-
צויגן מיט ערבנצט. ער האָט זיך גוט באַקאַנט מיט די גרונטווערק וועגן רעליגיע
און האָט דעם ייִדישן פֿייענער צוגעטראָגן, אין אַ פּאַפּולערער פֿאַרעם, די רעזול-
טאַטן פֿון די פֿאַרשונגען אויף דעם געביט פֿון רעליגיע. קראַנץ האָט געגעבן
אַ מאַטעריאַליסטישע דערקלערונג פֿון דער אַנטוויקלונג פֿון רעליגיע, אַזוי אַז
ער האָט מיט זינען אַרבעטן אויף דעם געביט צוגעלייגט אַ האַנט צו דעם קאַמף
קעגן רעליגיע, וואָס עס האָבן אַנגעפֿירט די ייִדישע ראַדיקאַלן.

פֿון אַלע באַקעמפֿערס פֿון רעליגיע האָט זיך אויסגעצייכנט ב. פֿייגענבוים.
ער האָט אַלע זינען כוחות און זיין גאַנצע ענערגיע געווינדמעט דעם קאַמף קעגן
דער געטלעכקייט. עס איז אמת, אַז ער האָט זיך ניט באַגרענעצט מיט דער
דאָזיקער אַרבעט. ער האָט, ווי אַלע זינען קאַלעגן, זיך אויך אָפּגעגעבן מיט
פּאַפּולאַריזאַציעס פֿון די סאָציאַלע און נאַטור־וויסנשאַפֿטן. ער האָט אויך גע-
שריבן פּובליציסטישע אַרטיקלען וועגן טאַג־פֿראַגן. פֿייגענבוים האָט איבער-
געגעבן מיט זינען אייגענע ווערטער דאָס, וואָס די גרונטלייגער פֿון מאַדערנעם
סאָציאַליזם האָבן אויפֿגעטאַן. ער האָט באַקענט דעם ייִדישן פֿייענער מיט די
פּרינציפּן פֿון סאָציאַליזם און מיט דער מאַטעריאַליסטישער פֿילאָסאָפֿיע. אַזיין
דערצויגן אויפֿן תּלמוד און דורכגעדרונגען מיטן תּלמודישן געדאַנקענגאַנג —
האָט פֿייגענבוים געשריבן אויף אַן עכטן ייִדישען אַופֿן. ער וויקלט אַינן זינען
געדאַנקען אין תּנכישע און תּלמודישע טערמינען. די פֿאַרעם, אין וועלכער
פֿייגענבוים האָט זינען געדאַנקען אַנגעקליידט, איז געווען צוגענגלעך צו די
ייִדן, וואָס זינען דערצויגן געוואָרן אין חדרים און ישיבֿות. אַזאַ סאָרט שרייבן
איז דעמאָלט געווען זייער פּאַפּולער. דאָס איז געווען די שפּראַך פֿון די גרויסע
ייִדישע מאַסן. ב. פֿייגענבוים האָט זיך געשטעלט דעם צוועק צו באַווייזן, אַז די
ייִדישע רעליגיע איז ניט בעסער פֿון אַלע רעליגיעס. די פּאַר גוטע עלעמענטן,
וואָס ער האָט געפֿונען אין דער ייִדישער רעליגיע, זינען ניט כאַראַקטעריסטיש
— פֿלעגט ער טענהן, — נאָר זיי האָבן זיך שוין געפֿונען אין פֿריערדיקע אַמונות.
די רעליגיעס האָבן געבראַכט אומגליק און טויט צו די מענטשן, און ווען ניט דער
גלויבן, וואָלט די וועלט געווען בעסער און שענער. די ייִדישע אַמונה איז גרוי-
זאַם און די פּהנים האָבן אַנגעווענדט שוידערלעכע מיטלען אַנצוהאַלטן זייער
מאַכט. אין נאָמען פֿון דער ייִדישער אַמונה איז ניט פֿאַרגאַסן געוואָרן אַזוי פֿיל
בלוט ווי אין נאָמען פֿון אַנדערע גלויבנס, נאָר דאָס איז פשוט דערפֿאַר, וואָס די
ייִדישע פּהנים און רבנים האָבן ניט געהאַט קיין מאַכט. ב. פֿייגענבוים האָט אויך
שטאַרק אַטאַקירט די ייִדישע משפּילים, וואָס האָבן פֿאַרטידיקט די ייִדישע
רעליגיע און וואָס האָבן געפרוּווט אַרביינצוטרייבן איר איר מאַראַל און פֿילאָסאָפֿיע.
אַחוץ וועגן רעליגיע האָט אויך פֿייגענבוים געשריבן ביאָגראַפֿיעס פֿון ייִדישע
פֿרענדענקערס און האָט פּאַפּולאַריזירט זייערע אידעען.

אין זינען אַרבעטן וועגן דער אַנטוויקלונג פֿון רעליגיע האָט ב. פֿייגענבוים

זשורנאליסטיק און זשורנאליזם

אנגעווענדט די מאטעריאליסטישע וועלט-אנשויונג — אבער דא און דארט
פאלט ער אריין אין א טאן פון מעכאניזם:

„... עם שטייט צום בנישפיל אין פסוק; „ווען דו וועסט האבן
עפעס א שאלה און א דין, זאלסט דו גיין פֿרעגן צו דעם כהן אָדער צו
דעם ריכטער פֿון יענער צייט, און ווי ער וועט דיר הייסן, אזוי זאלסטו
פֿאָלגן“; דרשנט מען אזוי: פֿאָרוואָס שטייט עפעס „דער ריכטער פֿון יעד
נער צייט“? ווייל דו ברױכסט נאָר צו קוקן אויף דעם ריכטער פֿון דיין
צייט. דאָס הייסט, עס איז ניט דיין עסק וואָס איז אַנדערע צייטן האָבן
אַנדערע רבנים אַנדערש געפסקנט (און אויך ניט וואָס איז פסוק שטייט
אַנדערש). יעדע צייט דאַרף האָבן אירע רבנים, וואָס פסקענען ווי מען
דאַרף אין דער צייט, לויט ווי די אומשטענדן פֿאָרען. „ניט דער דין
מאַכט די אומשטענדן, נאָר די אומשטענדן מאַכן דעם דין“.

„הכלל, אפילו דער פֿערשטאַרקסטער אַרטאָדאָקס, גלויב איך, וועט
פֿון דעם שוין זען, אז דאָס וואָס די תנאים, אמוראים, גאונים, רבנים,
האָבן אויפגעטאָן אין דער רעליגיאָן איז פֿאַרלוירן פֿון טױזנטער יאָרן,
זייער איבער דרשה'נען, איבער פשטלען זייערע תקנות און גזירות —
זינען ניט געווען לויט ווי זיי האָבן טאַקע „איבערגענומען בקבלה פֿון
באַרג סיני“ (מיר מיינען מיט דעם נאַטירלעך ווי די ייִדישע רעליגיאָן
האַט געפֿאָדערט אין איר אָנפֿאַנג). די ייִדישע רעליגיאָן ווי יעדע רעלי-
גיאָן האָט זיך פסדר געענדערט און געענדערט — און אז דאָס איז געווען
לויט ווי די מאַכט פֿון לעבן האָט געצווונגען — סײַ צום גוטן סײַ צום
שלעכטן — וועל איך באַווײַזן אין פֿאָלגנדע קאַפיטלעך.

„אז מען האָט דעם מלך, דעם ריש גלותא, געגעבן אַן עליה, איז ער
ניט געגאַנגען צו די תורה, נאָר מען האָט צוגעטראָגן די תורה צו אים;
אז א מלך קומט אין שטאַט אַרײַן, גייט מען אים אַנטקעגן מיט דער ספֿר-
תורה. דיזע צוויי זאַכן זינען ווי א סימבאָל אויף דעם פֿאַקט, אז —
ניט די הערשנדע מאַכט גייט נאָר די תורה — נאָר די תורה גייט נאָר
די הערשנדע מאַכט“.

(ב. פֿייגענבוים, „די צוקונפֿט“, יוני 1896)

די ייִדישע פובליציסטן, וואָס האָבן אזוי פֿיל געשריבן וועגן רעליגיע, האָבן
באַשאַפֿן אַ פֿאַפּולער־וויסנשאַפֿטלעכע פֿיטעראַטור וועגן די אמונות. קיין אַרײַ-
גינעלע ווערק אויף דעם געביט זינען ניט באַשאַפֿן געוואָרן. ערשטנס זינען ניט
געווען קיין ערשטקלאַסיקע שרײַבערס און דענקערס צווישן די ייִדישע ראַדי-
קאַלע שרײַבערס, און צווייטנס איז די ייִדישע פֿראַקטאַרישע סביבה געווען צו
אַרעם צו געבן אַ מעגלעכקייט, אז עס זאָל זיך אַנטוויקלען אַן אַריגינעלע וויסנ-
שאַפֿטלעכע פֿיטעראַטור וועגן רעליגיע.

פֿיטעראַטור און פֿיטעראַטור־קריטיק האָבן פֿאַרנומען אַ וויכטיקן אַרט אין
דער ייִדישער ראַדיקאַלער פרעסע. די ראַדיקאַלע זשורנאַליסטן און פֿיטעראַטן

קאפיטל דריי

האָבן פֿיל געשריבן וועגן לײַטעראַטור. קיין אויסגעקריסטאַליזירטע ייִדישע קרייִטיק האָט זיך דעמאָלט נישט אַנטוויקלט, אָבער די קריטיקערס האָבן געזוכט אַ וועג. זי האָבן געזוכט אַזאַ צוגאַנג צו דער לײַטעראַטור, וואָס זאָל האַרמאָנירן מיט זייערע אידעאַלן און מיט זייער קוק אויפֿן לעבן. די וואָס האָבן געשריבן קריטיק זינען נישט געווען פֿאַראַינטערעסירט אין דער לײַטעראַטור „אַלס אַזעלכער“, נאָר אין אַ לײַטעראַטור וואָס זאָל דינען אַלס אַ מיטל אין קאַמף פֿאַרן סאָציאַליזם. די קריטיקערס האָבן טאַקע באַרירט די פֿאַרמעלע זיטן פֿון דער לײַטעראַטור. זיי האָבן אויך אַרומגערעדט די שפּראַך, אָבער דער הויפט האָבן זיי געזוכט אין דער לײַטעראַטור אַן אידעע, און הויפטזאַכלעך — די סאָציאַליסטישע אידעע. אַ לײַטעראַרישע שאַפֿונג איז דערקלערט געוואָרן אַלס וויכטיק נאָר דעמאָלט ווען זי האָט פֿאַרמאָגט אַ סאָציאַליסטישע אידעע. אַ שרייבער איז אַנערקענט געוואָרן אַלס אַ קינסטלער בלויז דעמאָלט ווען ער האָט זיך געשטעלט דעם ציל צו דינען, מיט זײַן קונסט, דעם אַרבעטער־קלאַס.

די אויפֿגעלעבטע ייִדיש־מאַרקסיסטישע לײַטעראַטור־קריטיק אין די לעצטע יאָרן איז דעריבער טאַקע נישט קיין נײַער אויפֿטו אין דער ייִדישער לײַטעראַטור. אמת, דאָס מאָל האָט זי געקראָגן איר מוט און באַגניסטערונג אין סאָועט־רוסלאַנד, זי איז אָבער אַן אומדירעקטער המשך פֿון דער ייִדישער לײַטעראַטור־קריטיק פֿון די נײַנציקער יאָרן פֿון לעצטן יאָרהונדערט. (אינטערעסאַנט איז, וואָס איינער פֿון די הויפט־באַגרינדערס פֿון דער מאַרקסיסטישער קריטיק אויף ייִדיש אין יענער צײַט, אב. קאהאַן, איז איצטער אַן אויסגעשפּראַכענער קעגענער פֿון סאָציאַלער לײַטעראַטור).

די ייִדישע ראַדיקאַלע פרעסע פֿון יענע יאָרן האָט אַפֿן צוגעגעבן, אַז די שײַנע לײַטעראַטור, וואָס זי דרוקט, דאַרף דינען אַ געוויסן צוועק — צו העלפֿן פֿאַרניכטן די קאַפיטאַליסטישע געזעלשאַפֿט און אויפֿבויען אויף איר אַרט אַ סאָציאַליסטישע געזעלשאַפֿט, וואָס זאָל זײַן פֿריי פֿון רײַב און עקספּלואַטאַציע. און זיי האָבן טאַקע פּראַקטיצירט די דאָזיקע אַינזשטעלונג. די ראַדיקאַלע ייִדישע אַרגאַנען האָבן דעמאָלט פֿאַרעפֿנטלעכט ייִדישע איבערזעצונגען פֿון סאָציאַלע ראַמאַנען און דערציילונגען, וואָס האָבן געהאַט דעם איינעם צוועק צו פֿאַר־מיאוסן אין די אויגן פֿון די ייִדישע לײַענער די עקסיסטירנדיקע אַרדענונג און צו דערמוטיקן די אַרבעטער־מאַסן צום קאַמף פֿאַרן סאָציאַליזם.

אַ ייִדישער ראַדיקאַלער אַרגאַן האָט אַפֿן דערקלערט: „אויסער וויסנשאַפֿט־לעכע אַרטיקלען אין רײַנעם מאַמע־לשון איבער פֿאַרשיידענע וויכטיקע פֿראַגן וועלן מיר אויך געבן דערציילונגען, געדיכטע און קריטיק איבער קונסט; דען מיר האַלטן, אַז די קונסט בילדעט און איידלט דעם מענטשן, און מיר ווילן אויך פֿאַראַייניקן, ווי מען זאָגט, אַנגענעמעס מיט ניצלעכס“ (3)

פֿון דער גאַנצן גרויסער צאָל שרייבערס, וואָס האָבן געשריבן וועגן לײַטער־אַטור, האָט זיך אַפֿילו איין מענטש נישט אָפּגעגעבן אויסשליסלעך מיט לײַטער־אַטור.

זשורנאליסטיק און זשורנאליזם

טור. די מענטשן האבן געשריבן וועגן אלץ, האבן זיי אויך געשריבן וועגן ליטע-ראטור. דעריבער האט זיך דעמאלט ניט אנטוויקלט קיין ערשטראנגיקער קריטיקער, הגם מענטשן ווי אב. קאהאן, ל. בודיאנאו, יעקב מילך, משה קאטץ און מ. לעאנטיעף האבן אלט מאַר אַרויסגעוויזן פאַרשטענדעניש צו באַנעמען און אַנאַליזירן אַ קונסטווערק.

אב. קאהאן, וועלכער האט זיך דעמאלט אליין כאַראַקטעריזירט אַס איינער „וואָס האָט ניט קיין געזעצטע מיינונגען, קיין באַשטימטע ריכטונגען און קיין אמתע אידעאלן, אַ ליידיקע כלי, פּוסטער מענטש אָן אַ ברעקל וויסן“, (4) און וועלכער האָט געשריבן וועגן אַלעם אין דער וועלט, וועגן דאַרוויניזם, מאַרק-סיזם, פּיויק אַזױװ — האָט אויך געשריבן וועגן ליטעראַטור. קאהאן האָט אָבער יאָ פאַרמאָגט אַ געפּיל פֿאַר ליטעראַטור, מיט ליטעראַטור האָט ער זיך שטאַרק אינטערעסירט און געשריבן סײַ וועגן דער אַמעריקאַנער און סײַ וועגן דער ייִדישער — הגם פֿאַר דער לעצטער האָט ער אַלע מאָל געהאַט ווינציקער אָפּשײַ ווי פֿאַר דער ערשטער. זײַנע ווערטפֿולסטע אַרבעטן פֿון יענער צײַט זײַנען זײַנע „קריטישע שטודיען פֿון זשאַרגאַנישע מניסטערװערק“ („צוקונפֿט“ 1896). אב. קאהאן האָט זיך צוגעפּאַסט צו די לייענער. ער שרײַבט אויף אַ זײַער פּאַפּולערן אָפּן, ער גיט איבער אויספֿירלעך דעם אינהאַלט פֿון יעדער בוך וואָס ער אַנאַליזירט. אב. קאהאן באַגריסט פרצן פֿאַר זײַן אייראָפּעיִשקייט און פֿאַר זײַנע אידעען. שלום-עליכמען און מענדעלען לויבט ער פֿאַר זײַער רעאַליזם. ער האָלט, אַז שלום-עליכמס ווערק וואָלטן געווען ווערטפֿולער, ווען ער וואָלט פֿאַרמאָגט אָן אידעע — אַ סאַציאַליסטישע אידעע. שלום-עליכמס דערצײלונגען פֿאַרמאָגן פּערל, זיי וואָלטן אָבער געווען קינסטלערישער און פֿולקומענער, ווען דער קינסטלער וואָלט געווען אַ סאַציאַליסט און דורכגעדרונגען מיט די אידעען פֿון סאַציאַליזם.

אַ צווייטער שרײַבער, ב. גאַרין, האָט אַחוץ דערצײלונגען אויך געשריבן קריטיק. ער האָט ניט געהאַט קיין באַשטימטן קריטעריום און קיין אויסגעהאַלט טענעם צוגאַנג צו ליטעראַטור. אין זײַנע אַרטיקלען וועגן דער העברעיִשער ליטעראַטור פֿון סוף 19טן יײַה („צוקונפֿט“, 1895) דאַמינירט אין זײַן שרײַבן דער סאַציאַלער צוגאַנג צו ליטעראַטור. ב. גאַרין האָט איבערגעגעבן, ווי די גאַנצע העברעיִשע ליטעראַטור איז געוואָרן רעאַקציאָנער און אַפּגעשטאַנען אַ דאַנק איר נאַציאָנאַליזם. די יונגע שרײַבערס קאַנען זיך ניט אַנטוויקלען, ווייל זײַערע ווערק זײַנען דורכגעדרונגען מיט רעאַקציאָנערע און שאַוויניסטישע טענדענצען. די שרײַבערס קאַנען ניט וואַקסן דערפֿאַר וואָס עס פֿעלט זיי אַ פּראַגרעסיווע אידעע. די ייִדישע ליטעראַטור אין רוסלאַנד, אַ דאַנק דעם וואָס זי איז סאַציאַליסטיש אַרענטירט, „שטייגט ווי אַ גיגאַנט, און די העברעיִשע ליטעראַטור קריכט ווי אַ טשערפּאַכע“.

קאפיטל דריי

מ. באראנאוו האָט אַחוץ זײַנע פּאַפּולאַריזאַציעס און רײזענאַטיצן אויך גע-
שריבן וועגן לײטעראַטור, דער הױפּט וועגן דער ענגלישער לײטעראַטור פֿון
19טן יאָרהונדערט. מ. באראנאוו האָט דערקלערט, אַז אין יעדן פּערזאָנאַל אַנט-
וויקלט זיך אַ לײטעראַטור, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דער צײַט און פֿאַר
געוויסע קלאַסן („צוקונפֿט“ 1896). קיין שאַפּערײַשן טאַלאַנט פֿאַר לײטעראַ-
טור-קריטיק האָט באראנאוו נישט באַוויזן.

מאַקס בעער, וועגן וועמען עס איז שוין פֿריער געשריבן געוואָרן, האָט
געגעבן אַ גלעזנצנדיקע כאַראַקטעריסטיק פֿון דער דעקאַדענץ און פֿון עטלעכע
ענגלישע און פֿראַנצײזישע ראַמאַנען.

שטאַרק באַאַינפֿלוסט פֿון די רוסישע פֿאַלקיטישע קריטיקער איז געווען
מ. לעאַנטיעף. ער האָט געשריבן קריטיק אין גיכט פֿון פֿאַלקיזם. וועגן עצם
ווערק האָט ער קיין סך נישט געשריבן. ער פֿלעגט אויפֿכאַפֿן אַ פּראַבלעם, וואָס
ווערט אין ווערק באַהאַנדלט, און אַרומגערעדט די פּראַבלעם גרינדלעך. גע-
שריבן האָט ער אין אַן אינטימען, לירישן טאָן און פֿלעגט זיך פֿאַרגיין אויף גאַנץ
זנטיקע וועגן. זײַן אויפֿן פֿון שרײַבן איז אַפֿט מאַל אַן אימפּרעסיאָניסטישער. אַט
ווי מ. לעאַנטיעף הייבט אָן זײַן אָפּהאַנדלונג וועגן עמיל זאַלאַס „פּאַריז“:

„פּאַריז — ווי קלאַר, ווי ווונדערבאַר העל קלינגט דיזער נאַמען אָפּ
אין פֿיל מענטשן-הערצער! וויפֿל געפֿילן, וויפֿל פֿאַרשטעלונגען רופֿט ער
אַרויס! בילדער נאָך בילדער, נעמען אַז אַ שיעור שוועבן פֿאַר אונזערע
אויגן; ווערטער קלינגען, צום שלאַכט רופֿנדיק ערהויבט זיך די מעכטיקע
שטימע פֿון קעמפֿער. פּאַרטיי-פּאַראָלן ווערן אַרויסגעגעבן, פֿאַנען פֿלאַ-
טערן און שווערן בלישטשען. אינס גרויען, בלוטיקן טומאן זעען מיר
ווי דער אַמאַליקער בעל-מלאַכה, דער האַנדווערקער פֿון דער אַלטער צײַט,
קעמפֿט מיט די ריטער פֿון די בורגן, די אַדל-לײַט, די פּריצים מיט די סאַל-
דאַטן פֿון קעניג, די אַרבעטער פֿון דער פֿאַרשטאַט מיט די פֿאַרקויפֿטע
שקלאַפֿן פֿון גאַלדזאָר — קעמפֿע אַז אַז ענדע מיטן רעבעלירנדיקן פֿאַלק
פֿון פּאַריז.

„פֿאַר אונזערע אויגן ערשיינט יענע גרויסע צײַט פֿון מענטשלעכן
ערוואַכן, יענע אידעען-באַוועגונג, יענער שטראָם פֿון גיכטעס-קרעפֿטן,
פֿאַרבונדן מיט דער מעכטיקער טאַט! יענער ערהאַבענער מאַמענט איז
דער וועלט-געשיכטע, יענער רעוואָלוציאָנערער פֿייער, וועלכער האָט אויפֿ-
געפֿלאַקערט אין די הערצער און אין די זעלן; יענער פֿייער, בני וועלכן
מיר וואַרעמען זיך נאָך יעצט און וועלכער באַלנכטעט אונזער וועג אין
קאַמף נאָך ביז אויף היינטיקן טאַג. אַט די אַלע העלדן, וועלכע זײַנען
געפֿאַלן אין די גאַסן פֿון פּאַריז, וועלכע האָבן מיט זייער בלוט באַוואַשן
די שטיינער פֿון די גרויסע בולוואַרן — אַט די אַלע באַקאַנטע און אונ-
באַקאַנטע העלדן, ווי גרויס איז זייער צאָל! ווער קאָן זיי אַנדרוֹפֿן מיטן
נאַמען! אין אַלע זײַנע לײַדן און שמערצן; טראַג די בלוטיקע נידער-

זשורנאליסטיק און זשורנאליזם

שלאגן, וואס עס האט געהאט, און די גרויסע באטריגן, וואס עס האט דורכגעליטן; טראץ די אונגעהיירע אפפער, וואס עס האט געבראכט מיט די בעסטע אונטאפפערסטע העלדן זינע, וועלכע זינען געפאלן אין קאמף — טראץ דעם אלעמען. ווי שטאלץ מעג זיין א פאלק, וואס האט צו פארצייענען אזא געשיכטע! וויפיל האפענונג רופט עס ארויס אין זינע הערצער! וויפיל מוט פליסט עס אין אין זייער געדריקטעם געמיט, ווען זיי דענקען אין די טראדיציאנען פון זייערע עלטערן! וואס פאר עראינערונגען ערוועקן זיך דאן בני יעדן איינעם פון זיי, ווען דער בליק פאלט אויפן פארשטעלטן ווינקל, ווי עס ליגט דער אלטער ביסל פון זיין פאטער און די האלב פאראסטעטע שווערד פון זיין גרינד-גרויען זידן!" (פרייע געזעלשאפט, 1899).

פונעם אנארכיסטישן שטאנדפונקט האט געשריבן קריטיק אויך משה קאטן. געשריבן האט ער אינעם זעלביקן טאג ווי זיין אידעען-חבר מ. לעאנטיעף:

„עס איז דא א היילזאמע קראפט, א הייליקער חן אין איר, פון הארצן קנקלט זיך ווי א משא אראפ. יעדער צווייפל פארשווינדט און עס גלויבט זיך און עס וויינט זיך און ס'ווערט אזוי ליכט, אזוי ליכט... „וואס פאר א מתיקות ליגט אין אזא גלויבן, ווי עס באזינגט אים דער רוסישער דיכטער לערמאנטאוו! און „אין די שווערע מינוטן פון לעבן, ווען דאס הארץ איז ברוסט ווערט געשטיקט“ אונטער דער אנגע-זאמלטער משא פון לעבנס-ענטווישונגען — דער רעזולטאט פון אייגענע זינד און פון פערעמדע, פון דעם גאנצן צוקריפטן לעבנסגאנג אין און ארום זיך; ווען עס טרעט ארעין די אונצופרידנהייט מיט זיך אליין, די מאדערנע דיסהארמאניע צווישן גוף און נשמה; ווען דער בעסערער איד מאנט, נאגט און ציט ביז ניט צום אויסהאלטן, אזוי ווי אפצוגעבן דין וחשבון פאר דעם מלך מלכי המלכים אין זיך, און די צעמאטערטע נשמה, ערמידעט פון אינערלעכן און אויסערלעכן קאמף, אפגעשוואכט פון טויזנטער בלוטענדע ווינגן, זוכט אן אויסגאנג און דערפילט ווי עס פלען די פוחות צו ראנגלען זיך געגען אלעס — דאן ווילט זיך אזוי זיס גלויבן ביז א מין בליטהנפש, זיין ווייט פון אלע ערדישע לינדנשאפטן, אויסגעטאן פון חומר הגשמי, לויז ווערן פון אלע ביטערע קעמפע, פטור ווערן פון דעם דאפליקאמף אין זיך און אויסער זיך — אן אינערלעכע פרידן-שליסונג, א זיסער שלומער, „און עס גלויבט זיך און עס וויינט זיך און עס ווערט אזוי ליכט, אזוי ליכט“...“

„יא, זיס איז עס אין די מינוטן פון לירישער שטימונג, אין מערסטן טייל אלס א רעאקציע נאך א לינדנשאפטלעך לוסטיקן, אונגעזאמט ברוי-זענדן גענום-לעבן — א מין יודע פי על כל אלה...! נאך דעם שמה בחור בילדתיך ויטיבך לבד בימי נערותיך. איז אבער דיזער רעזולטאט א לעבן נאכן טויט אדער א טויט נאכן לעבן? דיזע פראגע איז מיר ארויפגעקומען אויפן זינען נאך דעם ווי איר האב איבערגעלעזן דעם

ראמאז „תחית המתים” — דאס לעצטע געניאלע ווערק פֿון דעם וועלט־גרויסן דיכטער. „וואָס פֿאַר אַ ווונדערבאַרע קראַפֿט האָט אין זיך די קינסטלערישע גאונות פֿון טאַלסטאַי אין דיזען ווערק! זי פּאַקט אַניך אויסערגעוויינלעך, צעטרייסלט אַניך אַזוי, אַז עס ציטערט יעדער נערוו אין אַניך, גראַבט זיך אונטער אונטער די גראַבסטע לינדשאַפֿטן, עפֿנט די געהיים־פֿאַרבאָרגנסטע אַנרײסונגען פֿון האַרצן, גריפֿט דאָרט אַז די איידלסטע סטרונקעס פֿון דער נשמה, לאַזט זיי צושפּילן זיך אויף יענע טיף פּסיכישע מאַטיוון, וואָס זינגען אַרויס דאָס שמערצענדע געבעט־ליד, די זענווכט, דעם עוויקן בענקען נאָך אַ ריינעם, נאַטירלעכן, געזונטן לעבן, און דונערן אין דער זעלבער צײַט אויך אַרויס אַ פֿלאַמיק־שטורמענדן פּראַטעסט געגן דעם עקלהאַפֿט־צוקריפֿלטן, זינדיק־מיואָסן און פֿאַלש־פּאַרפּוזטן לעבן פֿון אונזערע ציוויליזאַציאָנס־מענטשן.”

(„פֿרײַע געזעלשאַפֿט”, 1900)

5. בודיאָנאָוו איז צוגעגאַנגען צו דיטעראַטור פֿון אַ מאַרקסיסטישן שטאַנד־פּונקט. דיטעראַטור בײַ אים האָט געמוזט דינען אַ ציל — דעם סאַציאַליזם. עס איז פֿאַר אים ניט געווען גענוג וואָס אַ קינסטלער האָט געמאַכן בילדער, — בודיאָנאָוו האָט געפֿאָדערט, אַז דער קינסטלער זאָל אָפּקלייבן וואָס פֿאַר אַ בילדער ער זאָל מאַכן, און אַז דער קינסטלער זאָל שטרעבן — דורך זײַן קונסט — צו העלפֿן פֿאַרניכטן די עקסיסטירנדיקע געזעלשאַפֿט און העלפֿן בויען אַ נײַע. אַט איז אַ מוסטער פֿון 5. בודיאָנאָווס קריטיק:

„די רעוואָלוציאָנערע טעטיקייט פֿון אַ פּאַעט דריקט זיך אויס אויף צוויי אופֿנים: ערשטנס, דורך דעם וואָס דער פּאַעט ניט נאַטור־טרייע ביל־דער פֿון דער אַלטער וועלט, צו וועלכער ער פֿאַרהאַלט זיך קריטיש, און צווייטנס, דורך דעם וואָס ער דריקט אויס אין אַ ווירקנד־פּאַעטישער פֿאַרם די נײַע וועלט, די נײַע אידעען, געפֿילן און שטרעבונגען. אין ביידע פֿעלע, וואָס ברייטער און אַלגעמיינער עס זײַנען די זײַטן וואָס דער פּאַעט רירט אָן, וואָס טיפֿער די פּרינציפּן, וועלכע ער דריקט אויס ליגן אין דער געזעלשאַפֿטלעכער געבינדע, וועלכע ער העלפֿט בויען, — דעסטאָ וויכ־טיקער איז די אַרבעט, דעסטאָ גרעסער איז דער מינסטער.

... זײַן (הויפטמאַנס) וויכטיקייט באַשטייט ניט אין דעם, וואָס ער איז דער פּראַפֿעט פֿון אַ נײַער וועלט־אַנשויונג. אויסערע קונסט־פּאַרמען שפּילן ניט אַזאָ וויכטיקע ראַלע אין קינסטלערישער טעטיקייט, ווי מען דענקט געוויינלעך. קונסט־פּאַרמען בײַטן זיך ווערנד די קונסט בלײַבט אייביק. קונסט־פּאַרמען האָבן בלײַט אַ היסטאָרישע באַדײַטונג. יעדע היסטאָרישע עפּאַכע האָט זיך איר קונסט־פּאַרמע, וועלכע איז דער רעזול־טאַט פֿון דער סאַציאַלער אומגעבונג, וועלכע איז אים אַם בעסטן גע־אייגנט אויסצודריקן דעם אַנטוויקלונגס־פּראַצעס אַינצוווירקן. ... הויפטמאַז איז דער פּאַעט פֿון אַרבעט־ער־קלאַס, אַכער ניט אין דעם, זײַן, דאָס ער באַקלאַגט די ליידן און באַזינגט די פֿריידן פֿון אַרבעטער־

זשורנאליסטיק און זשורנאליזם

קלאס, זאנדערן אין דעם זין, וואס ער דריקט אין זינע ווערק פאעטיש אויס די וועלט־אנשויונג, זועלכע געהערט היסטאריש דעם ארבעטער־קלאס. דער אינהאלט פֿון זינע ווערק איז די באטראכטונג און דערקלערונג פֿון מענטשלעכע לעבן פֿונם שטאנדפונקט פֿון דיווער וועלט־אנשויונג." (5)

בודיאָנאָוו פֿאַרזיכערט ווינטער, אַז הויפטמאָן האַלט ניט קיין דרשות, אָדער שטעלט צונויף אַ מעשה, פֿון וועלכער עס דרינגט אַרויס אַ מוסר־השכל. הויפטמאָנס אידעען קומען אַרויס פֿון די בילדער וואָס ער מאַכט — און ער מאַכט ניט גלאַט אין דער וועלט אַריין, נאָר ער קלייבט אויס וואָס צו מאַכן. 5. בודיאָוו נאָר רעדט שוין דאָן אַרום די פראַבלעמען פֿון קאָלקטיוויזם אין דער קונסט. ער קלערט ווינטער אויף דעם ענין אַזוי:

"הויפטמאָן איז אַ גרויסער פּסיכאלאָג, מיט זיין שאַרפֿן בליק קוקט ער אַרײַן אין די טיפּסטע טיפּענישן פֿון דער מענטשלעכער נשמה. ער פֿאַרשטייט איר יעדע באַוועגונג, אָבער די נשמה, וואָס ער קאָן, איז ניט די נשמה פֿון איין איינצעלנעם מענטשן, דאָס איז די קאָלקטיווע נשמה פֿון דער גאַנצער מענטשלעכער געזעלשאַפֿט. ער מאַכט ניט דעם איינ־צעלנעם מענטשן, זאָנדערן די מענטשלעכע געזעלשאַפֿט. ער (הויפטמאָן) שטודירט דאָרום די באַוועגונג פֿון דער געזעלשאַפֿט און די באַוועגונגען פֿון איינצלנע פּערזאָנען, אויף אַזוי פּיל, אויף וויפֿל די געזעלשאַפֿטלעכע באַוועגונגען שפּיגלען זיך אין זיי אָפּ, אָדער די סטרונע פֿון דער מענטש־לעכער נשמה, וועלכע מאַכן אים פֿאַר אַ סאַציאַלן וועזן. אָבער הויפט־מאָנס קאָלקטיוויזם צינגט זיך ניט אַרויס בלויז אין דער אויסוואַל פֿון דעם אונטערזוכונג־מאטעריאַל. יעדער געדאַנק, וועלכן דער גענשטאַנד ערוועקט אין אים, יעדער שלום צו וועלכן די אונטערזוכונג פֿירט אים, זינען קאָלקטיוויסטיש. . . פֿון ערשטן ביזן לעצטן זינען זינע ווערק אַ פּאָעטישע דערשטעלונג פֿון דער קאָלקטיוויסטישער וועלט־אנשויונג, וועלכע דער אַרבעטער־קלאַס האָט מיט זיך געבראַכט אין אונזער לעבן."

אין יענע יאָרן זינען געפֿירט געוואָרן מיט ברען דיסקוסיעס און דעבאַטן אויף ליטעראַרישע טעמעס. אַנטי־גענומען אין זיי האָבן: 5. בודיאָנאָוו, ב. גאַ־רין, יעקבֿ מילך און לעאַן קאַברין. די ערשטע דעבאַטע איז פֿאַרגעקומען אויף די שפּאַלטן פֿון דער „אַרבעטער־ציטונג" צווישן 5. בודיאָנאָוו און ב. גאַרין. (6)

ב. גאַרין האָט פֿאַרעפֿנטלעכט אַ קריטישן עטיוד איבער טשעכאַווס אַ דערציילונג. אין דעם עטיוד האָט ער באַגריסט טשעכאַוו פֿאַר זיין רעאַליזם. דער קריטיקער האָט געהאַלטן, אַז די דערציילונג האָט אַ מאַראַל און אַז זי קאָן ווירקן אויפֿן לייענער, אָבער אין אַ צווייטן אַרטיקל איבער טשעכאַווס אַ דער־ציילונג שטרײַכט ב. גאַרין אונטער, אַז עס איז פֿאַרש די מיינונג, אַז אַ בעל־עט־ריסטיש ווערק דאַרף מען שאַצן בלויז דערפֿאַר וואָס עס אַנטהאַלט אַ מוסר־השכל. אין אַ דערציילונג זוכט מען ניט קיין מאַראַל אָדער טענדענץ, ווייל די

קאפיטל דריי

טענדעניץ איז ניט מער ווי ציטלעך, און דערנאך פארלירט זי איר ווערט, — אבער א קונסטווערק לעבט אייביק. מיינונגען וועגן מאראל בנטן זיך; וואס הענט איז גוט, קאן מארגן זיין שלעכט. אידעען בנטן זיך אויך. א ווערק איז ווי א שפיגל. און גארין ברענגט ארויס, אז א ווערק איז בלויז אויף אזוי פיל גוט, אויף וויפל עס שפיגלט אפ ריכטיק דאס לעבן און ווי טיף דער שרעבער דרינגט אריין אין לעבן. וואס מער דער שרעבער דרינגט אריין אין לעבן, אלץ בעסער און טיפער איז דאס ווערק. פון זייענען אזא שאפונג האט דער זייענער פארגעניגן. טשעכאוו האט ניט קיין אידעען אין זינע ווערק. טשעכאוו האט אונדז זען זאכן און ער שטעלט זיך צופרידן מיט דעם, און דאס איז גענוג.

אן ענטפער ב. גארניען האט געגעבן ל. בודיאנאוו. ער צענעמט גרינדלעך ב. גארניס ארטיקלען און אנאליזירט זיי קריטיש פון זיין שטאנדפונקט — א שטאנדפונקט. מיט וועלכן מיר זינען שוין א ביסל באקאנט.

בודיאנאוו טרעט שארף ארויס קעגן גארניס מיינונג, אז ליטעראטור דארף פארשאפן פארגעניגן. אויב ליטעראטור דארף אויספילן אזא פונקציע, פארשאפן דאך שונדראמאנען אזא פארגעניגן — טא פאר וואס איז גארין קעגן שונדראמאנען? דער אמתער צוועק פון ליטעראטור איז — לויט בודיאנאוו — צו לערנען און דערציען. פארשאפן פארגעניגן איז בלויז א נעבנזאך. די טעאריע, גארניס, אז ליטעראטור דארף פארשאפן פארגעניגן, איז אין די אינטימערעסן פון די הערשנדיקע קלאסן. דאס וויכטיקסטע אין א דערציילונג איז די אידעע, וואס זי האט. א גוט ווערק דארף געבן בילדער און מוז פארמאגן אידעען. די לעבנסבילדער דארפן אנטהאלטן די אידעען און א טענדענץ. „אום א בעלעטריסטיש ווערק זאל האבן א ווערט, מוז עס דארום זיין א נאטורלעכע טענדענץ, בילד, וועלכע ענטהאלט אין זיך א ניצלעכן געדאנק.“ דער קינסטלער דארף מאכן בלויז יענע בילדער, וואס פארמאגן אין זיך א געדאנק. דער ווערט פון א זאך ווענדט זיך; „אן דעם מאלערישן טאלאנט און אין דער טענדענץ... די וויכטיקסטע דערשיינונגען אין לעבן זינען די סאציאלע דערשיינונגען. די וויכטיקסטע געדאנקען געפינען מיר דארום אין די בילדער, וואס זינען גענומען פון סאציאלן לעבן.“ (7)

ווינטער וויזט אן ל. בודיאנאוו, אז די הערשנדיקע קלאסן ווילן ניט קיין ליטעראטור, וואס זאל זיי דערמאנען אן דעם שלעכטס וואס עס געפינט זיך אין דער וועלט. די הערשנדיקע קלאסן ווילן א ליטעראטור וואס זאל זיי ניט דערמאנען אן סאציאלע פראבלעמען, — נאר א ליטעראטור פון לייכטע זאכן וואס זאל בלויז פארשאפן פארגעניגן. בודיאנאוו האט אין זינע ארטיקלען ארויסגעוויזן א גענויע באקאנטשאפט מיט די מארקסיסטישע פאדערונגען צו קינסטלער.

זשורנאליסטיק און זשורנאליזם

ב. גארין האָט אויף 5. בודיאָנאָווס צוגאַנג צו דער קונסט ווּנטער גע-
ענטפֿערט, אָבער זייער נעבעכדיק. דער איינציקער אַרגומענט זינער וואָס האָט
עפּעס אַ ווערט איז, אַז לייטעראַטור מעסט מען ניט לויט דער טענדענץ, נאָר
לויט דער קינסטלערישקייט וואָס זי פֿאַרמאָגט. ווען מען וואָלט לייטעראַטור
געמאַסטן לויט דער טענדענץ, וואָלט מען בעלאַמיס און טשערנישעווסקיס ווערק
געדאַרפֿט שטעלן העכער ווי טאַלסטאַיס, ווּנל די ווערק פֿון די ערשטע צוויי
אַנטהאַלטן געדאַנקען וואָס זינען אַ סך פּראַגרעסיווער ווי די געדאַנקען, וואָס
טאַלסטאַיס ווערק פֿאַרמאָגן. מען שטעלט אָבער טאַלסטאַיען העכער, ווּנל ער
איז אַ גרעסערער קינסטלער ווי בעלאַמי אָדער טשערנישעווסקי. ב. גארין האָט
אָבער פֿאַרגעסן צו דערמאָנען, אַז בודיאָנאָוו האָט געפֿאָדערט ניט בלויז אידעען
און טענדענץ, נאָר אויך בילדער. ער האָט געפֿאָדערט אַ לייטעראַטור, וואָס זאָל
האַבן אַן אידעע און וואָס זאָל אויך זיין קינסטלעריש — ער האָט געפֿאָדערט אידעע
פֿלוס בילד.

נאָך אַ צווייטע גרויסע דעבאַטע האָט אַ מאָל אָנגעהויבן 5. בודיאָנאָוו. אין
איר האָבן זיך באַטייליקט, אַחוץ בודיאָנאָוו, לעאַן קאַברין און יעקבֿ מיכֿל (8)
אין זיין אַרטיקל „אַ בלאַנדזשנדיקער פּאָעט“ האָט בודיאָנאָוו אַנטוויקלט דעם
געדאַנק, אַז אַ פּאָעט קלעבט אויס דעם מאַטעריאַל, וואָס ער וויל מאַלן. אַ
געוויסע זאַך מוז אים פֿאַראַינטערעסירן — דער דיכטער מוז האָסן אָדער לייב
האַבן. אַן אמתער פּאָעט מאַלט יענע זאַכן, וואָס אינטערעסירן זינע מיטמענטשן
צו מערסטן. וואָס מער מענטשן פֿילן דאָס, וואָס דער פּאָעט שרייבט, אַלץ גרע-
סער איז דער דיכטער. איינער איז אַ פֿאַלקסדיכטער, אויב ער דריקט אויס
די מיינונגען, אידעען און געפֿילן פֿון אַ געוויסן פֿאָלק. היינט זינען פֿאַרשווינדן
די אונטערשיידן צווישן פֿעלקער — עס זינען געבליבן בלויז קלאַסן. עס קאָן
היינט ניט זיין קיין פּאָעט, וואָס זאָל אויסדריקן די געפֿילן פֿון דעם גאַנצן פֿאָלק.
אַ פּאָעט קאָן אויסדריקן נאָר די געפֿילן פֿון אַ געוויסן קלאַס. דער ווערט פֿון
אַ פּאָעט ווערט אָפּגעשאַצט לויט די אידעען פֿון דעם קלאַס, וואָס דער דיכטער
דריקט אויס. ראַזענפֿעלד דריקט אויס די אידעאָלאָגיע פֿון אַרבעטער-קלאַס
— דעם קלאַס, צו וועלכן ער געהערט. ראַזענפֿעלד שרייבט ניט וועגן סתם
ייִדן, נאָר וועגן ייִדישע קבצנים. ראַזענפֿעלד איז ניט קיין ייִדישער פּאָעט,
נאָר אַן אַרבעטער-דיכטער. ער באַשרייבט די לייַדן פֿון די ייִדישע קבצנים
נאָר דערפֿאַר, וואָס ער קאָן זיי בעסער ווי ער קאָן די אַנדערע. דער חסרון מיט
ראַזענפֿעלדן איז דאָס, וואָס זיין מוח פֿאַרפֿירט אים און פֿירט אים אַרײַן אין
טעותים. זײַן ייִדישקייט פֿאַרפֿירט אים — און אַזוי ווערט ער פֿון אַ דיכטער
אַ גראַמענפֿלעכטער.

אויף בודיאָנאָווס אַרטיקל האָט געענטפֿערט לעאַן קאַברין. קאַברין האָט
געלייַקנט, אַז אַלע פֿעלקער זינען גלייַך און האָבן די זעלביקע געפֿילן און אידעען.
יעדע נאַציע דריקט אויס אירע שטרעבונגען אויף איר אייגענעם, אייגנאַרטיקן

קאפיטל דריי

אופן. יעדעס פֿאַרק האָט זײַן כאַראַקטעריסטיק, און אַפֿילו אַן אַרבעטער־דיכטער דריקט אויס זײַנע אידעאַלן אויף זײַן אייגנאַרטיקן, נאַציאָנאַלן אופן. ראַזענפֿעלד איז אַ דיכטער פֿון ייִדישן פֿאַרק. ער באַזינגט ניט די לַיַדן פֿון סתּם אַרבעטער — נאָר פֿון ייִדישן אַרבעטער.

יעקב מיִלך האָט גענומען אַ וואָרט אין דער דעבאַטע און האָט פֿאַרטיידיקט דעם סאַציאַלן צוגאַנג פֿון פֿ. בודיאָנאָוו. איידער מען אַנאַליזירט די ווערק פֿון אַ שרײַבער מוז מען אונטערזוכן די עקאָנאָמישע און פֿאַליטישע פֿאַגע פֿון יענעם פּערזאָן און די קלאַסן־קאָנפֿליקטן. דער אַרבעטער־קלאַס איז דער טרע־גער פֿון פּראָגרעס און קאַמף, און דער דיכטער וואָס דריקט אויס די געפֿילן פֿון אַרבעטער־קלאַס איז גרעסער ווי דער פּאָעט וואָס דריקט אויס די געפֿילן פֿון קאָנסערוואַטיוון קלאַס. ראַזענפֿעלד איז אַן אַרבעטער־דיכטער דורך דעם וואָס: „ראַזענפֿעלדס הויפּט־שטאַרקייט באַשטייט אין דעם... וואָס אין אים שפּיגלען זיך אַפּ, דורך אַ ייִדיש שפּיגעלע און אַ ייִדישער פֿאַרבינדונג, די לַיַדן, די קאַמף, דאָס שטרעבן און די האַפֿענונגען פֿון אַרבעטער־קלאַס“.

די קריטיקערס פֿון דער ייִדישער ראַדיקאַלער פּרעסע האָבן געפֿאָדערט אַ רעאַליסטישע לייטעראַטור און אַן אַרבעטער־ליטעראַטור. דערצויגן אויף די אַרבעטן פֿון די ראַדיקאַלע רוסישע קריטיקערס — האָבן זיי אַנגעווענדט די זעלביקע קריטעריע צו דער ייִדישער לייטעראַטור: דער דאָזיקער סאַציאַלער צוגאַנג צו דער לייטעראַטור האָט אין יענע יאָרן געהאַלפֿן שאַפֿן איז אַמעריקע אַ ייִדישע לייטעראַטור, וואָס איז געווען ניט נאָר רעאַליסטיש — נאָר אויך אויס־געשפּראַכן סאַציאַל. די קינסטלערישע ייִדישע לייטעראַטור אין אַמעריקע איז געווען דורכגעדרונגען מיט דער אידעאַלאָגיע פֿון סאַציאַליזם און פֿרײַהייט־אידעען.

דער ייִדישיזם וואָס האָט שפּעטער געפֿונען זײַן אויסדרוק אין דער אַמערי־קאַנער ייִדישער לייטעראַטור און פּובליציסטיק, האָט שוין אין די ערשטע יאָרן פֿון דער אימיגראַציע געפֿונען אַן אויסדרוק אין די אַרבעטן פֿון אַלכסנדר האַר־קאַזוי (1863—1940). האַרקאַזוי איז געווען אַקטיוו אַלס רעדאַקטאָר, זשור־נאַליסט, פֿילאָלאָג און איבערזעצער. שוין אין 1886 האָט ער אַרויסגעגעבן אַ ביכּ, „די ייִדיש־דייטשע שפּראַך“, וווּ ער רעדט אַרום דעם כאַראַקטער פֿון ייִדיש און דעם נאַציאָנאַלן ווערט פֿון דער ייִדישער שפּראַך. עס איז אַבער אויך אמת, אַז מיט זײַנע ענגלישע לערנביכער האָט ער געהאַלפֿן מאַסן ייִדן זיך צו אַסימילירן שפּראַכלעך. דער דראַנג צו קאַנען די לאַנדשפּראַך איז אַבער געווען נאַטירלעך, און ווען ניט האַרקאַזוי, וואָלט זיך געפֿונען אַנדערע מחברים, וואָס וואָסטן צוגעגרייט אַזוינע לערן־און האַנטביכער. (9)

זשורנאַליסטיק און זשורנאַליזם

- (1) ניו-יאַרקער אילוסטרירטע צייטונג, ערשטער יאַרגאַנג נומער 14, 21טן יוני 1888. רעדאַקטירט פֿון אַברהם גאַלדפֿאַדן.
- (2) פֿאַרווערטס, ניו-יאַרק, 9טן מיי 1897.
- (3) די צוקונפֿט — פראַגראַם-אַרטיקל, נומער 1, יאַנואַר 1892.
- (4) בריוו פֿון די יאַרן 1883—1884 צו דײַר חיים ספיוואַק. זע אַרטיקל „עראינערונגען פֿון קאַהאַנס גרינע צייטן“, פֿון דײַר ת. ס. ספיוואַק, אין יובילעום-שריפט צו אב. קאַהאַנס 10טן געבורטסטאָג, אַרויסגעגעבן פֿון יוביליי-קאַמיטעט. ניו-יאַרק, 11טן דעצעמבער 1910.
- (5) ל. בודיאַנאָוו, „געהאַרדט הויפטמאַן“, זשורנאַל די נייע צייט נומער 4, אויגוסט 898
- (6) אַרבעטער-צייטונג, ניו-יאַרק פֿון 28טן פעברואַר, 21טן מאַרץ, 11טן און 18טן אַפּריל, 16טן און 30טן מיי 1897.
- (7) צייטאַטן פֿון אַרטיקל פֿון 18טן אַפּריל 1897.
- (8) דער נייער גיסט, ניו-יאַרק. נאָועמבער, דעצעמבער 1897, יאַנואַר 1898.
- (9) אליהו שולמאַן, „אַלפסנדר האַרקאַווי ווי אַ רעדאַקטאָר“, זאַמלבוך המשד, באַנד 11, ניו-יאַרק 1940, זייטן 106—125.

ק א פ י ט ל פ י ר

דער יידישער פֿאַרווײלונג-ראַמאַן אין אַמעריקע

גלעכצעטיק מיטן אויפֿקום פֿון דער ערנצטער ייִדישער פּובליציסטיק און דער קינסטלערישער ייִדישער לײטעראַטור אַנטוויקלט זיך אין אַמעריקע אַ גרויסע פֿאַרווײלונג-לײטעראַטור אויף ייִדיש. אָנהייב נענציקער יאָרן הייבן דאָ אָן צו דערשײנען ראַמאַנען אין העפֿטן, און אַט די העפֿטן ווערן אויפֿגענומען פֿון דער ייִדישער מאַסע מיט גרויס ענטוואַזום. זיי זענען געווען אַזוי פּאָפּולער און באַליבט, אַז אַ געוויסע צײַט האָט אַ ייִדישער פֿאַרלעגער (י. סאַפּירשטיין) אַרויסגעגעבן יעדן טאָג אַ העפֿט. אַזאַ העפֿט איז באַשטאַנען פֿון זעכצן זײַטן חוץ דער הילע. עס האָט גענומען אַ לאַנגע צײַט ביז אַ ראַמאַן איז פֿאַרענדיקט געוואָרן אין דעם העפֿטנפֿאַרמאַט. אייניקע ראַמאַנען האָבן זיך געצויגן אין הונדערט, אין צוויי הונדערט, און אַ מאָל אין מער ווי צוויי הונדערט און פֿופֿציק העפֿטן. (1) אַ ייִדישער לײענער איז נישט מיד געוואָרן צו קויפֿן די פֿאַרזעצונג גען פֿון איין ראַמאַן אין משך פֿון עטלעכע יאָרן. די מאַסן-פּראָדוקציע פֿון ראַמאַנען אין העפֿטן האָט אָנגעהאַלטן אַ לענגערע צײַט. די פּראָדוקציע איז שפּעטער אונטערגעגאַנגען, ווײַל די צײַטונג-אַרויסגעבערס האָבן דערשפּירט אין די העפֿטן אַ גרויסע געפֿאַר פֿאַר די צײַטונגען — און פֿדי צו ראַטעווען זייערע אונטערנעמונגען, האָבן זיי אָנגעהויבן צו דרוקן צו צוויי און אַפֿילו דריי ראַמאַנען אין איין צײַטונג. און אַט די קאָנקורענץ האָט רוינירט דאָס געשעפֿט פֿון די העפֿטנראַמאַנען. עס זענען פֿאַרשווונדן די העפֿטן, אָבער די ראַמאַנען בליען נאָך עד-היום אין דער פרעסע. מען קאָן זאָגן, אַז די פֿאַרווײלונג-ראַמאַנען זענען נאָך איצט פּונקט אַזוי באַליבט בײַ דעם ייִדישן לײענער-עולם אין אַמעריקע ווי אַ מאָל.

מיר ווייסן נישט אַקוראַט וויפֿל פֿון די אימיגראַנטן האָבן שוין אין אייראָפּע געלייענט פֿאַרווײלונג-ראַמאַנען, זיכער איז אָבער, אַז אַ סך פֿון האָבן שוין פֿריער געלייענט די ראַמאַנען פֿון שמרן, בלאַשטיינען און אַנדערע. אין זייער נעער היים האָבן זיי אַנשטאַט שמרן און בלאַשטיינען געלייענט מנחם-מענדל דאָליצקי, יצחק ראַבינאוויטשן, זיפֿערטן, טאַנענבויםען און אַנדערע. שפּעטער איז שמר אַליין געקומען קיין אַמעריקע און האָט דאָ פֿאַרגעזעצט זײַן אַרבעט.

דאָס עקאָנאָמישע לעבן פֿון ייִדן אין אַמעריקע איז געווען לעכטער ווי אין אייראָפּע. מען האָט דאָ אַ סך גרינגער געקאַנט אויסגעבן געלט אויף אַ בוך, בפרט, אַז אַ העפֿט האָט אין גאַנצן געקאַסט פֿינף סענט.

דער יידישער פֿאַרוויילונג-ראַמאָן

די פֿאַרלעגער האָבן אין יענע יאָרן אַרגאַניזירט זייערע געשעפטן אויפֿן עכטן אַמעריקאַנער שטייגער. מען פֿלעגט די ביכער שטאַרק רעקלאַמירן. די יידישע פרעסע פֿון יענער צייט איז פֿול מיט אַנאַנסן וועגן ניי דערשינענע ראַמאַנען. די אַנאַנסן פֿלעגן פֿאַרנעמען גאַנצע שפּאַצן. מען פֿלעגט געבן די נעמען פֿון די ניי אַרויסגעגעבענע ביכער — און אַ קורצן אינהאַלט פֿון בוך. די רעקלאַמע-שרייבערס האָבן דערציילט וועגן די ניי וועלטן, וואָס דער מחבר אַנדעקט אין בוך. די פֿאַרלעגער האָבן פֿאַרזיכערט, אַז אין די ראַמאַנען ווערן אַנטפלעקט סודות פֿון ליבע, זינד און אויסגלעאַסנקייט. און אַז מען האָט גע-קויפֿט איין העפֿט, האָט מען שוין געמוזט קויפֿן אַ צווייטן און אַ דריטן, מען האָט געוואָלט וויסן, וואָס עס וועט פֿאַרקומען ווייטער. די העפֿטן זענען געווען געדרוקט אַזוי, אַז פּונקט דאָן, ווען עס איז געקומען צו אַן „אויסערגעוויינט-לעכער“ פּאַסירונג, האָט זיך דאָס העפֿט געענדיקט און מען האָט שוין געמוזט פֿייענען די פֿאַרזעצונג.

די שרעבערס, וואָס האָבן געשריבן אַט דעם סאַרט פֿיכטן ראַמאַן, זענען דאָס רובֿ געקומען פֿון דער יידישער בירגערלעכער וועלט און פֿון דער העברעיִ-שער פֿיטעראַטור. די ראַדיקאַלן, די וואָס זענען געקומען פֿון פֿרעמדע סביבות און זענען געווען האַלב אַסימילירט, גראַד די האָבן געשאַפֿן די ערנצטע יידישע פּובליציסטיק און די קינסטלערישע פֿיטעראַטור. דעם פֿאַרוויילונג-ראַמאַן האָבן געשאַפֿן יענע עלעמענטן, וואָס זענען געקומען פֿון דעם יידישן בירגערטום און וואָס האָבן זיך קונה'שם געווען אין דער העברעיִשער פֿיטעראַטור, אַזוינע ווי מנחם-מענדל דאָליצקי, געצזל זעליקאוויטש, יצחק ראַבינאוויטש.

וואָס פֿאַר אַ כאַראַקטער האָט געטראָגן די יידישע פֿאַרוויילונג-פֿיטעראַ-טור? וועגן וואָס האָט מען געשריבן אין די ראַמאַנען? ווער זענען די העלדן פֿון די ראַמאַנען? און וואָס איז געווען דער ציל פֿון די ראַמאַנען? מען האָט געשיידערט, געמאַלן, דערציילט וועגן זיי ניט-געשטויגענע און ניט-געפֿליגענע זאַכן. אַבער איידער מיר גייען איבער צו אַן אַנאַליז פֿון דער ראַמאַנען-פֿיטע-ראַטור, מוזן מיר זיך אָפּשטעלן אויף דעם, וואָס אַנדערע האָבן געשריבן וועגן איר. אַ ניי-יאַרקער קאַרעספּאַנדענט פֿון דער פּעטערבורגער העברעיִשער ציי-טונג „המליץ“, מ. רייזין, האָט אין נומער 288 פֿון 29טן דעצעמבער 1897 פֿאַר-עפֿנטלעכט אַן אַרטיקל וועגן דעם צושטאַנד פֿון דער יידישער פֿיטעראַטור אין אַמעריקע. (2) אין דעם אַרטיקל האָט ער פֿאַרשוויגן די קינסטלערישע פֿיטע-ראַטור און גערעדט נאָר וועגן די ראַמאַנען. צווישן אַנדערע זאַכן האָט דער קאַרעספּאַנדענט פֿון „המליץ“ געשריבן:

„טעגלעכע, וועכנטלעכע און מאַנטלעכע אויסגאַבן וואַסן איבע-ראַל ווי שוואַמען און פֿאַרשפּרייטן זיך צווישן דער מאַסע אין די טויזנטער. ראַמאַנען, וועלכע ווערן פֿון געשריבן פֿון שמירערס, וואָס האָבן זיך פֿרײַער אין דער היים באַשעפֿטיקט מיט שניידעריי אָדער שוסטערני, האָבן

א גרויסן אפגאנג און פֿאַרדאַרבן די מאַסע מיט זייער שמוציקן אינהאַלט. אַטריי ליטעראַטור, אויב מען קאָן זי אַזוי אַנרופֿן, איז זייער פֿאַרדאַרבן. מען קאָן זיך קוים פֿאַרשטעלן, וויפֿל שמוץ עס האָט זיך אין די לעצטע יאָרן אָנגעקליבן אין אַט דעם רינשטאַק, וואָס טראַגט דעם נאָמען „ליטע־ראַטור“. אַלץ וואָס איז אומאַנשטענדיק אַרויסצורעדן פֿון מויל אָדער אַנשריבן אויפֿן פּאַפּיר — געפֿינען מיר דאַרטן. דאָס איז אַ גיפֿט פֿאַר דער מאַראַל, וואָס זינקט אַזוי אויך צווישן יידן אין אַמעריקע.“

„...אַלע גוטע געדאַנקען ווערן פֿון דער מאַסע פֿאַרטריבן און עס ווערן אינגעפֿלאַנצט אַלע פֿאַרדאַרבנע זיטן. די זשאַרגאַנישע ליטע־ראַטור האָט זיך פֿאַרשמוצט און מען קאָן ניט אַרנינטאַן אַהין די פען צוליב דעם עיפּוש. דאָס וואָס מען טאַר ניט שרײַבן צוליב די צענזור־געזעצן — צו פֿאַרהיטן פֿון שמוץ — געפֿינט זיך דאַרטן ... די ליטע־ראַטור פֿאַרשפּרייט סם צווישן די מאַסן. ... זוכט ניט צווישן די זשאַרגאַנישע שרײַבערס אַזוינע ווי פֿרוג, פּרײַז און פֿרישמאַן — איר וועט זיי ניט געפֿינען, — אָבער אַנשטאַט זיי וועט איר געפֿינען מעשה־שרײַבערס, וואָס באַשריבן די ליבע אין אירע נידעריקסטע פֿאַלן. ... ניטאָ אין די ביכער קיין ערנצטער געדאַנק אָדער טראַכטונג, ווי מען געפֿינט אין די ראַמאַנען פֿון אַנדערע פֿעלקער. ... ניטאָ קיין בילדער אָדער ציורים. מען געפֿינט נאָר דאַרטן אַ כּחור און אַ ליבע. פּמעט אין אַלע ראַמאַנען געפֿינט מען די זעלביקע פֿאַבולע, אַז ראַובֿן און שמעון ליבן דאָס זעל־ביקע מיידל און זיי גייען אַרויס זיך שלאָגן ... אָדער איינער באַגייט אַ מאַרד צוליב אַ מיידל. ... די פֿאַרשפּרייטונג פֿון זשאַרגאַן און דאָס אַרויסשטופֿן פֿון העברעיִש איז אַן עדות ווי פֿאַרגרעבט די יידן זײַנען אין אַמעריקע. ... די מאַסן ווילן ניט האָבן קיין בילדונג אָדער וויסן.“

אַבער ניט נאָר אַ העברעיִסט האָט געשריבן אַזוי וועגן די ייִדישע ראַמאַנען. אויך ייִדישע שרײַבערס האָבן געשריבן וועגן די ראַמאַנען אין דעם זעלביקן נוסח, הגם אַ ביסל אַנגעהאַלטענער.

אין אַן אַרײַנפֿיר צו אַ בוך פֿון לעאַן קאַברין, האָט יעקבֿ גאַרדין אַזוי כאַראַק־טעריזירט די ייִדישע ראַמאַנען:

„אַ לאַנגע, אומגעלומפּערטע שיה, וועלכע האָט געהאַט נאָר איין פֿענצטערל, האָט זיך אַרומגעטראַגן איבער די וואַסערן פֿון מכול. וואָס איז ניט געווען אין דער תּיבֿה? יעדע בהמה טהורה, בהמות וואָס זײַנען ניט ריין, שרצים, שם, יפֿת און דער באַרימטער חם. צום ערשטן מאָל, ווען דער זיידע נח האָט אַרויסגעשיקט אַ טויב זען, וואָס עס הערט זיך מיטן מכול, זאָגט דער פּסוק, האָט די טיבעלע ניט געפֿונען קיין אָרט וווּ צו רוען און האָט זיך אומגעקערט אין דער תּיבֿה. דעם צווייטן מאָל האָט די טויב געבראַכט אַן איילכירט־בלאַט, צום דריטן מאָל האָט זיך די טיבעלע צוריק אין דער תּיבֿה ניט אומגעקערט. ... אַז אַלטע אַלטע געשיכטע. אַזוי ווי נחם תּיבֿה, טראַגט זיך אום די ייִדישע ליטעראַטור אי־

דער יידישער פֿאַרוויילונג-ראַמאַן

בער די פֿאַרפֿלייצטע יידישע פֿעלדער. אלע יידישע גראַבֿירוקנדיקע בהמה טהורהדיקע ביכער, בהמה־טמאדיקע ניסים און מעשיות, שונדיקע שרצים, שווינדל־עופות, קריכנדיקע היות פֿון חניפה־ליטעראַטור, מליצה פֿון רמש האדמה, הם שווימט צוזאַמען מיט שם ופֿתן. די וואַסער רוישן, די בהמות מעקן און הירושען. די תיבה וואַרפֿט זיך אום איבער די כוואַליעס און די מענטשן קוקן נעבעך אין דעם קליינעם פֿענצטערל צו זען, ווען וועט שוין דיזע פֿאַרפֿלייצונג זיך ענדיקן — און אַ געטלעכע שטימע וועט ערשאלן מיט די ווערטער: צא מן התבה" (3)

דער אַמעריקאַניש־יידישער פּובליציסט און קריטיקער ה. אַלעקסאַנדראָו האָט, שרעכנדיק וועגן דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע, געזאָגט, אַז די דאָזיקע ליטעראַטור איז געבוירן געוואָרן אין אַ גינצטיקער צייט. זי האָט געפֿונען אַ מאַרק פֿאַר זיך. עס זיינען, אַחוץ דעם, ניט געווען קיין צענוור־צוואַנגען, וואָס זאָלן שטערן דעם יידישן שרעכער, ווי אין רוסלאַנד. דער שטאַף איז געווען אַ ריכער. עס האָט זיך געוויזן אַ ניער ייד, וואָס דאַרף זיך צופאַסן צו אַ ניעם פֿעבנס־שטייגער. עס קומען אַן יידן פֿון פֿאַרשיידענע פֿענדער — און עס וואַקסט אויס אַן אַנטאַגאָניזם צווישן די פֿאַרשיידענע יידן. עס ברעכט אויס אַ קאַמף צווישן עלטערן און קינדער. דאָס אַלץ איז געווען גוטער מאַטע־ריאַל פֿאַר פּסיכאָלאָגישע באַטראַכטונגען. די ליטעראַטור האָט אויך געדאַרפֿט זיין די דערציערין פֿון יידישן אימיגראַנט אין זיין ניער היים. פֿאַר וואָס זשע האָט זיך די יידישע ליטעראַטור פֿאַרט ניט אַנטוויקלט? אַלעקסאַנדראָו מיינט, אַז דאָס איז געשען צוליב דעם אויפֿקום פֿון דער שונד־ליטעראַטור. די שרע־בערס, וואָס האָבן ניט געוואָלט שרעכען קיין שונד, האָבן געהונגערט. זיי האָבן אויך ניט געהאַט קיין פֿערערס און מדריכים. האָט די מאַסע געלייענט די שונדהעפֿטן און אַפֿילו ניט געקענט די נעמען פֿון די מחברים. (4)

אין די ווינטערדיקע קאַפיטלען וועלן מיר פֿרווון ווייזן, אַז גלייכצייטיק מיט דער ראַמאַנען־ליטעראַטור האָט זיך אַנטוויקלט אַ קינסטלערישע יידישע ליטע־ראַטור. עס וועט זיין קלאַר, אַז אַלעקסאַנדראָו האָט ניט ריכטיק אָפּגעשאַצט די יידישע ליטעראַטור פֿון יענער צייט. מיר האָבן דאָ געבראַכט זיין מיינונג, כדי בולטער צו מאַכן די טענות צו דער ראַמאַנען־ליטעראַטור.

מיר זיינען אָבער נאָך דערווייַל ניט פֿאַרטיק מיט די ניט־פֿרינדלעכע אָפּ־שאַצונגען פֿון דער פֿאַרוויילונג־ליטעראַטור. י. גוידאָ (ב. גאַרין) האָט געשריבן, אַז די ריכטיקייט פֿון דער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע באַשטייט אין דער קוואַנטיטעט געדרוקטע זאַכן, אָבער ניט אין דער „סחורה זעלבסט". דער יידישער פֿעזער איז געקומען קיין אַמעריקע מיט אַ שלעכטן געשמאַק, און דאָ איז דער געשמאַק נאָך מער פֿאַרדאַרבן געוואָרן. די פֿעזערס פֿאַדערן די נאַרישסטע זאַכן, און די שרעכערס גיבן דאָס זיי. די פֿאַרלעגערס באַהאַנדלען

קאפיטל פֿיר

די לעזערס ווי חמורים און נאָרן זיי אויף וואָס די וועלט שטייט. די שרעכערס זענען עס-הארצים. (5)

מיט יאָרן שפעטער האָט דער זעלביקער י. גוידאָ געשריבן:

„און ווירקלעך, אזוי אַרעם ווי עס איז אונדזער ייִדישע ליטעראַטור אין אַמעריקע, איז גאָר שווער צו גלייבן. עס איז שווער צו גלייבן נאָך דעם ווי מען זעט צען-פֿונטיקע, צוויי הונדערט-בויגנדיקע ראַמאַנען, גאַנץ צע פּאָליצעס אויסגעשטעלט מיט נייע ווערק, אַז די ייִדישע ליטעראַטור איז אַמעריקע פֿאַרדינט קוים דעם נאָמען ליטעראַטור... ווען איר זאָג אַרעם, מיין איר ניט אַרעם אין קוואַנטיטעט... איר מיין אַרעם אין קוואַליטעט... עס איז געווען אַ צייט, ווען דאָ האָט פשוט גערעגנט מיט ווערק. נאָר דער דלות ווויזט זיך אַרויס, ווען מען עלפֿנט פֿונאַנדער די ווערק און מען בלעטערט זיי דורך...“

„קיין ייִדישע שרעכערס, וואָס האָבן זיך אַנטוויקלט אויף דעם פֿרייעם אַמעריקאַנער באָדן, האָבן מיר ניט. (?) — א. ש.) קיין אַריגינעלע ייִדישע ווערק זענען דאָ ניט באַשאַפֿן געוואָרן. אַלץ, וואָס מיר געפֿינען דאָ, איז איבערגעזעצט, איבערגעמאַכט, איבערגעניצעוועט. איבערגע-זעצט — דאָס וואָלט געווען אַ האַלבע צרה, ווען די אַרבעט וואָלט געטאָן געוואָרן מיט געוויסן און געניטקייט, אָבער לייִדער איז דער חורבן גרויס...“

„די מלוכה פֿון שונד איז געווען אַ פֿולשטענדיקע. קיין אַנדער ווערק אויסער מיאוס-סענסאַציאָנעלע, האַרץ-פֿאַרכאַפֿנדיקע, שפּאַנענדיקע, האָט מען ניט געזען.“ (6)

לעך ווינער האָט געהאַלטן, אַז די ראַמאַנען-ליטעראַטור האָט שיער ניט דערטרונקען די ייִדישע אימיגראַנטישע מאַסע אין אַ שטראָם פֿון סענסאַציאָנעלן אַפּפֿאַל. (7)

אַפֿילו מ. זייפֿערט, וועלכער האָט אַליין געשריבן פֿאַרוויילונג-ראַמאַנען, האָט געמיינט, אַז די ייִדישע מאַסע מוז זיין שטאַרק געזונקען, אויב זי דער-פֿאַזט, אַז אַזעלכע שרעכערס ווי טאַנענבוים, שמר, זעליקאוויטש און אַנדערע זאָלן איר צושטעלן ליטעראַטור. זייפֿערט האָט געהאַלטן, אַז די ייִדישע לייַע-נערס זענען געווען אַזוינע מבינים אויף ליטעראַטור ווי די עסקימאַסן אויף אַתרוגים. די בעסערע שרעכערס קאַנען זיך ניט אַנטוויקלען, און די שונד-שרעכערס פֿאַרשפּרייטן עס-הארצות, סײַ אין ייִדישן לעבן, סײַ אין דער ייִדי-שער ליטעראַטור. (8)

אַבער ניט נאָר קריטיקערס, זשורנאַליסטן און ליטעראַטור-היסטאָריקערס האָבן געהאַט אַזאַ נעגאַטיווע מיינונג וועגן דער פּאַפּולערער ליטעראַטור. אַפֿילו דער שונדמייסטער שמר, וואָס צוליב אַטאַקעס אויף אים אין רוסלאַנד, איז ער געצווונגען געווען צו פֿאַרלאָזן די אַטע וועלט און קומען קיין אַמעריקע. —

דער יידישער פֿאַרוויילונג-ראַמאָן

אַפֿילו ער, — איז דאָ אַרויסגעטראָטן קעגן דער שונד־ליטעראַטור. ער האָט שונדיסטיש־פֿייערלעך דערקלערט:

„טויזנטער לעזערס פֿון אַלע עקן וועלט האָבן מיך דורך בריוו גע־פֿרעגט, וואָרעם איך גיב מער קיינע ראַמאָנען אַרויס אין אַמעריקע. אויף דיזע פֿראַגע קאָן איך זיי ענטפֿערן, דאָס די אורזאָכע פֿון דעם איז, ווייל אין אַמעריקע איז דער ליטעראַרישער מאַרק אזוי פֿאַרשמוצט געוואָרן דורך די אומציייליקע שונדראַמאָנען, וואָס פֿאַרקויפֿן זיך דארטן, דאָס איך האָב דאָס באַטראַכט אַלס גרעסטע שאַנדע, מינע ווערק איז דיין מאַרק צו שיקן“ (9).

אַט דאָס זינען די מיינונגען פֿון מיטצייטלערס. מיר קענען זיך פֿאַרגינגען צו זיין מער אַביעקטיוו צו דער פֿאַרוויילונג־ליטעראַטור.

עס איז געווען נאָטירלעך, אַז עס זאָל זיך אַנטוויקלען אַ ליטעראַטור, וואָס זאָל שילדערן פֿאַר די מאַסן די גרויסע שטאַט, די אומבאַקאַנטע לענדער און דאָס לעבן פֿון די מענטשן אין דער „הויכער געזעלשאַפֿט“. אויף די דאָזיקע טעמעס זינען באַשאַפֿן געוואָרן ביי אַנדערע פֿעלקער אמתע קונסטווערק. ייִדישע שרייבערס זינען אָבער געווען ווייט פֿון אַט דעם לעבן, און דערפֿאַר זינען זיי ניט געווען בכוח צו באַשאַפֿן אַ קינסטלערישע ליטעראַטור אויף די דאָזיקע טעמעס. ייִדישע שרייבערס האָבן געלייענט די שונדראַמאָנען אין פֿרעמדע שפּראַכן און אויפֿן גרונט פֿון זייער דרויסנדיקער באַקאַנטשאַפֿט מיט דער פֿרעמדשפּראַכיקער פֿאַרוויילונג־ליטעראַטור, האָבן זיי באַשאַפֿן אַן ענלעכע ליטעראַטור אויף ייִדיש, וואָס איז געווען ניט ערגער און ניט בעסער ווי ענלעכע ווערק אין אַנדערע שפּראַכן.

ווי גרויס איז געווען די צאָל ראַמאָנען, וואָס זינען דערשינען אין ייִדיש אין אַמעריקע ביז אַרום 1900? די צאָל פֿון די פֿאַרוויילונג־ראַמאָנען איז ניט זייער גרויס — יעדן פֿאַלס, ניט אזוי גרויס ווי מען שטעלט זיך פֿאַר. אַלפֿסנדר האַרקאווי האָט, ענטפֿערנדיק דעם פֿריער דערמאָנטן מ. רייזינען, אָנגעגעבן די צאָל און די נעמען פֿון די ראַמאָנען, וואָס זינען אַרויס אין ייִדיש אין אַמעריקע ביז 1898. ער האָט אויסגערעכנט אַ צעטל פֿון פֿינף און זעכציק ראַמאָנען. אַט איז דער גאַנצער צעטל:

א. טאַנענבוים:

גאלדגרובן פֿון קאַליפֿאָרניען	אַלפֿסנדר
געהיימיספֿולע ירושה	אינדיאַנער פֿירשט
העלדן פֿון דער נאַכט	אַזי מער (ווערן)
פֿראַנצייזישע רעוואָלוציע	ריזע הערם דער וועלט (ווערן)
צווישן הימל און וואַסער	ריזע הערם דער וועלט אין 80 טעג (ווערן)
קראַנען און רעוואָלוציאַנערן	געהיימיסע פֿון קייזערלעכן הויף
קאלט און וואַרעם	געזוכט און געפֿונען
שומער בעטלער	

קאפיטל פֿיר

5. זאַלאַטקאַף:

וועלט־באַנדיטן
צווישן ליבע און מיליאָנען
די שוואַרצע האַנט

6. ביקאַנסקי:

ריזע אויפֿן גרונט ים (ווערן)
טיראַנישע רעפּובליק
דער געטויפֿטער זינגל
נקמה פֿון אַ טאַכטער
שפּיאָנען אין בולגאַריען

7. יאַפֿפֿאַ:

גראַף פֿון פּאַריז
נאַפּאַלעאָן דער ערשטער
גראַף מאָנטע קריסטאָ

8. יצחק ראָבינאוויטש (איש קאַוונע):

אומשולדיק געליטן
פֿרויענהענדלער
צווישן מענטשנפֿרעסער

9. פּאַלי:

גיפֿטמישערין
קלעאַפּאַטראַ
מסתּר־פּאַריז

10. זייפֿערט:

בלוטיקער צלם
ירושל
קובאַ
טיראַנישע מוטער
פּעטער דער גרויסער

שיינדעלע
טוהעם פֿון בבל

11. מ. דאַליצקי:

געבילדעטער מערדער
שטאַרקער פֿון אייזן

12. זעליקאוויטש:

ביטערע נקבה
נקמה פֿון אַ בר־מינן

13. סיגלמאַן:

טעקסטערס שטראַף
געהיימניס־אינדזל (ווערן)

14. ז. חדקל:

דריי עלעמענטן
ירושל אָדער געהיימניסע פֿון די יעזונטן

15. הילקאוויץ:

אינגעמויערטע פֿרוי
קייטן און קראַנען

16. וואַגמאַן:

אַריסטאָקראַטישע כּלה
שיינע טירקן
דאָן קיכאַט

17. אַ. האַרקאווי:

דאָן קיכאַט
פֿאַרשיידענע
איבער געלט און ערע
אומגליקלעכע אַמאַליע

פֿויט אַפֿכסנדר האַרקאווי, זינגען כּמעט אַלע ייִדישע פֿאַרווייזונג־ראַמאַנען,
וואָס זינגען אַרויס אין אַמעריקע, פֿריי פֿון ניבֿול־פּה.

פֿון האַרקאוויס רשימה און כאַראַקטעריסטיק דערוויסן מיר זיך אויך, אַז
ערשטנס, שמרס צען ראַמאַנען זינגען געשריבן אויף דעם זעלביקן אָפֿן, ווי ער
האַט געשריבן זינגע ראַמאַנען אין אייראָפּע, אַז, צווייטנס, ראַמאַנען צוליב פֿאַר־
ווייזונג האָבן געשריבן אויך אַזעלכע ווי דער פּובליציסט י. יאַפֿפֿאַ און דער
העברעיִשער דיכטער מ. דאַליצקי, און אַז דריטנס, אַ צאָל ראַמאַנען זינגען
באַאַרבעט און אַדאַפּטירט געוואָרן פֿאַרן ייִדישן לייענער פֿון אַנדערע שפּראַכן.

דער יידישער פֿאַרווילונג-ראַמאַן

אייניקע איבערזעצערס און באַרבעטערס האָבן געגלייבט, אַז זייערע אַדאַפּ-טירונגען זענען בעסער ווי דער אַריגינאַל. אַזוי האָט י. יאַפֿפֿאַ תּמימותדיק דערקלערט אין זײַן שלוסוואָרט צום ראַמאַן „נאַפֿאַלעאַן דער ערשטער אַדער די געהיימיניסע פֿון פֿראַנצייזישן הויף“:

„דיזעס בוך איז איינגעטלעך ניט קיין איבערזעצונג. ווען איר האָב אים גענומען צו באַארבעטן, האָב איר גלײַך געזען, אַז עס איז אוממעגלעך, דען אַ דיטש האָט אים געשריבן נאָך אין יאָר 1871, ווען דער האָס פֿון די דיטשן קעגן די פֿראַנצויזן איז געווען אין שטאַרקסטן פֿינער. ער האָט זײַן ווערק געשריבן פֿאַר דעם דיטשן פֿאַלק און וויפֿל ער האָט געקענט שמוצן און זידלען נאַפֿאַלעאַנען און דאָס פֿראַנצייזישע פֿאַלק, האָט ער עס געטאָן. אַבוואָל ער אַליין שײַנט צו זײַן אַ גוטער היסטאָריקער, האָט ער דאָך די היסטאָרישע פֿאַקטן אין נאַפֿאַלעאַנס צײַטן אַזוי פֿאַרדרייט און צעבראַכן — דאָס עס קומט בײַ אים אויס פֿונקט פֿאַרקערט נאָך דער ריכטיקער געשיכטע. איר האָב זיך אַלואָ אויף אים ניט פֿאַרלאָזן און האָבן גענומען צו דער האַנט פֿראַנצייזישע, ענגלישע און רוסישע היסטאָריקערס איבער נאַפֿאַלעאַנס לעבן, און צוזאַמען מיט מײַנע אייגענע קענטענישן אין דער געשיכטע האָב איר שוין געקאַנט שרײַבן נאַפֿאַלעאַנס ביאָגראַפֿיע. דער לעזער קאָן אַלואָ זיכער זײַן, דאָס אַלעס, אויסער דעם צוגעפּוצטן ראַמאַנטישן טײַל, וואָס אין דעם בוך איז געשריבן וועגן דער רעוואָלוציע און נאַפֿאַלעאַנען, איז זייער ריכטיק.“

דער זעלביקער י. יאַפֿפֿאַ האָט געשריבן, אַז אין זײַן באַארבעטונג פֿון דומאַס „גראַף מאַנטע קריסטאָ“ האָט ער אַרײַנגעבראַכט אויסבעסערונגען. ער האָט עדימינירט דעם קאַטויזישן שטאַנדפּונקט פֿון מחבר.

דער פּאָפּולערסטער און אַקטיווסטער שרײַבער פֿון יידישע פֿאַרווילונג-ראַמאַנען איז געווען א. טאַנענבוים (1848—1913). טאַנענבוים איז געקומען קיין אַמעריקע אין 1887, מיט צוויי יאָר שפּעטער האָט ער אָנגעהויבן שרײַבן און אַקטיוו זיך פֿאַרנומען מיט „שרײַבערײַ“ ביז זײַן טויט. אין דער יוגנט האָט ער באַזוכט די יידישע רעגירונג-שול אין קאַמעניעץ-פּאָדאַלסק, וווּ דער אינ-ספּעקטאָר איז געווען דער יידיש-העברעיִשער שרײַפטשטעלער א. ב. גאַטלאַבער, און דער לערער — אונדזער זיידע מענדעלע מוכרס-פֿריים.

אין די ערשטע יאָרן איז טאַנענבוים געווען פֿאַרבונדן מיט דער ראַדיקאַלער פרעסע, אָבער אַרום 1893 פֿאַרבינדט ער זיך מיט דער קאַנסערוואַטיווער פרעסע און ווערט דאָרט דער הויפטשרײַבער פֿון דעם מין ראַמאַנען. ער האָט געשריבן אין אַ לײַכטן סטײַל, אַזוי אַז ער האָט צוגעצויגן מאַסן לײַענערס. און די פֿאַר-דעגערס האָבן געהאַלטן אין איין באַשטעלן בײַ אים נײַע ביכער.

טאַנענבוים איז געווען פּאָפּולער ניט נאָר אין אַמעריקע, נאָר אויך אין איראָפּע. ער האָט מיט דעם אַלעם געהאַלפֿן באַשאַפֿן און צוגרייטן אַ יידישן

קאפיטל פֿיר

לייענער-ערעם. די לייענערס פֿון זינע ראמאנען זינען שפעטער געווארן לייענערס פֿון דער יידישער פרעסע.

טאנענבוים האט אויך אין זינע ראמאנען פאפולאריזירט וויסנשאפט, און אויף אזא אופן פארשפרייט וויסנשאפטלעכע אדער האלב וויסנשאפטלעכע ידיעות צווישן די יידישע מאסן.

די העלדן פֿון טאנענבוים ראמאנען זינען אוואנטוריסטן, רויבערס, גנבים, אנפירערס פֿון באנדיטן באנדעס, פרינצעסינס, פרינצן, באראנען, גראפן, מיליאנערן, אינטריגאנטן און פארשווערערס. אין זינען ראמאנען קומען פאר אויסער-געוויינטלעכע פאסירונגען אין די פארווארפנסטע ווינקלען פֿון דער ערד, אויך אין די פאלאצן פֿון קיסרים, אין די שלעסער פֿון גראפן און באראנען, אין טונקעלע מאנאסטירן. טאנענבוים פירט אזעלכע די לייענערס אין פארבארגענע היילן, ער נעמט זיי אויף רייכע אריסטאקראטישע בעלער און פרעכטיקע פאלאצן. די העלדן לעבן געפארפול, שנעל, אימפעטיק און טוען אויף „וונדער“. מען ליבט זיך און מען האסט זיך, מען מארדעט און מען גייט אויף דועלן. מען האלט אין איין אינטריגירן איינער קעגן אנדערן, מען שטעלט אן פאסטקעס קעגן די שונאים, און עס פארשטייט זיך, אז מען פאלט אריין אין די פאסטקעס. די העלדן טראגן אזוינע וויל קלינגענדיקע נעמען ווי עלווירא, ארטור, געארג און דאס גלייכן.

אט די אויסערגעוויינטלעכע פאסירונגען, וואס טאנענבוים שילדערט, און די גרויסע „העלדן“, וואס ער באשרייבט, האבן שטארק אויסגענומען ביי דעם פרימיטיוון יידישן לייענער. טאנענבוים האט דעם יידישן לייענער ארויסגעפירט פֿון זיין חושכדיקן לעבן און אים אריינגעפירט אין דער גרויסער וועלט, אין דער וועלט פֿון די רייכע און מעכטיקע, אין א וועלט פֿון אקציע און באוועגונג. דאס האט ביי די לייענערס שטארק אויסגענומען, און דערפֿון נעמט זיך זיין גרויסער דערפאלג און פאפולאריטעט.

זינע פאפולערסטע ראמאנען זינען געווען „דער שטומער בעטלער“ און „געהיימניסע פֿון רוסישן קייזערלעכן הויף“. ביידע ראמאנען זינען „בא-ארבעטע“ און „איבערגעזעצטע“, הגם עס ווערט ניט אנגעגעבן די שפראך, פֿון וואנען זיי זינען איבערגעזעצט געווארן, און דער נאמען פֿון פארפאסער.

אין זינע ראמאנען שטעלט זיך טאנענבוים ניט צופרידן מיט בלויז דער-ציילן אויסערגעוויינטלעכע פאסירונגען. ער האט אויך ליב צו „פילאסאפירן“. מיר ברענגען דא עטלעכע מוסטערן:

„אזוי ווערן פארפירט און פארדארבן איינציקע מענטשן; אזוי ווערן פארפירט און פארדארבן גאנצע פעלקער. אונטער גוטע אנפירערס, אונטער גוטע הערשערס און קעניגע ווערן די פעלקער גוט און איידל; אונטער שלעכטע הערשערס, ווערן די פעלקער פארדארבן און פארפירט.“

דער ייִדישער פֿאַרוויילונג-ראַמאַן

„די געשיכטע פֿון רוים ווויזט אונדז אויף פֿילע אַזעלכע בניִשפּילע. אונטער שלעכטע הערשערס ווי נעראָ, טיבערויס און העלגאָנאבאלום, איז דאָס רוימישע פֿאַלק פֿאַרווילדעט געוואָרן און פֿאַרדאַרבן געוואָרן. אונטער גוטע און איידעלע הערשערס ווי מאַרק אויערעל, אַנטאָניוס פּוּם און אַנדערע, איז דאָס גאַנצע פֿאַלק געוואָרן פֿינער און איידעלער.“ (11)

טאַנענבוים האָט זיך אויך אָפּגעגעבן מיט שילדערן די נאַטור. אַט איז אַ מוסטער:

„דער ווינט האָט געבלאַזן זייער קאַלט, די ביימער האָבן גערוישט זייער טרויעריק, די נאַכט איז געווען פֿינצטער, דער הימל איז געווען באַרעקט מיט שווערע, שוואַרצע וואַלקנס... די ביימער האָבן גערוישט, די נאַכט איז געווען פֿינצטער און קאַלט, קיין מענטש, קיין לעבעדיקע זעלע איז די אַלטע קאַרפּאַטן־בערג.“ (12)

טאַנענבוים פֿירט אַרום זינע לייענערס אין פֿאַרשיידענע טיילן פֿון דער וועלט און דערביי „פֿיאַסאַפֿירט“ ער אויף אַ נאַיוון אָפֿן:

„זעט, קינדערלעך, ווי גליקלעך איז זינט, דאָס האָט איר צו פֿאַר־דאַנקען אינער לידן. ווער ער האָט געליטן אויף דער וועלט, דער ווייס, ווי צו שעצן דאָס גליק; ווער עס האָט דורכגעלעבט שווערע ציטן און האָט געזען פֿאַר זיך דעם טויט, דער ווייס, ווי צו שעצן די פֿרייד. לערנט, קינדערלעך, און דערציילט עס יעדן, פֿאַרצווייפֿלט ניט אין אומ־גליק און ווערט ניט שטאַלץ אין גליק.“ (13)

אין זיין ראַמאַן „געהיימיסע פֿון רוסישן קייזערלעכן הויף“ פֿיגורירן מערסטנס רוסישע מענטשן. די פּאַסירונגען קומען פֿאַר הויפטזאַכלעך אין רוסלאַנד. די העלדן זינען אַבער ניט נאָר רוסישע פּרינצן, גראַפֿן, באַראַנען, געטפֿעלשער און קיסרים — נאָר אויך רעוואַלוציאַנערן און ניהיליסטן. דאָס בוך איז דורכגעדרונגען מיט האַס צום צאַריזם — פֿון דעסט וועגן דאָזיג טאַנענ־בוים זאָגן איינעם פֿון זינע העלדן:

„דאָס אומגליק באַשטייט נאָר דאַרין, וואָס אַרום קיסר געפֿינען זיך שורקען און טויגעניכטסע און ער הערט זיך צו צו אַלעמען, וואָס זיי זאָגן. דאָס אומגליק באַשטייט דאַרין, וואָס דער קיסר האַלט אויף אַ גאַנצע אַרמיי שפּיאַנען און יעדער שפּיאַן וויל ווייזן, אַז ער טוט עפעס און אַז ער רעטעט רוסלאַנד.“ (14)

ווייטער „פֿיאַסאַפֿירט“ טאַנענבוים:

„יעדער מענטש איז אַן אַקטיוואַר און שפּילט אַ געוויסע ראַלע אין לעבן. מיר אַלע שפּילן אַ קאַמעדיע אין אונדזער לעבן. דער גאַנצער אונטערשייד צווישן איין מענטשן און דעם אַנדערן איז נאָר, וואָס איינער

קאפיטל פֿיר

שפילט זיין ראָלע אזוי גוט, אז ער ווערט רינד און באַקומט ערע און געלט, דער אַנדערער שפילט זיין ראָלע שלעכט און קומט צו גאַרניט". (15)

אין ראָמאַן ווערט דערציילט וועגן רעוואָלוציאַנערן קאַמף אין רוסלאַנד און וועגן דער רעוואָלוציאַנערער אַקטיוויטעט פֿון די ניהיליסטן, וועגן דער דערמאַרדונג פֿון אַלעקסאַנדער דעם צווייטן און וועגן דעם קאַמף פֿון דער רוסישער רעגירונג קעגן די רעוואָלוציאַנערן. טאַנענבוים באַשרייבט גאַנץ גלאַט געשפרעכן צווישן רעוואָלוציאַנערן. ער באַשרייבט ניט שלעכט אָן אינטער-נאַציאָנאַל צוזאַמענפֿאַר פֿון רעוואָלוציאַנערע טוערס. אָט איז אַ געשפרעך צווישן אַ ניהיליסט און זינס אַ פֿריינד:

„ווי נעמט איר דיזע קראַפֿט? ... פֿון וואַנען שעפט איר דיזן מוט, באַגניסטערונג און ענערגיע צו לִינדן און קעמפֿן? ווי נעמט איר דיזע באַגניסטערונג, דיזע שטאַלץ און דיזע לעבנס-פֿאַראַכטונג?"

און דער ניהיליסט ענטפֿערט:

„די לִינדן פֿון רוסישן פֿאַלק איז די איינציקע קוועלע, פֿון וואַנען מיר שעפֿן מוט, באַגניסטערונג און ענערגיע. דו קאַנסט ניט רוסלאַנד ... דו ווייסט ניט, איז וואָס פֿאַר אַ שווערע קייטן עס ליגט געשמידט. די שווערע אינזערנע קייטן האָבן שוין אַפּגעריסן דאָס פֿלייש פֿון אומגליק לעכן פֿאַלק און ריבן אים איצט די ביינער. דאָס אומגליקלעכע פֿאַלק פֿילט זיין שמערץ, עס קרעכצט, עס זיפֿצט און קיינער הערט עס ניט, קיינער וויל עס ניט הערן. הער זיך צו צו אַ רוסישן פֿאַלקסליד, וועסטו פֿאַרשטיין, וואָס פֿאַר אַ יאַמער, וואָס פֿאַר אַ ביטערער קלאַגן עס הערט זיך אין יעדן וואָרט, אין יעדער נאַטע, אין יעדער מעלאָדיע! הער זיך צו צום ליד, וואָס דער יאַמשטשיק זינגט, ווען ער טרייבט אַז די פֿערד, לייג צו דינע אויערן צום ליד, וואָס דער פּויער זינגט, ווען ער אַרבעט אין פֿעלד, זיי אויפֿמערקזאַם אויף די לידער, וועלכע די דאַרפֿסמערקען זינגען, ווען זיי פֿאַרזאַמלען זיך אויף דער נאַכט אין אַ הויז, שפּינען וואָל אַדער פֿליקן פֿעדערן — הער זיך צו צו דיזע לידער, און דו וועסט אינזען, וואָס פֿאַר אַ טרויער, וואָס פֿאַר אַ שווערע, האַרצריסנדע נויט און עלנט זיי דריקן אויס". (16)

אין דעם זעלביקן ראָמאַן קומען פֿאַר געשפרעכן צווישן רעוואָלוציאַנערן פֿון פֿאַרשיידענע לאַגערן. מיר באַגעגענען דאָ אויסגעשפּראַכענע רעוואָלוציאַנערן, אַנאַרכיסטן און סאַציאַל-דעמאָקראַטן, לויטן דייטשן מוסטער. די ראַדי-קאַלן פֿירן לאַנגע געשפרעכן וועגן סאַציאַליזם, רעוואָלוציע:

„אַ קיסר אַ סאַציאַליסט? פֿון אַ קיסר ווילט איר דערוואַרטן סאָ-ציאַלע רעפֿארמען? פֿון אַ דעספּאָט, אַ טיראַן ווילט איר דערוואַרטן מענטשלעכע רעכט און אַ מענטשלעכע באַהאַנדלונג? גיכער קאַנט איר

דער יידישער פֿאַרוויילונג-ראַמאַן

דערוואַרטן אַ קוש פֿון אַ שלאַנג, אַ גלעט איבערן קאַפּ פֿון אַ טיגער, פֿריןדשאַפֿט פֿון אַ וואַלף און מענטשלעכקייט פֿון אַ קראַקאַדיל! זינט איר בלינד? זינט איר משוגע? פֿאַרשטייט איר דען ניט, אַז ווען איין מענטש האָט דאָס רעכט אין די הענט, הייסט ער אַ דעספּאָט, אַ טיראַן; האָבן עס עטלעכע מענטשן אין די הענט, הייסט עס אַ מאַנאַפּאָל; האָבן אַבער אַלע מענטשן דאָס רעכט אין זייערע הענט, הייסט עס פֿריי־הייט. פֿאַר וואָס ליידן די אַרבעטער אין אַמעריקע? ווילן דאָס רעכט געפֿינט זיך אין די הענט פֿון אייניקע — אין די הענט פֿון מאַנאַפּאָליסטן, קאַפיטאַליסטן און טרעסטס! גענאָסע טאַלען ווילן, אַז אין פֿראַנקרײַך און אין גאַנץ אייראָפּע זאלן מיר איבערגעבן דאָס רעכט אין די הענט פֿון אַ קליין הייפֿלעך מענטשן, וועלכע ער רופֿט אַן געזעץ־געבונג. גענאָסע עלעגראַן גייט נאָך ווייטער. ער וויל, אַז אַלע רעכט, אַלע געזעצן זאלן זיך געפֿינען בני־איינעם אין די הענט. די אַרבעטער זאלן אַליין שמידן זייערע קייטן, זאלן זיי אַליין אַנטאָן און זאלן זיך אַליין בינדן די הענט און די פֿיס.

„ניין, גענאָס! ווען די אַרבעטער ווילן האָבן מענטשנרעכט, ווען זיי ווילן, אַז זיי זאלן געניסן די פֿרוכט פֿון זייער אַרבעט, מוזן זיי פֿאַר־ניכטן אַליין, וואָס האָט נאָר אַ שנין און ענלעכקייט פֿון מאַכט און הער־שאַפֿט! קיין גאָט, קיין הערשער, דאַרף זיין אונדזער לאַזונגס־וואַרט, אונדזער פּאַסיר־וואַרט. די גאַנצע אַלטע געבידע מוז צעשטערט ווערן, קיין שטיין, קיין גאַנצער ציגל טאָר פֿון איר ניט בלייבן — מען מוז אַוועקנעמען דעם גאַנצן שמוץ פֿון דער אַלטער געזעלשאַפֿט! דער פּלאַץ מוז בלייבן ריין פֿאַר אַ נייע, געזונטע און שטאַרקע געזעלשאַפֿט פֿון פֿויל־שטענדיקער פֿרייהייט און גלייכקייט.“

וועגן דער פֿראַגע פֿון פֿאַלק זאָגט איינער פֿון די הערדן:

„נאַציע! פֿאַלק! ווער האָט אויסגעטראַכט דעם דאָזיקן וואַרט? די הערשערס, די טיראַנען! זיי האָבן אַנידערגעשטעלט זייערע סאַלדאַטן מיט ביקסן און שווערדן און האָבן געזאָגט: דאָס איז די גרענעץ פֿון מיין לאַנד! דאָס איז מיין פֿאַלק! קיין פֿרעמדער טאָר צו מיר ניט קומען, און ווען ער קומט, מוז ער מיר צאלן. דאָס וואַרט פֿאַלק, דער באַגריף פֿון באַזונדערע נאַציעס, שאַרט אזוי פֿיל דעם פֿאַרשריט פֿון דער מענטשהייט, ווי די רעליגיע און די רעגירונג.“ (17)

טאַגענבוים האָט אויך געשריבן ראַמאַנען וועגן די אינדיאַנער אין אַמע־ריקע, ווי אויך פּאַפּולער־וויסנשאַפֿטלעכע ראַמאַנען, וו ווער האָט אימפּירט און באַאַרבעט זישר ווערנען. טאַגענבוים ראַמאַנען זינען מעלאַדראַמאַטיש. קיין קונסט איז דאָרטן ניטאָ. ניטאָ קיין לעבעדיקע מענטשן, נאָר מאַגעקענס, גולמס, וועלכע זאָגן, וואָס דער מחבר האָט זיי אַרײַנגעפֿייגט אין מויל. ענדלעך צו טאַגענבוים, און דאָך אַנדערש — איז געווען זיין מיטצייטלעך געצל זעליקאוויטש, וואָס האָט גלייכצייטיק מיט זיינע אַרטיקלען איבער צייט־

קאפיטל פֿיר

פֿראַגן אויך געשריבן פּאָפּולערע ראַמאַנען. זעליקאוויטש האָט דורכגעמאַכט אַן אינטערעסאַנטע קאַריערע ווי אַן איבערזעצער אין לאַרד קיטשענערס עקספּע־דיציע צו באַפֿרעיען גענעראַל גאַרדאַן אין כאַרטום. אַ געוויסע ציט איז זעליקאוויטש אַפֿילו געווען אַ פּראַפּעסאָר פֿון עגיפּטאַלאָגיע אין אַן אַמעריקאַנער אוניווערסיטעט. נאָך דעם ווי ער האָט פֿאַרלוירן זײַן פּאַסטן, האָט ער אָנגע־הויבן אַקטיוו זיך באַטייליקן אין דער ייִדישער פרעסע און לײַטעראַטור. ער האָט געשריבן אַרטיקלען, רעדאַקטירט צייטונגען, פֿאַרפּאַסט לידער, רעקלאַמעס. ווי ער אַליין דערציילט. (18) האָט ער אויך געשריבן פֿאַר פֿאַרלעגערס דאַס, וואָס זיי האָבן באַשטעלט — און באַשטעלט האָבן זיי ראַמאַנען. זעליקאוויטשעס ראַמאַן „די ביטערע נבכה“ ווערט פֿון דעם אידעאָל האַרקאוויך אין זײַן אויבן דער־מאַנטן אַרטיקל כאַראַקטעריזירט מיט די ווערטער „ניט רייך, אָבער שייך גע־שריבן“. קיין „ניט רייניקייט“ האָבן מיר דאַרטן ניט געפֿונען, אָבער מגושמדיקע אויסדרוקן און ווילגאַרע אינסינואַציעס זײַנען דאַרט פֿאַראַן איבער פֿור.

אין דעם ראַמאַן געפֿינען מיר די געוויינטלעכע העלדן פֿון די פּאָפּולערע ראַמאַנען; לײַבהאַבערס, געליבטע, מערדערס, פּראַסיטיטוקעס, אויסגעלאָסענע מענער און ענדלעכע טיפּן. אין די ראַמאַנען קומען פֿאַר פּאַנטאַסטישע אויסער־געוויינטלעכע פּאַסירונגען. זעליקאוויטש פֿאַרשעפּט זײַנע העלדן פֿון לאַנדאַן קיין ניו־יאָרק, פֿון ניו־יאָרק אין אַ קליין שטעטל אין דער לײַטע. דער סיפור־המעשה איז אַ פֿלאַכער און אַ נאַרישער. ער פֿירט דאַרט צונויף אַ וואַנט מיט אַ וואַנט.

אין די סצענעס פֿון ניו־יאָרק גיט ער איבער עטלעכע בילדער פֿון דעם נײַעם, רוען, ניט־אַרגאַניזירטן ייִדישן ייִשובֿ; ווען ער ברענגט, אויף אַן אומ־מעגלעכן אָפּן, זײַנע גרויסשטאַטישע העלדן אין אַ קליינעם ייִדישן שטעטל אין דער לײַטע, גיט ער דעמאָלט ניט־שעלעכטע בילדער פֿון ייִדישן שטייגער לעבן. אָבער מערסטנס פֿירן זײַנע העלדן באַזונדער געשפּרעכען וועגן פּאַליטיק און מוזיק. דער מחבר גיט אַרײַן אין זיי עטלעכע לידער.

אַ פֿאַר מוסטערן פֿון זײַן שרײַבן:

„זײַן טאַכטער אסתר איז געווען אַ ביסעלע נאָך פֿרייער ווי איר פּאַפּאָ, זי איז אָבער געווען אַ גאַנץ אַרנטלעך קינד. זי וואָר אַפֿילו אַ גאַנצע קאַקעטקע. זי האָט געוויסט, אַז זי איז שייך, זי האָט געוויסט, ווי זי צו באַנוצן מיט אירע רייזנדע פּלייזן קעגן די מענער.“ (19)

„פּלוצלונג האָט זי זיך געפֿילט זינקען אין אַ זיסן הינערפלעט און גרינוואַלד האָט איר אויפֿגעמונטערט מיט פּלֿישמונהדיקן קוש“ (זײַט 34).

„זי איז געווען שייך, ווי אַ בייבי, (עפֿהלע) און געזונט ווי אַ בעסטיע! דאַס איז ניט געווען קיין פֿרוי, נאָר אַ שיה! פֿלעגט טאַנצן אין די מוזיק

דער יידישער פֿארוויילונג-ראַמאַן

האַלס און דערנאָך אין אַלעמבראַ-טעאַטער. ווען דאָס האָט געגעבן אַ הייב אַ פּאַלקע, איז געלאָפֿן אַלע מענער שפּיעכץ פֿון מויל. געהאַט אַ ברוסט ווי אַ מילשטיין, שטינה, קינלעכדיק" (זייט 184).

„עס איז געווען אַ קאַלטער דעצעמבער־טאָג. מוטער־נאַטור האָט שוין לאַנג אויסגעטאַן איר גרינע טואַלעט און האָט זיך אַנגעצויגן אירע ווינטע תּכריכים" (זייט 104).

„די נאַכט איז געווען זייער אַ שטילע; קוים וואָס אַ ווינטעלע האָט געאַטעמט און דער גרויסער האַפֿן האָט געמורמלט מיט אַ פֿאַרבאַרגענע שפּראַך, וואָס נאָך דער פּאַעט אַליין קען פֿאַרשטיין. אַרום וואָסער איז געווען אַ וואַרע אילומינאַציע, צען טויזנטער עלעקטרישע ליכט האַבן פֿאַרפֿלייצט דעם האַפֿן מיט גאַלדענע שטראַלן, וואָס האַבן אויסגעזען איז אַ וואָסער ווי אַ רעגן ברילאַנטן אויפֿן בלויען אַפּגורנט פֿון תּהום. איבער דיזער פֿאַנטאַסטישער פּאַנאָראַמאַ פֿון לאַנד און וואָסער, האָט גע־שמייכלט אַ הימל עכט בלוין, וואָס איז געווען באַדעקט אין מאַנכע ערטער מיט שטיקער העלע וואַלקנס, האַלב אַטלאַס, האַלב וואַטע. צווישן דיזע שטילע שטיקער וואַלקנס, וואָס האַבן זיך געשיפֿט אויף אַלהימ'ס געוועב, האָט די לבנה אַראַפּגעקוקט אויף לאַנדאָן און געגאַסן אין שטראַם אירע קאַלטע שטראַלן, וואָס האַבן געשינט צו זיין ווי זילבערנער אונטערשלאַק (זייט 24).

און אַט איז איינס פֿון די לידער, וואָס ער גיט אינעם ראַמאַן:

עס שנייט, עס שנייט אויף אַלע געדיכטע וועלדער;
עס שנייט, עס שנייט אויף אַלע שטילע פֿעלדער,
דער זילבערשניי פֿאַלט אויף אַלע קאַנטן,
די צווייגן זיינען באַדעקט מיט אייז־מאַנטן,
אויפֿן בוים פֿינקלען בריליאַנטן אַלערליי,
זי מיר געגריסט, זילבערנער שניי, זילבערנער שניי!

זילבערשניי, זילבערשניי, דו ביסט — ווינטערס מתנה,
איך זע דיין שאַטן אויף די בלאַטע לבנה,
די שולקינדער מיט פֿריידן,

דיין זילבערווייסן קאַרפעט (טעפּיק פֿון גרעדין),
זיי טאַנצן אויף דיין בוים מיט אַ לוסטיק געשריי
און זינגען: „דער זילבערנער שניי, דער זילבערנער שניי“.

זילבערנער שניי, זילבערנער שניי, אַלעס איז יעצט פֿאַרפֿאַרן,
דער מענטש פֿרייט זיך, וואָס די ערד איז פֿון אים פֿאַרלאָרן,
וואָס קימערט אונדז דער פֿראַסט אין אונדזער יעדן אַבֿר?
אַבי עס זיינען ניט יעצט די ערד — אונדזער קבֿר!

קאפיטל פיר

נאטורס וויסע מאַנטל! זע שמעלץ ניט, שטיי,
בלייב נאָך אַ טאָג, דו זילבערשניי, זילבערשניי.

זילבערשניי, זילבערשניי, איך גריס דיין ווייטן געזיכט,
אַנשטאָט ערד זע איך נאָך אַ הימל ריין ווי ליכט,
נאָר אַזוי ווי פֿון האַפֿנונג, דער מאַרגן־שטערן,
וועסטו זיך צושמעלצן אין אַ טייך טרערן.
ווי דער ווייזער פֿון די זון גיט זיך נאָר אַ דריי,
דאָן זינגען מיר אַדיע, זילבערשניי, זילבערשניי!

(זייטן 104—105).

אונדז איז שוין אויסגעקומען צו דערמאָנען דעם איבערזעצער און באַ-
אַרבעטער פֿון ראַמאַנען יוסף יאַפֿפֿאָ (1853—1915). יאַפֿפֿאָ איז געווען אַן
אַקטיווער טוער אין דער אַנאַרכיסטישער פרעסע און האָט אויך באַאַרבעט
פֿרעמדשפראַכיקע ראַמאַנען אין ייִדיש. אין זײַנע באַאַרבעטונגען פֿלעגט ער
באַזײטיקן דעם רעליגיעזן און קאָנסערוואַטיוון שטאַנדפּונקט פֿון מחבר, כּדי עס
זאָל ניט באַאַנפֿלעסן דעם נאַזוון ייִדישן לייענער. יאַפֿפֿאָס באַאַרבעטונגען
זײַנען גאַנץ גלאַט, אויף וויפֿל אין זײַנע איבערזעצונגען איז פֿאַראַן דער מעלאַ-
דראַמאַטישער פֿעמענט. דער אויפֿטו איז אַבער ניט זײַנער; ער האָט דאָס
גענומען פֿון גרייטן און עס בלוזי איבערגעזעצט אין ייִדיש.

יאַהאַן פֿאַליי (1871—1907) (*) איז שוין דערמאָנט געוואָרן אין פֿאַר-
בינדונג מיט ייִדישן זשורנאַליזם אין אַמעריקע. ער איז אויך געווען דער מחבר
און איבערזעצער פֿון עטלעכע ראַמאַנען. אין זײַן „אוריאל אַקאַסטאַ“ גיט ער
איבער די טראַגישע געשיכטע פֿון דעם אומגליקלעכן ייִדישן דענקער. אין דער
דערציילונג וועבט ער אַרײַן געשיכטעס וועגן ליבע, קינאה, אייפֿערווכט, מאַרד
און זעלבסטמאָרד. דאָס פֿאַרוויקלען היסטאָרישע פּאַסירונגען אין אַ ראַמאַנטיש-
סענסאַציאָנעלן מאַנטל האָט אויסגענומען בײַ דעם פּרימיטיוון ייִדישן לייענער
פֿון יענער צײַט. יאַהאַן פֿאַליי איז אויך געווען דער מחבר פֿון אַ ראַמאַן „די
שוואַרצע חברה“, וווּ ער שידדערט דאָס ייִדישע לעבן אין דער נײַער נײַ־יאַרקער
געטאָ. אַלץ אין ראַמאַן איז סענסאַציאָנעל, מעדאָדראַמאַטיש מגומדיק. עס
זײַנען אַבער דאָ בײַ אים עטלעכע ריכטיקע בילדלעך פֿון דעם רויען ייִדישן
לעבן אין נײַ־יאַרק.

יצחק ראַבינאוויטש (1846—1900) איז געווען אַ באַקאַנטער העברעיִשער
דיכטער, אַ תּלמיד פֿון דעם העברעיִשן שריפֿטשטעלער אַבֿרהם מאַפו און אַ
פֿרײַנד פֿונעם דיכטער יהודה־לייב גאַרדאַן. אונטער זײַער השפּעה האָט ער
אַנגעהויבן שרײַבן לידער אין העברעיִש און אַרויסגעגעבן פֿיר זאַמלונגען ליריק
אין העברעיִש. אין ייִדיש האָט ער אַנגעשריבן אַוואַנטורע־ראַמאַנען. ער האָט

דער יידישער פֿאַרוויילונג-ראַמאַן

אויך איבערגעזעצט און באַארבעט אין יידיש פֿרין סמאָדענסקינס עטלעכע ראַמאַן-גען. די איבערזעצונגען זינען גאַנץ געטרני צו דעם אַריגינאַל.

אַ פּאָפּולער-יידישער ראַמאַניסט פֿון יענעם פּערזאָד אין געווען ד. מ. הער-מאַלין (1865—1921). הערמאַלין האָט אין די שפּעטערע יאָרן געשריבן אַר-טיקלעך, דער הויפט איבער פֿאַמיליע-אַנגעלעגנהייטן.

ווען מען האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן אין יידיש, אין די נאַנציקער יאָרן, פּאָפּולערע באַארבעטונגען פֿון דער אייראָפּעיִשער ליטעראַטור, דער הויפט פֿון די ווערק פֿון לעאָ טאַדסטאַי און עמיל זאַלאָ, איז הערמאַלין געוואָרן איינער פֿון די אַקטיווסטע באַארבעטערס און איבערזעצערס. ער האָט פֿון טאַדסטאַיס ראַמאַנען מערסטנס אַרויסגעוואָרפֿן די פֿילאָסאָפֿישע באַטראַכטונגען, קאַנצענ-טריבנדיק זיך דער הויפט אויף דעם סיפור-מעשה. צופּאַסנדיק זיך צום פּרימי-טיוון און אָפּגעשטאַנענעם לייענער, האָט הערמאַלין זיך דער הויפט אָפּגעשטעלט אויף די מעלאָדראַמאַטישע עלעמענטן אין די ווערק פֿון די אייראָפּעיִשע קלאַסי-קערס. זינע באַארבעטונגען זינען געווען ווייט פֿון אַריגינאַל, זיי זינען אָבער געווען אַ טריט פֿאַרויס גגבי די יידישע פֿאַרוויילונג-ראַמאַנען פֿון יענער צייט. זיין שפּראַך איז אַלע מאָל געווען רייז און זאַפּטיק.

ד. ה. הערמאַלין האָט געשריבן אויך אַריגינעלע ראַמאַנען, ווי „פּייגעלע אָדער גויט ברעכט איינז" און „דער לעצטער בלוטשטורץ“.

אין דעם ערשטן ראַמאַן שילדערט הערמאַלין אויף אַ סענסאַציאָנעלן אָפּן די טראַגישע איבערלעבונגען פֿון אַ יידישער משפּחה אין דער נייער היים. ער שילדערט אַן אומשולדיקע פֿרוי, איר ערלעכן מאַן און דעם אינטריגאַנט, וואָס טרייבט די אַרעמע פֿרוי צו פֿאַרראַט און זעלבסטמאָרד. אין ראַמאַן וואָרפֿן זיך דורך ניט קיין שלעכטע בילדער פֿונעם לעבן פֿון די אימיגראַנטן אין ניו-יאָרק. אָבער דער דאָמינירנדיקער עלעמענט אינעם בוך, דער מעלאָ-דראַמאַטישער אָפּן פֿון באַהאַנדלען זינע טעמעס, מאַכט זינע רייד קלינגען קאַמיש און געקינצלט.

אין ראַמאַן „דער לעצטער בלוטשטורץ“ שילדערט ד. ה. הערמאַלין, אויף אַ „רעאַליסטישן“ אָפּן, די טראַגעדיע פֿון אַ יידיש מיידל, וואָס ווערט געטריבן צו פּראָסטיטוציע. מיר האָבן דאָ בילדער פֿון דער אונטער-וועלט און פֿון העלדן, וואָס זינקען אין אַ זומפּ. דער מחבר סימפּאַטיזירט מיט דעם מיידל, וואָס ווערט אַ קרבן פֿון דער געזעלשאַפֿט. אויך דער לייענער סימפּאַטיזירט מיט דער אומגליקלעכער פֿרוי. די דערציילונג וועגן דער געפֿאַ-לענער פֿרוי איז געשריבן אויף אַזאַ אָפּן, אַז דאָס ביסעלע ווירקלעכקייט ווערט דערטרונקען אין אַ ים שונד.

אַ פּאָפּולערער ראַמאַנען-שרייבער פֿון יענער צייט איז געווען מ. זייפּערט. נאָך איידער ער איז אָנגעקומען קיין אַמעריקע, האָט ער שוין אין אייראָפּע

קאפיטל פֿיר

געהאט אנגעשריבן עטלעכע ראמאנען. אַנקומענדיק קיין אמעריקע אין 1886. האָט ער גלײַך אנגעהויבן צוצושטעלן די ריכטיקע סחורה. ער האָט זיך גוט צוגע- פּאַסט צו דער פּאָדערונג פֿון פּרימיוון לייענער און איז געוואָרן אַ פּאַפּולערער שרײַבער. אין זײַן ראַמאַן „דער לײטווישער קעניג פֿון די שנאַרעס“, שילד- דערט ער דאָס לעבן פֿון אַ יידן אַ שנאַרער, וואָס האָט זיך אַרויס פֿון זײַן קליין לײטוויש שטעטל קיין אמעריקע און שנאַרעט וווּ נאָר ער שטעלט זיך אָפּ. זײַ פֿערט ברענגט אים ענדלעך קיין אמעריקע. אין דער נײַער היים קאָן ער זיך ניט אַריענטירן. ער בעטלט און שנאַרעט, אָבער ער איז אַזאַ שליממזל, אַז אַלע נוצן אים גאָר אויס פֿאַר זײַערע צוועקן.

אין זײַן ראַמאַן „גראַף פּאַטאַצקי“ מאַכט זײַפֿערט פֿון דער היסטאָרישער פּאַסירונג אַ לאַקרייזיסן און סענטימענטאַלן נאַציאָנאַליסטישן ראַמאַן, פֿור מיט מליצה וועגן דער גרויסקייט און חשיבות פֿון דער ייִדישער רעליגיע און פֿון דעם ייִדישן פֿאָלק, און וואָס ווירקט פּונקט פּאַרקערט ווי דעם מחברס גוטע פּוונות.

מ. זײַפֿערט האָט אויך געשריבן אַ סך קורצע דערציילונגען. ער האָט געשילדערט אויף אַ סענטימענטאַלן אופֿן דאָס שווערע לעבן פֿון יידן אין זײַער נײַער היים. ער האַכט אויס ביטער מענטשן און זאַכן, וואָס זײַנען אים ניט צום האַרצן. אין די דערציילונגען, וווּ ער שילדערט דאָס לעבן פֿון דער ייִדישער אַרעמקייט אין ניו-יאָרק, איז ער אַפֿט מאַל ווייך, ליריש, און זײַנע קורצע דער- צײַלונגען שטייען אויפֿן גרענעץ פֿון לײטעראַטור.

מיט שמרן און מיט זײַן טעטיקייט אין אמעריקע שליסן מיר דאָס קאָפיטל וועגן די וויכטיקסטע פֿאַרשטייערס פֿון ייִדישן פֿאַרוויילונג-ראַמאַן אין אמעריקע. שמר האָט פֿאַרלאָזן רוסלאַנד אין 1889 און זיך באַזעצט אין ניו-יאָרק. דאָ אין ניו-יאָרק האָט ער פֿאַרגעזעצט דאָס שרײַבן ראַמאַנען, אָבער אויך אין דער נײַער היים האָט ער ניט געפֿונען קיין רו. אַזוי ווי ש. דובנאַוו און שלום-עליכם אין איראַפּע, האָבן אים אויך דאָ אַטאַקירט אַנגעזענע ייִדישע שרײַבערס אין אמעריקע. ספּעציעל האָט געקעמפֿט קעגן אים די ראַדיקאַלע ייִדישע פרעסע. מ'האַט אים אַזוי פֿאַרביטערט זײַן לעבן, אַז ער האָט געמוזט אַרויסגעבן ספּע- ציעלע זשורנאַלן אַפּצוענטפֿערן זײַנע קריטיקערס. קיין אַנווען אין דער לײטע- ראַרישער וועלט האָט ער ניט געהאַט. ער האָט געמוזט קאָנקורירן מיט אַנדערע שרײַבערס פֿון זעלביקן זשאַנר און געפֿירט אַ שווערן קאַמף פֿאַר זײַן עקסיסטענץ.

שמר האָט דאָ אַרויסגעגעבן און רעדאַקטירט עטלעכע הומאַריסטישע זשור- נאַלן, וואָס זײַנען צוזאַמענגעשטעלט געוואָרן מיט ניט קיין בעסערן געשמאַק ווי זײַנע ראַמאַנען. ער האָט אין די זשורנאַלן אַפֿילו געשריבן לידער אויף צײַטפֿראַגן, ווי למשל:

דער יידישער פֿאַרוויילונג-ראַמאַן

פֿון יענע, וואָס פֿריידיקן אימער מאַראַל,
און גלויבן, אַז זיי וועלן ווירקן אַ מאַל,
דער יושר זאָל הערשן אַליין איבעראַל.
און ווייניק וועט ווערן פֿון פֿאַלשע די צאָל,
דאָס איז אַ טעות, איך מוז שרײַען: ניין!
אימער וועט פֿאַלשקייט אין דער שפּיצע שטיין.

פֿון די אַנאַרכיסטן, וואָס שרײַען קאַמונע
און גלויבן, אַז עס וועט נאָך קומען אַ צײַט,
וואָס דער קאַפיטאַל וועט אַ מיתת־משונה
פֿאַרוואַרפֿן, באַגראַבן ערגעץ אין אַ זײַט.
ניין! איך שרײַ, אַז זיי זײַנען נאַראַנים,
אימער הערשן וועלן מזומנים.

פֿון יענע שוטים, וואָס גלייבן צוזאַמען,
אַז לעקסאָוו קאַמיטע פֿאַרהיט די געפֿאַר,
אַז זי וועט די געלטיקער שנעל אויסראַמען,
און אַן ענדע וועט נעמען פֿון נעמען כאַבאַר.
ניין! דאָס זאָג איך און שרײַ גאַנץ לויט.
מען וועט פֿון אונדז שינדן נאָך מער די הויט.

פֿון יענע נאַראַנים, וואָס בילדן זיך איין,
אַז דעם דאָקטאָר פֿאַרקוהרט וועט געראַטן
צו מאַכן, אַז ניריאַרק זאָל אַרדענטלעך זײַן
און פֿון די הייזלעך פֿאַרטרייבן דעם שטן...
ניין! זײַן אַרבעט וועט ברענגען קיין נאָך,
מיר קאַנען האַפֿן אויף גרעסערן שמוץ. (29)

(„דער פּאַק לאַכט“)

אין עטלעכע ראַמאַנען און דערצײלונגען באַרירט שמר דאָס יידישע לעבן
אין אַמעריקע. דאָס לעבן אין אַמעריקע, וואָס איז געווען, ווי מיר האָבן שוין
געזען, רוי, ניט אַפּגעשטעצט און פֿאַרמלאָז. עס זײַנען אַנגעקומען גרויסע מאַסן
יידן פֿון אַזע עקן וועלט. צווישן די דאָזיקע אימיגראַנטן האָבן זיך אַפֿט מאַל
געפֿונען אומפֿאַראַנטוואַרטלעכע און אַפֿידו פֿאַרברעכערישע עלעמענטן. אַט די
מענטשן האָבן אַפֿידו אַנגעהויבן שפּילן אַן אַקטיווע ראַדע אין פֿאַרטישן לעבן
אין ניריאַרק און אין אַנדערע שטעט. צווישן די אימיגראַנטן זײַנען אויך
געווען מענער, וואָס האָבן פֿאַרלאָזן זייערע פֿרויען אין אייראָפע און דאָ נאָך אַ

מאָל חתונה געהאַט. שמר האָט פֿאַר זינע ראַמאַנען און דערציילונגען אויסגע־
קליבן גראַד אַט דעם סאַרט מענטשן. אויך דער דאָזיקער מאַטעריאַל וואָלט
געקאָנט קינסטלעריש באַאַרבעט און פֿאַרפֿיקסירט ווערן. שמר איז אָבער ניט
געווען קיין קינסטלער, און זינע ראַמאַנען אויף אַמעריקאַנער טעמעס זינען ניט
מער ווי שונד. אַלץ איז פֿאַרבליקט. די טיפּן זינען באַשעפֿענישן אָן אַ פֿונק
לעבן. שמרס הומאַר איז אַ טעמפּער, אַ מגושמדיקער. שמר האָט, ווי ער
האַט אַליין דערציילט, ניט געהאַלטן פֿון רעאַליזם:

„גייט מיר כאַטש אַ דאַנק, מינע ליבע יודו, דערפֿאַר וואָס איך האָב
דאָ מאַריר געווען און האָב באַשריבן קורץ מיין פֿאַרעכץ און קומען קיין
אַמעריקע. כִּלעבּו, וואָס וואָלט איר געטאָן, ווען איר זאָל זיין ווי אַניערע
הינטמאָדישע שרנבערס, וואָס הייסן „רעאַליסטן“, מאַכן פֿון יערער
קלייניקייט אַ גאַנצן טאַרעראַם און וואָלט באַשריבן יעדע זאַך מיט גאַנצע
פֿירושים“ (21)

אין די אַטאַקעס קעגן שמרן זינען אין דער ראַדיקאַלער פּרעסע אויך שאַרף
אַרויסגעטראָטן קעגן שמרס ראַמאַנען די שריפֿטשטעלערס לעאַן קאַברין און
יעקבֿ גאַרדין. (22) שמר האָט געסטראַשעט, אַז ער וועט אויפֿהערן שרנבן
יִידיש, אַז ער וועט שרנבן נאָר העברעיִש. (23) אָבער דער קאַמף קעגן שמרן
איז בלויז געווען אַ צייכן פֿון דער צייט. די ייִדישע ליטעראַטור אין אַמעריקע
האַט שוין דעמאָלט געהאַט איבערגעלעבט שמרן מיטן שמריום און איז שוין
גרייט געווען אויפֿצונעמען און צו באַגריסן עכטע קינסטלערישע ווערק און גניע
עכטע וואַרטשאַפֿערס.

- (1) דער ראַמאַן „מענטשן־פֿרעסער“ פֿון יצחק ראַבינאָוויטש האָט זיך געצויגן אין צוויי
הונדערט זעקס און זעכציק העפֿטן.
- (2) אין אַ פֿאַרקירצטער פֿאַרעם איז דער אַרטיקל איבערגעדרוקט געוואָרן אין „כראַניקאַ
וואַסכאַדאַ“, נומ' 2 פֿון 11טן יאַנואַר 1898.
- (3) פֿאַררעדע פֿון יעקבֿ גאַרדין צו לעאַן קאַברין, „יאַנקל ביליע“, ניו־יאָרק 1898.
ציטירט לויט משה שטאַרקמאַנס „גאַרדינאַנאַ“ אין טעאַטער־אַרכיו פֿון יחאָף, באַנד II
(אין דרוק).
- (4) זשורנאַל „דאָס לעבן“, פעטערבורג, פֿעברואַר 1905, ז' 29—43.
- (5) „די זשאַראַגנישע ליטעראַטור אין אַמעריקע“ פֿון י. גוידאַ אין ייִדיש־אַמעריקאַנישער
פֿאַקט־קאַלענדאַר, ניו־יאָרק 1896/97, ז' 73—76.
- (6) ב. באַרין, „די ייִדישע ליטעראַטור אין אַמעריקע“, „די אויפֿבלונג פֿון דער ייִדישער
ליטעראַטור אין אַמעריקע“, „נידערפֿאַל דער זשאַראַגנישער ליטעראַטור“, אין די צוקונפֿט.
ניו־יאָרק 1902, ז' 986—988, 343—340, 398—400.
- (7) L. Wiener, *The History of Yiddish Literature*, 1898, pp. 216, 230.
- (8) מ. זייפֿערט, „ליטעראַרישע באַשיבווקן“, אין דער פֿרייע אַרבעטער־שטימע, 21טן און
22טן פֿעברואַר, 7טן, 10טן, 21טן און 28טן מאַרץ, 4טן אַפּריל 1902.

דער יידישער פֿאַרווײלונג-ראַמאַן

- (9) די קניידל, רעדאַקטירט פֿון נ. מ. שניקעוויטש (שמר), ניו־יאָרק, 11טן אַפּריל 1897. איראַגיש איז, וואָס שמר גיט צו, אָן פּדי פֿאַרט צו באַפֿרידיקן דעם עולם, וועט ער אַרויסגעבן ראַמאַנען אונטער זײַן רעדאַקציע. דער ערשטער ראַמאַן איז: „אַ מײַסטער־ווערק זאָנדער־גלייכן“. דאָס דאָזיקע מײַסטער־ווערק איז... „דער ביגאַמיסט“ פֿון טאַלאַנט־פֿולן שריפֿט־שטעלער י. רובין.
- (10) דער נײַער גײַסט, נומער 6, ערשטער יאָרגאַנג, מאַרץ 1898, זײַטן 352—355.
- (11) דער שטומער בעטלער, היסטאָרישער ראַמאַן, באַאַרבעט פֿון א. טאַנענבוים. דריטע אויפֿלאַגע (יאָר?), היברו פֿאַבלישינג קאַמפּאַני, ניו־יאָרק, באַנד I, זײַט 34.
- (12) זײַט 87 פֿון זעלביקן בוך.
- (13) דאָס זעלביקע בוך, באַנד II, זײַט 1132.
- (14) די געהיימניסע פֿון רוסישן קייזערלעכן הויף, פֿריי איבערזעצט פֿון א. טאַנענבוים. צווייטער באַנד, זײַט 647, היברו פֿאַבלישינג קאַמפּאַני, ניו־יאָרק (יאָר?).
- (15) זײַט 657 פֿון זעלביקן בוך.
- (16) זײַט 959 פֿון זעלביקן ראַמאַן.
- (17) דער זעלביקער בוך, באַנד IV, זײַטן 615, 616, 617.
- (18) געצל זעליקאָוויטש, די ביטערע נקבֿה, אַ ראַמאַן פֿון ייִדישן לעבן אין ליטע און לאַנדאָן. היברו פֿאַבלישינג קאַמפּאַני, ניו־יאָרק.
- (19) דער זעלביקער ראַמאַן.
- (*) לויט אַנדערע מקורים — געבוירן אין 1860.
- (20) דער ייִדישער פּאַק, נומער 2, 7טן דעצעמבער 1894.
- (21) נ. מ. שניקעוויטש, יודקע שמערקע פֿאַרט נאָך אַמערקע. היברו פֿאַבלישינג קאַמפּאַני, ברוקלין, זײַט 46.
- (22) לעאָן קאַברין, דערינערונגען פֿון אַ ייִדישן דראַמאַטורג. ווילנע 1926, זײַטן 62—66.
- (23) מיניקעס יום־טובֿ־בלעטער, פּסח־בלאַט־ניו־יאָרק, אַפּריל 1900, זײַט 37.

קאפיטל פינף

די קינסטלערישע פראזע

גלייכצייטיק אדער עטוואס שפעטער ווי די אנטוויקלונג פון דער פרימיטיווער פארוויילונג-ליטעראטור האט זיך דא אנגעהויבן צו אנטוויקלען א קינסטלערישע ידישע ליטעראטור. די קינסטלערישע ליטעראטור איז נישט באשטאנען, ווי די פארוויילונג-ליטעראטור, פון דיקע בענד מיט טויזנטער באשריבענע זיטן. די קינסטלערישע ליטעראטור האט זיך דא באוויזן אין דער פארעם פון קורצע דער-צייילונגען, וואס זינען פארעפנטלעכט געווארן אין די צייטונגען, צווישן נישט און פארשיידענע ארטיקלען. ערשט נישט סוף פון נישטנען יארהונדערט זינען דא דערשינען עטלעכע דינינקע ביכעך דערצייילונגען און סקיצן. ווי מיר ווייסן שוין, איז די יידישע קינסטלערישע ליטעראטור אין אמעריקע אויפגע-קומען אין דער סאציאליסטישער פרעסע, — און כמעט אזע שרייבערס וואס האבן געלייגט דעם פונדאמענט פאר דעם יידישן קינסטלערישן ווארט אין דער נייער היים זינען דערצויגן געווארן אין דער יידישער ארבעטער-פרעסע. די יידישע ארבעטער-פרעסע אין אמעריקע האט דא די ערשטע געדרוקט די ווערק פון אונז דזערע גרויסע קלאסיקער פון יענער זייט ים: מענדעלע מוכר-ספרים, פריץ און שלום-עדיכם. שוין אין די ערשטע נומערן פון דער „ארבעטער-צייטונג“ איז געווען געדרוקט מענדעלע מוכר-ספרים „די קלאסישע“ (1) י. פ. פרעס דערצייילונגען האבן זיך דא סיסטעמאטיש געדרוקט אין די ארבעטער-ארגאנען. אויך די ארבעטער-פרעסע האט זיך נישט געקאנט באגיין אן דעם געוויינט-לעכן סארט ראמאנען. נאר חוץ די פארוויילונג-ראמאנען האט מען שוין דארט אויך געדרוקט אזוינע ווערק ווי זאלאס „זשערמינאל“, פלאבערס „סאלאמבא“ און ענדעכע ראמאנען פון הויכן ליטערארישן סטאנדארד. אמת, קינסטלערישע ווערק זינען נישט באטראכט געווען פון די רעדאקטארן פון דער פראלעטארישער פרעסע ווי א ציל פאר זיך אליין. עס איז ביי זיי בלויז געווען א מיטל צו פאר-אינטערעסירן אַלערליי סארט לייענערס מיט דער ארבעטער-פרעסע — און ביס-לעכעווייז זיי איבערצודערצייען און איבערצוגעוויינען פארן סאציאליזם. זיי האבן נישט געמאכט קיין סוד דערפון. אט וואס עס האט אפן דערקלערט די רעדאקציע פון אן ארבעטער-ארגאן:

„מיר שטרענגען זיך אימער אז און מיר זייען און אקערן צו געבן ראמאנען, וואס זאלן זיי אנציענר פאר דעם פראסטן לעזער און צוגלייך זיין גוטע און רעאליסטישע ליטעראטור. לנדער זינען אזוינע ראמאנען

די קינסטלערישע פראָזע

זייער ווייניק דא, און פֿון די, וואָס זינען דאָ, זינען שוין עטלעכע איבער-געזעצט געוואָרן אין „אָוונט־בלאַט“. איבעריקנס, מיר דרוקן די אַלע ראַמאַנען ניט אום אויסצופֿינען זיך מיט זיי, נאָר אום דער איינפֿאַכער לעזער, וואָס גלייכט זיי, זאָל אויך לעזן די זאַכן, צוליב וועלכע מיר גיבן אַרויס די צייטונג איבער הויפּט. די הויפּט זאַך איז פֿאַר אונדז די פּראָפּאַגאַנדע פֿון סאַציאַליזם, אַלעס אַנדערעס איז אייגנטלעך נאָר־זאָר“ (2).

אַבער וואָס די צוועקן זאָלן ניט געווען זיין, דער פֿאַקט איז, אַז דאָס וואָס מען האָט איבערגעזעצט און געדרוקט גוטע, לייטעראַרישע ראַמאַנען האָט זיכער געהאַט אַ גוטע ווירקונג סײַ אויפֿן לייענער, סײַ אויפֿן שרײַבער. מיט דער צײַט איז אַנטשטאַנען אַ גרופּע לייענער וואָס האָט זיך שוין גענייטיקט אין אַן אַריגינלעכער ייִדישער קינסטלערישער לייטעראַטור, און ווען אַט די ערשטע שפּראַך־צונגען האָבן זיך באַוווּזן, זינען זיי וואַרעם אויפֿגענומען געוואָרן פֿון דעם בע־סערן ייִדישן לייענער־עולם.

די ייִדישע קינסטלערישע לייטעראַטור אין אַמעריקע איז אויפֿגעקומען אין דער אַרבעטער־פרעסע, הגם די פרעסע האָט זיך דירעקט אַזאַ צײַל ניט געשטעלט. מען האָט זיך מיט איר באַשעפֿטיקט, ווייל זי האָט געדינט צוויי צוועקן: זי האָט צוגעצויגן לייענער און זי האָט, אויף אַ קינסטלערישן אויפֿן, געפֿירט אַ פּראָפּאַגאַנדע פֿאַרן סאַציאַליזם. די שרײַבערס וואָס האָבן געשאַפֿן די אַמעריקאַניש־ייִדישע דערציילונג, סקיצע און נאָוועלע זינען געווען אַן אַרגאַנישער טײַל פֿון דער אַרבעטער־פרעסע. די בעלעטריסטן פֿון יענער צײַט: יעקבֿ גאַרדין, ב. גאַרין, ז. ליבין, ז. לעווין, לעאָן קאַברין און אב. קאַהאַן זינען אַלע געווען מיטאַר־בעטער פֿון דער סאַציאַליסטישער פרעסע, און עטלעכע פֿון זיי זינען אַפֿילו געווען די בויער פֿון אַט דער פרעסע. חוץ די אויסגעזעכנטע דערציילערס, סקיצן־שרײַבערס און נאָוועליסטן האָבן פֿיל אַנדערע געפרוּווט שרײַבן קינסטלע־רישע זאַכן — און זייערע פּרוּווּן האָבן זיי געמאַכט אויף די שפּאַלטן פֿון דער אַרבעטער־פרעסע. דער איינציקער ייִדישער סקיצן־שרײַבער וואָס האָט זיך באַטייליקט אין דער בירגערלעכער פרעסע איז געווען י. זעווין (תּשר״ק). תּשר״ק איז דער איינציקער אויסנאַם, וואָס האָט זיך אין יענע יאָרן אַנטוויקלט אין דער בירגערלעכער פרעסע.

דער פֿאַקט וואָס אין דעם ערשטן פעריאָד פֿון דער ייִדישער לייטעראַטור אין אַמעריקע זינען די ייִדישע שרײַטשטעלערס געשטאַנען אין נאָענטן קאַנטאַקט מיט דער סאַציאַליסטישער באַוועגונג — דער דאָזיקער קאַנטאַקט האָט דערפֿאַר דעטער־מינירט דעם כאַראַקטער פֿון זייער שאַפֿן. עס איז געווען אַ פֿרוכטבאַרע דער־שיינגונג און ווירקונג. די שרײַטשטעלערס זינען געוואָרן מיטאַרבעטערס פֿון דער סאַציאַליסטישער פרעסע דערפֿאַר, ווייל עס האָט זיי געצויגן צום אַרבעטער־קלאַס, און זיי האָבן אים טאַקע געוואָלט דינען אויפֿן בעסטן אויפֿן ווי זיי האָבן

קאפיטל פֿינף

געקאנט — מיט דער פען, די ערשטע יידישע קינסטלערס אין אמעריקע האָבן זיך אַרײַענטײַרט הייפּטזאַכעך אױפֿן ייִדישן אַרבעטער און אױף דער אַרבעטער־באַװעגונג בכלל. זײ האָבן מערסטנס געשעפּט זײער טעמאַטיק פֿון אַרבעטער־לעבן און זײערע שאַפֿונגען זײנען אַלע מאָל געװען דורכגעדרונגען מיט די אידעאַלן פֿון סאָציאַליזם און רעװאָלוציע. אין פֿיל דערצײלונגען איז קאַנטיק, אַז די סאָציאַליסטישע אידעאַלאָגיע איז אַרײַנגעפאַסט געװאָרן אין דער פֿאַרעם פֿון אַ דערצײלונג, כּדי דער פּשוטער לײענער זאָל קאַנען בעסער באַנעמען די אידעען פֿון סאָציאַליזם. אין דעם דאָזיקן סאַרט דערצײלונגען איז דאָ מער פּראָפּאַגאַנדע װי קונסט, און דער רעזולטאַט איז — שלעכטע דערצײלונגען אַפֿילו פֿון פּראָפּאַגאַנדיסטישן שטאַנדפּונקט. עס איז דאַרטן אַזױ בולש די טענדענץ, אַז מען פֿאַרגעסט אַפֿט מאָל, אַז מען לײענט אַ דערצײלונג.

אַזױ באַמבאַסטיש און נײַט־אײבערצײנגנדיק אַנטװיקלט זיך די שײדערונג, אַז געװײנטלעך איז דאָס אַ געמעל אין צװײ פֿאַרבן — שװאַרץ און װײס. דער אַרבעטער איז אַלע מאָל דער מלאך, און דער „באַס“ איז אַלע מאָל דער טײַטל.

אַבער נײַט אַלע דערצײלונגען װאַס זײנען פּובליקירט געװאָרן אין יענעם פּערײַאָד זײנען פֿון דעם אױבערלעכעכען סאַרט. אין אַנדערע איז די פּראָפּאַגאַנ־דע אױף אַ נעטן אױפֿן קינסטלעריש אַרײַנגעװעבט געװאָרן אין דעם סיפּור־מעשה, עס זײנען אױך דאָ פֿיל דערצײלונגען, אין װעלכע עס פֿעלט אַפֿילו אין גאַנצן דער עלעמענט פֿון פּראָפּאַגאַנדע; די דאָזיקע דערצײלונגען מאַלן פֿאַרשײדענע פֿאַזעס פֿון לעבן — און באַרירן נײַט און האָבן אין גאַנצן נײַט צו טאָן מיט סאָציאַלע פּראָגעס.

די טעמאַטיק פֿון די דערצײלונגען איז אַן אײראָפּעיִשע אַן אַמערקאַ־נישע. די שרײַבערס מאַלן פֿאַר אונדז בילדער אין פֿון דער אַלטער היים, אַי פֿון אַמערקאַנער לעבן. די מערסטע פֿון זײ זײנען באַהערשט פֿון אַ נאַטאַאַליש געפֿיל און, מאַלנדיק בילדער פֿון דער אַלטער היים, שטילן זײ אין זיך די בענק־שאַפֿט נאָך זײער יוגנט, נאָך זײערע נאַענטע און פֿאַרזאָענע היימען. זײ זײנען נאָך נײַט אַקלימאַטיזירט אין אַמערקע, אַבער מען קאָן נײַט זאָגן, אַז זײ פֿילן זיך נײַט אין גאַנצן היימיש אין אַמערקע. זײ דערנעענטערן זיך אַלץ מער און מער צו דער אַמערקאַנער װירקעכקייט, צו דעם אַמערקאַנער לאַנדשאַפֿט און צו דער אַמערקאַנער סצענע, און זײ גיבן אונדז בילדער און דערצײלונגען פֿון דעם נײַעם, ראַשיקן לעבן דאָ אין לאַנד.

צו קאַנען קינסטלעריש פֿאַרפֿיקסירן דאָס אַמערקאַנער ייִדישע לעבן אין נײַט קיין גרינגע אױפֿנאַבע, באַזונדער אין יענע יאָרן, װען דאָס לעבן איז נאָך געװען אין פּראָצעס פֿון פֿאַרמירן זיך. אַלע טאָג זײנען געקומען נײַע מענטשן — װאַס האָבן אַנגעהויבן אַלץ פֿון דאָס נײַ. מיט יעדן טאָג האָט זיך אַלץ אַנגע־הויבן פֿון בראשית. עס האָבן נאָך פּשוט געפֿעלט דיסטאַנץ און פּערספּעקטיוו.

די קינסמלערישע פראָזע

אַבער ביסלעכווייז זינען די שריפטשטעלערס פֿון יענע יאָרן בייגעקומען, מיט פֿיאַנירישער עקשנות, די נײַע און שווערע טעמאַטיק. דאָס װאָס די שריפטשטעלערס זינען אין יענע יאָרן געווען ענג פֿאַרבונדן מיטן לעבן פֿון די גרויסע ייִדישע מאַסן, דאָס האָט באַפֿרוכפערט זייער אייגענעווייזענעם טאַלאַנט. יעדער איינער פֿון זיי האָט זיך דעמאָלט ניט געפֿילט איזאָלירט, אויסגעוואַרצלט און איבעריק. זיי זינען דירעקט אָדער אומדירעקט געווען פֿאַרבונדן מיט אַן אוידיענץ.

אין דעם נײַ אויפֿגעקומענעם לעבן האָבן די ייִדישע שריפטשטעלערס געפֿונען עפעס אַזוינס װאָס זיי האָבן פֿריער קיין מאָל ניט געווען אין דער אַלטער היים — און װעגן װאָס זיי האָבן אַפֿילו קיין אַנונג ניט געהאַט. אַנשטאַט קליינע שטעטלעך מיט נידעריקע, איינגעפֿאַלענע הייזלעך, מיט אַפּגעריסענע פֿאַרזושכטע ייִדן און ייִדענעס, — נאָר מיט אַ רייכער פֿאַרגאַנגנהייט און מיט אַן איינגעשטעלענער טראַדיציע, — האָבן די שרייבערס דאָ דערזען ייִדן װאָס האָבן ביסלעכער װיזן אויסגעגלייכן די פֿלייצעס און אַראַפּגעוואַרפֿן פֿון זיך די קליינשטעטליקע מינהגים און פֿירונגען, װאָס זיי האָבן געירשנט פֿון די פֿריערדיקע דורות. די שרייבערס האָבן דערזען ייִדן װאָס האָבן דאָ אַפּגעטרייסלט דעם שטויב פֿון זייערע פֿיס, װאָס האָבן זיך געפרווט איבערבויען עקאָנאָמיש און גיטטיק און זיך צו פֿאַסן צו דעם נײַעם טעמפּאַ, צו דער באַװעגונג. װײַל, װי ס'איז שוין פֿריער אַנגעװיזן געװאָרן, האָט אַמעריקע דעמאָלט דורכגעמאַכט אַ שטורעם און דראַנג פֿעראַד פֿון בוי און איבערבויען. עס זינען דאָן אויפֿגעקומען נײַע שטעט און נײַע אינדוסטריעס. עס איז אויפֿגעעפֿנט געװאָרן דער גרויסער, אומענדלעכער מערבֿ. דאָס גאַנצע לאַנד האָט געפֿיבערט מיט אַן איבערפֿלוס פֿון דינאַמיק און ענערגיע.

דער אַמעריקאַנער קאַפיטאַליזם אַנטװיקלט זיך מיט רעש און שטורעם. איבער נאַכט װערן אויפֿגעבויט ריזיקע שטעט און פֿאַבריקן. דער אויסזען פֿון די שטעט בײַט זיך זייער שנעל. פֿון אַן אַגראַראַדאַנד װערט דער צפֿון־אַמעריקאַנער קאַנטינענט פֿאַרװאַנדלט אין אַ ריזיקן אינדוסטריעלן צענטער. עס אַנטשטייט דער אויסגעשפּראַכנסטער טיפֿ פֿון אַן אינדוסטריעלן פּראָדעטאַריאַט, עס אַנטװיקלט זיך אַ גרויסע אַרבעטער־באַװעגונג, עס ברעכן אויס ריזיקע שטריקן, און אין סאַמע מיטן קאָך פֿון אַט דעם טומל קומען אַן אַהער אונדזערע ייִדן פֿון די קליינע תּחום־שטעטלעך. זיי קומען פֿון לענדער, װוּ דאָס לעבן איז געווען אויסערלעך אידיש, אַבער צוריקגעשטאַנען, און װוּ עס האָט נאָך געהערשט אַ מיטלעלטערלעכע עקאָנאָמיק און פֿאַרעלטערטע באַגריפֿן. דער ייִד האָט זיך געמוזט איבערבויען אין אַמעריקע, און אַזאַ איבערבּראַך איז אים ניט אַנגעקומען לייכט. װען אַ היימישער קרעמער האָט געדאַרפֿט װערן אַ היטל־מאַכער אָדער אַ שנײַדער און זיך צוגעװוינען צו אַ מאַשין װאָס װערט געטריבן פֿון עלעקטרי־ציטעט, איז דאָס אים לייכט ניט אַנגעקומען. אַפֿילו אַזאַ אויסערלעכע טראַנס־

פֿאַרמאַציע האָט געמיינט אַן אינערלעכע איבערקערעניש און פּסיכישע ענדערונג אין יענע מענטשן. די טראַנספֿאַרמאַציע איז געווען שווער און פּינלעך.

אַבער דער ייִד וואָס איז דורכגעגאַנגען שבעה מדורי גיהנום, כדי אַנצוקומען קיין אַמעריקע, האָט געוואָלט אָנהייבן צו פֿירן דאָ אַ נייַ לעבן און ער האָט גע- שטרעבט צוצופאַסן זיך דאָ צו די נייַע און אַנדערשדיקע באַדינגונגען.

פֿאַרן קינסטלער איז דאָס נייַע לעבן דאָ געווען אַן אוצר, אַ „קלאַנדיק“, אַ פֿאַרכאַפּנדיקער און באַרוישנדיקער שטאַף. אַבער די נייַע טעמאַטיק איז געווען ניט גרינג צו באַנעמען, און נאָך שווערער איז געווען צו שילדערן דאָס נייַע לעבן דאָ, און קינסטלעריש צו פֿאַרפֿיקסירן עס. דער ייִדיש-אַמעריקאַנער קינסטלער האָט אַבער געמאַכט אַן עכטן אַנשטרענג, אַ פּרוּוו צו פֿאַרשטיין און צו באַנעמען די נייַע ווירקלעכקייט, און אין אַ סך פֿאַלן האָט זיך אים דאָס אַננגעגעבן. יעדנ- פֿאַלס, דער פּרוּוו אַליין איז שוין געווען אַ גרויסע דערגרייכונג.

דער ייִדישער אימיגראַנט איז ניט אַרייַנגעדרינגען אין דער שווערער אינ- דוסטריע. ער האָט ניט געאַרבעט אין די גאַר גרויסע פֿאַבריקן. דער ייִד איז ניט געוואָרן קיין אַינזונבאַן-אַרבעטער, קוויטן-גרעבער אָדער שטאַלגיסער. דער ייִד האָט זיך דאָ גענומען צו דער לייכטער אינדוסטריע. ייִדן זיינען דער הויפט געווען באַשעפֿטיקט ביי דעם נאָדלפֿאַך. ייִדישע אַרבעטערס האָבן געאַרבעט אין די שוידערלעכע שוויצפֿאַבריקן, ביי די ערגסטע באַדינגונגען, אַן לייכט, אַן זון און אַן לופֿט. מען האָט אויך געאַרבעט ביי זיך אין דער היים. דער אַרבעטס- טאַג איז געווען לאַנג און די שכירות צרהדיקע. הונגער און גויט זיינען געווען אָפֿטע געסט אין די ייִדישע אַרבעטער-היימען. אַבער ווי שווער ס'איז ניט געווען דאָס לעבן אין דער נייַער היים — האָט געהערשט דער באַוווּסזיין, אַז מען בלייבט דאָ. מען האָט געוואָלט בלייבן דאָ הי און מען האָט זיך געמוזט אַקליי- מאַטזירן דאָ און זיך אַיננאָרדענען. דער ייִדישער שרייבער וואָס האָט מיטגע- אַרבעט אין דער אַרבעטער-פרעסע, דער שרייבער וואָס האָט זיך פֿאַרבונדן מיט די ייִדישע אַרבעטער-מאַסן — האָט געפֿונען זיין טעמאַטיק אינעם שווערן לעבן און קאַמף פֿון די ייִדישע אַרבעטער. די פּיאַניריש-קינסטלערישע לייטעראַטור שילדערט דאָס לעבן פֿון די ייִדישע האַרעפּאַשניקעס מיט סימפּאַטיע, פֿאַרשטענ- דעניש און וואַרעמקייט. איר באַציונג צום אַרבעטער איז ניט געווען קיין אַרופֿ- געצווונגענע, פֿון דרויסן — נאָר אַן אינערלעכע, אַ נאַטירלעך-אַרויסגעוואַקסענע פֿון דעם געפֿיל פֿון סאָלידאַרישקייט און פֿון דעם באַוווּסזיין פֿון געמיינשאַפֿט לעבן גורל.

אמת, די פֿאַרבינדונג מיט דער פרעסע האָט געהאַט אויך איר נעגאַטיווע זייט. טעכניש האָט אַ דערציייונג ניט געטאַרט זיין צו לאַנג; מען האָט זיך דער- פֿאַר געמוזט באַגרענעצן, און שרייבן האָט מען באַדאַרפֿט פּשוט און קלאַר, כדי דאָס געשריבענע זאָל זיין פֿאַרשטענדלעך פֿאַר די פּשוטע אַרבעטערס. דער שריי-

די קינסטלערישע פראזע

בער האָט ניט ווילדנדיק אַזע מאַל געמוזט אין זינען האָבן דעם „אינטעלעקטועלן“ צושטאַנד פֿון לייענער, און דער פֿאַר האָט ער געשריבן פשוט און פֿאַרשטענדלעך. דער ייִדישער שרײַבער האָט געהאַט דעם באַוווּסטזײַן, אַז ער שרײַבט ניט פֿאַר אינטעלעגאַנטן, פֿאַר געבילדעטע אָדער פֿאַר פֿרויען פֿון דער הויכער געזעלשאַפֿט; זײַן שרײַבן איז הויפּטזאַכלעך געווען געווידמעט דעם אַרבעטער. און דערפֿאַר איז די ייִדישע דערציילונג פֿון יענער צײַט קײן מאַל ניט פֿאַרשפּיצט און קײן מאַל ניט עלעגאַנט און היפּער־ראַפּינירט — נאָר אַזע מאַל אוממיטלבאַר.

די הויפּט־שטרעמונגען אין דער לײַטעראַטור זײַנען געווען רעאַליזם און נאַטוראַליזם. דאָס לעבן איז געשיידערט געוואָרן מיט געדיכטע פֿאַרבן. דער שרײַבער האָט געמאַך אַז אַז אַ בולטן אופֿן. עס פֿעלט סובטעקײט אין דער קורצער דערציילונג פֿון יענער צײַט. און אפֿשר האָט דאָס שווערע, גראַע לעבן פֿון יענער צײַט גאַרניט געקענט געשיידערט ווערן אַנדערש ווי אױף אַזאַ אופֿן. אױך די ענדלעכקײט פֿון די סוושעטן האָט געפֿירט צו אַ געוויסן שאַבלאַן, פֿון וועלכן עס איז שווער געווען זיך צו באַפֿרײַען.

דער ייִדישער שרײַבער איז געווען שטאַרק באַאַנפֿלוסט פֿון דער רעאַ־סײַטישער שול פֿון אײראָפּע. זײַן אידעאַל איז דעמאָלט געווען זאָלאַ. די זעל־ביקע ייִדישע שרײַבערס זײַנען אױך געווען באַאַנפֿלוסט פֿון די גרויסע רוסישע מניסטערס, וועלכע זײ האָבן אײמיטירט. קײן ענדלעכע גרויסע מניסטערס זײַנען אָבער דעמאָלט ניט אױפֿגעקומען אין דער ייִדישער לײַטעראַטור אין אַמעריקע. עס איז אױך מערקווערדיק וואָס אין די דערציילונגען פֿון די ערשטע אַמעריקאַניש־ייִדישע שרײַבערס פֿילט זיך אין גאַנצן ניט דער אַנפֿלוסט פֿון אונדזערע גרויסע ייִדישע קלאַסיקערס פֿון יענער זײַט ים. אומזיסט וועט איר זוכן זײער אַנפֿלוסט אין די ווערק פֿון אַ לעאַן קאַברין. ז. ל. ביבין באַנוצט זיך אפֿילו יאָ מיט מענדלעך מוכר־ספֿרימס באַראַקטעריסטישן אױסדרוק „ניט דאָס בין איך אױסן“ — אָבער דאָס איז בײַ לײַבען בלוז אַ צופֿעליקע דערשײַנונג.

ווי עס ווײַזט אױס, זײַנען די שרײַבערס פשוט ניט דערצױגן געוואָרן אױף דער נײַ אױפֿגעקומענער ייִדישער לײַטעראַטור אין רוסלאַנד. די שרײַבערס האָבן געלײענט די רוסישע לײַטעראַטור אָדער לײַטעראַטורן אין אַנדערע שפּראַכן, קײן ייִדיש האָבן זײ אָבער, ווײַזט אױס, ניט געלײענט, — במילאָ האָט זײ די ייִדישע קלאַסישע לײַטעראַטור ניט געקאַנט באַאַנפֿלוסן — און דאָס איז געווען צום שאַדן פֿון דער נײַ אױפֿגעקומענער לײַטעראַטור דאָ אין לאַנד. לעאַן קאַברין דער־צײַלט, אַז ער האָט פֿון דער ייִדישער לײַטעראַטור ניט געהערט ביז מיט יאָרן שפּעטער אין אַמעריקע. וועגן מענדלעך מוכר־ספֿרים און י. ל. פּרצן האָט ער געוויסט בלוז פֿון אַ פֿאַר אײבערזעצונגען, וואָס ער האָט געלײענט אין דעם רוסיש־ייִדישן זשורנאַל „וואַסכאַד“ (3) דאָס זעלביקע קאַן מען זאָגן וועגן יעקב גאַרדײַנען און וועגן אב. קאַהאַנען. אַט די מענטשן האָבן צווישן זיך

קאפיטל פינף

גערעדט רוסיש און זינען אין די ערשטע יארן אין גאנצן ניט געווען פֿאַר אינטערעסירט אין דער ייִדישער ליטעראַטור. ערשט מיט יאָרן שפעטער האָט אב. קאהאַן אָנגעהויבן זיך אינטערעסירן מיט דער ייִדישער ליטעראַטור און האָט צוגעצויגן צו דו צייטונגען, וואָס ער האָט רעדאַקטירט, אַזוינע שרייבערס ווי י. פּ. פּרץ.

מיט קיין אויסערגעוויינטלעך ריכטע אויפֿטוען קאָן זיך די ייִדישע ליטעראַטור אין אַמעריקע ביזן אָנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט ניט באַרימען. עס איז אָבער קלאַר, אַז אָן דער פּיאַנירן־אַרבעט, אָן דעם פֿונדאַמענט, וואָס איז געלייגט געוואָרן אין די יאָרן 1870—1900, וואָלט מיר ניט געהאַט די אַמעריקאַניש־ייִדישע ליטעראַטור, וואָס מיר האָבן היינט צו טאָג. מען מוז אָנערקענען, אַז די ערשטע ייִדישע שרייבערס האָבן געלייגט דעם יסוד פֿאַר דעם שפעטערדיקן אויפֿקום פֿון דער גרויסער און פֿאַרצווייגטער ייִדישער ליטעראַטור אין אַמעריקע.

צווישן די רוסיפֿיצירטע פּיאַנירן־שריפֿטשטעלערס אין אַמעריקע איז ב. גאַרין געווען אַן אויסנאַם. גאַרין האָט אָנגעהויבן צו שאַפֿן אין ייִדיש נאָך אין אייראָפּע. וועגן ב. גאַרינען אַסם קריטיקער האָבן מיר זיך שוין פֿריער אָפֿגעשטעלט. עס איז אָבער אויך פֿדאַי זיך אָפּצושטעלן אויף זינע קינסטלערישע זאַכן, ווייל גאַרין איז איינער פֿון די בויערס פֿון דער קינסטלערישער ייִדישער ליטעראַטור אין אַמעריקע.

ב. גאַרין (פּסעוודאָנים פֿון יצחק גוידאַ) איז געבוירן געוואָרן אין לידע, ווילנער קאַנט, אין יאָר 1868. זיין ליטעראַרישע טעטיקייט האָט ער אָנגעהויבן אין 1889, ווען ער האָט אַוועקגעשיקט עטלעכע דערציילונגען צו מ. ספּעקטאָרן, וואָס האָט דעמאָלט אַרויסגעגעבן דעם זאַמלבוך „דער הויזפֿריינד“.

י. פּ. פּרץ האָט זיך פֿאַראַינטערעסירט מיט ב. גאַרינען און האָט אים איינגעפֿאַרן מיטצואַרבעטן אין זיין „ייִדישער ביבליאָטעק“. צו יענער צייט האָט זיך ב. גאַרין באַקאַנט מיט דעם העברעיִשן שריפֿטשטעלער און פֿאַרלעגער בן־אַבֿיגדור און אויף זיין איינפֿאַדונג האָט ער אָנגעשריבן אין העברעיִש צוויי לעב־גערע דערציילונגען: „דער אויפֿגעקלערטער סטאַליער“ און „די עגונה“. אין ביידע דערציילונגען שילדערט ב. גאַרין דאָס ייִדישע לעבן פֿון יענער צייט. זייערע דערציילונגען זינען רעאַליסטישע. די העלדן זינען מענטשן פֿון פֿאַלק, פשוטע יידן און יידענעס. זיי רעדן פשוט, קלאַר, אַט אַזוי ווי פשוטע יידן האָבן גערעדט. גאַרין גיט אונדז בילדער פֿון ייִדישן שטעטל און פֿון די מענטשן וואָס לעבן דאָרט אין דחקות און נויט.

אין זיין דערציילונג „דער אויפֿגעקלערטער סטאַליער“ שילדערט ער אונדז דאָס לעבן פֿון אַ ייִנגל אין אַ קליין שטעטל. דאָס ייִנגל וואַקסט אין אַן אַרעמער משפּחה, ער לערנט זיך פֿריער אין חדר און שפעטער אין אַ ישיבֿה, וווּ ער ווייזט אַרויס גרויסע פֿעיקייטן אין לערנען. דער פֿאַטער זינער, אַ פשוטער ייִדישער

די קינסטלערישע פראזע

בעל-מלאכה, און די מוטער, א פשוטע יידענע, זינען שטאלץ אויף זייער זון, וואס איז א בן-תורה און וועט א מאץ, האפן זיי, זיין א רב און א פירער ביי יידן. די עלטערן זינען זיך מקריב פארן זון, כדי ער זאל ווערן א מושלם אין לערנען.

ווען דאס יינגל ווערט עלטער, פארט ער אוועק זיך לערנען אין דער גרוי-סער שטאט — אבער דא, אנטאט פארצוועצן זינע תלמודישע שטודיעס, ווערט ער גאר ארנינגעצויגן אין דער השפלה-באוועגונג, פארנעמט זיך מיט וועלטלעכע פראגעס און שטודירט די מאדערנע וויסנשאפטן. דער עילוי גרייט זיך אריינ-צוטערען אין אוניווערסיטעט. ער באגעגנט זיך מיט די ערשטע יידישע ראדי-קאלן און ער ווערט אליין אויך ראדיקאל געשטימט. ער ווארפט אראפ פון זיך דעם עול פון יידישקייט, נאר צוליב געוויסע טעמים טרעט ער ניט אריין אין אוניווערסיטעט, נאר קומט צוריק אהיים און ווערט א סטאלער, אן אויפגעקלער-טער, א געבילדעטער, אבער פארט נאר אן ארבעטער. די עלטערן האבן גע-פשוטער ארבעטער. זייער אנטוישונג איז דער הויפטמאטיוו אין דער דער-צייטונג.

אין זיין צווייטער העברעישער דערציילונג „די עגונה“ שידערט ב. גארין ווי אזוי א יידיש יינגל, א גוטער בעל-מלאכה, וואס טרוימט וועגן פרייהייט, וועגן דער גרויסער וועלט, האט קעגן זיין ווילן חתונה מיט אן אפגעשטאנענער, קליינ-שטעטדיקער, פרומער יידישער מיידל. נאך דער חתונה ווערט ער ווי עס איז ארנינגעצויגן אין פאמיליע-לעבן. זיי האבן שוין קינדער — אבער גליקלעך איז ער ניט. עס איז שווער פאר אים צו טראגן דעם עול פון פאמיליע-לעבן. לסוף פארט ער אוועק קיין אמעריקע. די ערשטע צייט שיקט ער נאך א ביסל געלט און שרייבט א מאץ א בריוו — אבער גיך ווערט אים מיאוס דער עסק. ער פאר-בינדט זיך מיט א יונגער פרוי און פארגעסט זיין געזעצלעכע פרוי מיט די קינדער. זיין ווייב ווערט אן עגונה. (4)

ביידע דערציילונגען זינען געשריבן רעאליסטיש. מיר געפינען אין זיי עכטע בילדער פון יידישן לעבן. דא און דארטן כאפט זיך אריין א טאן פון ראמאנטיזם — ווען ער שידערט, למשל, א פרייטיק צו נאכט אין א יידיש הויז, — אבער גארניס רעאליזם ווערט באהערשט פון ראמאנטיזם. ער האט זיך שפעטער באפרייט פון דעם ראמאנטישן זשאנר און האט אפילו אויף העברעיש געשריבן רעאליסטישע דערציילונגען. קיין העברעישער שרייבער איז אבער גארין ניט געווארן, און זיין פירט מיט העברעיש האט לאנג ניט אנגעהאלטן. עס איז געווען זייער נאטירלעך, אז ב. גארין זאל פארלאזן העברעיש און זיך פארבינדן מיט יידיש. די העברעישע ליטעראטור, אין יענער צייט, האט שוין געהאט פארווארפן דעם השפלה-אידעאל, זי האט שוין ניט געפריידיקט אפילו די מילדע רעפארמען וואס די משפילים פון די פריערדיקע דורות האבן געפריידיקט. די העברעישע ליטעראטור איז געווען דורכגעדרונגען מיט די איינציקע אידעאלן

פֿון חיבת־ציון און ציוניזם. חיבת־ציון איז געוואָרן דער לייטמאָטיו פֿון דער גאַנצער העברעישער לייטעראַטור — און אָט די שטרעמונג איז געוואָרן די איינ־ציקע שטרעמונג וואָס האָט פֿאַרכאַפט יעדן איינציקן העברעיִשן שריפֿטשטעלער. אַ שרייבער וואָס האָט זיך ניט פֿאַראַינטערעסירט מיט חיבת־ציון האָט ניט גע־פֿונען קיין פֿלאַץ אין דער העברעיִשער לייטעראַטור. און אַזאַ רעאַליסטישער שרייבער ווי ב. גאַרין, וואָס איז געווען אויסגעשפּראַכן סאַציאַל, האָט געמוזט געפֿינען זיין וועג צו דער ייִדישער לייטעראַטור — וואָס האָט זיך דעמאָלט אַלץ מער און מער אידענטיפֿיצירט מיטן ייִדישן אַרבעטער און מיט דער אויפֿקור מענדיקער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג.

ב. גאַרין האָט אין 1893 אין ווילנע געגרינדעט אַ פֿאַרלאַג און אָנגעהויבן אַרויסגעבן אַ סעריע „קליינע דערציילונגען“. חוץ זינע אייגענע שאַפֿונגען האָט ער אויך אַרויסגעגעבן עטלעכע דערציילונגען פֿון י. ל. פּרץ און דוד פּינסקי. צוליב צענזור־שוועריקייטן און אויך צוליב מאַנגל אין געלט איז די אויסגאַבע אָפּגעשטעלט געוואָרן, און ב. גאַרין איז אין 1894 אַוועקגעפֿאַרן קיין אַמעריקע.

אין דער סעריע „קליינע דערציילונגען“ האָט ב. גאַרין פֿאַרעפֿנטלעכט זינע דריי דערציילונגען, צוויי אַריגינעלע און איינע אַ פֿאַריידישטע באַאַרבעטונג פֿון סאַלטיקאָו־שטשעדרין. (5)

אין זיין דערציילונג „פֿון זאַוואָד ביו באָד“ שילדערט ב. גאַרין ווי אַ ייִדי־שער אַרבעטער פֿאַרלירט זיין האַנט ביי דער אַרבעט. נאָך דעם ווי ער גייט אַרויס פֿון שפּיטאַל קריגט ער אַ שטעלע אין שטאַטישן באָד, וווּ ער היט די זאַכן פֿון די יידן וואָס קומען אַהין זיך טובֿלען. אין דער דערציילונג גיט אונדז גאַרין בילדער פֿון דעם טרויעריקן לעבן פֿון ייִדישן אַרבעטער און פֿון דער ברור־טאַליטעט פֿון בעל־הבית, וואָס האָט ניט קיין שום איינזעעניש מיטן אַרבעטער. דעם אַרבעטערס טראַגעדיע גייט אים אין גאַנצן ניט אָן. דער בעל־הבית פֿילט זיך מיט קיין זאַך ניט פֿאַרפֿליכטעט צום אַרבעטער, וואָס האָט פֿאַרלוירן אַ האַנט, אַרבעטנדיק פֿאַר אים. ב. גאַרין רייסט אַרונטער אָן רחמנות די מאַסקע פֿון דעם נייִ אויפֿגעקומענעם ייִדישן גביר און עקספּלאַטאַטאָר.

אין דער דערציילונג „דער ניער פּראַצענטניק“ שילדערט גאַרין אַ יונג פּאַרפֿאַלק, וואָס האָבן פֿאַר דער חתונה ראַמאַנסירט, געטרוימט און געלייענט וועגן דעם ניעם לעבן און דער ניער צייט. בילדונג, קולטור, מענטשלעכקייט זינען געווען זייער אידעאַל. דער בחור האָט אַפֿילו געטרוימט פֿון זיין אַ דיכטער און האָט געשריבן העברעיִשע שירים וועגן ליבע. נאָך דער חתונה פֿייגט אים זיין שווער פֿאַר, אַז ער זאָל ווערן אַ וווכערניק. צום ערשטן פּראַטעסט־טירט, — ער וויל ניט; אַ דיכטער, אַן אידעאַליסט זאָל גאַר ווערן אַ פּראַצענטניק און זאָל זיך פֿאַרנעמען מיט אַזאַ מלאַכה־בוזיה, — אַבער ביסלעכווייז גיט ער זיך אונטער, און מיט דער צייט נעמט ער אָן זיין גורל און הייבט אָן ליינען געלט אויף

די קינסמלערישע פראזע

פראצענט. דער זעלביקער געוועזענער משפּיץ הייבט אָן גיין אין שול און ווערט אַ מיושב־דיקער יונגערמאַן. אין אַט דער דערציילונג האָט ב. גאַרין שטאַרק אויסגעפֿאַכט די בעל־הבתישע קינדער, וואָס טרוימען פֿלומרשט וועגן דער נײַער צײַט און ווערן גאַר וווכערניקעס. די דערציילונג איז אַ גלעזננדע סאַ־טירע. אין פֿאַרגלײַך מיט גאַרינס העברעיִשע דערציילונגען איז „דער נײַער פֿראַצענטניק“ רײַפֿער, שטאַרקער און פֿיל־קינסטלערישער.

אין זײַן פֿאַרײַדישונג פֿון סאַליטיקאַוו־שטשעדרינס „דער סאַוועסט איז פֿאַר־פֿאַרן“ דערציילט ב. גאַרין ווי אַזוי פֿראַצענטניקעס, שענקערס, שנײַדערס־בעלי־בתים ווערן פֿליצדונג גוט און ערלעך, ווען דער „סאַוועסט“ (געוויסן) באַזעצט זיך אין זײַערע קלײַדער. דער פֿראַצענטניק וויל שענקען זײַנע קלײַנעסן די חובֿות און די פֿראַצענטן, וואָס ער האָט פֿון זײַ גענומען. דער שענקער טרײַבט אַרויס אַלע שיפּורים פֿון שענק, און דער שנײַדער וויל אָפּגעבן די געגנבֿעטע מאַטעריאַל. עס איז קלאַר, אַז דער „סאַוועסט“ וועט אומגליקלעך מאַכן די אַלע מענטשן — און אַזוי שנעל ווי זײַ דערטאַפּן דעם „סאַוועסט“ אין זײַערע זאַכן, וואַרפֿן זײַ אים אַרויס. דער „סאַוועסט“ קאָן ניט געפֿינען קײַן רו בײַ אַט די מענטשן. ערשט ווען ער באַזעצט זיך בײַ אַן אַרעמען, דערשלאַגענעם טרעגער, געפֿינט דער „סאַוועסט“ זײַן רו.

ב. גאַרין האָט גלעזננד צוגעפֿאַסט סאַליטיקאַוו־שטשעדרינס דערציילונג צו דער ייִדישער סבֿיבֿה. מיט אַט די דערציילונגען און מיט די „זכּרונות פֿון חדר“ און „שכּנא און שרגא“ צײַכנט זיך אויס ב. גאַרינס ליטעראַרישע טעטי־קײַט אין אײַראָפּע. ווען ער איז אָנגעקומען קײַן אַמעריקע אין 1894, האָט זיך גאַרין באַד פֿאַרבונדן מיט דער אַרבעטער־פרעסע, הגם ער האָט אויך מיט־געאַרבעט פֿון צײַט צו צײַט אין בירגערלעכע צײַטונגען און זשורנאַלן. אין 1897 האָט ער, לױטן מוסטער פֿון זײַן ווײַנער אויסגאַבע „קלײַנע דערציילונגען“, גע־גרינדעט „די ייִדישע פֿאַלקס־ביבליאָטעק“, וווּ ער האָט פֿאַרעפֿנטלעכט עטלעכע דערציילונגען. אַ יאָר שפּעטער האָט ער אײַבערגענומען די רעדאַקציע פֿון דעם ערנצטן זשורנאַל „דער נײַער גײַסט“. ב. גאַרין איז געווען אַקטיוו אין דער ייִדישער ליטעראַטור, פּובליציסטיק און קריטיק ביזן סוף פֿון זײַן לעבן, אין 1925. מיר וועלן דאָ אויספֿאַרן זײַן ליטעראַרישע טעטיקײַט פֿון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, ווײַל זי גײַט ניט אַרײַן אין די גרענעצן פֿון דער דאָזיקער אַרבעט. מיר וועלן זיך בלױז אָפּשטעלן אויף די דערציילונגען, וואָס ער האָט געשאַפֿן אין אַמעריקע אין די יאָרן 1894—1900.

אין ב. גאַרינס דערציילונגען פֿאַרנעמט די „אַלטע היים“ דעם אויבנאָן. און עס איז נאָטירלעך. גאַרין האָט צו גוט געקאַנט דאָס ייִדישע לעבן אין דער אַלטער וועלט, ער איז צו פֿיל־געווען פֿאַרבונדן מיטן אײַראָפּעיִשן ייִדישן לעבנס־שטייגער, אַז ער זאָל עס קענען שנעל פֿאַרגעסן. ער קערט זיך דעריבער זײַער

אָפֿט אום, נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל צו שילדערן דאָס לעבן פֿון די פשוטע יידן און יידענעס אין דער אַלטער היים. אויך אין זינע אַמעריקאַנישע דערציילונגן גען איז גאַרין צאָרט רעאַליסטיש — ער האָט געשריבן אויפֿן זעלביקן אופֿן ווי ער האָט געשריבן אין אייראָפּע, און רעאַליזם איז געווען זיין באַליבטער זשאַנר. ניט אומזיסט האָט ער איבערגעזעצט אין ייִדיש די רעאַליסטישע מינסטער־ווערק פֿון דער וועלט־ליטעראַטור. זינע קליינע דערציילונגען זינען געשריבן דירעקט אונטערן אינפֿלוס פֿון די אייראָפּעיִשע רעאַליסטישע שרײַבערס.

אין זײַן נאָוועלע „דער זומפֿ“ (1897—1898) באַשרײַבט גאַרין ווידער דאָס לעבן אין אַ קליין שטעטל אין רוסלאַנד. אַרעמקייט, קראַנקייט, אָפּגעלאָזנקייט — אַט דאָס זינען די טעמעס, וואָס גאַרין באַהאַנדלט אין דעם „זומפֿ“. עס באַקומט זיך אַ שוידערלעך בילד פֿון דעם גראָען לעבן פֿון יידן אין רוסלאַנד. מיר זען ווי צוויי ייִנגלעך ווערן ביסלעכווייז אַרײַנגעצויגן אין זומפֿ פֿון פֿאַר־ברעכן און גנבֿה. געטריבן פֿון אַרעמקייט און אומוויסנהייט, ווערן די ייִנגלעך גנבֿים. די שוילד איז ניט זייערע — עס איז די שוילד פֿון דער גראָע, אַרעמער סבֿיבֿה. גאַרין ווײַזט דאָס אונדז ניט דורך פּראָפּאַגאַנדע און פּרייִדיקערײַ, נאָר דורך בילדער וואָס ער מאַכט פֿאַר אונדז קלאַר, בולט און רעאַליסטיש.

צו דער זעלביקער טעמע קערט זיך גאַרין אום אין זײַן דערציילונג „חיימקע מוזיק“ (1898). אויך דאָ שילדערט ער ווי אַ ייִנגל פֿון אַן אַרעם הויז ווערט פֿאַרווילדעוועט. דער יונג הייבט זיך אָן מיטן אין שטאַטישע אָנגעלעגנהייטן, — אַ זאך וואָס עס געפֿעלט ניט די ראַשיִיקהל, — און דער רעזולטאַט איז, אַז די שיינע יידן שיקן אים אַוועק קיין סיביר. גאַרינס רעאַליזם פֿילט זיך אויך שטאַרק אין דער דערציילונג, און זײַן סאָציאַלע טענדענץ איז דאָ נאָך בולטער. די שיינע בעלי־בתים זינען ניט פֿאַראינטערעסירט אינעם גורל פֿון די אַרעמע קינדער, זיי זינען ניט פֿאַראינטערעסירט אין דערצייען זיי, נאָר זיי ווילן ווערן די אונטער־דריקער און פֿאַרפֿאַלגער פֿון די קינדער פֿון אַרעמקייט.

„וועמענס קרבֿן?“ (1898) איז איינע פֿון גאַרינס בעסטע און שטאַרקסטע נאָוועלען. עס איז אַ פרעכטיקע שילדערונג ווי אַזוי אַ מיידל, אָן אַרבעטערין, ווערט דורך איר בעל־הבית געטריבן צו פּראַסטיטוציע. די טענדענץ איז דאָ אַ קלאַרע, אָבער אַלץ אַנטוויקלט זיך אויף אַ נאַטירלעכן אופֿן אין דער דערצייל־פֿונג. אַדץ איז דאָ בהדרגהדיק, אַזוי אַז מיר גלייבן דעם שרײַבער. אין דער נאָוועלע דערציילט אונדז גאַרין וועגן אַ ייִדישער מיידל וואָס הייבט אָן אַרבעטן אין אַ פֿאַבריק, כדי צו זאַמלען געלט אויף נדן. די פֿאַבריק געפֿינט זיך אין איינער פֿון די גרעסטע שטעט פֿון תּחום אין רוסלאַנד. מיר האָבן דאָ בילדער פֿון דער פֿאַבריק און פֿון די ערשטע ייִדישע פּראַדעטאַרער. גאַרין שילדערט די באַצונגען צווישן די אַרבעטער און דעם בעל־הבית, און ספּעציעל צווישן אַרבע־טער און אַרבעטער. דאָס מיידל, וואָס הייבט אָן אַרבעטן אויף דער פֿאַבריק,

די קינסטלערישע פראָזע

קומט אין קאָנטאַקט מיט מענטשן, מיט מענער. עס דערוואַכט אין איר די פֿרוי און זי הייבט זיך אָן פּוצן און לייענען ראַמאַנען.

דאָס מיידל ווערט שפּעטער פֿאַרפֿירט פֿון איר בעל־הבית און ביסלעכווייז הייבט זי אָן זינקען. זי ווערט אָן אַם בני פֿרעמדע פֿרויען. גאַרין שילדערט ווי גרויזאַם די פֿרעמדע, ריכטע פֿרויען באַגליען זיך מיט דעם אומגליקלעכן מיידל. ביז זי ווערט אַרויסגעשטויסן פֿון לעבן — און ווערט אַ גאַסנפֿרוי.

גאַרין מאַכט מיט פֿיל סימפּאַטיע די געפֿאַרענע פֿרוי. דער שרעקער באַ־ציט זיך ניט צו איר מיט שינאה אָדער פֿאַראַכטונג; פֿאַרקערט, ער האָט רחמנות אויף איר און שילדערט אַזוי די געשעענישן, אַז דער לייענער דערפֿילט, אַז דאָס מיידל איז אַ קרבן פֿון דער סאַציאַלער אָרדענונג. „וועמענס קרבן?“ איז אַ מוס־טער פֿון אַ נאָוועלע, וווּ די טענדענץ סטאַרטשעט ניט אַרויס, נאָר וואַקסט אַרויס פֿון דער נאָוועלע גופּא.

אין דער נאָוועלע „די געשמיסענע“ (1897) שילדערט ב. גאַרין ווי מען האָט צוגעכאַפט בני אַ פֿרוי איר קינד פֿאַר אַ רעקרוט, ווי די פֿרוי קעמפֿט קעגן די כאַפּערס, און ווי דער בכבודיקער ייד, דער ראַש־הקהל, באַפֿעלט צו שמייסן זי דערפֿאַר. די פֿרוי ווידמעט איר גאַנן לעבן אויסצוגעפֿינען די פֿאַרבּרעכנס פֿון ראַש־הקהל, כּדי אים צו פֿאַרמסרן פֿאַר דער מאַכט. זי געפֿינט טאַקע אויס ניט קיין שיינע זאַכן, וואָס דער ראַש־הקהל האָט אָפּגעטאַן, אָבער זי איז אומ־מעכטיק קעגן אים, ווייל ער קויפט אָפּ די מאַכט מיט געלט. די דערציילונג מאַכט אָן אַננדרוק מיט איר דראַמאַטישקייט און מיט דעם אויפֿריכטיקן דערציילער־ישן טאָן.

אין „בן־יחיד“ (1898) דערציילט אונדז גאַרין וועגן לעבן פֿון אַ בן־יחיד, וואָס ווערט דערצויגן אונטער דער שטאַרקער השּגחה פֿון זײַנע עלטערן. שפּעטער מאַכט מען אים אָבער חתונה מיט אַ מיידל, וואָס ער האָט ניט ליב, און ער פֿאַרט אַוועק קיין אַמעריקע. ער הייבט דאָ אָן לעבן אַ פֿרייען לעבן. ער פֿילט זיך גליקלעך אָן זײַן ווייב. ער קאָן זיך אָבער ניט באַפֿרייען פֿון די חתונה־קייטן. שפּעטער קומט זײַן ווייב צו פֿאַרן קיין אַמעריקע קעגן זײַן ווילן. זי באַרױבט אים פֿון זײַן פֿרײַהייט און צווינגט אים צו ווערן איבער אַנניס אַ פֿאַמיליע־מענטש. עס קומט אים אָן שווער ווידער אַנניצולעבן זיך מיט אַ מענטשן, וואָס איז אים אין גאַנצן פֿרעמד. ער פֿאַרפֿירט זיך און, זײַענדיק אַ שוואַכער מענטש, — באַגייט ער זעלבסטמאָרד.

ניט אַלע דערציילונגען, וואָס ב. גאַרין האָט געשאַפֿן אין די יאָרן 1894—1900, זײַנען פֿון איין שניט און פֿון דער זעלביקער סבֿיבֿה. גאַרין האָט געפרוּווט געבן בילדער פֿון דער נײַער היים — און גלייכצײטיק האָט ער אויך געשריבן דער־צײַלונגען וועגן לעבן אין אײראָפּע. ער האָט אין דער זעלביקער צײַט געשריבן וועגן דער אַלטער און נײַער היים.

אין די אמעריקאנער דערציילונגען שילדערט גארין פֿארשיידעמג טיפן פֿון דער ייִדישער געטאָ. מיר באַגעגענען אין זינע דערציילונגען מיידלעך, וואָס אַרבעטן אין שאַפּ, אַרבעטער, דאָקטוירים, פעדלערס און פעדלערקעס. מיר זען דאָ מענטשן, וואָס זינען אין דער היים געווען גאַנצע מיוחסים, און דאָ מוזן זיי ווערן אַרבעטער אָדער פעדלערס. זיי מוזן זיך איבערברעכן און זיך צופאַסן צום נײַעם לעבן, און וואָס פֿאַר אַ שווערער פּראָצעס דאָס איז אַפֿט מאָל.

גארין חווקט טייל מאָל אין זינע דערציילונגען פֿון יענע מיידלעך, וואָס האָבן אין יענע יאָרן שווער געאַרבעט און האָבן אויסגעהאַלטן בחורים, וועלכע האָבן שטודירט, און ס'האַט זיך זייער אַפֿט געטראָפֿן, אַז ווען די בחורים זינען, מיט דער הילף פֿון די מיידלעך, געוואָרן דאָקטוירים, דענטיסטן און אַדוואָקאַטן, האָבן זיי זיך שפּעטער אויסגעלאָכט פֿון די אַרבעטער-מיידלעך און חתונה געהאַט מיט אַנדערע. ב. גארין האָט אין אַלעם געזען און געפֿילט די אומגערעכטיקייט און די פֿאַלשקייט פֿון דער „סיסטעם“ און האָט דאָס געשילדערט אין דערציילונגען.

ער האָט אַפֿט געשילדערט געוויסע ראַדיקאַלע יונגעלייט, וואָס האָבן איבער-געריסן מיט דער פֿאַרטייל, מיט דער באַוועגונג און האָבן זיך גענומען צו אַ פּראָ-פּעסיע אָדער געשעפֿט. זיי האָבן פֿאַרוואָרפֿן די יוגנט-אידעאַלן און פֿאַרגעסן אין אַרץ און אין אַלעמען, אין גאַנצן איבערגעבנדיק זיך דעם אידעאַל פֿון ריך ווערן. מיט ניט ווייניק פֿאַראַכטונג שילדערט ב. גארין אַט די טיפן אין זינע דערציילונג „ביידע גליקלעך“ (1897).

גארין האָט גוט געקאַנט אַלערליי טיפן יידן אין אמעריקע. סײַ דעם אַרבע-טער, סײַ דעם סוחר, סײַ דעם דאָקטאָר און סײַ דעם פעדלער — גארין האָט זיי אַלעמען געשילדערט אויף אַן עכטן און ערלעכן שטייגער. זינע דערציילונגען, סײַ פֿון דעם לעבן אין אייראָפּע, סײַ פֿון דעם נײַעם ייִדישן לעבנס-שטייגער אין אמעריקע זינען עכט, אמתדיק און קינסטלעריש.

מיר האָבן זיך שוין פֿריער אָפּגעשטעלט אויף אב. קאהאַנס פֿאַרדינסטן אין פֿאַרבינדונג מיטן ייִדישן זשורנאַליזם. מיר מוזן זיך אָבער דאָ אויך אָפּשטעלן אויף זינע בעלעטריסטישע פֿאַרדינסטן, כאָטש קאהאַן אַליין האָט זיך ניט אַלע מאָל באַצויגן מיט צו פֿיל ערנצט צו זינע ייִדישע שאַפֿונגען. קאהאַן האָט זיכער פֿאַרמאָגט אַן ערנצטן, אַנגעבוירענעם דערציילערנישן טאַלאַנט. עס האָט אים אָבער געצויגן צו דער גרויסער אמעריקאנער וועלט, וווּ עס איז געווען אַ גרע-סערע לייענער-אוידיטאָריע און זייער אַ פֿאַרשפּרייטע פרעסע. קאהאַן האָט מער ווי איין מאָל פֿאַרלאָזט די ייִדישע וועלט און געווען אַקטיוו אויפֿן פֿעלד פֿון ענגלישן זשורנאַליזם. ער האָט באַטראַכט פֿאַר אַ גרויסער דערגרייכונג זינע רעפּאָרטאַזשן פֿון דער ענגלישער פרעסע וועגן דעם ייִדישן לעבן אין ניו-יאָרק, און שפּעטער איז ער געוואָרן אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פֿון אַן ענגלישער צײַ-טונג.

די קינסטלערישע פראָזע

טונג. קאהאָן האָט גענומען ערנצט זיין שרייבן ענגליש. ער האָט זיך ניט צוֹ פֿרידנגעשטעלט בלויז מיט רעפארטאָזשן אָדער מיט באַריכטן וועגן שרפֿות און ענלעכע געשעענישן, נאָר האָט אויך אַנגעהויבן שרייבן ענגלישע בעלעטריסטיק. זינע טעמעס האָט ער גענומען פֿון ייִדישן לעבן אין ניו־יאָרק, וואָס ער האָט גוט געקאַנט. קאהאָן איז שוין דעמאָלט געווען אַ גרויסער פֿאַרערער פֿון דער רוסי־שער ליטעראַטור און דער הויפט פֿון דעם רוסישן רעאַליזם. ער האָט דעריבער אַנגעהויבן שרייבן אין ענגליש רעאַליסטישע דערציילונגען פֿון ייִדישן לעבן אין ניו־יאָרק. זיין אַרט שילדערן דאָס ייִדישע לעבן אין אַמעריקע האָט אויסגע־נומען ביי די אַמעריקאַנער רעדאַקטאָרן. ער האָט געפֿונען חן אין די אויגן פֿון אַזאַ וויכטיקן אַמעריקאַנער שרייבער פֿון יענער צייט ווי וויליאַם דיען האַעלס, וואָס איז דעמאָלט געווען דער גרעסטער און וויכטיקסטער ממונה איבער ליטעראַטור אין אַמעריקע. דער ליטעראַרישער דערפֿאַלג האָט נאָך מער דערמוטיקט קאהאָנען, און ער האָט געשריבן אַ סך אין ענגליש. אַפֿילו ווען ער האָט זיך שפּעטער צוריק אומגעקערט צום „פֿאַרווערטס“ און צום ייִדישן זשורנאַליזם, האָט קאהאָן פֿון צייט צו צייט געשריבן אין ענגליש — און מיט יאָרן שפּעטער האָט ער אַנגעשריבן אַ קינסטלערישן ראַמאַן וועגן ייִדישן לעבן אין אַמעריקע אונטערן נאָמען „דער אויפֿשטיג פֿון דייוויד לייַווינסקי“, וואָס ווערט באַטראַכט פֿאַר אַ פּערמאַנענטן, וויכטיקן בייטראַג צו דער אַמעריקאַנער נאָוועלע.

צו זיין ייִדישער בעלעטריסטיק האָט זיך קאהאָן ניט באַצויגן מיט צו פֿיל אַחריות. דער אונטערשייד צווישן קאהאָנס בעלעטריסטיק אין ייִדיש און זיין בעלעטריסטיק אין ענגליש איז אזוי גרויס, אַז עס איז שווער צו גלייבן, אַז דער זעלביקער מענטש האָט געקאַנט אזוי פֿאַרשיידנאַרטיק שרייבן; אין ייִדיש איז קאהאָן אַ מגיד, און אין ענגליש — אַ קינסטלער. אין ייִדיש שרייבט קאַהאָן אַפֿגעלאָזן, ער מאַכט „פֿון אַ וואָרט אַ קוואַרט“, ווי ער וואָלט ניט געהאַט צו פֿיר צוטרוי אין דער קאָמפּעטענץ פֿון ייִדישן לייַענער אויפֿצוכאַפֿן אַן אַנדנטי, אַ סובטעלן געדאַנק, און דערפֿאַר וויל ער אים אַלץ פֿאַרטייטשן און אויסטייטשן.

שוין אין זינע „דרשות פֿון אַ פֿראַלעטאַרישן מגיד“ (1890) ווייזט קאהאָן אַרויס אַן אינטערעס פֿאַר בעלעטריסטיק. שוין אין יענע דרשות זינען פֿאַראַן וויכטיקע בעלעטריסטישע עלעמענטן, וואָס קאהאָן האָט ניט אַנטוויקלט אין ייִדיש ביז שלמות.

די דערציילונג „רפֿאַל נעריצן“ האָט קאהאָן געשריבן אין 1894. דער צוועק פֿון דער דערציילונג איז ניט צו שילדערן דאָס לעבן פֿון אַ יידן, אַ סטאַל־ליער, וואָס קומט קיין אַמעריקע און דאַרף זיך דאָ צופאַסן צום נייעם לעבן, — קאהאָנס צוועק איז געווען צו פֿראַפּאָגאַנדירן דעם סאַציאַליזם. ער האָט פֿריער אויסגעקליבן עטלעכע פּונקטן פֿון סאַציאַליזם, וואָס ער האָט געוואָלט פּאַפּולאַר־ליזירן, און די דאָזיקע פּונקטן האָט ער אַרביינגעפאַסט אין דער פֿאַרעם פֿון אַ

דערציילונג. אַס פראַפאָגאַנדע איז דאָס געווען עפֿעקטפֿול. אַ פשוטער ייִדישער אַרבעטער האָט בעסער און גרינגער געקאָנט פֿאַרשטיין און באַנעמען דעם סאָציאַליזם דורך „רפֿאל נעריצן“, ווי דורך טרוקענע, וויסנשאַפֿטלעכע בראַשורעס. דערפֿאַר איז טאַקע די דערציילונג געווען זייער פּאָפּולער צווישן די ייִדישע אַרבעטער סײַ אין אַמעריקע, סײַ אין אייראָפּע.

אין „רפֿאל נעריצן“ דערציילט קאַהאַן וועגן אַ פשוטן ייִדן, אַ סטאַליער. אין דער היים איז ער געווען אַ גוטער בעל־מלאַכה און האָט ניט שלעכט פֿאַר־דינט. ער איז געווען אַ פֿריילעכער סטאַליער און אַ בעל־הבית פֿאַר זיך, און דאָ אין אַמעריקע מוז ער ווערן אַן אַרבעטער בני יענעם. אַלץ איז פֿאַר אים נײַ, אַנדערש, און ער נעמט אויף אַלץ ווי אַ ביזו ווונדער. רפֿאלס פֿרוי האָט פֿינט אַמעריקע, ווײַל איר מאַן, וואָס איז אין דער היים געווען אַ גאַנצער תקיף, דאַרף דאָ גאָר אַרבעטן בני יענעם. ער איז אַ גאַנצן טאַג ניטאָ אין דער היים, און עס איז איר אומעטיק, זי פֿילט זיך איינזאַם.

בײַם אָנהייב פֿילט זיך אויך רפֿאל דאָ זייער אומגליקלעך. ער קאָן ניט זינגען בני דער אַרבעט, און דער בעל־הבית שרײַט אויף אים ווי אויף אַ ייִנגל. דער בעל־הבית באַגריסט זיך ניט מיט די אַרבעטער און האָלט זיך פֿון דער ווינטנס פֿון זיי. די אַרבעט איז לאַנגווייליק, מאַנאַטאָן. זי ווערט איינגעטיילט אין סעקציע־אַרבעט, און רפֿאל טוט אַלע מאַל דאָס זעלביקע. ער טאָר זיך אויף קיין רגע ניט פֿאַרטראַכטן. ער איז ווי אַ שרײַפל אין דער מאַשין. ער פֿאַרירט ביסלעכווייז די רויטקייט פֿון די באַקן, ווערט בלאָס. דאָך הייבט ער אָן צו באַגרײַפֿן די וויכטיקייט פֿון מאַשינען, און אַז אַ מענטש קאָן מיט די מאַשינען ניט קאָנקורירן. ער הייבט אָן צו פֿאַרשטיין ווי נייטיק עס איז די צעטיילונג פֿון אַרבעט. צום ערשטן קוקט רפֿאל אויף די מאַשינען ווי אויף פֿינט, וואָס מען מוז פֿאַרניכטן, אָבער שפּעטער באַגרייפֿט ער, אַז ניט די פֿאַבריקן און די מאַשינען זײַנען שולדיק אין דער אַרעמ־קייט פֿון מענטשן, און ער הייבט אָן זוכן די אמתע סיבה פֿון דער עקסיסטרענ־דיקער נויט און דחקות.

רפֿאל זעט ווי איין פֿאַבריקאַנט שרײַנגט איינ אַ צווייטן, ווי דער גרויסער פֿאַרניכטעט דעם קלענערן קאָנקורענט. ער זעט ווי אַ דאַנק די דערפֿינדונגען פֿאַרירן אַ סך אַרבעטער זייער חיונה, ווײַל אויף איין אַרט קאָן די זעלביקע אַרבעט געטאָן ווערן פֿון ווינציקער מענטשן. רפֿאל דערטראַכט זיך, אַז די מאַשינען וואָס דאַרפֿן מאַכן דאָס לעבן גרינגער, פֿאַרשווערן נאָך מער די עקסיס־טעניץ פֿון מענטשן. אַרבעטער בויען שיינע הײַזער און אַליין וווינען זיי אין שוידערלעכע „טענעמענטס“.

די וועלט דערשײַנט אים ווי אַ תּפֿיסה. אָבער אויב מענטשן האָבן אויס־געטראַכט מאַשינען, פֿאַר וואָס זאָלן זיי אויך ניט קאָנען צוטראַכטן אַן אַרדענונג

די קינסטלערישע פראָזע

וואָס זאל האַרמאָנירן און דינען דעם ווילזינן פֿון מענטשן? פֿאַר וואָס ניט איבער-מאַכן די וועלט, אָן אַלעמען זאל זיין גוט? אויב די וואַסער-לייטונג, די בריקן, די פֿאַסט געהערן צום פֿלל און אַלץ אַרבעט ווי געהעריק, פֿאַר וואָס זאָלן אויך די פֿאַבריקן און די מאַשינען ניט געהערן צום פֿלל? רפֿאל קומט צו אַ סאַציאַל-פֿיסטישן מיטינג און דאַרט הייבט ער אָן, אויף אַ פֿרימיטיוון אופֿן, צו אַנטוויקלען זינע אידעען. נאָך רפֿאלס רעדע קומט פֿאַר אַ דעבאַטע און דער הויפּט-לעקטאָר פֿאַרענטפֿערט פֿראַגעס. און אויף דעם פֿאַפּולערן אופֿן ברענגט קאהאַן אַרויס די גרונט-אידעען פֿון סאַציאַליזם. דער גאַנצער קאָמוניסטישער מאַניפֿעסט ווערט איבערגעגעבן אויף אַ זיכטן בעדעטריסטישן אופֿן.

שפּעטער קומט רפֿאל אין קאַפּע, וווּ די ראַדיקאַלן פֿאַרזאַמלען זיך. קאהאַן אַנטוויקלט צווישן רפֿאלן און אַ „גענאַסע“ אַ געשפּרעך וועגן רעליגיע — און דער לעצטער קלערט רפֿאלן אויף וועגן דעם אויפֿקום פֿון רעליגיע און וועגן דער שעדלעכער ראַדע וואָס די רעליגיע האָט געשפּילט אין דער געשיכטע פֿון דער מענטשהייט. רפֿאל באַפֿרייט זיך ביסלעכווייז פֿון רעליגיע און פֿילט זיך פֿריי און גליקלעך.

אַבער מיט דעם האָט נאָך קאהאַן ניט פֿאַרענדיקט. ער מוז אויך באַרירן די פֿראַבלעם פֿון ליבע, חתונה און פֿראַסטיטוציע. רפֿאלס אַ פֿריינט פֿאַרטויט אים וועגן זיין טראַגישן פֿאַמיליע-לעבן און פֿון דעם געשפּרעך וואַקסט אַרויס דער סאַציאַליסטישער שטאַנדפּונקט און בליק אויף אַט די אַלע פֿראַבלעמען.

ווי מיר זעען, האָט דאָ קאהאַן אַנטוויקלט אויף אַ פֿאַפּולערן אופֿן די אידעען פֿון סאַציאַליזם. ער האָט די געדאַנקען אָנגעקליידט אין דער פֿאַרעם פֿון אַ דער-ציילונג, אַבער קיין קינסטלערישע שאַפּונג איז דאָס ניט, ווייז די דערציילונג איז פֿאַרויס צוגעשניטן געוואָרן צוליב דער סאַציאַליסטישער טענדענץ.

„די נשמה יתירה“ (1900) איז אַ גרעסערע זאַך, וואָס באַשטייט פֿון אַ געמיש פֿון בעדעטריסטיק, מוסר-זאָגערע, קריטיק און סאַטירע. אין דער „נשמה יתירה“ ווי אין זיין „רפֿאל נעריצך“ זינען די טיפּן, וואָס קאהאַן שילדערט, ניט קיין לעבעדיקע טיפּן, נאָר קאהאַנס פּערזאָנליציירונג פֿון די סאַציאַליסטישע אידעען.

קאהאַן קריטיקירט אין דער „נשמה יתירה“ סאַציאַליסטן, וואָס זינען פֿאַר-נאַטיש אין זייער סאַציאַליזם, ווי זייערע זיידעס זינען געווען פֿאַנאַטיש אין זייער רעליגיעזן גלויבן. ער קריטיקירט די ניט-שיינע געוויינהייטן און מינהגים פֿון דעם ייִדישן אַרבעטער. ער שילדערט דעם קאַמף צווישן די אָנהענגער און קעגענער פֿון דעניעל דע לעאַן, וואָס איז אָנגעגאַנגען אין דער סאַציאַליסטישער פֿאַרטיי אין די ניינציקער יאָרן. קאהאַן איז ווייט פֿון זיין אַביעקטיוו אין זינע שילדערונגען אין דעם ביטערן קאַמף, וואָס איז דעמאָלט פֿאַרגעקומען. ער דעקט אַבער אויף אינטערעסאַנטע ווינקלען פֿונעם לעבן פֿון די אַקטיווע סאַציאַליסטן. ער דערציילט, אַז די מערסטע סאַציאַליסטן זינען

קאפיטל פֿינף

ארנינגעצויגן געוואָרן אין דער אַרבעטער-באַוועגונג צוליב דעם אינטערעס אין קהלישע אַנגעלעגנהייטן — ווי אַזוי די סאַציאַליסטן וואָס ווערן ריך פֿאַרלאָזן באַד די באַוועגונג, און די וואָס האָבן געמאַכט קאַריערעס אַלס דאָקטוירים, אַדוואָקאַטן אַדער דענטיסטן בייטן אויס זייער אידעאַל אויף קאַרטנשפּיל און אויף דעם פּוסטן, צופֿרידענעם לעבן פֿון דער בורזשואַזיע.

קאהאַן דעקט אויף ניט נאָר צעפֿוילטקייט אין דער אַרבעטער-באַוועגונג; נאָר ער ווענדט זיך אויך צו דער שול און צום רעליגיעזן לעבן פֿון די ייִדישע מאַסן אין אַמעריקע, ווּנל ער געפֿינט אויך דאָרטן ביליקייט, שווינדל און קאַרופּציע. קאהאַן פֿאַרט דאָ אַרין אין דער ראַלע פֿון אַ פּראָפּאַגאַנדיסט און נעמט שילדערן די גרויסקייט און העראַזישקייט פֿון ייִדישן פֿאַלק. דאָס ייִדישע פֿאַלק ווערט אונטערדריקט, פֿאַרפֿאַלט, — אָבער ניט דעם פֿאַלקס נשמה יתירה, וואָס זעצט פֿאַר איר קאַמף פֿאַר פֿרנהייט.

„די נשמה יתירה“ דעקט אויף געוויסע שוואַכקייטן אינעם ייִדישן לעבן אין ניר-יאָרק, אָבער די זאַך לייַדט מערסטנס דערפֿון וואָס זי איז ניט קיין בעלע-טריסטיק און ניט קיין פּובליציסטיק. ס'פֿעלט דאָ די קינסטלערישע פֿאַרעם. קאַ-האַן האָט אַחוץ דעם אויך געשריבן אַנדערע דיִדאַקטישע דערציילונגען. ער האָט אויך איבערגעזעצט עטלעכע ענגלישע דערציילונגען אויף ייִדיש, — אָבער די איבערזעצונגען גייען ניט אַרין אין די ראַמען פֿון דער דאָזיקער אַרבעט. און דאָס אַלץ איז אין קורצן קאהאַנס בייטראַג צו דער ייִדישער לייטעראַטור אין אַמעריקע אין יענע יאָרן.

איינער פֿון די טאַלאַנטפֿולע רעאַליסטישע שרייַבערס, וואָס האָט אַנגע-הויבן זיין לייטעראַרישע טעטיקייט אין די 90ער יאָרן, איז געווען I. לעווין (1877—1935). זינע ערשטע דערציילונגען האָט ער פֿאַרעפֿנטלעכט אין דער אַרבעטער-פּרעסע. זי לעווין האָט ניט געשריבן קיין סך, אָבער זינע דערצייל-לונגען זינען פֿול מיט בילדער פֿון ייִדישן לעבן. ער האָט געזען און געפֿילט דאָס שווערע לעבן פֿון די ייִדישע מאַסן, און דאָס האָט געפֿונען אַן אַפּקלאַנג אין זיין שאַפֿן. אין זינע ערשטע דערציילונגען פֿילט זיך ליריום און ראַמאַנטיזם. זייער אַפֿט פֿאַרגייט זיך זי. לעווין אין אַ נשמה-אויסגוס אין זינע ערשטע דער-ציילונגען.

אָבער וואָס מער זי. לעווין האָט געשריבן, אַלץ רייפֿער, רעאַליסטישער אין ער געוואָרן. אין זיין דערציילונג „פּאַפּירענע קינדער“ (1898) גיט ער איבער די געפֿילן פֿון אַ מוטער, וועמענס צוויי קינדער זינען אַוועקגעפֿאַרן קיין אַמע-ריקע. זי האָט געאַרבעט שווער, זיך געמאַטערט, פֿון אַלץ זיך אָפּגעזאַגט. כּדי זיי זאָל חס־יחלילה גאַרניט ניט פֿעלן. ווען זיי זינען אויסגעוואַקסן — זינען זיי אַוועקגעפֿאַרן קיין אַמעריקע. די מוטער בענקט נאָך אירע זין און איז שטאַרק מקנא יענע ייִדן, וואָס האָבן זייערע קינדער לעבן זיך, און וואָס האָבן

די קינסמלערישע פראזע

פון זיי נחת. עס פאדריסט איר וואס אירע זין וועלן דארט ווערן „גוים“ און וועלן דערציען א פֿרעמדן דור. זי טרייסט זיך מיט איר טאכטער, וואס איז געבליבן מיט איר, און אז איר איידעם וועט נאך איר זאגן קדיש. זי בענקט אבער פֿארט נאך אירע קינדער. און איין מאל שבת פֿאר נאכט, זיצנדיק לעבן פֿענצטער און צוקוקנדיק ווי עס שפאצירן אַרום עלטערן מיט זייערע קינדער, ווערט זי אַנטדרימלט און עס חלומט זיך איר, ווי אירע צוויי קינדער קערן זיך אום אַהיים. זיי זינען געוואָרן ריך אין פֿרעמדן לאַנד — און זינען געקומען אַהיים לעבן ווי פֿרומע יידן. עס קומט אַרײַן דער פֿרויס איידעם פֿון שו"א און וועקט זי אויף מיט א „גוט וואָך“. דער זיסער חלום פֿאַרשווינדט און עס רוקט זיך אָן די אומעטיקע, גראַע ווירקלעכקייט.

עס איז אַ שטאַרקע דערציילונג, פֿור מיט פֿינענער שידדערונג און מיט שטידער, סובטלעכער שטימונג. זי לעווין האָט געשאַפֿן אויך אַנדערע פֿינע דער־ציילונגען. ער פֿאַרנעמט אַ באַשיידן אָרט אין דער ייִדישער ליטעראַטור. זײַן ליטעראַרישער בײַטראַג האָט אין די נײַנציקער יאָרן פֿון לעצטן יאָרהונדערט געהאַפֿן לייגן דעם פֿונדאַמענט פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין אַמעריקע.

יעקב גאַרדין (1853—1909) איז הויפטזאַכלעך באַקאַנט אַלס אַ דראַמאַטורג. אין זײַן צײַט האָט ער געשפּילט אַ וויכטיקע ראָלע אין דער אַנטוויקלונג פֿון ייִדישן טעאַטער. סײַ מיט זײַנע צענדלינגער פּיעסעס וואָס ער האָט אַדאַפּטירט פֿון פֿרעמדע שפּראַכן, און סײַ מיט זײַנע אַריגינעלע ייִדישע דראַמעס האָט ער אַרײַנגע־בראַכט אַ נײַעם גײַסט אין דעם אַמעריקאַניש־ייִדישן טעאַטער. זײַנע דראַמעס זײַנען אויך געשפּילט געוואָרן אין די ייִדישע טעאַטערס אין אײראָפּע, און אויך דאַרטן האָבן זײַ אַרײַנגעבראַכט אַ פֿרישן שטראָם.

אַבער אַחוץ דראַמעס האָט יעקב גאַרדין אויך געשריבן דערציילונגען און סקיצן, און אויף דעם אָפּשניט פֿון זײַן אַרבעט וועלן מיר זיך איצט דאָ אָפּשטעלן.

נאָך זײַענדיק אין אײראָפּע, האָט שוין גאַרדין געהאַט אָפּגעדרוקט פֿעלע־טאָנען און דערציילונגען אין רוסיש. אין רוסיאַנד האָט גאַרדין דורכגעמאַכט אַ קאַלירפֿילע קאַריערע ווי אַן אַרבעטער־שרײַבער און גרינדער פֿון אַ „ביבלישער ברודערשאַפֿט“ און אַרגאַניזאַטאָר אין אַן אַגריקולטורעלער קאַלאָניע. ערשט ווען פֿון אַלע אַרגאַניזאַציעס האָט זיך גאַרניט ניט אויסגעלאָזט, איז ער געקומען קיין אַמעריקע מיטן צוועק צו גרינדן אין נײַעם לאַנד אַ קאָמוניסטישע קאַלאָניע. אַבער אַנשטאַט אַ קאַלאָניסט איז גאַר גאַרדין דאָ געוואָרן אַ ייִדישער שרײַבער און דראַמאַטורג.

גאַרדין האָט פֿאַרמאַגט מער טעכניק און קולטור ווי אַינגעבוירענעם טאָ־לאַנט. ער האָט גוט געקאַנט די מלאַכה פֿון שרײַבן, און דאָס האָט אַ סך בײַגע־טראַגן צו זײַן דערפֿאַלג ווי אַ דראַמאַטורג און שרײַבער. יעקב גאַרדין האָט

קאפיטל פֿינף

זיך אין אמעריקע ניט אַקלימאטיזירט, הגם ער האָט אונדז געגעבן אַנצאַליקע בילדער פֿון ייִדישן לעבן אין אמעריקע. גאַרדין איז ניט געווען באַאַננפֿלוסט פֿון דער אמעריקאַנישער סבֿיבֿה, און אין זיין ליטעראַרישער טעטיקייט איז ער געשטאַנען אין גאַנצן אונטער דער השפּעה פֿון אייראָפּעיִשע שרייבערס.

גאַרדין האָט ניט געהאַט קיין צו ערנצטע באַציונג צו ייִדיש און צו דער ייִדישער ליטעראַטור. ערשט אין די שפּעטערע יאָרן האָט ער זיך גענומען באַציען אַ ביסל ערנצטער צו ייִדיש און צו דער ייִדישער ליטעראַטור, און גענומען מערער גלייבן אין איר צוקונפֿט. (6) אָבער טראַץ דעם אַלעמען האָט זיך גאַר־דין באַצויגן, אַפֿילו אין די ערשטע וואַכן פֿון זיין שאַפֿן, ערנצט צו זיין אייגענער אַרבעט. גאַרדין האָט ניט געגלייבט אין דער טעאָריע פֿון ריינער קונסט; ער איז געווען ביי דער מיינונג, אַז קונסט מוז עפּעס לערנען און ער האָט זינען לייע־נער געוואָלט דערציען, זיי לערנען און באַלערנען, און זיי מאַכן געבילדעטער און פֿרייער. (7)

יעקבֿ גאַרדין איז אַנגעקומען קיין אמעריקע סוף יולי 1891, און דריי וואַכן שפּעטער, דעם 21טן אויגוסט 1891 האָט ער אָפּגעדרוקט זיין ערשטע זאָך אין דער „אַרבעטער־צייטונג“. (8) גאַרדינס ערשטע זאָך איז געווען אַ רעפּאָרט טאַזש — וועגן דעם פּאָגראַם אויף יידן אין יעליסאָוועטגראַד. אַ וואַך שפּעטער איז אין דעם זעלביקן אָרגאַן פֿאַרעפֿנטלעכט געוואָרן גאַרדינס ערשטע דערציי־לונג „די אַבלאַווע“. אין דער דערציי־לונג שילדערט גאַרדין ווי צו אַ יידן אין קיעוו איז געקומען צו פֿאַרן זיין פֿאַטער מיט זינער אַ שוועסטער, כדי צו היילן אירע קראַנקע אויגן. בייִדע פֿאַרמאָגן ניט קיין פּאַספּאָרט און שרעקן זיך פֿאַר דער פּאָליציי. זייער מורא איז געווען באַגרינדעט, ווייל גאַר אין גיכן איז געקו־מען פּאָליציי און דאָרט געמאַכט אַ רעוויזיע. דעם אַלטן פֿאַטער באַהאַלט מען אין אַלמער און די טאַכטער אין אַ גרויסן קישן. מען באַהאַלט זי טאַקע אויס פֿון דער פּאָליציי — אָבער ווען מען דעקט זי אָפּ שפּעטער געפֿינט מען זי אַ דער־שטיקטע. די דערציי־לונג האָט באַלד געמאַכט אַ גרויסן רושם צווישן די אַמע־ריקאַניש־ייִדישע לייענערס, וואָס האָבן אַזוי געהאַסט דעם צאַריום מיט זינע ווילדע פּאָגראַמען אויף יידן.

אין גיכן (דעם 11טן סעפטעמבער) האָט גאַרדין פֿאַרעפֿנטלעכט אַ צווייטע דערציי־לונג אונטערן נאָמען „פּאַנטעלע פּאַלג פֿאַר דעם בית־דין של מעלה“. פּאַנטעלע איז געווען אַ פּשוטער ייד, אַ שניידער, אַ שווערער אַרבעטער, און האָט ניט האָט ניט אָפּגעהיט אַלע מיצוות. ווען ער איז געשטאַרבן און איז אַנגעקומען פֿאַר די הימלישע ריכטערס, האָט ער געציטערט, מען זאָל אים ניט פֿאַרשיקן אין גיהנום, ווייל ער איז געווען אַ פּראַסטער אַרבעטער אַלע זינען יאָרן. מען שיקט אים אָבער אָפּ אין גן־עדן, און דאָרט נעמט אים אויף אַ הימלישער כאַר, וואָס זינגט דאָס דאָזיקע ליד:

די קינסטלערישע פראָזע

אַ מענטשן! אַ ברידער! ערוועקט איינער האַרץ,
לאָז ניט זײַן מער קיין צרות, ניט זײַן מער קיין שמאַרץ!
נאָר אַהבה, נאָר ליבע איז דער איינציקער גאַט:
נאָר אַהבה, נאָר ליבע איז זײַן איינציק געבאַט.

אַז עס וועט הערשן די ליבע, וועט הערשן דאָס פֿרייד,
וועט ניט זײַן קיין שום חילוק פֿון אַ קריסט ביז אַ ייד,
וועלן אַלע זײַן ברידער, אַלע זײַן גלייך,
אַלע נאָר גליקלעך, אַלע נאָר רײך.

סױזעט ניט זײַן מער קיין קייט, קיין שווערד,
אינער גרענדן וועט זײַן דאָרט אויף דער ערד!
ביטערע טרערן וועלן מער זיך ניט גיטן,
פֿון צרות, פֿון לײַד וועט קיינער ניט וויסן.

אַ מענטשן! אַ ברידער! ערוועקט איינער האַרץ,
לאָז ניט זײַן מער קיין צרות, קיין שמאַרץ!
אמת און ליבע איז דער ענין פֿון גאַט,
נאָר אַחדות און ליבע איז זײַן געטלעך געבאַט.

יעקב גאַרדינס קינסטלערישער אַני־מאמין איז אויסגעדריקט אין אַט די
פּאָעטיש־אומבאַהאַלפֿענע פֿערזן, אַבער דער סוזשעט פֿון דער דערציילונג איז
שטאַרק ענלעך צו י. פֿ. פּרעס „באַנטשע שווינג“.

גאַרדין שילדערט שפּעטער דאָס ייִדישע לעבן אין אַמעריקע און אין איראָפּע.
הגם ער איז געווען רוסיפֿיצירט און האָט זיך אַליין באַטראַכט ווי אַ רוסישער
לײַטעראַט, איז אַבער גאַרדין געווען אַנגעוואַרצלט אין ייִדישן לעבן און האָט
עס גוט געקאַנט. גאַרדין באַציט זיך מיט סימפּאַטיע צום ייִדישן העראַיזם און
צום קאַמף פֿון די ייִדישע מאַסן פֿאַר פֿרײַהייט און קולטור. אין אַזעלכע פֿון
זײַנע ערשטע דערציילונגען, „יאַנקעלעס חלום“ (9) אַ חנוכה־דערציילונג פֿאַר
ייִדישע קינדער), גיט ער אונדז פֿאַרגנדיקע שילדערונג:

„אויף דיזן אַקעאָן פֿון שניי זײַנען געוואָרן צעוואַרפֿן אַזוי ווי שוואַרץ־
צע אינדזלען קליינע שטעטלעך און דערפֿער, קליינע אַרעמע שטיבלעך
זײַנען פֿאַרזונקען אין וויסן שניי־זאַמד. און אין פֿילע פֿון דיזע הינד־
לעך האָבן געבלייטשעט קליינע ברענענדע חנוכה־ליכטלעך. און דער
גרויסער גינסט פֿון ייִדישן פֿאַלק האָט אַ זיפֿץ געטאָן און געזאָגט: „איר
זעט דאָס לאַנד, איר מיינט, דאַרטן איז פֿינצטער? ניין! דאַרטן איז די
אַרעמע קליינע הינדלעך ברענט נאָר די אמתע ליכט... דאָס ליכט פֿון

באגניסטערונג פֿאַר גרויסע אידעען, דאָס פֿינער פֿון קאמפֿ פֿאַר פֿרינהייט איז קיין מאָל בני מינו פֿאַלק ניט אויסגעלאָשן געוואָרן... דאָס פֿינערל ברענט איצט טונקל, וויל עס איז פֿאַרשטיקט אין די ווילדע שנייד טעפעס פֿון אַרמוט, אומגליק, נויט, ערנידערונג.

„עס וועט אַבער באַלד קומען אַ צייט, ווען דאָס קליינע טונקעלע ליכט טעלע וועט ווידער ברענען מיט דער זעלביקער מאַכט און שניי, ווי עס האָט געברענט ווען עס האָט באַגניסטערט דיך, יהודה המכבי: מיט דינע ברידער צו קעמפֿן פֿאַר פֿרינהייט און פֿאַרן גליק פֿון דינע ברידער!“

ווען מען לייענט אַזוינע דערציילונגען גאַרינס ווי „דער מעור“, „וואָס זינגט דער ייד“ אָדער „משיח גייט“, פֿילט מען ווי גאַרדין בענקט אַהיים, בענקט נאָך אַלטן ייִדישן לעבן אין רוסלאַנד. נאָר מאַדנע איז דאָס, וואָס אין רוסלאַנד האָט גאַרדין אין איין צייט געגרינדעט אַ געזעלשאַפט וואָס האָט געזאָלט אַפּשאַפֿן אַלע ייִדישע מינהגים און דעם גאַנצן ייִדישן ריטואַל, אַבער זייענדיק אין אַמעריקע, שידדערט ער אין זייער אַ ראַמאַנטישן טאָן דאָס ייִדישע לעבן, די שול און ייִדישע טרוימען. גאַרדין צעגייסט זיך אַפֿט מאַל אין אַ לירישן טאָן וועגן פֿל-נדרים און וועגן ייִדישע תּפֿילות.

גאַרדין שרייבט אַ סעריע קינדער-דערציילונגען „פֿון דער קינדער-וועלט“, (11) וואָס זינען פֿול מיט סימפּאַטיע און פֿאַרשטענדעניש פֿאַרן לעבן פֿון קינדער. אַ ספּעציעל וואַרעמע באַציונג האָט גאַרדין צו די לייַדן פֿון די אַרעמע, שוואַכע און בלאַסע אַרבעטער-קינדער. גאַרדין באַצייט זיך מיט רחמנות צו די בעלייחי און אין זיין דערציילונג „אַ יאַמאַ“, וואָס ער ווידמעט מאַריס ווינטשעווסקיין, (12) שידדערט גאַרדין דאָס לעבן פֿון אַ הינטעלע און ווי די קינדער האָבן שטאַרק לייב דאָס הינטל. די מוטער אַבער טרייבט אַרויס פֿון הויז דאָס הינטל, ווי דאָס הינטל הונגערט און פֿירט און גייט אויס אין איינעם מיט אַ היימלאָזן מענטשן אויף די טרעפֿ פֿון אַ מאַנומענט. עס איז אַ פּאַעטישע שידדערונג, וואָס לאַזט איבער אַ שטאַרקן רושם.

אַ גרויס אַרט אין יעקבֿ גאַרדינס דערציילונגען פֿאַרנעמט אַמעריקע און דאָס אַמעריקאַניש-ייִדישע לעבן. אין זיין דערציילונג „דער ים ברענט“ (13) שידדערט ער ווי אַ יונגער בחור, אַ טרוימער, קומט אָן קיין אַמעריקע. מען שיקט אים אַהער, כדי ער זאָל זיך אויסמענטשלען, אַבער ער קאָן זיך דאָ ניט צופּאַסן, און ער גייט אַראָפּ פֿון זינען. אין „די שטוב מיטן נומער 279“ דערציילט גאַרדין דיין וועגן אַ בחור וואָס איז נאָר וואָס אַנגעקומען קיין ניו-יאָרק. קיינער באַגעגנט אים ניט ביים האַפֿן, ער איז איינזאַם. ער קומט צו זינעם אַ ווייטן קרובֿ, און יענער נעמט אים אויף זייער קאַפֿט. גאַרדין שידדערט דערבײַ דאָס שווערע לעבן אין אַט דעם הויז נומער 279. מיר פֿילן דעם טומל און די ענג-שאַפֿט. אין דער ענגער דירה וווינט דעם נײַ אַנגעקומענעם קרובֿ און זינע

די קינסמלערישע פראָזע

קוואַרטיראַנטן. מען שרענט, מען טומלשט און מען קאַכט זיך. דער נני אָנגעקו-
מענער פֿילט זיך עלנט און פֿאַרלאָרן.

די ייִדישע אימיגראַנטן וואָס האָבן נאָך געטראָגן די היימישע קליידער און
האַבן ניט געוואָלט אָפּשערן די בערד, זינען אויסגעשטאַנען געברענטע צרות
פֿון די ניו־יאָרקער וויסע־הברהניקעס, ייִדישע ווי ניט־ייִדישע. אויך מיט דעם
לעבן פֿון די פֿאַרעקשנטע, פֿרומע יידן האָט זיך גאַרדין פֿאַראַינטערעסירט, און
ער קערט זיך אום עטלעכע מאָל צו די טעמעס. אין דער דערציילונג „פֿאַכט
נאָך“ שילדערט גאַרדין ווי אַן אַרעמער פעדלער פֿאַרט אַהיים נאָך אַ טאָג פֿון
שווערער מי. זינע האָפֿענונגען צו פֿיזן געלט זינען ניט דערפֿילט געוואָרן,
ער פֿאַרט אַהיים מיט זיין פֿאַק סחורה. אָבער די אַרומיקע פֿאַכן און חוזקן פֿון
אים, גאַרדין פֿלעגט אָפֿט מאָל אַריבערשאַפֿן די מאָס מיט זיין מיטגעפֿיל צום
אַרעמען און צום אַרבעטער. אָפֿט מאָל אידעאָליזירט ער אַזוי זינע אַרבעטער־
העלדן, אַז זיי הערן אויף צו האַנדלען ווי לעבעדיקע מענטשן און זינען מער ענ-
לעך צו מלאכים ווי צו מענטשן.

גאַרדין קערט זיך אום נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל צו שילדערן דאָס שווערע
לעבן פֿון די וואָס אַרבעטן אין שאַפֿ. אין „אַן אַ פעס“ (צייגעניש) דערציילט
ער וועגן אַ געזונטער, פֿרישער מיידל וואָס קומט אַן קיין ניו־יאָרק און ווערט אַ
שאַפֿ־אַרבעטערין. זי אַרבעט שווער, קריכט אויף די הויכע גאַרנס. דאָס ווירקט
שלעכט אויף איר געזונט און זי ווערט קראַנק. ביי דער מאַשין ווערט איר מיט
אַ מאָל שלעכט; זי בעט אַ דערלויבעניש אַרויסצוגיין אויף אַ וויילע — אַזאַ דער־
לויבעניש קריגט זי ניט און זי שטאַרבט אַזוי ביי דער מאַשין. ווען זי איז טויט,
פֿירט מען זי אַרויס פֿון שאַפֿ — אַן אַ צייגעניש. גאַרדין גיט אונדז אָפֿט מאָל
גרויבילדער פֿון דער ברוטאַליטעט פֿון דער בורזשואַזער סיסטעם. ער שילד־
דערט מיידלעך וואָס ווערן קראַנק אויף טובערקולאָז, אַרבעטנדיק ביי מאַשינען;
מוטערס וואָס שטאַרבן און לאָזן איבער היילפֿראַזע עופֿהלעך.

גאַרדין ווייזט אַרויס אַ בולטע טענדענץ אין זינע דערציילונגען. ער האָט
ניט מורא צו זאָגן מוסר און צו דרשענען. ער קאַן ניט פֿאַרטראָגן קיין עוולות
און זאָגט עס אָפֿן אַרויס. אין „איינ טרער“ דערנט ער אונדז, אַז אַ טרער פֿון אַן
אַרעמער פֿרוי וועגט אַריבער אַלע טויזנטער וואָס אַ ייד, אַ גביר, האָט געגעבן
פֿאַר צדקה און פֿאַר תּלמוד־תּורות. אין „בני־אדם“ פֿאַכט גאַרדין אויס די גבירים
וואָס שינדן די הויט ביי אַרעמעלעך, און דערנאָך קויפֿן זיי הינער און קלאַפֿן מיט
זיי פּפרות. . . כדי מען זאָל זיי פֿאַרגעבן די זינד. די טענדענץ אין אַט די דער־
ציילונגען איז בולט און קלאַר — מען זעט אומעטום אַרויס גאַרדינען דעם פּריידי־
קער און פּראָפּאַגאַנדיסט.

גאַרדין האָט אויך געהאַט אַ שוואַכקייט צו פֿילאָסאָפֿירן. ער פֿילאָסאָפֿירט
וועגן לעבן, ליבע און טויט. אין „סייפרעסהיל“ דערציילט גאַרדין וועגן מענטשן

וואס טאנצן און פרייען זיך אין א פארק וואס ליגט לעבן א בית-עולם. גארדין פֿרעגט פֿילאָסאָפֿיש: צי וואָס טאָנצן און פֿרייען זיך, ווען מען ווייסט, אז מען מוז שטאַרבן? אָבער גאַרדין האָט אַן ענטפֿער אויף דער פֿראַגע: פֿון טויט קומט לעבן. אין „דער אייביקער גנב“ גיט אונדז גאַרדין אַ ווידוי פֿון איינעם אַ גנב, וואָס זאָגט ליגן און וואָס טוט זאָכן וואָס זינען אים אַליין ניט צום האַרצן. ער טוט דאָס אַרײַן, ווײַל די וועלט פֿאַדערט עס, און ער מוז אַזוי האַנדלען.

אין „מלחמה-סילוועטן“ חזקט גארדין פֿון מלחמה און פֿאַטריאַטיזם. גאַר-דין באַשרייבט די טראַגישקייט פֿון מלחמה, דעם אומזין פֿון קריג, און ווײַנט, ווי דער פֿאַטריאַטיזם צעשיידט משפּחות און ברענגט אַרײַן מלחמה און קריגעריי צווישן עלטערן און קינדער. גאַרדין באַרירט אויך די פֿראַגע פֿון חתונה, ליבע און אייפֿערזוכט. ער אַטאַקירט די פֿרײַהייט פֿון מאַן און די לײַדן פֿון אַ פֿרוי. גאַרדין חזרט איבער די אַלט באַקאַנטע מאַראַלישע פֿראַגע: פֿאַר וואָס אַ מאַן מעג זיך אַלץ דערלויבן און אַ פֿרוי ניט. גאַרדין פֿאַראַרטיילט די דאָזיקע אומרעכט לֵגבי דער פֿרוי. אין „די בלעטער פֿאַרן“ שילדערט גאַרדין ווי אַ מיידל טרוימט וועגן ליבע. עס איז זומער צײַט, ס'מיידל באַגעגנט זיך מיט אַ יונגמאַן, זײַ פֿאַר-ליבן זיך, מען טרוימט וועגן גליק. דאָס מיידל ווערט שוואַנגער און איר געליב-טער פֿאַרשווינדט. דאָס מיידל איז שטאַרק אַנטוישט און אומגליקלעך. און גאַר-דין פֿילאָסאָפֿירט דערבײַ, „די נאַטור האָט פֿאַרלאַנגט, זי זאָל אַ מוטער זײַן — אָבער מענטשן ווילן עס איר ניט דערלויבן“. אין „דער סוד פֿון ים הגדול“ באַגעגענען מיר אַ יונגע פֿרוי, וועמענס מאַן איז אין אַמעריקע. זי פֿאַרליבט זיך דערווײַל אין אַ צווייטן און ווערט שוואַנגער. זי פֿילט, אַז די וועלט וועט זי פֿאַרדאַמען פֿאַר איר אויפֿריכטיקער ליבע; די וועלט פֿאַרדאַמט דאָך יענע וואָס פֿאַרבינדן זיך אַן אַ רבֿ אָדער געריכט. און זי באַגייט זעלבסטמאָרד אויף דער שיף וואָס פֿירט זי צו איר מאַן. אין „וואָס וועלן לײַט זאָגן?“ באַגעגענען מיר אַ פֿרוי וואָס לײַדט שרעקלעך פֿון איר מאַן. זי האָט אַ געליבטן, זי קאָן אָבער איר מאַן ניט פֿאַרלאָזן, ווײַל זי ציטערט פֿאַר דעם, וואָס וועלן לײַט זאָגן, און דער רעזולטאַט איז, אַז זי שטאַרבט. גאַרדין שילדערט מענטשן מיט שוואַכע כאַ-ראַקטערן, וואָס קאָנען זיך ניט אַנטשיידן אויסצופֿירן זאָכן, אין וועלכע זײַ גלייבן, און דאָך זינען זײַ קעגן די אַנגענומענע קאָנווענציעס פֿון בירגערלעכן לעבן.

די פֿראַגע פֿון אַמעריקאַנישקייט און אַמעריקאַניזם אין די ייִדישע משפּחות איז אַן אַנגעווייטאַגטיקע פֿראַגע. אויפֿן גרונט פֿון „אַמעריקאַניזם“ קומען פֿאַר אוואַמענטוויסן. די „אַמעריקאַניזירטע“ קאָנען ניט פֿאַרטראַגן די „ניט-אַמעריקאַניזירטע“, און אין „צום טײַוול דער טיקעט“ דערציילט אונדז גאַרדין וועגן אַן אַדוואַקאַט וואָס קריגט זיך אַרום מיט זײַן פֿרוי, ווײַל זי פֿירט זיך אין הויז ווי זי האָט זיך געפֿירט אין רוסלאַנד — און גיט ווי מען „דאַרף“ זיך פֿירן אין דער נײַער וועלט. דער מאַן פֿאַדערט, אַז די שפּײַז, די קליידונג זאָלן זײַן

די קינסטלערישע פראָזע

„אַמעריקאַניש“ — און זי וויל ניט, זי קאָן ניט נאַכגעבן. דער רעזולטאַט איז, אַז זי באַשליסט צו פֿאַרן צוריק אַהיים. עס איז אַ טראַגדיע וואָס וואַקסט אַרויס דירעקט פֿון אַמעריקאַנער באַדן. אין זײַן סעריע דערציילונגען „זעקס נעכט“ מאַל אונדז גאַרדין די אַפגעזונדערטקייט וואָס עס הערשט אין אַמעריקע צווישן יידן און ניט-יידן. אַפֿילו אין אַ האַטעל, אַ פּלאַץ, וווּ מען קומט זיך אַפֿרוען און פֿאַרווילן, מאַכן זיך יידן זייער אייגענע געטאָ און טיילן זיך אַפּ פֿון די ניט-ידישע געסט.

גאַרדין שרײַבט וועגן די אידעאָליסטן און טרוימערס וואָס פֿאַרן קיין אַמע-ריקע, כדי דאַרטן, אין דעם פֿרײַען לאַנד, זאָלן זיי קאָנען ווײַטער אַנגיין מיט זייער אַרבעט פֿאַרן סאַציאַליזם. אַבער ניט אַלע דערפֿאַרן אַהין. אין „דער שווימענדער אַרױן“ שילדערט גאַרדין דאָס לעבן פֿון אַ יונגן מענטשן, אַן אידעאָ-ליסט, וואָס אַרבעט פֿאַר דער באַפֿרײַונג פֿון די אונטערדריקטע. צוליב דער צענזור קאָן ער גאַרניט שרײַבן, ער קאָן אַפֿילו ניט אויסדריקן זײַנע מיינונגען. ער פֿאַרלאָזט ענדלעך רוסיאַלאַנד, ער פֿאַרט קיין אַמעריקע, אַנצוהויבן אַלץ פֿון דאָס נײַ, אַבער אויפֿן וועג שטאַרבט ער און מען וואַרפֿט אים אין ים אַרײַן. (14) אַ טראַגדיע פֿון אַן איינעלען מענטשן, פֿרעכטיק און סובטעל געשילדערט.

אַ שטאַרקן אַננדרוק לאָזט איבער די דערציילונג „אומבאַמערקטע טרער“ אַ מאַמע איז געקומען מיט איר זון קיין אַמעריקע. זי האָט דאָ שווער געאַרבעט, און דער זון האָט שטודירט און איז געוואָרן אַ דאָקטאָר. ער האָט חתונה מיט אַן אַריסטאָקראַטיש מיידל. דער זון קאָן זײַן מוטער ניט האַלטן בײַ זיך און זי פֿאַרט אַפּ אַהיים. גאַרדין גיט אַ גלענצענדע שילדערונג, ווי די מוטער זיצט אַליין אויף דער שיף; זי האַפֿט, אַז דער זון וועט כאַטש קומען זיך געזעגענען מיט איר, אַבער ער קומט ניט און זי איז אַנטוישט. די שיף גייט אַפּ. אין דער דערצייל-לונג שילדערט גאַרדין די טראַגדיע פֿון אַ מוטער, וואָס איז זיך מקריב פֿאַר אירע קינדער — און וואָס ווערט שרעקלעך באַעוואַהט.

אין דער דערציילונג „פֿאַרשטעלט“ חזקט גאַרדין אויס די אינטעליגענץ. ער שילדערט ווי עס זײַנען זיך צוזאַמענגעקומען אויף אַ געבורטסאָג-פֿעיערונג אַ גרופע אינטעליגענטן, שרײַבערס, גלחים און זשורנאַליסטן. מען רעדט וועגן פֿינאַנסאַפֿיע, מוזיק, פֿאַליטיק און ליטעראַטור. מען עסט, מען טרינקט און מען פֿילט זיך פֿריילעך, ביז אַן אַרעמער היימלאַזער מאַן קומט אַרײַן און בעט עפעס אַפּצוּעסן. די פֿרוי, אויסגעפּוצט אין ברייאַנטן, אַנטזאָגט אים. ער לאָזט זיך אַוועקגיין און פֿאַרט פֿלוצלונג אַוועק אויף די טרעפּ אַ טײַטער. ער איז אויסגע-גאַנגען פֿון הונגער. מען דערוויסט זיך וועגן דעם אויף דער שימחה און דאָס פֿאַרשטערט די פֿעיערונג. אין דער דערציילונג „בערע דער פֿאַרפֿאַסער פֿאַרן בית-דין של מעלה“ שילדערט גאַרדין דעם טרויעריקן מזל פֿון אַ יידישן שרײַבער. בערעס גורל איז געווען דער גורל פֿון אַלע טאַלאַנטירטע יידישע שרײַבערס פֿון יענער צײַט — בערע דלפֿונאַן שטאַרבט, און ס'איז אַפֿילו ניטאָ קיין געלט מיט

וואָס אים מקבר צו זיין. אַז מען באַערדיקט אים שוין און ער קומט אָן צו די הימ" לישע ריכטער, דערקלערט ער, אַז ער איז אַ באַרימטער יידישער שרייבער, וואָס האָט ערשעך געדינט זיין פֿאַלק. מען זוכט אָבער זיין נאָמען אין האַנטביכער, ענציקלאָפּעדיעס, און מען געפֿינט אים אין ערגעץ ניט — דאָס איז דערפֿאַר וואָס ער האָט געשריבן אין „זשאַרגאָן“. ווען בערל דערציילט וועגן דעם „זשאַרגאָן“ און אַז עס רעדן אויף אים מיליאָנען מענטשן און אַז ער האָט אויף דער שפראַך אויסגעדיקט אַרץ וואָס איז גוט און איידל — באַשריסט מען אַראַפּצושיקן אַ מאַך און אויסצוגעפֿינען, צי דאָס איז אמת. דער מאַך קומט אין יידישן קוואַרטאַל אין ניו-יאָרק. דאָרטן זינען ניט קיין מאָנמענטן לכּבֿוד בערל דלפֿנאָן, אין יידישע הניצער הענגען בילדער פֿון באַראָן הירש, באַקוּיין, ר' יצחק אַרחן, ר' מענדעלע, אָבער ניט פֿון דלפֿנאָנען.

דער מאַך פֿרעגט אַ יידן, צי ער האָט געליינעט דלפֿנאָנס ווערק, און דער ייד ענטפֿערט: „יא, איך לייען יא אַ מאַך די ביכלעך, אָבער ווער זייער מחבר איז געווען געדענק איך ניט. עס ליגט מיר זייער אין קאָפּ צו געדענקען, צי דלפֿנאָן, צי קבצנאָן, צי דלותאָן האָט עס געשריבן... איך האָב באַצאָלט פינף טענט, און אַראַפּ פֿון מאַרק. אַז איינער קויפֿט ביי מיר אַ פֿאַר שלייעס, איז ער מחויב דערפֿאַר אייביק צו געדענקען מײַן נאָמען? אַ נעס!“

ווען דער הויפטריכטער האָט דאָס דערהערט, האָט ער אויסגעשרייען: „ווייל דו ביסט געווען אַזאַ נאַר און האָסט מקריב געווען דיין טאַלאַנט פֿאַר אומדאַנק באַרע מענטשן, וועלכע שעצן ניט און שטאַלצירן ניט מיט זייערע דיכטער, ווייל דו האָסט אומגליקלעך געמאַכט דיין ווייב און דינע קינדער, זאָלסטו פֿאַרוואַנדלט ווערן אין אַן אינדיק, און דער ערשטער יידישער שרייבער, וואָס דרוקט פֿאַט־ריאַטישע אַרטיקלען, זאָל דיך אויפֿעסן...“ דלפֿנאָן הייבט זיך אָן בעטן ביי די ריכטער: אַזוי ווי ער איז אַ גאַנץ לעבן געלעגן אין דער ערד — בעט ער מען זאָל אים אויך ווינטער לֵאָזן ליגן אין דער ערד...

אַט אַזוי האָט גאַרדין געשילדערט דאָס טרויעריקע לעבן פֿון יידישן שרייבער. מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט גענוי אויפֿן אינהאַלט און כאַראַקטער פֿון יעקבֿ גאַרדינס דערציילונגען, ווייל גאַרדין האָט זיך ניט באַנוגנט בלויז מיט דער־צייַן — ער האָט אויך געפרוּווט זינען אידעען אויסצודריקן אין זינע דערציילונגען. גאַרדין ווי אַן אינטעליגענטער מענטש און קולטורעלער ליטעראַט איז געווען פֿאַראַינטערעסירט אין אַלע פֿאַזן פֿון מענטשלעכן לעבן, און זיין אינטערעס האָט זיך אָפּגעשפיגלט אין זינע דערציילונגען. קיין גרויסן קינסטלערישן טאַלאַנט מערקן מיר ניט ביי גאַרדינען, עס פֿילט זיך אָבער אַן ערנצטער צוגאַנג. אין גאַרדינס דערציילונגען פֿעלט דער טאַלאַנט פֿון אַן עכטן, אנגעבוירענעם שאַפֿער. מען פֿילט אָבער אין זינע ווערק דעם פֿינעם אַטעם פֿון אַ קולטיווירטן ליטעראַט און דעם גניסט פֿון אַ קולטור־מענטש.

די קינסטלערישע פראזע

איינער פֿון די הויפט־בויערס פֿון דער ייִדיש־קינסטלערישער ליטעראַטור אין אמעריקע, איינער פֿון די, וואָס האָבן געלייגט דעם פֿונדאָמענט פֿאַר דעם ייִדיש־אמעריקאַנישן ראַמאַן, איז לעאַן קאַברין (געב' 1872). נאָך אין דער פֿריער יוגנט האָט קאַברין זיך באַקאַנט מיט דער רוסישער ליטעראַטור. ער האָט נאָך אין אייראָפּע געפרוּווט שרײַבן אין רוסיש, אָבער אַ וויכטיקער שרײַבער איז ער געוואָרן, ווען ער האָט אָנגעהויבן שרײַבן אין ייִדיש. קאַבריןס טאַלאַנט האָט זיך צעבלייט, ווען ער האָט אָנגעהויבן שרײַבן אויף זײַן מוטער־שפּראַך. קאַברין איז געווען גוט באַקאַנט מיט די ווערק פֿון טשעכאַוו, און זײַן אַנפֿאַרס אויף קאַבריןען פֿילט זיך שטאַרק אין זײַנע קורצע און לענגערע דערציילונגען. די מערסטע פֿון זײַנע דערציילונגען זײַנען רעאַליסטיש, הגם פֿון צײַט צו צײַט פֿאַלט ער אַרײַן, אין די ערשטע יאָרן, אין אַ טאָן פֿון ראַמאַנטיזם; דער רעאַליזם איז אָבער זײַן נאַטירלעכע פֿאַרעם, און אין דער פֿאַרעם האָט ער געשאַפֿן זײַנע בעסטע דערציילונגען און נאָוועלעס.

קאַברין איז גוט באַקאַנט מיטן לעבן סײַ אין רוסיאַנד, סײַ אין אמעריקע, און אין זײַנע דערציילונגען מאַכט ער ביזדער פֿון ייִדישן לעבן אין ביידע וועלטן. דאָס ייִדישע לעבן אין אייראָפּע איז געווען אויסגעקריסטאַליזירט, עס איז געווען אַן אַנגעוואָרצלטער לעבנס־שטייגער, און דאָס ייִדישע לעבן אין אמעריקע איז, להיפּוך, געווען נײַ, רוי, פֿאַרעמלאָן. דאָך האָט דאָס קאַבריןען ניט אָפּגע־שראַקן און אים איז אַלט מאַל געלונגען קינסטלעריש צו פֿאַרפֿיקסירן דאָס נײַע און רויע ייִדישע לעבן אין דעם נײַעם לאַנד.

„אַ מערדער אויס ליבע“ (1894) איז דער נאָמען פֿון לעאַן קאַבריןס ערש־טער דערציילונג. די דאָזיקע דערציילונג איז געווען גאַנץ אַנדערש פֿון לעאַן קאַבריןס איבעריקע שאַפֿונגען. דאָס איז געווען „אַ פּאַעמע אין פּראָזע“ — אַ ראַמאַנטישע דערציילונג וועגן אַ שיינער בלום, וואָס האָט זיך פּרעכטיק צע־בליט — און ווערט פֿאַרניכטעט פֿון אַ פֿאַרבײַגייער. אַט די קורצע דערציילונג איז געשריבן אין אַ צאַרטן, לירישן טאָן — אַ טאָן וואָס מען טרעפֿט זעלטן אין קאַבריןס שפּעטערדיקע דערציילונגען.

דער זעליקער לירישער טאָן שפירט זיך אין דער דערציילונג „איך בין דאָן אַלט געווען זיבעצן יאָר“ (1897). אַ יונגער ייִנגל איז פֿאַרליבט אין זײַנער אַ שוועסטערקינד, אַ פֿאַרהייראַטע פֿרוי. ער לייבט שרעקלעך פֿון דער האַפּע־נונגספֿאַזיקייט. דער זעליקער ראַמאַנטישער טאָן וואָס מערקט זיך אין זײַן ערשטער דערציילונג פֿילט זיך אויך אין דער דאָזיקער דערציילונג וואָס איז גע־שריבן פֿיר יאָר שפּעטער. אָבער דער דאָזיקער טאָן ווערט אַרץ זעלטענער און זעלטענער און אין זײַנע ווערק הייבט אָן דאָמינירן דער רעאַליזם און דער נאַטור־ראַליזם.

אין „רחלע די שטומע“ גיט אונדז קאַברין אַ שילדערונג פֿון דעם אומגליק־לעכן לעבן פֿון אַ שטומער. דאָס מיידל פֿילט איר טראַגישע לאַגע, זי בענקט

קאפיטל פֿינף

נאך ליבע, זי איז פֿול מיט לייַדנשאַפֿט — אַבער קיינער קוקט זיך ניט אום אויף איר בלוז דערפֿאַר, ווייל זי איז שטום. ווען אַ בחור ווייזט שוין יאָ אַ מאָל אַרויס אַן אינטערעס צו איר — שטאַרבט ער. קאַברין שילדערט אַט די טראַגעדיע מיט פֿאַרשטענדעניש, געפֿיל און רחמנות. ער איז דאָ ניט קיין זניטיקער צושויער — ער סימפּאַטיזירט שטאַרק מיט דער אומגליקלעכער מיידל, און זיין סימפּאַטיע צו דער שטומער פֿילט זיך אין אופֿן פֿון זיין שילדערונג.

אין „ווער איז שוואַדיק?“ (1898) האָבן מיר אַ רעאַליסטישע שילדערונג פֿון דעם שווערן, גראַען לעבן פֿון אַ ייִדישער אַרבעטער־משפּחה אין ניו־יאָרק. די פֿאַמיליע איז אַרעם, און פֿדי צו פֿאַרגרינגערן דעם עול פֿון דירה־געלט נעמט מען אַרײַן קוואַנטיראַנט. דער קוואַרטיראַנט און די טאַכטער פֿאַרליבן זיך, אַבער צוליב קאַנווענציאָנעלע סיבות קאַנען זיי ניט חתונה האָבן. זיי זינען צו שוואַך צו שטעלן זיך קעגן דרויסנדיקע שטערונגען און דער סוף איז אַ טראַגישער.

אין „חיה נעבעך“ (1897) האָבן מיר פֿינע, רעאַליסטישע בילדער פֿון אַ תּנאים אין ייִדישן קוואַרטאַל. דאָ ווערט געגעבן אַ גאַלעריע פֿון פּשוטע ייִדן און ייִדענעס, פֿאַרגרעבטע, פֿאַראיינזאַמטע אין זייער נײַער היים. אין יענער הפֿקר־דיקער צײַט, ווען מענער פֿלעגן פֿאַרזאָן זייערע ווייבער אין אייראַפּע און פֿלעגן אין אַמעריקע נאָך אַ מאָל חתונה האָבן, דערציילט אונדז קאַברין וועגן אַזאַ מאַן, וועמען אייגענע דערקאַנען אויף דער חתונה. חוה, אַן עלטער מיידל, וואָס ריכט זיך, אַז אַט אַט וועט זי חתונה האָבן און גליקלעך ווערן, ווערט טראַגיש אַנטישט. ניט באַשערט געווען דער אומגליקלעכער חוה אַ ביסעלע גליק.

אין „עני נעבעך“ (1898) האָבן מיר ווידער אַ טרויעריק בילד — אַ בילד וואָס איז געמאַן מיט שטאַרק טונקעלע פֿאַרבן, — אַן אַ ביסל ליכט. אַן אַרבע־טער־מיידל טרוימט וועגן ליבע און וועגן חתונה. זי האָט טאַקע אַ חתן און זי האָפֿט אין גיכן חתונה צו האָבן. אַבער צוויי וואָכן פֿאַר דער גליקלעכער פֿאַסי־רונג טרעפֿט מיט איר אַן אומגליק און זי פֿאַרלירט אַ פֿוס. דער חתן איז אַפֿילו גרייט מיט איר חתונה צו האָבן, אַבער זי פֿאַרשטייט, אַז ער טוט עס אויס רחמנות — און קיין רחמנות וויל זי ניט — באַגייט זי זעלבסטמאָרד.

דאָס פֿאַמיליע־לעבן, די באַצײַונג צווישן מאַן און פֿרוי, ליבע צו אַ פֿרעמדן מאַן אָדער צו אַ פֿרעמדער פֿרוי פֿאַרנעמען אַ וויכטיק אַרט אין קאַברײַנס שאַפֿן. די דערציילונגען וואָס גיבן זיך אָפּ מיט פֿאַמיליע־פּראָבלעמען זינען אַלע גע־שריבן שטאַרק רעאַליסטיש. קאַברין באַהאַנדלט די באַצײַונגען צווישן מאַן און פֿרוי אַפֿן און זייער אַפֿט אויף אַ ברויטאַלן, נאַטוראַליסטישן אופֿן. אַזײַנע דערציילונגען ווי „אין דרײַ חדשים נאָך דער חתונה“ (1897), „פֿײַש“ (1896), „אַ יאָר נאָך דער חתונה“ (1896), „אויפֿן דאָך“ (1894), „אַ באַשערטע זאָך“ (1897), „דעם אַלטנס מערקווערדיקע געשיכטע“ (1898), „דער ערשטער אַקט פֿון אַ פֿאַמיליע־דראַמע“ (1897) שילדערן פֿאַרשיידענע פֿאַזעס פֿון ליבע און

די קינסטלערישע פראזע

משפחה-באציאונגען. אזוי צום בנישפיל אין דער דערציילונג „דער ערשטער אַקט פֿון אַ פֿאַמיליע-דראַמע“ האָבן מיר אַ שילדערונג פֿון די לידן פֿון אַ פֿרוי צוליב דעם וואָס איר מאַן איז אַ שוואַכער און איז שטענדיק פֿאַרשאַפֿן. די פֿרוי, אַ געזונטע, אַ יונגע, וואָס איז פֿול מיט לעבן, פֿאַרליבט זיך אין איר מאַנס ברודער. ווען איר שוואַגער דערציילט איר וועגן זינע באַגעגענישן מיט יונגע מיידלעך, טוט דאָס איר שטאַרק וויי. די פֿרוי מאַכט ליבע-דערקלערונגען צו איר שוואַגער, און ער, — הגם ער האָט רחמנות אויף זיין ברודער, — נעמט ער דאָך אָן איר ליבע. געשלעכט איז שטאַרקער פֿון רחמנות. אין דער דערציילונג „דעם אַטנס מערקווערדיקע געשיכטע“ שילדערט קאַברין די חתונה פֿון אַ יונגער מיידל מיט אַן עלטערן יידן. דאָס מיידל האָט מורא פֿאַרן עלטערן יידן, און זי וויל מיט אים ניט לעבן. די געפֿילן פֿון דעם יונגן, דערשראָק קענעם און נאַיוון מיידל צו דעם עלטערן מענטשן ווערן העכסט קינסטלעריש געשילדערט. אייפֿערוכט איז די הויפטטעמע פֿון דער דערציילונג „אויפֿן דאָך“. אין „פֿיש“ און אין „דריי חדשים נאָך דער חתונה“ ווערן געשילדערט די ליבעס און קריגערישע צווישן מאַן און פֿרוי. אַ שטאַרקן אַנדערק פֿאַזט איבער די דער-ציילונג „אַ יאַר נאָך דער חתונה“. דער מאַן איז אין גאַנצן גלייכגילטיק צו זיין פֿרוי, וועמען ער האָט אזוי ליב געהאַט בלויז מיט אַ יאַר צוריק. ער פֿאַזט זי איבער אין דער היים כמעט יעדע נאַכט — פֿלומרשט צו גיין צו אַ פֿאַרזאַמלונג פֿון פֿראַפֿעסיאָנעלן פֿאַראַיין. ווען ער בלייבט אַ מאָל אין דער היים, איגנאַרירט ער זי אין גאַנצן און ענטפֿערט ניט אַפֿילו אויף אירע ווענדונגען. איין מאָל נעמט זי אַרויס די ליבע-בריוו וואָס ער האָט איר געשריבן פֿאַר דער חתונה און פֿאַרברענט זיי, און זי שפירט, אַ צוואַמען מיט די בריוו זינען אויך צו אַש געוואָרן איר ליבע, איר פֿרעיהייט און איר יוגנט. אַט די קורצע דערציילונג איז איינע פֿון די שטאַרקסטע וואָס לעאַן קאַברין האָט געשריבן אין יענער צייט. לעאַן קאַברין איז אויך געווען פֿאַראינטערעסירט מיטן לעבן פֿון יידישן קינסטלער אין אַמעריקע. אין „די פֿידל“ (1897) שילדערט ער די לידן פֿון אַ יידישן פֿידל-שפילער אין אַמעריקע. ער האָט אַ ווייב און קינדער, זיי בעטן עסן — און אים ציט צום פֿידל. ער טרייסט זיך און האַפֿט, אַז ער וועט אַ מאָל קריגן אַרבעט אין אַ טעאַטער, וווּ ער וועט דערווייל קאַנען שפילן פֿידל — אַבער דערווייל ווערט ער אַ זיגאַרן-מאַכער — און זייער אַ שלעכטער אַרבעטער דערצו. אין הויז הערשט אַזע מאָל נויט, נידערגעשאַגנקייט, און אין אַ מאַמענט פֿון צאַרן צעברעכט זיין ווייב די פֿידל. מיט דעם פֿידל איז צעבראַכן געוואָרן אויף אייביק דעם מאַנס לעצטע האַפֿענונג. עס איז אַ טרויעריקע דערציילונג, געשילדערט ערלעך, אויפֿריכטיק און קינסטלעריש. אין זיין „דער ערשטער מוז פֿון 50 יאַר“ (1898) מאַלט קאַברין אַ מין טרייסט-דערציילונג ווי גליקלעך מענטשן וועלן לעבן אין דער צוקונפֿט.

די סאַציאַלע-פֿראַבלעם, דער קאַמף צווישן די קלאַסן האָט שטאַרק אינטע-

קאפיטל פֿינף

רעסירט קאברניגען. קאברין האט זיך א סך אָפגעגעבן מיטן לעבן פֿון די יידישע ראדיקאלן פֿון די פֿאַרשיידענע לאַגען. ער האָט זיך צוגעקוקט ווי אזוי זיי האָבן דאָ אינגעלעך זייער פֿריוואַטן לעבן, ווי אזוי זיי האָבן אינגעשטעלט באַציונגען מיט אַ קאָפיטאַליסטישער וועלט, וואָס עס איז זיי געבליבן פֿון זייער רעליגיעזער ירושה, פֿון זייערע רעליגיעזע מינהגים, צערעמאָניעס און יום־טובֿים. אין זינע דערציילונגען „קאַרל מאַרקס“, „באַקונין“ (1897), „וואָס איז ער?“ (1897) באַהאַנדלט קאָברין אין קינסטלערישע בילדער די סאָציאַלע פֿראַגעס. אין „קאַרל מאַרקס“ ווערט געשילדערט אַ קאַמף צווישן אַרבעטער און אַ בעל־הבית — און וווּ דער פֿירער פֿון די אַרבעטער איז דעם בעל־הבית'ס אַ ברודער. קאָברין מאַלט ווי דער קלאַסןקאַמף, דער האָס צווישן איין קלאַס און אַ צווייטן, ווישט אָפּ די בלוט־קרו־בישאַפֿט, און אַז דער קלאַסןקאַמף איז שטאַרקער פֿון ברודער־ליבע.

אין „באַקונין“ שילדערט קאָברין דעם לעבן פֿון אַ יידישן אַנאַרכיסט, וואָס איז איבערגעגעבן מיט לֵבב און לעבן דער אַנאַרכיסטישער באַוועגונג. ער גייט אויף אַלע מיטינגען, רעדט, קריגט זיך, דעבאַטירט און קעמפֿט פֿאַר זיין אידעאַל. ער פֿאַרליבט זיך אין אַ מיידל און זי האָט אים אויך ליב, זי פֿאַדערט אָבער אַ חתונה מיט אַ רעליגיעזער צערעמאָניע. ער קאַן דאָס ניט נאָכגעבן, ער קאַן ניט גיין קעגן זינע איבערצייגונגען — און זיי צעגייען זיך. אין אַט דעם פֿאַל האָט דער אידעאַל געזיגט איבער דער לֵבבשאַפֿט און דער ליבע.

אין „וואָס איז ער?“ באַגעגענען מיר אַ יידישן סאָציאַליסט וואָס האָט איבערגעריסן מיט דער יידיש־רעליגיעזער און נאַציאָנאַלער טראַדיציע. ער דערציט זיין זון, וועמען ער רופֿט ניקאָלֵי טשערנישעווסקי, אין אַ פֿרנהייטלעכען גינסט. דאָס יונגל שפירט זיך שפעטער אומגליקלעך, ווייל אי די קריסטלעכע יינגלעך אי די יידישע דערווייטערן זיך פֿון אים. דאָס יינגל בענקט נאָך יום־טובֿים און נאָך שיינע זיטן, וואָס זינע באַקאַנטע חברים האָבן געקראָגן פֿון זייערע עלטערן. ער פֿילט, אַז זיין לעבן איז פּוּסט און ער פֿרעגט בנים פֿאַטער: ווער איז ער? און דער פֿאַטער אַליין פֿאַרבענקט זיך נאָך דעם אַלטן, טראַדיציאָנעלן לעבנס־שטייגער.

הינט צו טאָג, קאַן זיין, קלינגען אַ סך פֿון די סוּשעטן נאַיוו און די ענטפֿערס אַפֿשר נאָך מער נאַיוו. אָבער וויזנט אויס, אַז דאָס יידיש־אַמעריקאַנישע לעבן פֿון יענע יאָרן וואָס האָט דאָ דורכגעמאַכט אַזעלכע שנעלע און אומ־דערוואַרטעטע ענדערונגען האָט טאַקע געמאַנט די תּשובֿה אויף די אַלערליי פֿראַבלעמען. אין די ערשטע יאָרן פֿון דער אימיגראַציע איז דאָס יידישע לעבן דאָ געווען פֿור מיט טראַגיש־קאַמישע פֿאַסירונגען. פֿאַר מענטשן, ספעציעל פֿון עלטערן דור, איז געווען זייער שווער צו אַריענטירן זיך אין דער נעווער וועלט. עס אַנטשטייען פֿיל יידישע חברים און אַרגאַניזאַציעס און עס קומען דאָרט פֿאַר טראַגיש־קאַמישע פֿאַסירונגען און שפּאַלטונגען. טייל האָבן געמיינט, אַז עס איז

די קינסטלערישע פראזע

א מיצווה מיסצוברויכן די פֿרנהייט אין אַמעריקע, און אַ פֿרנהייט מיינט פֿרנ־הייט און הפֿקרות. און אַט די אַלע מאַמענטן שילדערט זעאָן קאַברין אין „דער גרויסער שפּאַלט אין דער חברה אַנשי יום אתמוֹל־אונטערשטיצונגס־פֿאַראייניק“ (1895), „אָוווּ איז שרקה?“ (1898), „באַבע באַשעס טערק“ (1897), „באַבע באַשע אין ייִדישן טעאַטער“ (1897), „אַלץ איז בני זיי נאָר אַ שפּיל“ (1894), „ווי אַזוי מען רעכנט שלושים“ (1898).

איינע פֿון די שטאַרקסטע און קינסטלערישסטע דערציילונגען קאַבריןס פֿון יענעם פעריאָד איז „יאַנקל בויזע“ (1898). עס איז איינגעזען ניט קיין דערציילונג, נאָר אַ נאָוועלע. קאַברין שילדערט דאָ קינסטלעריש דאָס זעבן פֿון פֿרומע, פֿאַרגרעבטע ייִדישע פֿישער. ער פֿירט דאָ אַרויס פֿאַר אונדז פֿראַסטע מגושמדיקע ייִדן. די מענטשן זענען אַרבעטזאָם, פֿאַנאַטיש און ווי אַלע פֿרי־מיטיווע מענטשן זענען זיי אויך איבערגלייבעריש. יאַנקל בויזע, אַ געזונטער בחור, אַ פֿישער, איז פֿאַרטיבט אין דעם דאָרפֿסמיידל נאַטאַשע. מען שרעקט אַבער דעם דאָרפֿסיונג מיט זיין טויטן טאַטן, און דער פשוטער, פֿרימיטיווער בחור באַגייט זעלבסטמאָרד. די מורא פֿאַרן טויטן טאַטן, פֿאַר דער אומבאַ־קאַנטער געהיימער יענער וועלט און פֿאַר גינסטער, טרייבט יאַנקל בויזען צו מאַכן אַ סוף צו זיין יונגן זעבן. קאַברין מאַלט אונדז אַט די פֿרימיטיווע טיפּן מיט שטאַרקע פֿאַרבן. אַלץ איז דאָ בולט און רעאַל, עס איז אַ פֿרימיטיווער זעבן, געמאַלן אויף אַן עכטן און נאַטירלעכן אָפֿן.

„יאַנקל בויזע“ האָט אין זיך עלעמענטן פֿון אַ ראַמאַן — אַ פֿאַרעם, צו וועלכער קאַברין איז שפּעטער איבערגעגאַנגען מיט אַ סך דערפֿאַנג.

זעאָן קאַברין מיט זיין קינסטלעריש אויג, מיט זיין געזונטן חוש פֿאַר דער ווירקלעכקייט — פֿאַרנעמט אַ מיזרח־אַרט צווישן די בויערס פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין אַמעריקע.

ווייניקער אינטעלעקטועל ווי גאַרדין, קאַברין אַדער גאַרין — דערפֿאַר מער טאַלאַנטפֿול און שאַפֿעריש איז ז. ל. „ליביו“ (געב' 1872). ליבין איז אַ געפֿיל־פֿולער, נאַווער שרעייבער. ער שרעייבט אַלץ ערלעך און אויפֿריכטיק. ליבין באַצייט זיך צו זענע העלדן מיט ליבשאַפֿט, רחמנות און פֿאַרשטענדעניש, אַבער אַפֿט מאַל פֿאַרט ער אַריין אין אַ סענטימענטאַלן טאַן. ליבין איז אַליין געווען אַן אַרבעטער, ער האָט אַליין דורכגעמאַכט אַלע עינויים און זינדן וואָס אַן אַרבעטער אין אַמעריקע איז דורכגעגאַנגען אין יענע יאָרן. ליבין האָט גוט געוויסט וואָס עס מיינט צו אַרבעטן אַכצן שעה אַ טאָג אין אַ שוויצפֿאַבריק פֿאַר מייזערנע שכירות. ליבינס דערציילונגען פֿון דעם פעריאָד, וואָס מיר באַהאַנדלען, גיבן זיך אַפּ אויסשליסלעך מיטן זעבן פֿון די ייִדישע אַרבעטער — מיטן זעבן וואָס ליבין אַליין האָט אַזוי גוט געקאַנט. ליבין האָט אַליין געלעבט צווישן די אַרבעטער און זיערע זעבנס זענען פֿאַר אים געווען אַפֿן און נאַענט ווי זיין אייגן זעבן.

אן אומעט איז אויסגעגאסן איבער אלע ליבינס ערשטע דערציילונגען, אבער עס האט אנדערש ניט געקאנט זיך, ווייל אומעטיק און גראַ איז געווען דאָס לעבן וואָס ליבין האָט געשילדערט. זינע טיפן זינען אזוינע נאָיווע און פשוטע, אַז אַפֿט מאָל ווונדערט מען זיך ווי אזוי אַזעלכע אומוויסנדיקע מענטשן האָבן גאָר געקאָנט אַרויסרײַסן זיך פֿון שטעטל און אַנקומען קיין אַמעריקע. ליבין האָט אַבער אַ סך געדולד, אויסדויער און אַ רחמימפֿולע פֿאַרשטענדעניש פֿאַר די דאָזיקע פשוטע מענטשן.

זיין ליטעראַרישן דעביוט האָט ליבין געמאַכט אין 1892, און זינט דעמאָלט האָט ער אָנגעשריבן אַן אַ שיעור דערציילונגען און סקיצן. מיר וועלן זיך אַבער בלויז אָפּשטעלן אויף די דערציילונגען וואָס ער האָט געשריבן ביז אַרום 1900.

איינע פֿון ליבינס באַקאַנטסטע דערציילונגען איז „אַ פּיקניק“. דאָ האָבן מיר אַן אמת גרוילביד פֿונעם לעבן פֿון אַן אַרבעטער־פֿאַמיליע, פֿון זייער אומ־באַהאַלפֿנקייט. אַן אַרבעטער וואָס אַרבעט שווער אַ גאַנצע וואָך באַשליסט אַרויס־צופֿאַרן מיט זיין ווייב און קינדער אין אַ פֿאַרק, כדי הנאה צו האָבן פֿון דער פֿרישער לופֿט. די שטיממוזדיקע משפּחה נעמט אַבער ניט דעם ריכטיקן טראַמ־וויי, און אויפֿן וועג צעברעכט מען די פֿלעשלעך מיט מידֿ, מען מאַכט אַ תּל פֿון דעם צוגעגרייטן עסן. קיין געלט אויף קויפֿן אַנדערע שפּיז איז ניטאָ, מען קריגט זיך, מען שילט זיך און מען דערשלעפט זיך קוים צוריק אַהיים — נאָס, הונגעריק און פֿאַרמאַטערט. ליבין ווייזט דאָ אויף אַ שטיקן אופֿן, אַז טאַמער האָט שוין אַן אַרבעטער אַ פֿרײַען טאַג, ווייס ער ניט ווי אים אויסצונוצן. אין „טובֿיה נעבעך“ גיט אונדז ליבין בילדער פֿון שאַפּ און סצענעס אין אַן אַרבעטער־וווינונג. קיין אַרבעט האָט ניט טובֿיה, און אין הייז הערשט אַרעמקייט, גראַקייט און אַפּגעפֿאַנגקייט. עס ווערט בלויז לייכטער, ווען עס ווייזט זיך אַ האַפֿענונג אויף אַרבעט — אַבער די האַפֿענונג ווערט ניט פֿאַרווירקלעכט.

אין „אַפּרופֿן“ האָבן מיר אַ שילדערונג ווי אַן אַרעמער אַרבעטער האַלט בנים שטאַרבן. ער האַלט בנים איבערלאָזן אַ פֿרוי, קינדער מיט אַ פֿאַק צרות. די פֿרוי קאָן אַבער ניט דערלאָזן, אַז דער מאַן זאָל שטאַרבן. פּרוווט זי אים אָפֿ־שרײַען, אַפּרופֿן. עס העלפֿט אַבער ניט. דער מאַן שטאַרבט. אין דער דאָ־זיקער שילדערונג איז פֿאַראַן אַזאַ שטאַרקייט, אַזאַ פּאַטאָס, אַז עס לאָזט איבער אַן אויסערגעוויינטלעכן, פּינפֿולן אַנדרוק.

אין „אַ פֿאַרשלאָפענער גור־דין“ האָבן מיר סצענעס און בילדער פֿון דער אַרבעט אין שאַפּ. שניידער אַרבעטן אין דער צינט פֿון סעזאָן. מען אַרבעט שווער, שנעל און לאַנגע שעהן. מען ווערט אויס מענטשן, מען זעט אויס פֿון מידקייט ווי סקעלעטן. עס איז ערבֿ יום־כיפור. אלע וואַרפֿן די אַרבעט און לויפֿן אַוועק. איין אַרבעטער בלייבט און שלאָפֿט אַינן בײַ דער אַרבעט. ער איז אזוי פֿאַרמאַטערט פֿון דער אַרבעט, אַז ער שלאָפֿט אַינן ביז איבערן תּענית.

די קינסטלערישע פראָזע

עס חלומט זיך אים דאָס ווייב און די קינדער. ער שרייבט און וויינט פֿון שלאָף, און ווען ער כאַפט זיך אויף, ערגערט ער זיך זייער וואָס ער האָט פֿאַרשלאָפֿן דעם תענית.

אַ טיף פֿילנדיקע דערציילונג איז „מאַריסעס טויט“. אַן אַרבעטער ווערט קראַנק און קאָן מער צו דער אַרבעט ניט גיין. זיין ווייב נעמט איבער זיין אַרבעט. דער מאַן הייבט אַן לעבן אויף זיין ווייבס חשבון. דאָס ערגערט אים זייער. ער לעבט איבער טראַגישע שעהען. עס פֿאַרדריסט אים, וואָס זיין ווייב דאַרף אים אויסהאַלטן. אין הויז ווערט גראַמער מיט געלט — און דער מאַן איז חושד זיין פֿרוי, אַז זי פֿאַרראַט אים מיט זיין בעל־הבית. דער מאַן שטאַרבט פֿון ערגערניש.

די דערציילונג „ווער?" איז אַ געמיש פֿון סענטימענטאַליטיט און סאַציאַל־קייט. אַ שרייבער, וואָס וויינט אין ניו־יאָרק, בענקט נאָך לופֿט, שיינקייט און פֿרנהייט. אין שטאַט זינען אַלע פֿאַרשפּאַרט — די פֿייגעלעך, די מענטשן און די קינדער, און ער פֿרעגט: „ווער האָט דאָס אַוועקגערויבט די לופֿט פֿון די מענטשן?"

ליבין גיט אויך בילדער פֿון פֿאַמיליע־לעבן — פֿון די באַצונגען צווישן מאַן און פֿרוי. ער באַשרייבט סצענעס פֿון אייפֿערזוכט, חשד און ליבע. אַט די מאַטיוון דאַמינירן אין אַזוינע דערציילונגען ווי „דער נאַכטשליסל“, „הונט און קאַץ“.

עס זינען פֿאַראַן ביי יידן אין אַמעריקע פרנסות, וואָס נעמען ביי זיי אַוועק די גאַנצע צייט. מען אַרבעט ביי טאַג און ביי נאַכט. עס איז ניטאָ קיין שבת, ניט קיין יום־טובֿ. ליבין גיט אונדז אין „דאָס שטיצע פֿאַרפֿאַלק" אַ בילד פֿון אַזאַ שוידערלעכער עקסיטענץ, וווּ דער מענטש און זיין גאַנץ לעבן זינען רעדור־צירט געוואָרן צום שטאַנד פֿון אַקס אין יאָך. עס בלייבט ניט אַבער קיין מינוט צייט און קיין טראַפּ פּוח פֿאַרן לעבן און פֿאַר חשבון־הנפֿש.

ליבין האָט ניט פֿאַרוען די טראַגעדיעס פֿון די יידישע טאַטע־מאַמע אין נניעס לאַנד. קינדער האָבן דאָ אַפֿט מאָל ניט געוואָלט אויסהאַלטן קיין אַרעמע, אַלטע מוטער אָדער אַ קראַנקן טאַטן. אין „די יידישע קעניגין פֿיר" גיט ליבין אַ בילד פֿון דער טראַגעדיע פֿון אַן עלטערער מוטער וואָס האָט זיך ניט וווּ אַהינ־צוטון. ליבינס טעמאַטיק איז פֿאַרשידנאַרטיק און רייך מיט מאַדנע פֿערסאַ־נאַושן. ער שידדערט אין „דער מעמבער און זיין פֿרוי" דאָס אומעטיקע לעבן פֿון אַ פֿרוי, וועמענס מאַן פֿאַרנאַכלעסיקט זי צוליב זיין אינטערעס און געזעל־שאַפֿטלעכער אַרבעט.

אַמשטאַרקסטן אַבער איז ליבין, ווען זינע העלדן זינען די אַרעמע, אַפּגע־שטאַנענע און עלטע אַרבעטער. אין „אַ מעשה מיט אַן אַווערקאָוט", „די ירושה",

קאפיטל פֿינף

„יובילעוים“, „מאכט“, „סלעקטיים שלאָפֿן זיי“, „מאיר דעם ביגלערס באַנדל“, „איבער אַ נאָדל“, „די נניע גזירה“ גייט דורך פֿאַר אונדז אַ גאַנצע פּראָצעסיע פֿון אַרבעטער, פּעדלערס, אַרעמעלייט, שלימזלס און ענדלעכע טיפֿן. איבער די דערציילונגען הענגט אַ שווערער אומעט. אַלץ איז טרויעריק, האַלפענונגסלאָז. אַבער דאָ און דאָרט פֿיכט אויף פֿיבינס מילדקייט און דינער הומאַר, וואָס מאַכן פֿיכטער דעם שווערן עול פֿונעם פֿעבן.

דער קאַמף פֿאַר אַ בעסערן פֿעבן, וואָס איז שוין דעמאָלט אַנגעפֿירט געוואָרן אויף דער ייִדישער אַרבעטער־גאַס, דער אידעע־קאַמף צווישן די פֿאַרשיידענע ריכטונגען פֿון דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג, האָבן אין פֿיבינס דערציילונג־גען קיין אַפּקלאַנג ניט געפֿונען. פֿיבין האָט זיך באַנוגנט מיט אויסדריקן זיין מיטפֿילד און מיטגעפֿילד בלויז אין שילדערן דאָס שווערע פֿעבן פֿון די אַרבעטער; ער האָט זעלטן בלויז אויסגעדריקט דעם פּראָטעסט פֿון דעם דערוואַכנדיקן ייִדישן אַרבעטער אין אַמעריקע.

אין דער אַרבעטער־פּרעסע האָבן זיך אויך פֿון צייט צו צייט באַוויזן דער־צייטונגען און בילדער פֿון מענטשן, וואָס זינען שפּעטער אין גאַנצן פֿאַרשווינדן פֿון דער פֿיטעראַטור, אָדער וואָס זינען איבערגעגאַנגען אויף אַנדערע געביטן פֿון פֿיטעראַטור און זשורנאַליסטיק.

שריפֿטשטעלערס ווי נ. ווייס, ב. ג. ריטשאַרדס, מאַרריס, ראַססאַס, י. ראָזעט, יעקבֿ מאַרינאָוו, מ. זאַמעטקין האָבן אין יענע יאָרן פֿאַרעפֿנטלעכט דערציילונגען און בילדער פֿון אַרבעטער־פֿעבן. די דערציילונגען האָבן אַבער ניט קיין גרויסן פֿיטעראַרישן ווערט. קיין איבעריקן וויכטיקן טאַלאַנט פֿאַר בעלעטריסטיק האָבן די שרעבערס ניט אַרויסגעוויזן. דאָס זינען געווען טרוקענע טענדענציעזע זאַכן, דאָס זינען מער באַריכטן ווי דערציילונגען, מער צייטונג־ניס ווי קינסט־פֿערישע בילדער.

יואל ענטין (געב' 1875), דער אומדערמידלעכער קולטור־טוער, טע־אַטראַל און פֿיטעראַט, האָט אויך פרובירט שרעבן בעלעטריסטיק. אין זינע דערציילונגען „קינדעריאָרן“ (1900), „אַ פֿעצטעס וואָרט“ (1899) טרעט ענטין אַרויס ווי אַ פֿיריקער, אין זינע זאַכן מערקט זיך אַ פֿירישער אויסגוס, און זייער אַפֿט פֿאַרט ער אַרײַן אין אַ טאָן פֿון סענטימענטאַליטעט. ענטין האָט ניט גע־שילדערט דאָס פֿעבן אין אַמעריקע, נאָר האָט געטרוימט און רעמיניסצירט פֿונעם פֿעבן אין אייראָפּע.

דער טאָן פֿון זיין גרעסערער דערציילונג „אַ פֿעצטעס וואָרט“ איז באַ־הערשט פֿון פּעסימיום און אַנטוישונג. אומקום זינען דאָרטן די גרונט־מאַטיוון, מיר באַגעגענען דאָ אַ יונגמאַן, וואָס האָט געטרוימט, געהלומט, האָט געוואַלט גוטס טאָן דער מענטשהייט — אַבער ער קאַן זינע טרוימען ניט פֿאַרווירקלעכן, ער געפֿינט ניט קיין רו, ניט אין אייראָפּע און ניט אין אַמעריקע. ער דערפֿילט,

די קינסטלערישע פראזע

אז זיין גאנץ לעבן האט ניט קיין זינען — און ער באגייט זעלבסטמאָרד. עס איז די טראַגעדיע פֿון אַ סך יונגעלייט, וואָס זינען געקומען קיין אַמעריקע מיטן צוועק אויפֿצוטאָן גרויסע זאַכן — זיי האָבן זיך אָבער ניט געקאָנט צופאַסן צום שווערן לעבן דאָ, און זינען אומגעקומען.

אין לויף פֿון דער אַרבעט איז אונדז שוין ניט איין מאָל אויסגעקומען צו קאָנסטאַטירן, אַז די קינסטלערישע לייטעראַטור אין אַמעריקע איז הויפטזאַכלעך אויפֿגעקומען אין דער אַרבעטער־פרעסע. עס איז אַ פֿאַקט, אַז אַרום דער בעל־הבתישער פרעסע האָבן זיך ניט גרופירט קיין קינסטלער און עס איז אויף די שפּאַטן פֿון אַט דער פרעסע ניט אויפֿגעקומען קיין וויכטיקע קינסטלערישע לייטעראַטור. די לייענערס פֿון דער בירגערלעכער פרעסע זינען אַזוי דעמאָראַל־פּיזירט געוואָרן פֿון די שונדראַמאַנען, אַז ווען מען האָט אין אַ בירגערלעכער צייטונג אָנגעהויבן צו דרוקן פּרז'ס דערצייילונגען, האָבן די לייענערס פּראַטעסט־טירט און מען האָט פּרז'ן אויפֿגעהערט צו דרוקן דאָרטן, (15) עס איז דערי־בער ניט מער ווי נאָטירלעך, אַז אין אַזאַ אַטמאָספֿערע האָט ניט געקאָנט באַשאַפֿן ווערן קיין אמתע פֿרעיהייטלעכע און הומאַנע לייטעראַטור. אַרום דער ביר־גערלעכער פרעסע האָט זיך דאָך אַנטוויקלט בלויז איין שרייבער, דאָס איז י. זנווין—תשר"ק (1872—1926). תשר"ק איז געקומען קיין אַמעריקע אין 1889 און האָט זיין לייטעראַרישן דעביוט געמאַכט אין דעם, „ידישן טאַגעבלאַט“ אין 1893. זינט דעמאָרט איז ער געוואָרן אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פֿון אַט דער צייטונג און איז פֿאַרבליבן אויפֿן זעלביקן פּאָסטן ביז זיין טויט.

תשר"ק האָט גוט געקאָנט דאָס ייִדישע לעבן אין אַמעריקע, וואָס איז געווען נײַ און פֿאַרעמלאָז. דער ייִדישער קיבוץ אין ניו־יאָרק איז געווען פֿיל מיט פֿאַרשיידענע מינים מענטשן וואָס האָבן זיך געמוזט „אויסגרינען“ און צופאַסן זיך צו די פֿירונגען און מינהגים פֿון דעם נײַעם לעבנס־שטייגער. עס זינען דעמאָלט פֿאַרגעקומען טראַגיש־קאַמישע פּאַסירונגען, און תשר"ק האָט אויף אַ הומאַריסטישן אויפֿן געשיידערט די טראַגיש־קאַמישע זיטן פֿון יענעם אַרט לעבן. תשר"ק באַצײט זיך מיט רחמנות צו זינע טיפֿן און זיין הומאַר איז אַפֿט מאָל דורכגעדרונגען מיט צאַרטקייט און מיט סענטימענטאַליזם.

תשר"קס העלדן זינען מערסטנס אַרעמע ייִדישע פעדלערס. אין זינע דערצייילונגען גייט דורך פֿאַר אונדז אַ גאַנצע פּראַצעסיע פֿון קאַמישע טיפֿן — טיפֿן פֿון דער נײַער ייִדישער געטאָ. אין זינע דערצייילונגען „אין גלות“, „דאָס לעבן אין פּלאַ לוי לוי“, „אַ ניו־יאָרקער שבת־נחמו“, „דער קאַנסי־יום“ שײַ־דערט תשר"ק פֿאַרשיידענע ייִדישע טיפֿן. די דערצייילונגען זינען דורכגע־דרונגען מיט אַ לעבנס־לוסטיקן, פשוטן הומאַר. אין דער דערצייילונג „אדול“ קלאַנגט תשר"ק אויף דעם קריזיס פֿון ייִדישקייט אין אַמעריקע. (מען האָט, ווי ס'ווייזט אויס, שוין דעמאָרט דיסקוטירט די פּראַבלעמען פֿון קיום־הלאַם אין אַמעריקע.)

דער פּעריאָד, וואָס מיר באַהאַנדלען דאָ, פֿאַלט צענויף מיט דעם אויפֿבֿלי פֿון דער ייִדישער קלאַסישער ליטעראַטור אין אייראָפּע, וווּ עס אַנטשטייט דע- מאַלט דער קלאַסישער פּעריאָד פֿון אונדזער ליטעראַטור. עס איז די עפֿאַכע פֿון מענדעלע מוכר־ספֿרים, י. פֿ. פּרץ און שדום־עליכם. אין אַמעריקע ווערט אין דער זעלביקער צייט באַטראַכט פֿאַר אַ דערגרייכונג אַ דערצייילונג פֿון יעקבֿ גאַרדין אָדער ז. פֿעוויין. די ייִדישע ליטעראַטור אין אַמעריקע איז די יאָרן 1870—1900 קאָן זיך פֿחלוטין ניט פֿאַרגלייכן מיט דער אייראָפּעיִש־ייִדישער ליטעראַטור פֿון יענער צייט. פֿון איין זייט פֿאַרמאָגן מיר מענדעלע מוכר־ספֿרים, און פֿון דער צווייטער זייט — יעקבֿ גאַרדין. אין אייראָפּע — י. פֿ. פּרץ, אין אַמעריקע — ז. פֿיבין, דאַרטן — שדום־עליכם, דאָ — ז. פֿעוויין. מען דאַרף אָבער ניט פֿאַרגעסן, אַז די ייִדישע ליטעראַטור אין אייראָפּע האָט שוין געהאַט הינטער זיך אַ זעקס הונדערטאַריקע געשיכטע, און אַז די קלאַסיקערס פֿון דער מאָדערנער ייִדישער ליטעראַטור האָבן הינטער זיך געהאַט אַזוינע פֿאַרגייערס ווי ישראל אַקסענפֿעלד, שלמה עטינגער און ענלעכע שריפֿטשטעלערס. די ייִדישע ליטע- ראַטור אין אַמעריקע האָט אָבער אין יענע צייטן געשטעלט אירע ערשטע טריט און האָט ניט געהאַט הינטער זיך ניט קיין געשיכטע, ניט קיין מוסטערן און ניט קיין טראַדיציע.

אמת, די גרונטלייגערס פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין אַמעריקע זינען טאַקע געקומען פֿון אייראָפּע. זיי זינען אָבער מערסטנס געווען רוסיפֿיצירטע ייִדן און האָבן ניט געהאַט קיין שום אָנונג פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור. די גאַרדינס, די פֿיבינס און די קאַברינס זינען דאָ געווען די אָנהייבערס, די גרונט-לייגערס פֿון דער ייִדישער קינסטלערישער פּראָזע, און אַן אָנהייב האָבן זיי גע- מאַכט אַ גוטן, — דאָס האָבן זיי דאָ געלייגט דעם פֿונדאַמענט פֿאַר דער ליטעראַ-טור, וואָס האָט זיך שפּעטער אַזוי ריזן און קאַפּירפֿול צעבליט און פֿונאַדערגע- בליט אויפֿן רייכן באַדן פֿון דעם נייעם פֿאַנד — אַמעריקע. אָבער די מערסטע פֿון זיי זינען געווען, ביז זייער אַנקומען קיין אַמעריקע, ווי ס'איז שוין פֿריער אַנגעוויזן געוואָרן, אַסימילירטע אָדער האַלב אַסימילירטע ייִדן, אַן דער מינדסטער אָנונג און באַקאַנטשאַפֿט מיט די ווערק פֿון אונדזערע גרויסע, ייִדישע קלאַסי-קערס.

- (1) אַרבעטער־צייטונג, נומער 6, 1890.
- (2) אַרבעטער־צייטונג, 12טן סעפטעמבער 1897.
- (3) לעאַן קאַברין, געזאַמלטע שריפֿטן, היברו פּאַבלישינג קאָ, ניו־יאָרק 1910.
- (4) די ייִדישע איבערזעצונגען פֿון די דערצייילונגען ווערן געגעבן אין ב. גאַרינס געזאַמלטע שריפֿטן, ניו־יאָרק 1927, ערשטער באַנד.
- (5) די דערצייילונגען זינען געגעבן אין די געזאַמלטע שריפֿטן, ניו־יאָרק 1927, ערשטער באַנד.

די קינסמילערישע פראזע

- (6) מ. ווינטשעווסקי, א טאג מיט יעקב גארדין. ניו־יאָרק 1909, ז' 87—88.
- (7) דאָס ציטירטע בוך, זייט 32.
- (8) משה שטאַרקמאַן, „יעקב גארדינס דעביוט אויף ייִדיש“. יוואָבֿלעטער, באַנד III 1932, זייטן 180 און ווייטער.
- (9) יעקב גארדינס דערציילונגען. די אינטערנאַציאָנאַלע ביבליאָטעק פֿאַרלאַגיקאַמפּאַניע, ניו־יאָרק 1900. — אַלע דערציילונגען אין דעם דאָזיקן באַנד, אַחוץ די וואָס זיינען באַצייכנט מיט שפּעטערדיקע דאַטעס, זיינען געשריבן געוואָרן אין די יאָרן 1891—1898.
- (10) אין דעם זעלביקן ציטירטן באַנד.
- (11) אין דעם זעלביקן ציטירטן באַנד.
- (12) זעלביקע זאַמלונג.
- (13) זעלביקע זאַמלונג.
- (14) די דערציילונג איז געווען געדרוקט אין דער צוקונפֿט 1892. זי איז צום ערשטן געווען געדרוקט אין רוסיש און איז איבערגעזעצט געוואָרן פֿון גאַרדינען אַליין.
- (15) ב. גאַרין, „די אויפֿבליונג פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין אַמעריקע“, צוקונפֿט 1902, זייטן 340—341.

קאפיטל זעקס

די יידישע פאעזיע

די אמעריקאנער יידישע פאעזיע איז אויפגעקומען אין די לעצטע 20 יאר פֿון נײַנצנטן יאָרהונדערט. באַשאַפֿן האָבן זי סײַ די יעניקע װאָס האָבן אָנגע-הויבן שרײַבן אין אמעריקע, סײַ די יעניקע װאָס האָבן נאָך אָנגעהויבן זייער לײַ-טעראַרישע קאַריערע אין אייראָפּע. אמעריקע האָט אָבער געלײגט איר ספּע-ציפֿישן שטעמפּל אויף דער ייִדישער פּיאַנירן־דיכטונג דאָ אין לאַנד. מען קאָן זאָגן אויף זיכער, אַז די ייִדישע דיכטונג אין אמעריקע איז באַלד בײַם אָנהײב אמעריקאַניש. די דיכטערס שרײַבן מערסטנס אויף אמעריקאַנער טעמעס, און אַפֿילו יענע װאָס שרײַבן ניט אויף אַט די טעמעס זײַנען באַװירקט געװאָרן פֿונעם לעבן און פֿון דער אַטמאָספֿערע פֿון דער נײַער װעלט.

די ייִדישע דיכטונג אין אמעריקע אין די לעצטע דרײַסיק יאָר פֿון 19טן יאָר-הונדערט איז מיט קלײַנע אויסנאַמען דורך און דורך סאַציאַל אין איר אַריענ-טאַציע. די דיכטערס גיבן זיך אָפּ מיט אַקטועלע פֿראַגעס. סײַ יענע דיכטערס, װאָס זײַנען אויסגעשפּראַכן סאַציאַל אין זייערע װערק, סײַ יענע, װאָס שרײַבן ניט דירעקט װעגן אַרבעטער און װעגן דעם אַרבעטערס נױט, זײַנען אָבער אַלע סאַציאַל באַװוסטזיניק. זײַ באַרירן אַלע אַקטועלע געזעשאַפֿטלעכע פֿראַגעס און די פּראַבלעמען פֿון דעם ייִדישן אימיגראַנט אין אמעריקע. װי מיר װעלן באַלד זען, האָט שױן די ערשטע ייִדישע לידער־זאַמלונג, װאָס איז אַרויס אין אמעריקע, אַנטהאַלטן אַקטועלע מאַטיוון. דער דיכטער האָט געשריבן װעגן ענינים, װאָס האָבן צו טאָן מיט דעם טאַג־טעגלעכן לעבן דאָ אין לאַנד. די ערשטע ייִדישע דיכטערס אין אמעריקע האָבן ניט געשוועבט אין די הימלען — זײַ זײַנען געװען ענג פֿאַרבונדן מיטן לעבן, מיט די מאַסן, — און דערפֿאַר דאָמי-נירט מסתמא אין דער דיכטונג אַלע מאַל די אידעע, די פּראַבלעם — און ניט די פֿאַרעם. די סאַציאַלע אידעע איז געװען דער גרונט־מאָטיוו פֿון דער אַמע-ריקאַנער ייִדישער ליריק, אין יענע יאָרן, און שפּעטער זײַנען צוגעקומען דיכטערס, װאָס האָבן פֿאַראייניקט די אידעע מיט דער פֿאַרעם און באַשאַפֿן אַן עכטע ייִדיש־קונסטלערישע דיכטונג. דער פֿאַרדינסט פֿון די ערשטע אַמע-ריקאַנער ייִדישע דיכטערס װערט אָבער ניט געמינערט. אונדזער געשיכט־לעכער זכרון דאַרף זײַ דאַנקבאַר זײַן דערפֿאַר, װאָס זײַ האָבן געלײגט דעם פֿונדאַמענט פֿאַר אַ גרויסער און פֿאַרברײַכער ייִדישער דיכטונג אין אמעריקע. די ייִדישע דיכטונג פֿון די יאָרן, װאָס מיר באַהאַנדלען דאָ, קאָן אַײַנגעטיילט װערן אין דרײַ גרופּעס. צו דער ערשטער גרופּע געהערן אַװײַע דיכטערס װי

די יידישע פאָעזיע

סאָבעל, ריינגאָלד, צונזער, גאָלדפֿאָדן. די דאָזיקע גרופע האָט געהאָלפֿן לייגן דעם פֿונדאָמענט פֿאַר דער ייִדישער דיכטונג אין אַמעריקע, כאָטש קיין גרויסע קונסטווערטן האָבן זיי אַלײן ניט באַשאַפֿן. זיי זענען אָבער געווען די פּיאַנירן. און אויב מיר פֿרעגן אָפּ דעם ריינעם דיכטערישן ווערט פֿון די מערסטע לידער זייערע, זענען זיי אָבער קולטור־היסטאָריש וויכטיק פֿאַר אונדז, און אַ שטודיע וועגן יענע יאָרן קאָן זיי בשום אָפֿן ניט אויסלאָזן אין גאַנצן. דאָס איז שוין דער ספּעציפּישער גורל פֿון פּיאַנירן.

די צווייטע גרופע איז באַשטאַנען פֿון די מער ריפּערע דיכטערס ווי מ. ווינ־טשעווסקי, ד. עדעשטאַט, י. באַוושאָווער און מ. ראָזענפֿעלד. דערנאָך קומען די נאַכפֿאָלגערס, אָדער די מינאָרנע דיכטערס: נ. דעמפּערט, וו. קיינער, נ. באַבאָד, ב. ראָזענבלום און אַנדערע.

יעקבֿ צבי סאָבעל (1831—1913), אַ משכּיפּ, אַ סטודענט פֿון אַדעסער אור־ניווערסיטעט, אַ געוועזענער רבֿ, אַ קולטור־טוער אין אַדעס, האָט געהאַט דעם כּבֿוד אַרויסצולאָזן אויף דער וועלט די ערשטע געדרוקטע ייִדישע לידער־זאַמלונג אין אַמעריקע. אין 1877 איז אין ניו־יאָרק דערשינען אַ קליינע לידער־זאַמלונג, אין העברעיִש און ייִדיש, פֿון דעם מחבר יעקבֿ צבי סאָבעל. (1) די קליינע נע לידער־זאַמלונג שטעלט מיט זיך פֿאַר דעם אָנהייב פֿון דער ייִדישער דיכטונג אין אַמעריקע. זינט יענער צייט האָט זיך אַנטוויקלט אין אַמעריקע אַ ריכטע און טיפֿע ייִדישע דיכטונג, אָבער אַ המשך — אַ ריין אויסערלעכער המשך — צווישן סאָבעלס פּרווון און דער הַנּטצנטיקער ייִדישער דיכטונג איז זיכער פֿאַראַן. שוין דאָס ערשטע ליד, מיט וואָס די זאַמלונג הייבט זיך אָן, גיט זיך אָפּ מיט אַ פּראַבלעם, וואָס איז איצט אַזוי אַקטועל, ווי זי איז געווען אין 1877.

די בינע (בין)

צו דער בינע:

וואָג, דו בינע, ווילסט דו נור בעשטרעבן,

פֿאַן דינעס האַניקע אַנדערן צו געבן?

ווייסטו דען ניכט, אַלע ווערדן עס נאָטן

און דיך פּיליכט פֿאַן הונגער שטערבן לאָטן?

די בינע:

איך ווייס עס, איך בין אָבער זאָ געשאַפֿן,

זיך פֿאַרגניגן, אונד פֿאַרגניגן פֿערשאַפֿן!

צום מחבר:

דו, ייִדישער שריפֿטשטעלער, זאָגע, וואָצו

שרייבסט דו, ווען דו איין יודע ביסט, איין דזיו?

קאפיטל זעקס

מיט דער פֿעדער בײַסט דו, זאָ ווי די בינע,
ווען אויך-דו גיבסט האַניק אויס דיַינעם זינע,
געהיילט ווירד ווערדן ווער פֿאַן דיר געניטן,
פֿיליכט אויך דיר שמייכלען, דו האַסט טאַלענט,
אַבער ווירסטו דען פֿראַפֿיטירן אין סענט?
מאַכעך יודע, ווערד נאָך דיין ווערקען לײַהען,
און עס לעזן שטיל, אונד הער נאָך שרײַען,
„ניע לעזע איך ייִדישע ליטעראַטור,
דען איין בריטע בין איך, אַדער גאַר איין מור,
זאַגע נון, שרײַפֿטשטעלער, דו יודע, דו דזיו,
וואַצו דיין שרײַבן, דיַינע מיע וואַצו?

דער מחבר:

איך ווייס עס, לאַטן זי אויס מיַינעם ווערק נאַטן,
אַבער, מאַן מוס לעבן, אויך לעבן לאַטן.

„ישראל דער אַלטער“ איז אַ נאַציאָנאַליסטיש ליד וועגן דעם ייד און וועגן
דער העברעיִשער שפּראַך.

פֿיל וויכטיקער איז סאַבעלס לענגער ליד „דער פּאַלישער תּלמיד-חכם אין
אַמעריקע“. דאָס ליד איז געשריבן אין אַ שפּראַך, וואָס איז ניט קיין ייִדיש
און ניט קיין דײַטש, נאָר אַ מין דײַטשמעריש, — און דאָך איז עס אויך שפּראַך-
לעך ווערטפֿול, ווייל עס דערמאָנט אונדז דעם ריזיקן מהלך, וואָס ייִדישע דיכ-
טונג אין אַמעריקע האָט דורכגעמאַכט זינט 1877. דאָס ליד איז אויך וויכטיק
פֿון טעמאַטישן שטאַנדפּונקט. עס גיט אונדז אַ רעאַליסטישע שילדערונג פֿון
דעם ייִדישן לעבן אין אַמעריקע ערײַב דער גרויסער מאַסן-אימיגראַציע. קינסט-
לעריש האָט דאָס ליד אַ קנאַפּן ווערט — עס איז אַבער כאַראַקטעריסטיש, אַז
די ערשטע ייִדישע לידער-זאַמלונג אין אַמעריקע זאָל אַנטהאַלטן אַן אויסגע-
שפּראַכן סאַציאַל-רעאַליסטיש ליד, אַ ליד וואָס גיט איבער אין רעאַלע בילדער
דאָס לעבן פֿון יענע יאָרן. סאַבעל געהערט ניט צו דער שפּעטערדיקער גרופּע
פֿון אויסגעשפּראַכענע סאַציאַלע דיכטערס. עס איז אַבער אינטערעסאַנט, אַז די
הענטטיקע אַמעריקאַנער ייִדישע דיכטונג האָט הינטער זיך אַ טראַדיציע פֿון
סאַציאַלער דיכטונג, און אַז אין דעם ערשטן ביכעלע לידער, וואָס איז דערשינען
אין אַמעריקע, יעקב צבי סאַבעלס „ישראל דער אַלטער“, דאַמינירט שוין דער סאָ-
ציאַלער מאַטיוו. מיר ברענגען דאָ אין גאַנצן דאָס זאַנגע ליד „דער פּאַלישער
תּלמיד-חכם אין אַמעריקע“, אי דערפֿאַר ווייל סאַבעלס ביכל לידער איז אַ יקר-
המציאות און דער לייענער קאָן ניט אַלע מאַל באַווייזן צו באַקענען זיך מיט דעם,
און אויך דערפֿאַר וואָס ווי ווייניק איינער זאָל ניט שעצן סאַבעלס דיכטונג, איז

די יידישע פאָעזיע

ער דאָך דער מחבר פֿון ערשטן ביכל יידישע לידער, וואָס איז דערשינען דאָ
אינעם נייעם לאַנד:

1

נון, בין איך שאַן אין דעם פֿרייען לאַנדע,
וואָ עס עקזיסטירט פֿרייע רעכט,
וואָ דער יודע איזט ניכט צו שאַנדע,
וואָ דער הער איזט גלייך ווי דער קנעכט,
וואָ עס גיבט קיינע סקלאַפֿן,
קיינע באַראַנען, קיינע גראַפֿן,
נו, גאָט זיי דאַנק, איז מיר אַלעס געלונגען!
פֿוילע יחוס, פֿאַני וועלמאַזשי,
קנאה, שִׁנאה, חוצפה, העזה,
מיט רעליגיאַנט־האַס האָט דער ים פֿאַרשלונגען.
צוואַר ביי זיך האָב איך נור איין סענט,
אונד מיין זאָן קען זיין פֿיליכט פֿרעזידענט!

2

איך תלמיד־חכם אויספֿאַלען,
דאַכט האָבע איך געדולד פֿיל;
פֿיר ווירדע איך מיך ערפֿאַלן,
עררייכן דאָס גאַלדענע ציל;
היר מיס איך בעשטרעבן
ווי איין מענטש צום לעבן,
שאַן ענדע מיט דעם ווילדן געזינדל,
שאַן איין ענדע מיט מסר'ן,
מיט רבֿלעך, מיט אַסר'ן,
שאַן ענדע מיט אַלער שווינדל,
דיר בין איך יהודי, ניכט דורך אויגן גלאַנצן,
אַרבייטן, ערלעכקייט, זאָל זיין מיין פֿאַסטן.

3

איך זע איין שלאַס מיר ענטגעגן,
גראַס אונד האָך ווי איין גיגאַנט,
צו אים פֿאַרן פֿיל וואָגן,
גוטע פֿערדע הין איינגעשפּאַנט,

עס גיבט איין אַרקעסטער,
 אויך איין כאָר דער בעסטער;
 איך גלויבטע, דאָס זײַן אין פֿאַבריק,
 אונד יענע רײַכע פֿריסט
 איזט גאָר איין אַרטיסט,
 ער אונטערריכט פֿיזיק, מוזיק,
 די פֿערדע זינד פֿיר יענעס אַרמען בוי,
 ייִדן איבן זיך היר, איס אַקער־בוי.

4

וויר צייכענען זיך אויס אַלס עס־סגולה,
 אויך איך בעקאַמע לאַנד און הויז,
 דען היר גיבט דאָך איינע לאַנד־בוישולע,
 צוויי זענע אַרבעטן דאָס לאַנד אויס,
 איך בעקאַמע פֿערדע, אַקסן,
 ווייץ אונד וויין, נור קיין לאַקסן.
 איך אַמעריקאַנער! איך בין קיין נאָר!
 צוויי זאָנע לערנען שלאַסער,
 איינער אַרצט, איינער לאַנד־מעסער,
 היר גיבט אויך איין ייִדישער סעמינאַר.
 מײַן מוזיק האָט דאָרט סטודירט ראַבינער,
 זי זינדט פֿאַרזאָרגט מיט סאַפּער, מיט דינער!

5

קוים האָט מען מיך אין יענעס שלאַס
 דאָרט הינאײַן געפֿירט,
 דאָ קאָס צו מיר דער באַס
 (ער שײַנט צו זײַן ציוויליזירט),
 ער זאָגטע מיר מיט היצע:
 הערונטער איר מיצע!
 היר איזט יאָ טעמפל, איין גאַטעס־הויז,
 אונד דאָס קאָסטעט איינע מיליאָן
 דער ייִדישן אַרמען נאַציאָן!
 שרי איך ערשראַקן אויס.
 זאָ פֿריסט אין פֿריסט אויף הונדערט אַרמע ברידער
 אונד איין נאָר מעטצלט אונז טויזנטע נידער!

6

אונד פלעצלעך האָב איך זיך אויך געוואַכט.
איך זעהע: איין לאַסט אויף מיַינע רוקן,
איך טראַגע עס איבער קראַפֿט איבער מאַכט,
נישט דאָ מיט וואָס זיך צו ערקוויקן:
אַך, אַזוי, וויי איז מיר!
איך קריכע אויף אַלע פֿיר
צו נאַכטן אירגענד ביי אַיינעם פֿאַרמער,
איך שטיי אויף מאַרגן
פֿול קומער, פֿול זאַרגן.
עס איזט איין עלנט, איין יאַמער!
זאָ, לעבע איך היר אין דער נייען וועלט,
ביז איך ערווערבע מיך איין וועניק געלט.

7

איך האָב שאַן געלד, בין איך דאָך קיין פֿול,
מאָן צאָלט מיך שאַן אונטער דאַנטל לייט,
זאָ גינג איך נאָך אַיינער שול,
פלעצלעך! וואָר דאַרט איין גראַסער שטרייט.
מאָן באַגראַבט זיך צען קלאַפֿטער,
אום שטי אַדער מפֿטיר,
זאָ ענטראַן איך פֿאַל אַנגסט, פֿאַל בעגיען,
אום צו האָבן איין עקסעמפל,
פֿאַן דער שול מיט דעם טעמפל,
נאָך אַיינעם קלייב וועלכע דאַנעבן,
דאַרט וואָרו פֿאַלן און דיַיטשן ביַזאַמען,
דזענטל לייט, דזענטל ווומענס, הערן און דאַמען.

8

איין יענקע שטרייט, ווירד דאַרט געשטרייטן,
איך בין יענקע! דען איך רופֿע מיין ווייב „ווייף“.
ניין, איך בין יענקע! וואַלטע דער צווייטע ביטן;
דען איך ווייס באַס עסן, צו האַלטן פֿאַרק אונד ניין,
אונד מיין מיסיס האַט אַלע נייע ציין;
אונד איך גיי סאַנדיי אין טשורטש בעשטענדיק!

אונד איך קייע טאָבאַק און קענדע זיסע!
 אונד איך לעגע אויף דער טיש ביידע פֿיסע
 ווערנד איך גיב (וואָס ניכט אָנשטענדיק!)
 אונד מיין מיסיס קען ווי איין יענקע קוויטשען!
 אונד מיין מיסיס פלוידערט, אונד רעדט פֿוילע וויצן!

9

אונד מיין זאָן גייט שאָן אַכט יאָר אין סקול,
 ער איזט שאָן איין אַמעריקאַנער (לויפֿער)!
 אונד מיין זאָן ווייס אַרפֿמעטיקע (מער ווי איין נול),
 אונד מיין זאָן איין גוד טעמפלער (דאָך איין זויפֿער)!
 אונד מיין זאָן ספעלטט שאָן *Dog*!
 אונד מיין זאָן ווייס אויך *Pig* אונד *Hog*!
 אונד אויף מיין זאָן מיינט מאָן ער זיי איין קריסט!
 אונד מיין זאָן איז ווי איין רעפּובליקען סמאָרט!
 אונד מיין זאָן איז איין וואָרער דעמאָקראַט!
 אונד מיין זאָן איזט אין צען וואָכן מאַשיניסט,
 אונד מיין זאָן ווייס צו הינער-אויגן מיקסטור,
 אַמעריקע פֿאַרדאַנקט אונז פֿיר איר קולטור.

10

זאָ האָבן זיי ניכט די גוטע מדות,
 היר נאָך אַמעריקע געבראַכט,
 ניכט פֿאַן השכלה, ניכט פֿאַן חסידות,
 אויף דעם האָבן זיי גאָר אויסגעלאָכט:
 דו זאָגסט דאָך מאָן דאָרף זיין אויך אין ייִדיש געלערט,
 מיט דעם ווערד מאָן דאָך חלילה אויף געקלערט!
 אונד וואָס זאָגסט דו זאָ וועגן אונזער נאַציאָן?
 מיט דער יוגנד היר איזט שאָן געוויס אַל רייט,
 תורה מיט חכמה איזט באַ אינען זאָ ווייט,
 דאָס זיי ווייסן זאָ פֿיל פֿאַן רעליגיאָן,
 דאָס זיי תורה קאָנען ביז פרשה בשלח,
 אונד נאָך אין ענגליש — דאָס קאָנען נור איין מלאך.

11

אונד וויר זעלבסט זינד דאָך געוויס צדיקים,
 שבת שיטן מיר צו נור קוילן.

די יידישע פאָעזיע

וויר גלויבן אין רוחות און מזיקים,
וויר עסן אויך קוגל אונד טאָלן!
נור איין צדיק איזט דאָך אויך זינדיק,
דאָ שטאַפט יעדער אויף פסח איין אינדיק,
אויף יום־תפּוּר שלאַגן מיר כפרות,
מיט פּוילע וויצן מיטן מיר זיך נעקן,
מיר מיטן זיך חטאים אויף דעקן,
אים אָב צו קאַמען טוען וויר זיך צרות,
זאָ מיטן וויר שטענדיק פּראַצעסע האָבן,
אונד מיט דעם צווייטנס צרה זיך לאָבן.

12

דען געווענלעך אין יוראָפּ איין צבֹוע,
מוז זיך פֿאַרמאַסקירן, פֿערשטעלן,
עס מוס פּאַסטן גיין קריע־בליע,
אַדער מיט פֿיל תּוּרה זיך קוועלן,
היר איז יעדער פּאַלאַק איין גאון,
יעדער דייטשע איין מענדעלסאָן,
דען אויך פֿרייהייט בענוצן מיר און וויסן,
זאָ זעען וויר היר, דער חריף דער קלוגע,
איזט גלייך געשעצט ווי דער בור דער משוגע,
דאָ זעען וויר דען גר־עדן אונד ניכט געניסן!
זאָ קלאַגט ער, זאָ שפּילט ער מיט דעם טרויעריקן פֿידל,
זאָ קלאַגט איין תּלמיד־חכם, איין פּאַלנישע יודל.

פֿון די דיכטערס פֿון עלטערן דור, וואָס זיינען אָנגעקומען קיין אַמעריקע
און האָבן אויך דאָ ווייטער פֿאַרגעזעצט זייער לייטעראַרישע טעטיקייט, דאַרפֿן
דערמאָנט ווערן צוויי — אַברהם גאַדפֿאַדן און אליקום צונזער. אליקום צונזער
(1890—1913) איז אָנגעקומען קיין אַמעריקע אין 1889. אין דער נײַער וועלט
האַט ער מיטגעבראַכט אַ רעפּוטאַציע פֿון אַ בדחן און פֿאַקס־דיכטער. אין
אַמעריקע האָט ער ניט געשריבן אַזוי פֿיל ווי אין איראָפּע, אָבער דאָס וואָס ער
האַט געשריבן איז געווען אין זעלביקן סטיל ווי זיינע פֿריערדיקע לידער וואָס
ער האָט געשריבן אין איראָפּע. קיין „פּאָעזיע“ זיינען צונזערס לידער ניט —
דאָס זיינען באַשרייבונגען און משפּילישע פּריידיקערייען אין גוטע און שלעכטע
גראַמען. ס'רובֿ מאַכן זיי דעם אַנגנדרוק פֿון אַרטיקלען און דרשות. אויך צונזער
האַט זיך באַמיט צו באַנעמען די אַמעריקאַנער ווירקלעכקייט און האָט אָנגעשריבן
אַזוינע זאַכן ווי „קאַלומבוס אין וואַשינגטאָן“, „פֿאַרזען און פֿאַרשפּילט“, „צום

קאפיטל זעקס

פעדער" און אנדערע. אבער אויך די דאזיקע לידער זינען מוסר־דרשות אין גראמען. צונזער איז דער כראגישער בעל־יועץ און מוסר־זאגער אין טראס־קענדיקע גראמען. זיין „דיכטונג" קאן פֿאר אונדז האבן בלויז אַ סאַציאַ־לאַגישן און קולטור־היסטאָרישן ווערט — צונזערס דיכטונג האָט אַ ווייטע קרובהשאַפט מיט דער אַנטוויקלונג פֿון עכטן ייִדישן ליד אין אַמעריקע.

מיר ברענגען דאָ ווי אַ מוסטער זיין ליד „צום פעדלער":

1

ווי לאַנג וועסטו, יודל, אַרומגיין און פעדלען?
און פֿאלן צו לאַסט באַ די שכנים אין לאַנד,
וואָס שרייען אין צייטונגען און שטעכן ווי נאַדלען:
„דער יוד איז אַ שנאַרער און שטעלט אויס די האַנט!"
דען וואָס איז פעדלען? — נאָר בעטן נדבֿות!
אַ אַלטער, אַ קראַנקער, גייט פעדלען ביים קריסט,
מען נעמט פֿון זיין באַסקעט, אַ פּיין אויף קאַטאַוועס,
אַ דאָס זאָל ניט הייסן: מען שענקט אים אומזיסט!

2

עס גיבט באַ דיר, פעדלער, אין קאַנטרי, וואָס ריידן
און פֿאַרקויפֿן דזשולערי — קופּער פֿאַר גאַלד:
און טאָר זיך שוין קיינמאַל אין קאַנטרי ניט ווײַזן,
דען ער וואָלט באַלד מיט זיין לעבן באַצאַלט...
קומט נאָך אים דאָרטן, אַ פעדלער אַ צווייטער,
ער מאַג זיך גראַדע ווי אַרנטלעך זיין —
נעכטיקט אין דרויסן, אין שלעכטעסטן וועטער,
און קיינער לאַזט אים אין שטוב ניט אַרײַן!

3

ווי שווער און ווי ביטער איז פעדלערשער לעבן!
פֿאַרוואָגלט ווי קיין, ווו טאָג און ווו נאַכט;
צו היץ און צו קעלט איז ער איבערגעגעבן,
קיין הייס און קיין רו און איז שטענדיק פֿאַרשמאַכט!
שלעפט אויף זיך פעק, וועלכע איבערן כּוח,
בעקומט נאָך פֿון לויפֿער אַ „ישר" דערפֿאַר:
דער וואָרפֿט אים מיט שטיינער, דער שפּאַלט אים דעם מוח,
זיין אַרעמער לעבן איז רק אין געפֿאַר!

די יידישע פאעזיע

4

וואָס זוכסטו זיך, יידל, אַזעלכע פרנסות,
וואָס מאַכן דיין נאָמען צו שפּאַט און צו שאַנד?
גיי לעז אין די צײַטונג אויף די ליבע דרשות...
זײַ בעסער אַ פּאַרמער און נעם זיך צום לאַנד!
האַב דיר דיין הויז, דיין פֿעלד און דיין גאַרטן,
זיי דאַרט און פֿלאַנץ דאַרט — מיט אַלעמען גלייך!
ווי ערלעך, ווי זיכער דיין לעבן איז דאַרטן,
און האָסט נאָך אַ טשאַנצע, מיט דער צײַט ווערן רײַך!

5

עס קומען צו טעגלעך רק גרינע און גרינע,
און יעדערער כאַפט באַלד דעם באַסקעט אין האַנט;
זע, זאַלסט ניט לײַדן ווי יענע פֿון כינע...
וואָס זײַנען פּאַרווערט היר צו קומען אין לאַנד.
פּאַרגעס ניט, דו ייד, אַז פֿון אַלע וועלט־טיילן
איז היר צו אַנטלויפֿן, דיין איינציקער פֿלייס —
ווען דו זאַלסט, חלילה, אַט די לאַנד פּאַרשפּילן,
ווי לויפֿט מען שוין דאַמאַלסט? אוי, זאַג, ווער עס ווייס!

6

ווי איז דעם באַראַן הירשס גרויסע נדבֿות,
וואָרום לאַזט איר שלאָפֿן אַט דעם קאַפּיטאַל?
ווי זײַט איר, גבאים, איר שטאַט בעלי־טובֿים?
וואָס זוכט איר ניט מיטלען צו העלפֿן דעם כלל?
לאַנד אין אַמעריקע איז לײַכט צו קריגן.
באַזעצט עמיגראַנטן, גיט לערער צו זײַן
זיי זאָלן זיך לערנען, זיי זאָלן זיך קליגן,
צו זײַען, צו פֿלאַנצן דאַרט פֿרוכט אַלערליי!

7

וואָס זינגט איר, פּאַעטן, פֿון בלומען, פֿון פֿייגלעך?
דאָס ליד האָט לאַנג שוין איר צײַט אָפּגעלעבט!
דאָס פּאַסט צו פּאַרשלעפֿערן קינדער אין וויגלעך.
גיט בעסער דעם קראַנקן זײַן היילונגס־רעצעפט!

איר זעט, איינער פֿאלק ליגט יעצט אין סכנות.
 מען רעדט פֿון זיי העכער ... וואָס קאָן זײַן דער סוף?
 גיסט צו צו דער מזע איין טראָפֿן פֿון רחמנות,
 און פֿירט אויף אַ וועג די פֿאַרבלאַנדזשעטע שאַף!

8

ווער שלייפֿט מיר די אויגן צו קוקן פֿון ווייט?
 אַד! ווער וואָלט מיר געבן אַזאַ טעלעסקאָפּ!
 איך זאָל קענען זען די גליקלעכסטע צײַטן,
 ווי פעדלען און שווינדלען באַ ייִדן אַראָפּ!
 איבעראַל זאָל איך זען נאָר פֿאַרמער פֿון ייִדן,
 און לעבן צוזאַמען, אין שלום און פֿרייד ...
 דאַן וואָלט מײַן האַרץ זיך באַרואיקט צופֿרידן, —
 און איך וואָלט זיי זינגען „דעם שנייטערס“ אַ ליד!

(„צום פעדלער“)

אליקום צונזער טרעט אַרויס אין דעם ליד קעגן די פעדלער — ער פרייִ-
 דיקט, אַז ייִדן זאָלן זיך נעמען צו פֿאַרמערײַ, צו פֿראַדוקטיווער ערד־אַרבעט — אַן
 אידעע, וואָס ד׳ר חיים זשיטלאָווסקי ווערט ניט מיד צו פֿראַפּאָגאַנדירן אַ לעבנ-
 לאַנג אין זײַנע שריפֿטן און פֿאַרטראַגן. פֿונעם סאַציאַלאָגישן שטאַנדפּונקט קאָן
 מען יאָ אַננשטימען אָדער ניט אַננשטימען מיט צונזערס טעזע, אָבער מיטגעריסן
 ווערן פֿון דער מעלאָדיק, פֿון דעם עמאַציאָנעלן ליריזם — מיטלען, מיט וועלכע
 יעדע עכטע דיכטונג אָפּערירט — קען מען ניט פֿון צונזערס דיכטונג. זײַן דיכ-
 טונג איז בלויז נאָך אַ באַווייז, אַז גוטע, גלאַטע גראַמען זײַנען נאָך ניט קיין
 דיכטונג.

דער נאָמען אַבֿרהם גאַלדפֿאַדן איז שוין פֿריער דערמאַנט געוואָרן אין
 פֿאַרבינדונג מיט דער ייִדישער דיכטונג, ווייל גאַלדפֿאַדן האָט אַחוץ זײַן טעטי-
 קייט אין זשורנאַליזם און דראַמאַטורגיע אויך געשריבן פֿערזן. אין זײַנע פֿערזן
 זינגט ער הויפטזאַכלעך פֿון ייִדן, ייִדישקייט און וועגן זײַן ליבע צום ייִדישן
 פֿאָלק. זײַנע פֿערזן זײַנען געשריבן אין דער פֿאַרעם פֿון פֿאַקסטימלעכע קופּלעטן,
 און ווי אַזעלכע זײַנען אייניקע פֿון זיי וואַרעם, פשוט און ליריש. גאַלדפֿאַדנס
 פֿערזן, באַזונדער די דאָזיקע וואָס ער האָט געשריבן אין אַמעריקע, איזסטריין
 אַ געוויסע שאַטירונג אין דעם אַנטוויקלונג־פֿראַצעס פֿון דער ייִדישער דיכטונג
 אין אַמעריקע; זיי האָבן אַפֿילו אַ קולטור־היסטאָרישן ווערט. אין אַ געשיכטלעך-
 כער באַקאַנטשאַפֿט מיטן וואָס פֿונעם ייִדישן ליד אין אַמעריקע איז פֿדאַי דאָ
 צו ברענגען אַ מוסטער פֿון גאַלדפֿאַדנס פֿערזן:

די יידישע פאָעזיע

דאָס פינטעלע ייד

ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ.
(ד"ה א, מ"ז כ"א)

איך האָב דײַך ליב ליב, מיין פֿאַלק, דו טײערע אומה!
דו שטאַרקע, דו שײנע, די פֿײנע, דו פֿרומע!
איך האָב ליב דײַן אמונה — דײַן הייליקע תורה.
נאָך אין וויגל האָב איך געהערט „דאָס איז די בעסטע סחורה“,
איך האָב ליב דײַן נאָמען ווי מען גיט אים אַ דריי:
צי „ישׂראל“ צי „איזראַעל“, צי „עבר“ צי „עברע“,
צי „יעקב“ צי „יעקאַב“, צי „יודע“ צי „יוד“,
איך האָב דײַך ליב אַפֿילו בײַם נאָמען „זשיד“!

„זשיד“! — וואָס איז זשיד? — וואָס ייד, אַלץ אײנס.
יידו! — וואָס איז ייד? — אײן אומהלע אַ קלײנס.
אַ קלײנס — און אײטלעכן גרויס אין די אױגן.
אַ געמײנס — און אױף גאַלד און זילבער ערצױגן.
אַ דערשלאַגנס — און שלאַגט זיך צו אַלעמען צו.
פֿאַרוואַרפֿנס — און אומעדום געפֿינט עס זײן רג.
אין דער פֿרעמד אײנגעבעטן און בעט קײן גאַלד בײַ קײנעם.
זשיד! אַט האָסטו דעם פֿאַרשוין דעם שײנעם!!

(1887)

צו דער גרופע גאָלדפֿאַדן-צונזער געהערן אויך די לידער-פֿאַרפֿאַסער שלמה שמוּלעוויטש און יצחק רײנגאַרד.

שלמה שמוּלעוויטש (1868—1943) איז נאָך אין אײראָפּע געווען באַוווסט ווי אַ בדחן און זינגער פֿון זײנע אײגענע לידער. אין אַמעריקע איז ער אַנגע-קומען אַרום 1891 און האָט זיך גלײַך אַרײנגעפֿאַסט אין דער יידישער קולטור-סבֿיבֿה פֿון יענער צײט. די אײמיגראַנטן פֿון ערשטן דור, ווי מיר האָבן שוין עס ניט אײן מאָל באַטאַנט, זײנען געווען אָפּגעשטאַנענע, ניט געבילדעטע יידן. זיי האָבן ניט געקאַנט באַנעמען קײן אמתע דיכטונג, קײן סובטעלע פֿאַעזיע. דער הויפט איז דאָס ריכטיק וועגן דער קלײנבירגערלעכער יידישער מאַסע אין אַמעריקע. שמוּלעוויטש האָט זיך גוט אַרײנגעלעבט אין יענער סבֿיבֿה און האָט געשריבן אַזױנע לידער ווי „יום הכּיפורים“, „דאָס תּהיילימל“, „דאָס טליתֿת“ און אַנדערע לידער פֿון דעם זעלביקן זשאַנר. לידער וואָס האָבן געווירקט אױף די נאַציאָנאַלע געפֿילן פֿון די יידישע מאַסן. כאַראַקטעריסטיש פֿאַר שמוּלעוויטשן איז זײן ליד

א יידיש קינד

1

פֿון רינגעלעך א קייטעלע
פֿון דור-דורות אָ.
א לאַנגן יחוס-צעטעלע
האַט אונזער נאַציאָן.
א זעלטענע געשיכטעלע
געשריבן איז מיט בלוט,
וואָס גיט אויך אַ באַריכטעלע
פֿון יידנס שטאַלק און מוט.
זײַן לעבן, זײַן שטרעבן, זײַן עקזיסטענץ ביז הייַנט,
זײַן ריינקייט, זײַן שיינקייט, זײַן שוואַ און זײַן פֿרײַנד.
יאָ! אַ ייִדיש קינד, אַ ייִדיש קינד,
דערקאַנט איר גיך, געשווינד.

רעפֿרײַן:

ער מעג זײַן איינער פֿון די גראַפֿן,
העלדיש טראַגן ריטער-וואַפֿן,
אָדער וווינען צווישן שקלאַפֿן,
ווי אים טראַגט אַוועק דער גלות-ווינט.
דאָך זײַן פֿירונג, זײַן סבֿלנות,
זײַן גוט האַרץ און זײַן רחמנות,
זײַנען געטלעכע מתנות,
און דאָס באַזיצט אַ ייִדיש קינד.

2

פֿון אונזער ליבן בורא'לע
הויך פֿון הימל טראַן
אַן אוצראַל אַ תּוֹרה'לע
האַט אונזער נאַציאָן.
מיט איר זײַט יאָרן טויזנטע
שפּאַנט דער ייד די וועלט,
דורך וועלדער, ימ'ען ברויזנדע,
רעגן, היץ און קעלט.

די יידישע פאָעזיע

געליטן, געשטריטן, קיין מאל געוואָרן מיד;
ערטרָגן די פּלאַגן, און איז געבליבן אַ ייד.
יאָ אַ יידיש קינד, אַ יידיש קינד,
דערקאַנט איר גיך, געשווינד.

(רעפֿריין)

3

צו ימיס־טובֿים יידישע
אין שול מיט גאַטעס וואָרט,
ערהאַבענע, נגידישע
געדאַנקען זיינען דאָרט.
די תּפֿילות מיט די טרערעלעך
גרייכן גאַטעס טראָן:
אַזעלכע רייכע פּערעלעך
פֿאַרמאַגט גאָר קיין נאַציאָן.
זיין פֿילן, זיין צילן צו אַלעס וואָס איז שייך;
זיין שטילע פֿאַמיליע האָט דעם הימלס חן.
יאָ אַ יידיש קינד, אַ יידיש קינד,
דערקאַנט איר גיך, געשווינד.

(רעפֿריין)

ווי מיר זען, איז דאָס נאַציאָנאַליסטיש־רעליגיעזע געפֿיל באַזונגען דורך פּרי־
מיטיווער גראַמען־פֿלעכטעריי אָן עכטן געפֿיל — אַ זשאַנר, וואָס איז געווען
שטאַרק באַאָיבט ביי דער יידישער קליינבירגערלעכער מאַסע אין יענע יאָרן.

שמועֿעוויטש האָט אַליין פֿאַרפֿאַסט מוזיק צו אַ סך פֿון זינע לידער. זינע
לידער זינען געווען זייער פּאָפּולער. מען האָט זיי געזונגען אין יידישן טעאַ־
טער און אויף יידישע שײַמחות. — און פֿון דאָרט זינען זיי צעטרָגן געוואָרן אין
יידישע הַזווער און יידישע היימען. אָבער זינען פּאָפּולערסטע ליד איז געווען
„אַ בריוועלע דער מאַמען“. דאָס ליד איז געוואָרן אַזוי פּאָפּולער און באַאָיבט
דערפֿאַר וואָס עס האָט אויסגעדריקט דאָס געמיט פֿון אַ סך מאַמעס, וועמענס
קינדער זינען אַוועקגעפֿאַרן קיין אַמעריקע און האָבן אָפֿט מאַל אין גאַנצן
פֿאַרגעסן סײַ אין זייער אַטער היים, סײַ אין זייער אַטער מוטער. דאָס דאָזי־
קע ליד פֿאַרמאַגט אַ פּשוטע געפֿילפֿולקייט און אַפֿילו אַ רירנדיקן ליריזם. מיר
ברענגען עס דאָ ווי אַ מוסטער:

א בריוועלע דער מאמען

1

מיין קינד, מיין טרייסט, דו פֿאַרסט אַוועק,
זע זיין אַ זון אַ גוטער;
דיך בעט מיט טרערן און מיט שרעק
דיין טרייע ליבע מוטער.

דו פֿאַרסט, מיין קינד, מיין איינציק קינד,
אַריבער ווייטע ימען.
אַד, קום אַהין נאָר פֿריש, געזונד,
און ניט פֿאַרגעס דיין מאמען ...

יא, פֿאַר געזונד און קום מיט גליק,
זע, יעדער וואָך אַ בריוול שיק,
דיין מאמעס האַרץ, מיין קינד, דערקוויק.

רעפֿרין:

אַ בריוועלע דער מאמען,
זאַלסטו ניט פֿאַרזאַמען,
שרייב געשווינד,
ליבעס קינד,
שענק איר די נחמה.
די מאמע וועט דיין בריוועלע לעזן
און זי ווערט גענעזן.
היילסט איר שמערץ,
איר ביטער הערץ,
ערקוויקסט איר די נשמה.

2

דאָס אַכטע יאָר איך בין אַליין,
מיין קינד איז ווייט פֿאַרשוואַמען,
דיין קינדערש האַרץ איז האַרט ווי שטיין,
קיין איינציק וואָרט באַקומען.

די יידישע פאעזיע

ווי קאן מיין קינד גאר האבן מוט,
ווי גייט אים איין זיין לעבן?
עס מוז אים גיין דאָרט זייער גוט;
הלואי! זאָל גאָט אים געבן.

כיהאָב אים געשיקט אַ הונדערט בריוו,
און ער האָט נאָך קיין שום באַגריף,
אַז מייןע ווונדן זיינען טיף.

אין שטאָט ניריאַרק אַ רייכע הויז,
מיט הערצער אָן רחמנות,
דאָרט וווינט איר זון — ער לעבט גאר גרויס,
מיט געטלעכע מתנות;
אַ שיינע פֿרוי און קינדער צוויי,
מיט ליכטיקע געשטאַלטן,
און ווי ער זיצט און קוועלט פֿון זיי,
האָט ער אַ בריוו ערהאַלטן.

דיין מוטער טויט, עס איז געשען,
אין לעבן האָסטו איר פֿאַרזען,
דאָס איז איר לעצטער ווונטש געווען:

ר ע פ ר י י :

אַ קדישל דער מאַמען,
זאָלסטו ניט פֿאַרזאַמען;
זאָג געשווינד,
ליבעס קינד,
שענק איר די נחמה,
די מאַמע וועט איר קדישל הערן,
אין איר קבר גערן,
היילסט איר שמערץ,
איר ביטער הערץ,
ערקוויקסט איר די נשמה.

יצחק ריינגאָלד (1878—1908) איז אָנגעקומען קיין אַמעריקע אין 1893
ווען ער איז נאָך געווען אַ יונגע־מאַן. ריינגאָלד האָט מערסטנס געשריבן לידער
פֿאַרן ייִדישן טעאַטער, מיט וועלכען ער איז געווען פֿאַרבונדן אַ זענגערע צייט.

די טעאטער-לידער זינען אין יענע יארן געווען שטארק באליבט ביים יידישן טעאטער-באזוכער. מיר ברענגען דא איין ליד ווי א מוסטער פֿון ריינגאָלדס בעסערע פֿערזן:

אויפֿן יידישן מאַרק

ווי נאָר עס הייבט אָן צו טאָגן,
און מעג נאָך ניט ליכטיק זײַן שטאַרק,
זעט מען שוין פעקלעך טראָגן:
דאָ שטעלט זיך דער יידישער מאַרק.

סוחרים מיט סחורות פֿאַרשיידן
געוויס פֿון אַ סענט אָדער צוויי.
פֿינע בכֿודע יידן —
דער מאַרק איז געשאַפֿן פֿאַר זיי...

דאָ זיצן שוין ווייבער אין יאָרן,
מיט טראַנטעס פֿאַרוויקלט די קעפֿ;
טייל זיינען בלוי און פֿאַרפֿראָגן,
טייל האַלטן פֿייער אין טעפֿ.

דאָרט זיצט זיך אַ פֿרוי אין פֿאַנטאַפֿל
און האַלט אַ פֿאַרזשאַווערטע וואָג,
זי האַט אַ פֿאַר מעסטלעך קאַרטאַפֿל
און פֿירט פֿאַר אַ קוואַדער דעם טאָג.

ציבעלעס, פעטרישקע, קנאַבל,
פֿאַסטערנאַק, מערן און כּרײַן.
פֿערפֿוילטע! — איז אויך ניט קיין טראַבל,
די קונים זיינען יידן אַליין.

דאָרט שטייט זיך אַ סוחר מיט קליידער,
ער טוט אַלצדינג אין אַ נויט, —
אַ חזן, אַ שמש, אַ בעדער, —
און האַט פֿון דעם אַלעס קיין ברויט.

דאָ ליגט דער, צעלייגט מיט אַ קרעמל
און אונטערשפּרייט מיט אַ זאַק,

די יידישע פאָעזיע

אַ בערשטל, אַ קעמל, אַ שוועמל, —
אַט דאָס איז אין גאַנצן זײַן סטאַק.

און דאָרט שרײַט איינער אַ געלער:
„מציאות, אויף מיר אַזאַ יאָר!
אַהער! פּאַרצעליענע טעלער,
איז ווייבער — אַ ניקל אַ פּאַר“...

און סוחרים אַזוי ווי די פּליגן,
מען שטופט זיך אין דזשעפּערסאַן סטריט,
דען יעדערער וויל זען און קריגן
די בעסטע מציאות וואָס גיט...

א. מ. שאַרקאַנסקי (1869—1907) איז אַן ספּק איינער פֿון די טאַדאָנטירסטע
יידישע דיכטערס פֿון די נאַנציקער יאָרן. זײַנע פּידער זײַנען געשריבן אויף אַ
פּאָלקסטימלעכען יידיש, אַן דײַטשמעריזם, וואָס דאָס אַלײן איז אַ גרויסע קינסט-
פּערישע דערגרייכונג פֿאַר יענער צײַט. שאַרקאַנסקי האָט געשריבן זײַנע פּי-
דער אין אַ פּינטונ און אַפֿילו גראַציעזן סטיל. זײַנע פּידער צײַכענען זיך אויס
מיט אַ נאַטירלעכער מעדאָדישקייט. זײַן גראַם איז ניט קײן פּאַרסירטער,
ווי מיר טרעפֿן עס אין די פּידער פֿון די מערסטע דיכטערס פֿון יענעם פּעריאָד.
שאַרקאַנסקי שרײַבט פּינטונ און הַנעוודיק און האַרציק. די השפּעה פֿון יידישן
פּאָלקספּיד מערקט זיך אין אַ סך זײַנע פּידער.

דער פֿאַרוואָגלטער

ווייט בײַ אַ שטעטלע,
דאָרט איז מײַן ערטעלע,
כִּקאַן יעדעס בײַמעלע,
ליב יעדעס גערטעלע.

אין יעדעס גערטעלע,
בײַ איטלעכס בײַמעלע
ליגט אַ פֿאַרלוירענער,
גילדענער טרוימעלע.

נאָך בליט דאָס בײַמעלע,
נאָך גרינט דאָס גערטעלע.

קאפיטל זעקס

איך, דער פֿאָרוואַגלטער,
זוך מיר אַן ערטלע.

א. מ. שאַרקאַנסקי גיט אונדז אין זײַנע לידער זייער אַפֿט ביזדער פֿון ייִדישן
לעבן אין אַמעריקע. אין איינעם פֿון זײַנע לידער מאַכט ער אונדז די טראַגעדיע
פֿון אַן עלטערער פֿרוי, וועמען מען האָט פֿון אַ קליין לייטוויש שטעמל אַראַפֿגע-
בראַכט קיין אַמעריקע, און זי קאַן זיך ניט צופֿאַסן צום נײַעם לעבן:

די אַלטע נעכאַמע

וואָס איז מיט דער אַלטער נעכאַמען?
וואָס פֿעלט דער באַיאָרנטער מאַמען?
זי איז מיט די קינדערלעך יעצט!
עס האָבן געבראַכט איר צו פֿירן
פֿון ליטע די קינדער, די גבֿירן,
און האַלטן איר הויכגעשעצט.

זי איז דאָך מיט טימחה געפֿאָרן,
זי האָט דאָך געבענקט לאַנגע יאָרן,
די זין מיט די אייניקלעך זען!
נו, וואָס זשע קען פֿעלן דער מאַמען,
וואָס איז מיט די קינדער צוזאַמען,
וואָס איז פֿאַר אַ בייז איר געשען?

ווי קאַן זײַן די מאַמע צופֿרידן?
די זין אירע זײַנען קיין ייִדן,
מען הערט ניט אַ ייִדיש וואָרט!
מען וווינט ניט מיט ייִדן צוזאַמען,
ווי קאַן עס דען שמעקן נעכאַמען,
ווי קאַן זי גאָר איינזיצן דאָרט?

מען עפֿנט צו מאַל ניט קיין סידור,
מען זינגט לויטער גוי'שע שפּראַך!
די אייניקלעך קאַנען קיין אַלף,
עס שניידט איר דאָס האַרץ מיט אַ חלף,
ווי קאַן זי פֿאַרגעסן דאָס, אַד!

די יידישע פאָעזיע

די אייניקלטן אירע, די קלוגע,
זיי קוקן אויף איר ווי משוגע,
און שטילערהייט מאַכן זיי שפּאַס;
וואָס טויג זיי די אַלטינקע באַבע,
וואָס האָט נאָר אין זין עולס-הבא,
וואָס טויג זיי דען איר משוגעת?

און זי, אונזער אַלטע נעכאַמע,
די טרייַע, די צערטלעכע מאַמע,
זי זיצט אָפּט און וויינט אין דער שטיל;
זי בענקט נאָך אַמאָליקע יאָרן,
חרטה האָט זי אויפֿן פֿאַרן,
און שטאַרבן — איז דאָס וואָס זי וויל.

די אַננוויינערס פֿון ייִדישן קוואַרטאַל אין ניו-יאָרק זענען געווען אַננע-
טיילט אין „געלע“ און „גרינע“. די ערשטע זענען שוין לאַנג געווען אין
אַמעריקע, און די לעצטע זענען געווען פֿריש אָנגעקומענע. די אַלט געזעסענע
פֿלעגן מיט חזק און שפּאַט קוקן אויף די ניי אַריבערגעקומענע, — און א. מ. שאַר-
קאַנסקי דריקט צו צייב דעם אויס זיין פֿאַרדראָס אין זיין ליד

די פּני

בעדויערט דעם גרינעם,
וואָס ליידעט בחינם
פֿון ברידער, וואָס זיינען אַהער
פֿאַר צענדליקער יאָרן
געקומען צופֿאַרן
ווי בעטלער פֿון יענער זייט מעער,
זיי וווינען ווי גראַפֿן,
די נידעריקע אַפֿן,
וואָס קרומען נאָך גויִשע „פּני“...
און ס'פֿלאַמט זיי דער פּנים,
וואָס גרינע קבצנים
דערקענען גאָר ברידער אין זיי.
ווי ביטער זיי האָסן,
די „בעסערע“ קלאַסן,
דעם אייגענעם ברודער, דעם יוד;
זיי רעדן און טענהן:

„מיר סיטיזענע זײַנען
פֿון דער עמיגראַציע שוין מידי“
ווען עטוּ שלאָגט יעקב,
איז ער כאַטש אַ תקיף,
ער האָט ווילדע גבֿורה אין האַנט;
און איר האָט קיין גבֿורה,
און איר האָט קיין צורה,
איר מאַכט זיך אַליין נאָר צו שאַנד.

א. מ. שאַרקאַנסקי קערט זיך אויך אום צו דער אַלטער היים און גיט אונדו
בידער פֿון דעם אַמאָליקן ייִדישן לעבן. די לידער זינען דורכגעדרונגען מיט
אַ שטאַרקן ייִדיש־נאַציאָנאַלן געפֿיל. שאַרקאַנסקי איז שטאַרק אַפּאָרֶאָגעטיש
פֿאַרן ייד. דאָס דריקט זיך אַממערסטן אויס אין זײַן ליד

דער שומר בײַ נאַכט

אַ פּוילישער דערפֿל . . . בײַם וועג שטייט אַ שענקל,
דאָ וווינט זיך דער אַלטער ישׁוֹבֿניק, ר' יאַנקל,
אַן איינציקער ייד בײַ אַ מחנה ערלים,
ער האָרעוועט, פּראַצעוועט אויף אַלע כלים.
די שטיקל פּרנסה קומט אָן שווער און ביטער,
דער גוי צאַפט די דמים, דאָ קאַכט ער, דאָ ברייט ער,
און יאַנקל מוז אַלע זלזולים פֿאַרשווייגן,
זײַן ווייב טאָר זיי אויך קיין קרום פּנים ניט ווייזן,
אַזוי איז בײַ טאָג. נאָר בײַ נאַכט צוועלף אַ זייגער,
ווען סטאַשעק ליגט אונטערן טיש ווי אַ פּגר,
און מיכאַל, זײַן חבֿר, איז אויך שטאַרק באַזאַפֿן,
הייסט יאַנקל זײַן ווייב און זײַן מיידל גיין שלאָפֿן,
און ער גייט צום שאַץ, מאַכט דעם תּהילימל אָפֿן,
עס קלינגט מיט „אַשרי“ אין מיטן דער נאַכט,
ער זינגט און ער זאָגט און ער זיפּצט און ער טראַכט.

בײַ „תּפֿילה לעני“ גיט יאַנקל אַ ציטער.
וואָס טוט מען די צײַט איז אין דאָרף אַזוי ביטער!
ניטאָ מער קיין ערלעכער גוי אויף אַ רפֿואה,
מען טאָר זיי ניט גלייבן צו מאַל אויף אַ שבֿועה.
נאָר רשעות אויף יידן, דאָס קאַנען זיי רעדן!
ווי שײַן איז געוועזן דער דאָרף פֿון מיין זיידן!

די יידישע פאעזיע

דער גוי פֿלעגט אים ברענגען פֿון קארן און פֿלאַקסן,
זײַן שפֿעט איז אים גאָר אַן רעגן געוואַקסן.
און פֿלעגט אים אַ גוי אַ מאָל זידלען און וואַשן,
צעברעכן די גלעזער, צעהאַקן די פֿלאַשן,
פֿלעגט ער זיך דערנאָך דאָך אַ ביסל באַזינען
און זאָגן אים: „זשידעק, דו קריגסט צו פֿאַרדינען“,
און גיין מיט אים טאַנצן אין מיטן דערינען ...
די אַלע זכרונות ווערט איצט אים פֿריש,
און גלייַך טוט ר' יאַנקל דעם תהילים אַ מיט.
„מן המצר קראתי“ ... און יאַנקל טראַכט ווייטער:
דער היינטיקער דור איז דורכויס אַ פֿאַרשייטער,
פֿאַר צוויי וואַכן קומט דאָ אַ ייד אָנגעפֿאַרן,
אַן באַרד און אַן פּאות, אין גאַנצן פֿאַרשאַרן.
איך טענה צו אים און דערצייל אים די ליידן,
איך הער פֿון אים רייד, ווי אַ גוי וואַלט עס רעדן;
„רעכט אויף אייך, זאָגט ער, רעכט אויף אייך אַלעס,
איך שטעלט מיט די שענקען די גוים בדלות!“
מיין אַרעמער שכל קאָן דאָס ניט באַנעמען,
מיר גנבֿענען דען, צי מיר רויבן פֿון וועמען?
פֿאַרמאַגן זאָל איך, וואָס זיי זײַנען מיר שולדיק.
זיי זידלען, זיי שלאָגן, און איך בין געדולדיק,
בין דאָר ווי אַ שפּאַן און דער גוי ווי אַ בולדיק.
נו, קומט נאָך אַ ייד און ער גיט זיי נאָך רעכט.
„כל גוים סבביני“ ... אוי, טאַטע, ס'איז שלעכט!

„אהללה ה' בחיי“, קלינגט זײַן שטימע ליבלעך,
ער קוקט דורכן פֿענצטער אויף די גויישע שטיבלעך.
דער גאַנצער דאָרף שלאַפֿט, עס וואַכט נאָר ער איינער.
ר' יאַנקל נעמט פֿילן אַ קעלט אין די ביינער,
זײַן האַרץ ווערט אין אים ווי אַ בויםל צעגאַסן;
אוי, טאַטע, שיק צו פֿאַר מיין מיידל אַ חתן!
איך בין שוין אַ ייד, גאַט צו דאַנקען, באַיאַרנט,
און האָב נאָך מיין איינציקע קינד ניט באַוואַרנט,
איר חתונה מאַכן וואַלט איך אַזוי וועלן,
און ווייטער זאָל זײַן שוין ווי גאַט וועט געפֿעלן.
„אוי, הנה לא ינום“ ... דו טאַטע געטרײַער!

קאפיטל זעקס

ר' יאָנקל ער שטייט יעצט און היט ביי זיין שייער,
אַ גוי האָט געסטראַשעט צו מאַכן אַ פֿייער.
עס זינגט „ברכי נפְשי“ אין דרויסן ביי נאַכט,
מיטן תהילים אין האַנט שטייט ר' יאָנקל און וואַכט.

א. מ. שאַרקאַנסקי פֿאַרמאַגט אויך סאַציאַלע מאַטיוון. אַבער אַממערסטן
שידדערט ער דאָס ייִדישע לעבן און זינגט אויך אַפֿט מאַל פֿון אינדיווידועלן
טרויער און יחידישן אומעט — אַ זעלטנהייט אין דער ייִדישער דיכטונג פֿון יענע
יאָרן. ער איז פֿון די ערשטע דאָ אַנצושלאַגן אַ לירישן באַלאַדע־טאַן. און
אַפֿט מאַל דיכטעט ער אויף ייִדיש־היסטאָרישע מאַטיוון:

צו די פיראַמידן

איר עגיפטישע פיראַמידן,
אימער שטייט איר נאָך אַלס עדות
פֿון די ששים רבוא יידן,
פֿון די אַלטע, אַלטע זיידעס.
איר האָט גוט געקענט נאָך משה,
מיט די שקלאַפֿן נאָך אין גושן
און געהערט ווי יוספֿט ברידער
זינגען טרויעריקע לידער.
טיף אין אייער פֿעסטן בוזים
זיינען אויסגעקריצט די חרוזים
פֿון עגיפטישע מלכים,
אויך פֿון העלדן גרויסע שבֿחים,
פֿון דעם אַלטן, אַלטן נילוס
האַט איר אויך צו זאָגן פֿילעס.
דאָך האָט איר קיין וואָרט צו רעדן
איבער ווייטיקן און לידן
פֿון די אַרמע שקלאַפֿן־קינדער,
פיתוס־ און רעמסס־גרינדער.
ווער האָט יענע ליים געקנאַטן?
ווער האָט יענעם שפּיץ באַטראַטן?
ווער האָט זיין קינד פֿון וויגל
אינגעמויערט אַנשטאַט ציגל?
איר געדענקט ניט יענע וויינער,
אייער האַרץ איז נאָר פֿון שטיינער,
איר דערציילט נאָר פוסטע רעדעס,
פֿאַלשע דרשות, פֿאַלשע עדות.

די יידישע פאעזיע

א. מ. שאַרקאַנסקי שרעכט מערסטנס וועגן ייִדן און וועגן ייִדישע צרות.
ער דערציילט אַבער אויך וועגן ייִדישע העלדישקייט און וועגן ייִדישע גבורות.
ער זינגט ראַמאַנטיש אויף ביבלישע מאַטיוון, נאָר אַפֿט מאַל קאָן ער אויך ווערן
איראַניש און אַפֿילו סאַטיריש:

וואָס איז אַ ייִד?

וואָס איז אַ ייִד?
אַ בעטלער, אַ שררה,
אַ וואָרעם, אַ ריז;
אַן אַלטע הושענה,
אַ שטעכנדער שפיז;
אַ בלוס און אַ דאָרן,
אַ בראַנד, אַ שטיק אייז;
אַט דאָס איז געוואָרן
ישראל דער גרייז.

אַ שטאַרקער, אַ שוואַכער,
אַ טרום און אַ העלד;
ביים עמוד אַ מאַכער,
אַ גאַרניט אין פֿעלד;
אַ נדבֿג, אַ שנאָרער,
דאָ פֿריש און דאָ מיד,
דאָ האַניק, דאָ מרור,
אַזוי איז דער ייִד.

אַ שטענדיקער חולה,
און שטאַרבט ניט אויף טויט;
מסחרים גאַנץ ווילע,
און האָט ניט אויף ברויט.
אַ גרייַלעכער קענער,
און ווערט נימאַלס גרויס;
ער מאַכט שאַרפֿע פֿלענער,
און פֿירט זיי ניט אויס.

ער גלוסט פֿאַלעסטינע,
און זיצט אין דער היים;

קאפיטל זעקס

ער האָפֿט צו דער שכינה,
און גלייבט אין בעל־שם.
ערשט פֿשעה באַך קלאַגט ער,
און גלייך איז „נחמו“;
אַ פֿאַק צרות טראַגט ער,
און טאַנצט זיך נאָך צו...

ניט אומזיסט שרייבט א. מ. שאַרקאַנסקי וועגן זײַן „מוזע“ אויף אַזאַ פֿאַלקס־
טימלעכן אופֿן:

מײַן מוזע איז אַ זאַגערײַג,
אַן אַלטע וויסטע קלאַגערײַג,
ביים שטענדער שטייט די אַרעמע
און זאַגט פֿאַר תּחינות וואַרעמע:
געליבטע רײַד פֿאַרקלונגענע,
און לידער לאַנג געזונגענע,
חלומות אַלט פֿאַרצײטיקע
און האַפֿענונגען ווייטיקע.
איך בין אַ קינד נאָך, דאַכט זיך מיר,
דאָ וויינט זיך מיר, דאָ לאַכט זיך מיר,
און ביז צום לעצטן רידעלע
זינ איך אַ ייִדיש לידעלע.

א. מ. שאַרקאַנסקי פֿאַרדינט אַן אַנגעזעען אַרט אין דער ייִדיש־אַמעריקאַנער
דיכטונג. און וואָלט אונדזער פֿאַרלאַג־וועזן ניט געווען אַזוי פֿאַראַליזירט, וואָלט
שוין לאַנג צײַט געווען צונויפֿצוזאַמענען און אַרויסצולאַזן אַ באַנד לידער פֿון
א. מ. שאַרקאַנסקיס לײַטעראַרישער ירושה. עס וואָלט זיכער געווען אַ שיינע
מתנה פֿאַרן לײַענער פֿון ייִדישן ליד און אַ פֿאַרדינטער מאַנומענט פֿכּוֹר אַן
עכטן ייִדישן דיכטער.

יעקבֿ מאַרינאָוו (געב' 1870), וועלכער האָט שפּעטער געשריבן הומאַריס־
טישע לידער און רעדאַקטירט הומאַריסטישע זשורנאַלן, האָט אין די נײַנציקער
יָארן געשריבן אַ סך לידער וועגן אַרבעטער־לעבן און אַרבעטער־קאַמף. אין זײַן
ליד „דער אַרבעט־לאַזער“ (1895) שילדערט ער אַ מענטשן, וואָס איז גרייט צו
פֿאַרקויפֿן זײַן מי און אַרבעטקראַפֿט — נאָר קיין קוּנים זײַנען נײַטאָ. דער אַר־
בעט־לאַזער קלאַגט זיך אויף זײַן ביטערן מזל, וואָס ער און זײַן משפּחה זײַנען
איצט פֿאַרמישפט צום הונגער און טויט. קיין צו פֿיל פֿאַעזיע איז אין די פֿערן
ניטאָ. זײַן ליד איז אָבער כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דעם סאַרט פֿראַפֿאַגאַנדע־
דיכטונג פֿון יענעם פֿעריאָד. אַ מאָל געלינגט אים אַנצושלאַגן אַ פֿאַעטיש־

די יידישע פאעזיע

רעטאָרישן טאָן, ווי אין זיין ליד „צושפאלט זיך, מיין הערץ“, וואָס מיר ברענגן
גען דאָ:

צושפאלט זיך, מיין הערץ

צושפאלט זיך מיין הערץ! צושפאלט זיך אין צווייען!
צושפאלט זיך — אַזוי ווי פֿאַרציִיטן דער ים —
לאַז שטראַמען די ביטערסטע שמערצן און ווייען,
לאַז פֿליסן און פֿליסן פֿון דאָרטן דער סם
אין גאַלדענע בעכערס פֿון פֿאַלקס אונטערדריקער,
פֿון וועלכע זיי זויפֿן דעם אַרבעטערס בלוט —
און זאָל עס פֿאַרגיפֿטן אַיעטווידן דריקער,
אַיעטווידן הערשער דורך געלט אַדער קנוט!

צושפאלט זיך מיין הערץ! צושפאלט זיך אין צווייען!
צושפאלט זיך — אַזוי ווי פֿאַרציִיטן דער ים —
און זאָלן דער האָס און דער צאַרן וואָס גליען
אין דיר זיך צעברענען אין העלישן פֿלאַם
און זאָל דיזער העלדישער פֿלאַקער פֿאַרצערן,
פֿאַרניכטן, פֿאַרוואַנדלען אין אַש און אין שטויב
די קירכן און קרוינען — די פֿוקסן און בערן
וואָס לעבן פֿון שווינדל, פֿון מאָרד און פֿון רויב!

צושפאלט זיך מיין הערץ, מיין עלנטע טריבען!
צושפאלט זיך — אַזוי ווי פֿאַרציִיטן דער ים —
לאַז שטראַמען און שטראַמען מיין ענדלאַזע ליבע
צום שמאַכטנדן פֿאַלק (וועלכער שלעפט זיך שוין קאָם)
דורך צענדליקער, הונדערטער טויזנט קאַנאַלן
און יעדע געקוועלטע, פֿאַרוואַנדעטע הערץ —
און זאָל זי דאָרט היילן די כראַנישע קוואַלן,
און זיי ווי אַ באַלזאַם צום ביטערסטן שמערץ!

צושפאלט זיך מיין הערץ! צושפאלט זיך אין צווייען!
צושפאלט זיך — אַזוי ווי פֿאַרציִיטן דער ים —
און זאָלן מיין קאַמפֿלוסט און ווונטש צו באַפֿרייען
פֿון גיהנום דער וועלט און איר געבן דעם טעם
פֿון הימלישן גליק אויף דער ערד — זיך מיט שטורעם
צעטראַגן אין יעטווידער ברוסט פֿון אַ קנעכט —

קאפיטל זעקס

און זאל דארט אַנשטאַט די פֿאַרפֿלייצונג, יסורים,
צענגלען דער קאַמפֿלוסט פֿיר גלייכהייט און רעכט!

(1895)

יוסף יפה (1865—1938) איז באַקאַנט אין דער אַמעריקאַניש־ייִדישער פּאָע־
זיע ווי אַ דיכטער, וואָס האָט הויפּטזאַכלעך געשריבן לידער וועגן ליבע. זײַן
ערשט ביכר לידער איז דערשינען מיט אַ פֿאַררעדע פֿון דוד פינסקי. די לידער
זײַנען מערסטנס געשריבן אין אַ לײַכטן, שטיפֿערישן טאָן. יפה האָט אַ לעבנלאַנג
תּמימותדיק און ליריש געזונגען זײַן אייגן שיר־השירים־ליד, אַבער אויך אים
האָט נישט אין גאַנצן אויסגעמיטן דער אידיאַם פֿון זײַן צײַט: דער געזעשאַפֿטלעך
כער מאַטיוו. אין זײַנע ערשטע לידער, וואָס ער האָט געשריבן אין די נײַנ־
ציקער יאָרן, האָט אויך יפה געשריבן אויף סאַציאַלע טעמעס:

דעם יונגלס, יונגלס, יונגעלע,
דער טאַטע פֿירט זײַן יונגעלע
דעם קליינינקן אין שענק;
ער טרינקט זיך אַן האַלב שיפורלעך
און זאָגט צום קינד: געדענק,
דאָס איז קיין פּלאַן קיין ריכטיקער
צו שיכורן, דאָס הייסט,
נאָר ווײַל מײַן הערץ פֿאַרביטערט איז,
איז דאָס בײַ מיר אַ טרייסט.

דעם טאַטנס יונגלס יונגעלע,
ער גייט אין שענק אַליין,
און וואָס אַ יאָר און וואָס אַ טאָג
ער בלייבט דארט לענגער שטיין.
ער טרינקט שוין פֿון זײַן זיידן מער,
אים גלאַנצט שוין דאָס געזיכט,
און שיפורן אַיעדן טאָג —
דאָס ווערט בײַ אים אַ פֿליכט.

דעם יונגלס יונגלס יונגעלע —
פֿון אים איז אַפּגערעדט,
ער לויפֿט שוין צו דעם שענק גאַנץ פֿרי,

(1898)

די יידישע פּאָעזיע

ער איז פֿון טרינקען אויסגעדאַרט
און אָפּגעצערט און בלאַס
און וואָלגערט זיך אַ שיפורער
אין רינשטאַק אויף דער גאַס.

דוד גאַלדשטיין (געב' 1868) איז אַנגעקומען קיין אַמעריקע אין 1885
און איז געוואָרן אַקטיוו אין דער אַנאַרכיסטישער באַוועגונג. ער האָט זיך
באַטייליקט אַלס דעלעגאַט צו דעם ערשטן צוזאַמענפֿאַר פֿון ייִדישע ראַדי-
קאַלן אין אַמעריקע (1889) און אין די ערשטע ייִדישע אַרבעטער-אַרגאַנען
האַט ער זיך באַטייליקט מיט לידער. גאַלדשטיין האָט אָבער אין גיכן אין גאַנצן
אויפֿגעהערט צו שרייבן. ער האָט זיך אומגעקערט צו דער לייטעראַטור ערשט
אַרום 1922. נאָך דער דאַטע האָט ער ווידער אַנגעהויבן שרייבן, און עס איז
פֿאַראַן אַ קלאַרער אונטערשייד צווישן זײַן דיכטונג פֿונעם ערשטן פּעריאָד און זײַן
דיכטונג פֿון צווייטן פּעריאָד. אינעם צווייטן פּעריאָד האָט ער געשריבן סענ-
טימענטאַלע לידער וועגן יוגנט, עלטער, ליבע, געשריבן לויטן סענטימענטאַל-
ראַמאַנטישן שאַבאָן, בעת אין די ערשטע לידער זײַנען אין ער געווען סאַציאַל-
באַוווּסטיניק; הגם אויך די דאָזיקע לידער זײַנען מער פּראַקטאַמאַציע-מעסיק ווי
עכטע פּאָעזיע. זיי פֿאַרמאָגן טעמפּעראַמענט, רעטאָריק און פּאַטאָס, ס'פֿעלט זיי
אָבער פֿיניקייט און עכטיקייט. מיר ברענגען דאָ זײַנס אַ ליד פֿון ערשטן פּעריאָד —
דער פּעריאָד, וואָס פֿאַלט צונויף מיט דער ראַם פֿון אונדזער אַרבעט:

די רעוואָלוציאַן

איך קום מיט דעם פֿייער פֿון אַלע ווילקאַנען.
איך קום מיט דעם שטורעם פֿון אַלע אוראַגאַנען.
איך קום מיט דעם צאָרן פֿון קנעכט אַלס כלי-זין.
אַ וועלט אַ געקנעכטעטע קום איך באַפֿרייען.
איך קום ווי דער דינער אין ברויזנדן שטורעם.
איך קום ווי דער בליץ אין זײַן בלענדנדן שײַן.
איך קום צו באַפֿרייען אַ וועלט פֿון יסורים.
איך קום! איך בין דאָ! איך וועל זײַן!

און מעגט איר געהאַרכן, משנהדיק גלייבן,
אַז אַלעס איז געטלעך, און אַלעס איז אייביק,
און מעגן די פּאַפּן אײַך ווי נאָר פֿאַרבלענדן,
און מעגן די הערשער אײַך רײַבן און שענדן,
זיי קאַנען דאָס ווידערשטאַנדס-רעכט ניט באַרויבן,
דאָס רעכט וואָס מען נעמט זיך דורך נויט און דורך פֿיין —

קאפיטל זעקס

צו טראַץ פֿון געהאַרכן, צום טראַצן פֿון גלויבן,
איך קוס! איך בין דאָ! איך וועל זײַן!

און מעג איך פֿאַר פֿילע נאָך בלייבן פֿאַרבאַרגן,
און מעגן ניט זען זיי דעם קומענדן מאַרגן,
און מעגן זיי מיינען, אַז אייביק איז נאַכט,
און וועלן פֿאַרשקלאַפֿן מיין ווירקנדע מאַכט,
זיי זאָגן איד: איך קוס אום צום טראַץ פֿון דעם שלאַף
און פֿיר די פֿאַרשקלאַפֿטע אין פֿריילאַנד אַרײַן,
איך מאַך צו די פֿינצטערע קנעכטשאַפֿט אַ סוף.
איך קוס! איך בין דאָ! איך וועל זײַן!

איך בין שוין געווען אין די גראַ-אַלטע צײַטן,
אין די נאַטירלעכע קעמפֿע און אין מענטשלעכע שטרייטן,
איר האָט מיך געזען און איר האָט מיך געהערט
ווען ס'האַט זיך דער מענטש קעגן חיה געווערט.
איך האָב זיי געמישפט, האָב לענדער געריכטעט
און האָב זיי באַשטימט זייער קינפֿטיקעס זײַן.
און פֿעלקער פֿאַרמישפטע האָב איך פֿאַרניכטעט.
איך קוס! איך בין דאָ! איך וועל זײַן!

איך בין ווי די זון אַזוי אַלט פֿון געבורט.
די אייביקייט האָט מיך געוויקלט-געגורט.
איך בין ווי דער טויט איד, דער סוף פֿון דעם לעבן,
אום לעבן פֿון ס'נייעס צו ברענגען און געבן,
דאָס אַלטע צעברעךן איד, אום נייעס צו שאַפֿן,
די אַלטע אַפּגעלעבטע פֿאַרשווינדט דאָן פֿון זײַן,
איצט ברענג איך די פֿרײַהייט און גיב זיי די שקלאַפֿן.
איך קוס! איך בין דאָ! איך וועל זײַן!

איר זעט און דערקענט מיך אין פֿרילינגס-באַגינען,
ווען אַלץ הייבט אָן בליען, ווען אַלץ הייבט אָן גרינען,
איר זעט מיך אין האַרבסט, אויך ווען אַלעס פֿאַרשטאַרבט,
מיט געלקייט פֿון טויט ווען ס'איז אַלעס געפֿאַרבט.

איר זעט ביים געבורט מיך, איר זעט מיך ביים שטאַרבן,
אין שטענדיקער וועקסלונג — פֿון אייביקן זײַן.

די יידישע פאעזיע

איך ביײַט די קאַלירן, איך ביײַט בלויו די פאַרבן.
איך קום! איך בין דאָ! איך וועל זײַן!
איצט קום איך מיט שטורעם, איצט קום איך מיט בייזן,
אַ וועלט אַ געקנעכטעטע קום איך ערלייזן.
איך קום מיטן צאַרן פֿון קנעכט אַלס כלי-זין
אַן אייביק געבונדענע מענטשהייט באַפֿרײַען.
איך קום ווי דער דונער אין ברויזנדן שטורעם,
איך קום ווי דער בליץ אין זײַן בלענדענדן שײַן.
איך קום צו באַפֿרײַען אַ וועלט פֿון יסורים.
איך קום! איך בין דאָ! איך וועל זײַן!

י. ש. פרענאָוויץ (1871—1939) האָט דעביוטירט אין 1891 אין אַ ראַדיקאַל־
בירגער־עכער ייִדישער צײַטונג, אָבער נאָך דעם האָט ער זיך מערסטנס באַ־
טיידיקט אין דער אַרבעטער־פרעסע. פרענאָוויץ איז פֿאַרבונדן מיט דער סאַ־
ציאַליסטיש אַריענטירטער ייִדישער דיכטער־גרוּפּע אין אַמעריקע. ער האָט
זיך אָבער ניט באַנוגנט מיט שרײַבן בלויו זיידער וועגן אַרבעטער־לעבן און זײ־
דער אויף סאַציאַלע טעמעס. נאָר האָט אויך געשריבן אַ סך זיבע־זיידער. זײע־
נענדיק פרענאָוויץ פֿילט מען דעם שטאַרקן אַנפֿלוס פֿון היינען, וועמען ער האָט
אַגבֿ פֿרײַ איבערגעזעצט אין ייִדיש. פרענאָוויצעס זיידער זענען פֿול מיט ראַ־
מאַנטיזם און אומעט און זײ פֿאַרמאַגן אַ סך נאַיוויטעט. שוין דער פֿאַקט אַזײַן,
וואָס אַ שרײַבער פֿון אַרבעטער־זיידער האָט זיך אויך גענומען שרײַבן וועגן
זיבע, איז געווען אַ נײַס אין דער ייִדישער דיכטונג פֿון יענער צײַט. פרענאָוויץ
האָט אויך געשריבן ראַמאַנטישע פֿרײַהייט־זיידער, וווּ ער האָט געטרוימט וועגן
דער גזיקע־עכער צוקונפֿט און וועגן גליק פֿון אַזע מענטשן. אין פרענאָוויצעס
זיידער האָבן מיר אי בילדער פֿונעם שווערן לעבן פֿון ייִדישע אַרבעטער, אי
זיבע־זיידער, אי טרוימערענען. ער האָט זיך ניט באַגרענעצט מיט איין טעמע;
ער האָט געהאַט דעם באַווסטזײַן, אַז —

איך האָב אין די פֿעלדער פֿון לעבן געוואַנדערט,
און האָב דאַרטן פֿריידע און טרויער געפֿונען;
איך האָב זײ געזאַמלט, אין האַרצן באַהאַלטן,
און דאַרט פֿון זײ לידער געשפּינען.

זי וועלן זײ הערצער און זעלן דערפֿרייען,
זי וועלן זײ הערצער און זעלן באַטריבן —
איך ווייס ניט, איך ווייס נור: איך האָב מײַנע פֿערזן
אין פֿעלדער פֿון לעבן געקליבן.

(„מײַנע לידער“)

קאפיטל זעקס

כאַראַקטעריסטיש פֿאַר פּרענאַוויצעס לידער איז זיין ליד „צו אַ בייבי“,
ווי ער שילדערט דאָס שווערע, טרויעריקע לעבן פֿון אַרבעטער־קינדער:

שלאָף זיך, מיין ליבינקע, שלאָף אין דיין רוד,
מאָך דינע בלויונקע אייגעלעך צו;
זיס איז דיין דרעמל, פֿון זאַרגן נאָך ווייט,
איצט איז צום שלאָפֿן דיין טייערסטע צייט.

שלאָף זיך, מיין ליבינקע, שלאָף ליבעס קינד,
דו ווייסט נאָך קיין פֿאַלשקייט, דו קאַנסט נאָך קיין זינד.
ליב איז דיין שמייכל און שוין — דיין געצעלט,
וואַרהייט דיין מינע, און טרוימען — דיין וועלט.

שלאָף זיך, מיין טייערע, איצט איז דיין צייט,
שפעטער, אַ שפעטער, ניט אימער ווי הייט!
אַנפֿאַנגען שפעטער צו לעבן — אַ שווער;
בייבי, דאָן שלאָפֿט זיך זאָ רויק ניט מער.

די טרוימען פֿאַרשווינדן, דאָס גוטעס פֿאַרגייט;
עס קומען אַן צייטן פֿון זאַרגן און נויט,
עס ווילט זיך דאָן שלאָפֿן און טרוימען זיך פֿריי —
עס לאַזט ניט, מען קאָן ניט, די צייט איז פֿאַרביי.

די גליקלעכע קינדהייט, מיין קינד, וועט פֿאַרגיין
און שטורמיש וועט קומען די צייט פֿון פֿאַרשטיין.
דאָן, אַ מיין בייבעלע, הייבט אַן דאָס האַרץ
צו שפירן, צו פֿילן פֿון ליידן און שמערץ.

זע נאָר, מיין ליבינקע, קוק זיך דאָרט אום,
ווי קליינינקע קינדערלעך לויפֿן אַרום,
באַרוועס און נאַקעט, מיט „פייפערס“ ביים זייט,
דאָס יאַגט זיי, דאָס טרייבט זיי דער עלנט, די צייט.

צעריסן, צעפֿראָרן, פֿאַרהונגערט, פֿאַרשמאַכט,
זאָ לויפֿן זיי טעגלעך פֿון פֿרי ביז ביי נאַכט
מיט פּנימלעך בלאַסינקע — בלאַס ווי דער טויט —
זיי לויפֿן מיט „פייפערס“ פֿאַרדינען אויף ברויט!

די יודישע פאעזיע

אַ! עלנדע קינדערלעך, עלנד ווי שטיין,
זיי דאַרפֿן שוין זאָרגן, פֿאַרדינען אַליין;
זיך פּלאַגן און ליידן אין שטורעם, אין ווינט —
אַט דאָס איז דער „שפּעטער“, מיין ליבלעכעס קינד!

מען קלינגט מיט די גלאַקן, מען לויפֿט ווי אַן זין,
מען טרייבט שנעל די רעדער, מען יאָגט די מאַשין.
מען ברענט זיך, מען שטיקט זיך אין רויך און אין דאַמף —
אַט דאָס איז, מיין בייבי, פֿון לעבן דער קאַמף.

און די, וואָס דו זעסט דאָ, וואָס ליידן אַן צאָל,
אויך זיי האָבן גליקלעך געדרעמלט אַ מאָל.
איצט קאָן זיך ניט דרעמלען — נאָר אַרבעט געשווינד,
אַט דאָס איז דער „שפּעטער“, מיין ליבלעכעס קינד.

וועסט ווערן נאָך עלטער, וועסט וויסן, וועסט זען,
אַז איצטיקער טרוים איז דיין בעסטער געווען.
טאָ שלאָף זיך, מיין קינד — ביסט פֿון זאָרגן ווייט,
איצט איז צום שלאָפֿן — דיין טייערסטע צייט.

(1892)

פּרענאַוויץ איז אַבער ניט שטענדיק פֿאַרנומען מיטן שווערן לעבן. ער
אַנטלויפֿט זייער אָפֿט פֿון דער גרויער ווירקלעכקייט, און דאָן שרייבט ער ראַ-
מאַנטישע לידער וועגן ליבע און יוגנט:

אַ יוגנט-פֿאַנטאַזיע

בלומען שעץ איד, בלומען ליב איד,
טראַג זיי אויף מיין ברוסט אַרום;
פֿאַר אַ בלומע — אַלעס גיב איד!
אַלאַ, ביסט אַ שיינע בלוס!

ליבלעך זיינען דינע וואַנגען,
און פֿאַרהימלט איז דיין בליק;
אין דיין הערצל הער איד קלאַנגען
ווי פֿון הימלישער מוזיק.

קאפיטל זעקס

זיסע טענער פֿול מיט לעבן,
הער איך זיי — פֿאַרגעס איך שמערץ —
אַלגאַ, אַלגאַ, איך וואָלט שוועבן
אין דעם הימל פֿון דיין הערץ.

אין דעם הימל, וווּ עס בלינקען
לעבנס-ליכטער העל און פֿרײַ,
דאַרטן וועט מיין זעלע טרינקען
לעבן פֿון דעם לעבנס-מיין.

דאַרט ... נאָר ... אַ קינד דערפֿרייען,
זאָג מיר, זאָג מיר, בלומען-שאַץ,
גיבט עס אין דיין האַרץ-גראַדן
פֿאַר מיין שטורעם-זעל אַ פּלאַץ?
בלומען שעץ איך, בלומען ליב איך,

טראָג זיי אויף מיין ברוסט אַרום;
פֿאַר אַ חלום — אַלעס גיב איך,
אַלגאַ, ביסט אַ שיינע בלום.

מיט סאַציאַלע מאַטיוון זינען דורכגעדרונגען די לידער פֿון עוזר סמאַלענסקיין (1863—1937). סמאַלענסקי איז אַנגעקומען קיין אַמעריקע אין 1893 און האָט גרינדן אַנגעהויבן שרייבן לידער. געשריבן האָט ער וועגן אַרבעטער־לעבן און אויף אַנדערע אַקטועלע טעמעס. זינע לידער זינען ביז 1900 מערסטנס גע־גראַמטע אַרטיקלען וועגן צייט־פֿראַגעס. ער רופֿט זיך אַפּ וועגן דער גרויסער וועלט־אויסשטעלונג פֿון 1898, ער זאָגט זיין וואָרט וועגן די וואָלן, ער זינגט וועגן די אַמעריקאַנער יום־טובֿים און וועגן ענדלעכע געשעענישן. ער רעאַגירט אויף אַלץ ווי אַ ראַדיקאַל, ווי אַ באַוווסטזיניקער רעוואָלוציאַנער, אָבער קיין עכטער רעוואָלוציאַנערע דיכטונג איז ער ניט בכוח געווען אויסצושמידן פֿון זינע ראַ־דיקאַל־פּאָליטישע אַני־מאַמינס:

דער אַרבעטער צום סאַלאַווי

אַ, געטלעכע זינגערין, ליבלינג אוי־ראַאַס!
דו רופֿסט מיך צום יום־טובֿ פֿון מוטער־נאַטור:
דו זאָגסט, כּיזאַל צוגלייך מיט נגידיס און שֶׁררהס
אַרויסגיין באַווונדערן מיין גרינע פֿלור.
דו הייסט מיך דעם שאַפּ און די אַרבעט פֿאַרלאַזן
און גיין אין וואַלד הערן דיין הימלישן שיר,

די יידישע פאעזיע

און גיין אין פֿעלד שמעקן פֿיאַלן און ראָזן,
וואָס מיטן זייער דופֿט מיטן לײַכטן זעפֿיר.
און צוהערן זיך צו דעם קוואַלס פֿלוידערייטען,
און הערן די בלעטלעך זיך סודען אין וואַלד ...
דו זאָגסט: מײַנע קרעפֿטן וועל אײך דאַרט באַנײַען,
ווי מאַמע־נאַטור, וואָס ווערט קיין מאַל ניט אַלט.

אַך, ליבינקע פֿייגעלען! כִּבעט מיר פֿאַרצײען ...
דײַן ווונטש צו דערפֿילן איז ניט אין מײַן האַנט;
ווי קאַן אײך, ווי קאַן אײך די קרעפֿטן באַנײַען,
ווען אײך בין אין שקלאַפֿן־יאַך אײביק געשפּאַנט?
ווי קאַן אײך, זאָג, בליקן אויף בלײַענדע בלומען,
ווען ... וויי! מײַנע קינדער יונג וועלן אין שאַפּ?
ווי קאַן אײך, זאָג, בליקן אויף בלײַענדע בלומען,
ווען פֿון מאַשין אײביק זשומעט אין קאַפּ?
ווי קאַן אײך אַרויסגיין אין וואַלד און אין פֿעלד גאַר,
געניסן דעם שײנעם, דעם ליבלעכן מײַ,
ווען צײַט אויפֿן עסן, אויפֿן שלאַפֿן מיר פֿעלט גאַר,
ווען אײך בין נאָר אַרבעטן, אַרבעטן פֿרײַ?

אין פֿעלד, זאָגסטו, שפּרינקלט אַ זילבערנער רעגן ...
אַך! וואָס, זאָג, וואָס קומט מיר פֿון רעגן אַרויס?
כאַטש דאַרטן וואַקסט רײַכטום, די תּבֿואות, גאַטס זעגן,
די אַרעמקײַט, גאַטס קללה, הערשט דאָ אין מײַן הויז:
אײך אַרבעט, אײך אַרבעט אומענדלעך,
אײך האָב שוין קיין קרעפֿטן, פֿאַרמוטשעט מײַן לײַב,
דאָך הונגער אײך אַפֿט, בין געקליידט אַזוי שענדלעך,
פֿאַרוויסט און פֿאַרחושכט די קינדער, דאָס ווייב ...
ניין! כִּקאַן ניט, אײך קאַן ניט גיין לוסטיק פֿאַרברענגען,
אײך קאַן ניט געניסן דעם ליבלעכן מײַ
אַזוי לאַנג ווי אײך מוז ווי אַ פֿערד זיך פֿאַרדינגען,
אַזוי לאַנג ווי מײַן ווילן, מײַן אײך, איז ניט פֿרײַ.

דאַרט מורמלט דאָס טײַכל, דאַרט פֿלוידערט די קוועלע;
אַך! ווען אײך דערזע נאָר אַ קוואַל און אַ טײַך,
און זע זייערע כוואַליעס, די קלאַרע, די העלע,
און הער זייער לשון מיט וועלט־סודות רײַך ...

קאפיטל זעקס

דערזעען מיט שרעק מיניע גינסטיקע אויגן
די שטרעמען פֿון טרערן, פֿון שווייס און פֿון בלוט
פֿון אַרבעטער-ברידער, וואָס גייען געבויגן,
געשפּאַנט אין דעם יאָך און געפֿיניקט פֿון קנוט ...
און אין יענע שטרעמען פֿון בלוט, שווייס און טרערן,
דאָרט באַדן זיך אייניקע לוסטיק און פֿריי —
יענע, צו וועמען מיר אַלע געהערן;
די ערד און דער אַרבעטער, דו און דער מיין.

(1897)

אַ פֿיל צוזאַגנדיקער דיכטער איז געווען ב. ראָזענבלום (1873—1902).
ער איז אָבער געשטאַרבן יונג, נאָך איידער ער האָט צייט געהאַט צו אַנטוויקלן
זײַן פֿינעם טאַלאַנט. ראָזענבלום איז אָנגעקומען קיין אַמעריקע ווען ער
איז נאָך געווען זייער יונג, און אין 1892 איז שוין אין דער „צוקונפֿט“ געווען
פֿאַרעפֿנטלעכט זײַן פֿרייע איבערזעצונג פֿון לאָרד בניראָנס באַרימטער פּאָעמע
„דער געפֿאַנגענער פֿון שילאָן“. ב. ראָזענבלום האָט זיך אויסגעצייכנט מער
אין זײַנע קליינע, לירישע לידער ווי אין זײַנע לענגערע זאַכן. אין זײַן לאַנגער
פּאָעמע „על קדוש השֵׁם“ (1897) דערציילט ער וועגן אַ ייִדישן יונגמאַן, וואָס
רײסט זיך אַרײַן אין אַ קירכע און פֿאַרניכטעט עטלעכע בילדער, ווייל:

... ער האָט געהאַסט דעם גלות,
מיט די גוים, מיט דער טומאה,
מיטן אַפּגאַט, מיטן צלם,
מיטן קלויסטער, מיטן גלח —
מיט דער גאַנצער גוישקייט!

פֿאַר פֿאַרשוועכן זייערע הייליקייטן נעמען די קריסטן נקמה אין די יידן און
אַרגאַניזירן אַ פּאַגראַם:

... דער ספּראָוויק און סלעדאָוואַטעל זײַנען
שוין אין שטעטל אָנגעקומען;
די ציעלע און ספּראָווע פֿאַרנאַנדער צו זוכן
האַבן זיך אונטערגענומען.
ניט יענע מחשיקעס, ראָזבוניקעס
זוכן זיי צו אַרעסטירן,
זיי זוכן אַ ייִנגל פֿון צוועלף יאָר
אין סיביר אַוועקצופֿירן.

די יידישע פאָעזיע

מיט די הענט פֿאַרשמידט אין קייטן,
מיט אַ געלער לאַטע הינטן,
צווישן זעלנער מיט די שווערדן
גייט אַ יונגעס קינד.

דאָס איז דאָס דער גרויסער מערדער,
וועלכער ווערט פֿאַרשיקט אויף אייביק
ווייט אויף קאַטאַרגע סיבירער
פֿאַר אַ גרויסער זינד! ...

דאָס ליד פֿאַרמאָגט אי אַ סאַציאַלן, אי אַ נאַציאָנאַלן מאַמענט. קיין פּאָעזיע
איז דאָס אַבער ניט. עכטע פּאָעזיע געפֿינען מיר אין זינע קלענערע לידער,
וואָס זינען דורכגענומען מיט טראַגיק און ליריזם:

אַן אומעטיקעס ליד

לאַנגזאַם ציען זיך די שטונדן
אין דעם לאַנגן שווערן פענית,
אין דעם תשעה-באָב פֿון לעבן
ציט אין האַרצן אַן רחמנות.

און די שטונדן ווערן יאָרן.
כיוואַלט שוין וועלן, נאָכט זאָל ווערן! —
באַלד וועט מען שוין דאוונען מנחה,
אַן עס זעען זיך דריי שטערן.

אַפּגעפֿאַסט און אַפּגעהונגערט,
אַט אַזוי דעם גאַנצן לעבן,
קעלטער ווערט די זון פֿון יוגנט,
עס גייט אויס די קראַפֿט צום שטרעבן.

שוואַכער, קעלטער, קראַנקער, עלטער, —
אַן! דער לעבן איז פֿאַרפֿלאַסן!
באַלד דערפֿאַר וועל איך פֿאַרפֿאַסטן
מיט שור-הבר און מיט לויתן.

(1895)

מער ריפּליקייט שפּירט זיך אין זיין ליד:

ביי דעם ברעג

(צום אַנדענקען פֿון י. סלאַניס)

דער טײַך ליגט אויסגעצויגן ווייט און ברייט,
און ווי אַ גלאַטע סטענגע איינגעדרייט
שלאַפֿט ער אין טיפֿן טאָל.
עס בלאַזט און אַטעמט ניט קיין קלענסטער ווינט,
עס קנייטשט זיך ניט קיין קלענסטע שוואַכסטע אינד,
דאָס וואַסער, אומשולדיק ווי אַ קליין קינד,
זעט קלאַר אויס ווי קריסטאַל.

נאָר פּלוצלונג וואַכט אויף שנעל דער שטילער טײַך,
עס פּלוצקעט, בולבעט עפעס זיך, און גלייך
פֿאַרזינקט אַ מענטש אין שלונד;
עס מורמלט נאָר אַ קליינע כּוואַליע שטילערהייט,
וואָס קימערט דען די וועלט, וואָס יונגעהרייט
געפֿינט אַ מענטש אַ קאַלטן, נאַסן טויט
אין טיפֿן, שטילן גרונט?

דער טײַך ליגט אויסגעצויגן ווייט און ברייט
און ווי אַ גלאַטע שלאַנג ליגט איינגעדרייט
צו רויבן זײַן געיעג...
דאָס וואַסער זעט אויס אומשולדיק און קלאַר,
און פֿאַלש איז אויפֿן גרונט זײַן בוזעם נאָר.
עס שווייגט — די קליינע אינדן שעפּטשען נאָר
די סודות אויפֿן ברעג.

(1897)

אַ באַגאַבטער דיכטער פֿון יענער צײַט איז אויך געווען נײַטן לעמפּערט
(1875—1899). אָבער לעמפּערט איז געשטאַרבן פּונקט דעמאָלט ווען זײַן טאָ-
ראָנט האָט זיך ערשט אָנגעהויבן צו אַנטוויקלען. ער איז דאָן אין גאַנצן אַלט
געווען 24 יאָר. לעמפּערט האָט אַ סך געשריבן. ער האָט געשריבן לידער און
פֿערזן אויף אַקטועלע טעמעס. אין אַ סך פֿון די לידער איז ער געווען הומאַריס-
טיש און בײַסיק. (4) לעמפּערט איז געווען אַ רעוואָלוציאָנער און האָט גע-
שריבן וועגן אַרבעטער-לעבן און אַרבעטער-קאַמף:

די יידישע פאעזיע

ווער שרייבט זיך איין אלס וואָלונטיר
און וויל איצט גיין אין קריג —
פֿאַר דעם שטייט אָפֿן פֿרייהייט־טיר;
זי נעמט אים אויף אַלס פֿריינד צו איר
און פֿירט אים שנעל צום זיג.

נאָר וויסן זאָל אָט דער וואָס וויל
און איז בערייט צו גיין!
דאָס ניט אַ נאַציאָנאַל געפֿיל
איז פֿרייהייטס גרויסער שטרעבנס־ציל,
איז פֿרייהייט־קאַמף אַליין.

אין דיזן גרויסן יאַמער־טאָל,
אין דיזער וועלט פֿול נויט,
ווי ס'הערט זיך קרעכצן איבעראַל
פֿון שווערן דרוק פֿון טויטן קוואַל,
פֿון אַלטן קאַמף פֿאַר ברויט,

אין דיזער וועלט ווי אַרבעט שווער,
געניסן רייכע נאָר —
דאָ גיבן קיין נאַציאָנען מער,
נאָר קלאַסן צוויי, דער קנעכט און האָר
און מערער ניט אַ האָר.

דאָרום איז וואָלאַנטירן, קנעכט,
איר ווילט איצט גיין גאַנץ פֿריי?
טאָ גייט אַרויס פֿאַר אייער רעכט
און שטיצט אַרונטער אַלדאָס שלעכטס,
און שטירצט די טיראַניי!

אַ, גייט אַרויס פֿון שאַכט, פֿון שאַפֿ!
עס רופֿט אייך דאָך די נויט
צו שטירצן דיזע ווילדע מאַכט,
וואָס האָט פֿאַר שקלאַפֿן אייך געמאַכט,
וואָס דריקט אייך ביז צום טויט.

קאפיטל זעקס

אַ, גייט, איר וואָלאַנטירן אַלע,
ערהויבט די רויטע פֿאַן
און קעמפֿן זאָלט איר איבעראַל
נאָר קעגן שונא קאָפיטאַל,
די פֿינדלעכע נאַציאַן!

ווער שרייבט זיך איין אַלס וואָלונטיר
און וויל באַלד גיין אין קריג?
פֿאַר דעם שטייט אַפֿן פֿרייהייטס־טיר:
זי נעמט אים אויף אַלס פֿריינד צו איר
און פֿירט אים שנעל צום זיג!

(מי ההולכים? — 1898)

נייטן דעמפּערט זינגט אויפֿן אַטן יידישן מאַטיוו פֿון נחמו, נחמו און רופֿט
די אַרבעטער־מאַסן צו מאַכן אַ סוף צו זייערע צרות:

קול קורא במדבר, פני דרך! ...
(ישעיה מ)

מיין פֿאַלק, מיין פֿאַלק, מיין אַרבעטס־פֿאַלק,
מיין פֿאַלק פֿון וויי און צרות,
דו האַסט גענוג געליטן שוין
פֿון גבירים און פֿון שררות.

דו האַסט גענוג געטראַגן שוין
דעם יאָך, די נויט, די קלאַגן;
הייב אויף דיין קאַפּ און גלייך זיך אויס
און זע: עס הייבט אַן טאַגן! ...

און זע: דער שיינער מאַרגן קומט,
די פֿויגל זינגט, אַ מחיה!
זי זינגט פֿון לעבן, פֿרייד און לוסט,
זי זינגט פֿון מענטשן פֿרייע.

זי זינגט, און יעדער טרעל וואָס קומט,
עס קוויקט איצט מיין נשמה,
זי זינגט, איך פֿיל, דאָס יעדער טרעל
פֿאַרקנידיקט אַ נחמה ...

די יידישע פאָעזיע

אַ מיין פֿאַלק, מיין אַרבעטס־פֿאַלק,
אַ פֿאַלק פֿון וויי און צרות!
אַ הייב זיך אויף — און מאַך אַ סוף
צו גבֿירים און צו שררות.

(נחמו, נחמו! — 1897)

נייטן לעמפערט, ווי אַן אַרבעטער־פּאַעט, האָט געפֿילט אַ נאַענטע פֿאַר־
בינדונג צו דעם באַקאַנטסטן דיכטער פֿון יענער עפּאָכע, צו מאַריס ראָזענפֿעלדן,
און אין אַ לאַנג ליד דריקט ער אויס צו אים זײַנע וואַרעמע געפֿילן און סימפּאַ־
טיעס:

מייןע געפֿילן

(אַננעשריבן ביים איבערלייענען מאַריס ראָזענפֿעלדס „פֿרילינג־געזאַנג“)

אַ, הערלעכער דיכטער! אַ, ליבלינג דער מוזען!
ווי גיבסטו צום דיכטן אַרײַן מיר אַ לוסט,
ווי העל און ווי זיס עס ערקלינגט מיר דיין שטימע,
וואָס טרילט זאָ האַרמאָניש אַרויס פֿון דיין ברוט,
וואָס טרילט און צעגיסט זיך אין טויזנטער שטראַמען,
וואָס שווענקט און שווענקט אָפּ דעם פֿאַרשימלטן ברעג,
וואָס צײַגט מיר אַ צײַכן פֿון פֿרילינג פֿון יאָרן,
וואָס האָט באַגלייט מיך אַ מאָל אויף מיין וועג.

אַ, הערלעכער דיכטער! נאַטורס גרויסער זינגער,
דו וועקסט אין מיר אויף אַזאַ מאַדנעם געפֿיל,
איך הער דייןע לידער, מיר דוכט, אַז זיי זײַנען
די זעלבע, וואָס האָבן באַגײַסטערט מיך פֿיל.
באַגײַסטערט, געשלעפט מיך גאַנץ ווייט אויף די פֿעלדער,
געצויגן מיך טיפֿער אַרײַן אין דעם טאָל,
וואָס האָבן דערציילט און פֿאַרשפּראַכן מיר גליקן,
וואָס איך וועל געניסן אין לעבן אַ מאָל.

אַ, הערלעכער דיכטער! דו וועקסט אין מיר בילדער
פֿון צײַטן, וואָס זײַנען גאַנץ לאַנג שוין אַוועק.
איך זע ווי אין טרויס זיי — מיין הערץ ווערט צעבראַכן.
פֿאַרלאָרענע ליבע! מיך שוידערט, אַ שרעק ...
דאָך זאָג מיר, אַ ברודער, איך בעט דיך, ווי קומסטו
צו קאָנען אַזוי מיין צעבראַכענעם הערץ,
איך הער דייןע לידער, איך הער אין זיי קלינגען
מיין אייגענעם וויי און מיין אייגענעם שמערץ.

וואָס מער נייטן לעמפערט האָט געשריבן, אַלץ רינפֿער איז ער געוואָרן, און אין אַ צאָל לידער ווייזט ער אַרויס אמתן טאַראַנט און רינפֿקייט, אַבער זיין רינפֿקייט ווייזט זיך גראַד אַרויס אין זינע טיף פּערזענלעכע, לירישע לידער, וואָס ער האָט געשריבן אַ קורצע צייט פֿאַר זיין טויט. ער האָט, אַ פּנים, דער־פֿילט, אַז זיין סוף איז נאָענט, און ער שרייבט אַזוינע צאַרטע, טרויעריקע לידער:

הערבסט

1

דער הערבסט ער קומט, די בלעטער פֿאַלן,
דער וואָלד ער רוישט אָן אַבשייד־ליד, —
צו פֿרילינג און צו נאַכטיגאַלן,
צו אַלץ, וואָס האָט געלעבט, געבליט.

דער הימל ליגט שוין איינגעצויגן
און שוואַרצע וואַלקנס גרויס און שווער;
די בלוס — אַ קריפל — שטייט געבויגן,
דער טאָל איז וויסט, ער גרינט ניט מער!

אין מיר מיין יוגנט, ווי דער זומער,
פֿאַרגייט שוין אויך, געזעגנט זיך!
עס קומט דער הערבסט, איך פֿיל אַ קומער,
דער הערבסט, דער טויט באַגעגנט מיך...

2

און ווער איך אין טרוימען פֿאַרוונקען,
אין חלום פֿון פֿרילינג, פֿון גליק,
דאָן קומט זיך דער הערבסט־ווינט דער קאַלטער
און וועקט מיך מיט כּעס צוריק.

דאָן גיי איך מיר אום אַ דערוואַכטער
און וויין שטיל, און קלאַג אויף דאָס ניי,
דער הערבסט־ווינט, מיר דאַכט, אַז ער זאָגט מיר
„דיך וועט שוין ניט גריסן קיין מיין“

(1898)

די יידישע פאָעזיע

א באַגאַבטער דיכטער איז געווען, אַן צווייפֿל, וויליאַם קייזער (1876—
?) , וועלכער איז געקומען קיין אַמעריקע אין 1893 און האָט דאָ באַלד נאָך
זיין אַנקומען דעביוטירט מיט אַ ליד. קייזער האָט זיך גלײַך צוגעפּאַסט צו
דער פּראָצעטאַרישער ריכטונג אין דער ייִדישער פּאָעזיע. ער האָט געשריבן
וועגן דער שווערער לאַגע פֿון אַרבעטער, ער האָט געקלאַגט אויף דעם גורל פֿון
דער שאַפֿ־אַרבעטערין און האָט, ווי די מערסטע דיכטערס פֿון יענעם פּעריאָד,
גערופֿן דעם אַרבעטער זיך צו באַפֿרײַען פֿון דעם קאַפיטאַליסטישן יאָך. קייזער
האָט אַלע מאָל געזונגען וועגן דעם אַרבעטער און זיין שווער לעבן. ער האָט
זיך אָבער לאַנג ניט אָפּגעגעבן מיט דיכטונג — דער שווערער יאָך פֿונעם לעבן
האָט אים איינגעשפּאַנט אין דאָגות־פּרנסה און אין געשעפֿטלעכע אונטערנעמונג־
גען. ער האָט אָבער איבערגעלאָזט זײַנע שפורן אין דער דיכטונג פֿון יענע יאָרן.
מיר ברענגען דאָ אַ פּאַר מוסטערן פֿון זיין דיכטונג:

עלעגיע

אָ, דאָ ווען איך דערהער
די זיסע טענער שפּילן,
וואָס גייען זאָנפֿט און העל
פֿון קינסטלערס האַנט אַרויס,
דאָ וועקן זיך אין מיר
אויף אַנדערע געפֿילן
און ס׳רײַסט זיך פֿון מיין הערץ
אַ טיפֿער זיפֿץ אַרויס.
דאָ הער איך קלינגען הויך
פֿיל שמערצלעכע געשרייען
פֿון מענטשן אַן אַ צאָל,
וואָס האָבן ניט קיין ברויט.
דאָ הער איך אַ גערויש
פֿון יאַמערלעכע ווייען,
אַ, ווייען, וועלכע גייען
פֿון הונגער און נויט.
און אויב עס קומט מיר אויס
צו זיין ווען אין אַ גאַרטן
און כּיזע די יונגע בלומען,
ווי שיין דאָרט וואַקסן זיי,
און פֿיל דעם זיסן דופֿט,
וואָס איז צעגאַסן דאָרטן.

קאפיטל זעקס

דאן רייסט זיך פֿון מיין הערץ
ארויס אַ גרויס געשריי.
פֿאַר מיר דערשיינען דאָן
פֿיל בלומען יונגע, צאַרטע,
פֿאַרוועלקטע פֿאַר דער צייט
פֿון אויסגעזויגטן זאַפֿט,
פֿאַרוויאַנעט פֿון מאַשין,
פֿון שאַפֿ־לופֿט שטאַרק פֿאַרדאַרטע,
פֿאַרדאַרטע און פֿאַרקוואַרטע,
אַן לופֿט, אַן לעבנס־קראַפֿט.
אַ, וווּ איד זאָל ניט זיין,
קאָן איד קיין רו געפֿינען,
דען אַלץ, וואָס רופֿט אַרויס
ביי יעדן פֿרייד און מוט,
אַט דאָס פֿאַרשאַפֿט מיר שמערץ,
ווייל מיר גייט קיין מאָל פֿון זינען
אַרויס, אַז אַרום מיר
גיסט זיך אַלץ מענטשנס בלוט...
איד לייַד, איד קוועל מיך שטאַרק,
און לאַנג נאָך וועל איד לייַדן.
כל־זמן די וועלט וועט זיין
מיט צרות פֿול, מיט פֿיין,
כל־זמן מען וועט די נויט
און הונגער ניט פֿאַרמיידן, —
וועל איד אַן עלנטער,
אַן אומגליקלעכער זיין...

{1895}

קייזערס דיכטונג פֿאַרמאַגט מוזיקאַלישקייט. זיין טאָן איז אַזע מאָל אַ
האַפֿערדיקער, אַ קאַמפֿלוסיקער, און איז דורכגעדרונגען מיט גלויבן אין דער
הייליקער מיסיע פֿון אַרבעטמאַן:

וואָס מאַכט איר, אַרבעטער?
דער טיפֿסטער טיין, דער ברייטסטער ים
באַשטייט פֿון קליינע טראַפֿנס נאָר:
די גרעסטע בראַנד, די העלסטע פֿלאַס
באַשטייט דאָך בלויז פֿון פֿונקען נאָר.

די יידישע פאעזיע

און דאָך, — ווי מעכטיק איז דער שטראַם,
ווי גרויס איז פֿאַרט דעם פֿייערס מאַכט!
פֿון טראַפֿנס ווערט אַ טיפֿער תּהום,
פֿון פֿונקען ווערט דאָך העל די נאַכט.

און ניט נאָר וואַסער, פֿייער — ניין,
ניטאָ קיין איין זאָך אויף דער וועלט,
קיין קערפּער, וועלכער זאָל ניט זײַן
פֿון טייכעלעך צונויפֿגעשטעלט,
פֿון זעמדעלעך, וואָס מען קוים דערקענט,
ווערט ציגל (כאַטש אויך קליין און שמאַל),
פֿון זיי — ווערט הייזער, גאַס, שטעט,
פֿון שטעט — ווערט לענדער אָן אַ צאָל.

באַטראַכט דאָס, פֿריינד, און שטעלט אייך פֿאַר,
די מאַכט פֿון אַרגאַניזאַציאָן,
ווען אַלע איר פֿאַרבּינדט זיך נאָר,
אַ דאָן קאָנט איר דאָך אַלעס טאָן;
די גאַנצע וועלט זײַט איר אומשטאַנד
צו מאַכן גליקלעך — איר און זיך ...
די העלע זעלבסט דורך אייער האַנט
קאָן ווערן אַ גר־עדן גיך.

איר קאָנט ווי וואַסער — אַלע שמוץ
פֿאַרטראַגן שנעל, פֿאַרטרייבן ווייט:
און ווי דער רעגן ברענגען נויף;
אונדז געבן פֿרוכט פֿון ערלעכקייט,
אַזוי ווי פֿייער קאָנט איר שנעל
פֿאַרניכטן דאָ די טיראַניי,
אוס אונדזער לעבן זאָל זײַן העל
און אונדזער וועלט זאָל ווערן פֿריי.
איר קאָנט די נאָרקע, וווּ איר ליגט,
פֿאַרוואַנדלען אין אַ הויז — אַ פּראַכט;
איר קאָנט דעם דלות, וואָס אייך דריקט,
פֿאַריאַגן ווייט מיט אייער מאַכט;
איר קאָנט די וואָך, וואָס איר פֿאַרשילט,
גיך מאַכן פֿאַר אַ פֿריידן-וואָך.

קאפיטל זעקס

א. איר קאנט אלץ טאָן, אויב איר ווילט.
טאָ זאָגט: אויף וואָס זשע וואָרט אירנאָך?!

(1897)

קייזער, ווי אַזע דיכטער פֿון יענע יאָרן, איז דורכגענומען מיט אַ רעוואָלוציאָנערער נאַווקייט און ער רופֿט זיך אָפּ אויף יעדער רעוואָלוציאָנערער גע־
שעעניש, ווי למשל אין דעם ליד וועגן דער פֿאַריזער קאַמונע:

דער הייליקער מאָנאַט! ער איז אָפּגעפֿאַרבן
מיט בלוט פֿון טיראַנען, ווי אויך בראַווע לייט,
ער האָט אין געשיכטע אַ שם זיך דערוואָרבן
אַלס קעמפֿער פֿאַר פֿרייהייט און ברידערלעכקייט.

אין אים האָט גענומען די פֿרייהייט העל שטראַלן,
אין אים האָט די פֿרייהייט איר מאַרגן ערהעלט,
אין אים איז אַ צער פֿון די רוסן געפֿאַלן,
וואָס האָט פֿאַר דער פֿרייהייט אַ גאַלגאַן געשטעלט.

צינד אָן, מערץ, דיין גלייכהייט צווישן די מאַסן,
מיט ליבע צו פֿרייהייט פֿיל אַן יעדער הערץ,
און דאָן וועט ערהילכן אַ שטים אין די גאַסן;
געבענטשט זי, דו הייליקער, בלוטיקער מערץ!

(„דער מאָנאַט מערץ“ — 1897)

ווען קייזער פֿאַרגעסט אויף אַ ווינל זיין רעוואָלוציאָנערע מיסיע און זינגט
אויף אַן אינטימען און שטילן אויפֿן, ווערט זיין ליד מער ווירקזאַם אַפֿילו פֿון
רעוואָלוציאָנערן שטאַנדפּונקט. זיין פּאָעמע „אין גאַלדענעם לאַנד“, וווּ ער
שידערט אויפֿריכטיק דאָס שווערע לעבן פֿון ייִדישן אַרבעטער־מיידל, איז אמתע
דיכטונג. עס איז אין איר פֿאַראַן שטימונג, געמיט, און אַפֿילו די שפּראַך איז
דאָ פֿיל געדייטערטער, ווי אין די רעטאַריש־רעוואָלוציאָנערע לידער:

אין גאַלדענעם לאַנד

אין שאַפּ צווישן מיידלעך מיט זאָרגפֿולע אויגן
זיצט שטיל זי אין ווינקל אין דרייען געבויגן.
זי אַרבעט, און ס'דייסן זיך זיפֿצן פֿון האַרצן:
אַזוי וועט זי אפֿשר איר לעבן אָפּשוואַרצן
אין שאַפּ דאָ צווישן דעם רויש פֿון מאַשינען —
און פֿון אירע אייגעלעך טרערעלעך רינען...

די יידישע פאעזיע

זי אַרבעט און זעט ווי אין שפיגל, אין קלאַר,
די בילדער פֿון אירע פֿאַרגאַנגענע יאָרן;
אַ מיידעלע שפּילט זיך ... די עלטערן קוועלן
און זאָרגן, עס זאָל איר קיין זאָך ניט פֿעלן.
און היינט מוז זי לויפֿן אין שאַפּ ווי באַגינען,
און פֿון אירע אייגעלעך טרערעלעך רינען ...

אַט זעט זי איר שטעטל: די גאַסן, די פֿעלדער,
די גערטנער מיט פֿרוכטן, די טיף גרינע וועלדער,
אַט יאָגט זי אַוועק זיך אין פֿעלד דאָרט אין ווייטן —
אוי—אוי — יענע קינדישע גליקלעכע צייטן! ...
און איצטער פֿאַר ברויט נאָר, פֿאַר ברויט מוז זי דינען —
און פֿון אירע אייגעלעך טרערעלעך רינען ...

אַזוי זיינען טעג דאָרט און יאָרן געלאָפֿן,
דאָס מיידלשע האַרץ האָט ניט אויפֿגעהערט האַפֿן ...
די עלטערן זיינען כאַטש שוואַכער געוואָרן,
דאָך זי אַבער, זי — אין די בליענדסטע יאָרן ...
אוי—אוי, יענע טעג, יענע טעג צו געפֿינען ...
און פֿון אירע אייגעלעך טרערעלעך רינען ...

און נאָך דעם איז אַלעס, אַך, אַלעס צעפֿאַלן,
אַט איז מען — געדענקט זי — דאָס הייזל באַפֿאַלן,
צעבראַכן, צעשטאַכן, צעהאַקט און צעדראָשאָן,
גערויבט און געגזלט און בלוט פֿיל פֿאַרגאַסן ...
ס'הייבט אָן ביים געדאַנק זיך צו מיטן אין זינען,
און פֿון אירע אייגעלעך טרערעלעך רינען ...

און שפעטער, ווען אַלץ איז געווען שוין פֿאַריבער
און ס'איז ניט געבליבן קיין קרויבֿ קיין ליבער,
מיט ווונדן אין האַרצן אין שטענדיקן וויימוט,
האַט זי דאָן אויף אייביק פֿאַרלאָרן איר היימאַט,
אין גאַלדענעם לאַנד דאָ איר גליק צו געפֿינען ...
און פֿון אירע אייגעלעך טרערעלעך רינען ...

טיף און טרויעריק איז געווען דאָס ליד פֿון נ. מ. באַבאָד (1872—1903).
באַבאָד איז געווען אַ ליריקער און האָט געשריבן וועגן ליבע, יוגנט, טרויער און

וועגן דער אייביק־אומפֿארמינדלעכער עלטער. באַבאָד איז איינער פֿון די ערש־
טע אינדיווידועלע דיכטער, וואָס זינגט אויף אַ ראַמאַנטישן אופֿן וועגן זינע
אייגענע רייך־פּערזענלעכע לידן און ספֿקות:

די ליבע

איך בין יונג געווען, מיין שווערמערישעס האַרץ
האַט מיט דער גאַנצער וועלט געקלאַפּט אין האַרמאָני,
און פֿרעמדע לידן איז געווען מיין אייגן וויי,
און פֿרעמדעס גליק מיין בעסטע מעלאָדי.

און ווען די ליבע יונג און רייצנדיק
פֿלעגט צערטלעך, שטיל אַפֿט צווינקען מיר,
האַב איך געענטפֿערט: ניין, איך קאָן ניט גיין,
ווי לאַנג דער לעבנס־קאַמף עס זיצט נאָך ביי מיין טיר.

*

כִּיבוי אַלט געוואָרן... מיד און שוואַך און בלאַס,
אַ קראַנקער שאַטן פֿון מיין פֿריערדיקן איך —
די באַקן איינגעשרומפּט, די אויגן פֿייכט,
און גיין אויך קאָן איך שוין ניט מער, איך קרייך...

דאָס האַרץ, פֿול טיפֿע ווונדן, שטרעק איך אויס
צו איר, דער שיינער, ליבער מינע — דאָרע הענט
און ווייג, און בעט, און עפֿן איר מיין הויז:
אוי, קום, דערפֿריי דאָך מינע שטומע ווענט!

אומזיסט דאָס בעטן, נאַריש דאָס געוויין...
איר ענטפֿער רויבט דעם לעצטן טרייסט פֿון מיר...
די ליבע קומט נאָר איין מאָל, קאָן ניט איין מאָל שטיין.
און פֿליט די יוגנט — פֿליט זי אויך אַוועק פֿון איר.

(1898)

ג. מ. באַבאָד האַט אַרטינגעבראַכט אַ ראַמאַנטישן טאָן אין דער ייִדישער
פּאָעזיע. ער האַט אויך פֿאַרמאַגט אַן עכט געפֿיל פֿאַר דער נאַטור, און אין
יענע יאָרן, ווען קיין איינער פֿון די דעמאָלטיקע דיכטערס האַט זיך ניט אָפּגע־
געבן מיט דער פֿאַרמעלער זינט פֿון ליד, מערקן זיך אין באַבאָדס לידער ריין
פֿאַרמעלע פּאָעטישע דערגרייכונגען:

הערבסט-עלעגיאָן

קום אַרויס, מיין געליבטע, פֿון איינזאַמען צימער,
שרעק זיך ניט פֿאַר דעם גרויזאַמען שטורעם און ווינט!
גלייב! דער ווינט און דער שטורעם זיי ווילן ניט אימער,
און ווערן אויך שוואַך ווי אַ שרעקעדיק קינד.
זע! עס קרעכצן די ביימער, עס פֿאַלן די בלעטער,
ווי אַן אַבל נאָך שבעה דער הימל איז שוואַך.
איך אַליין פֿיל זיך גוט אין דעם ברויזנדן וועטער,
ווייל די זון שיינט זאָ ליכטיק, זאָ העל אין מיין האַרץ.
אויף די נאַקעטע ביימער, וואָס ניגן זיך נידער,
אויבן הויך צווישן צווייגן פֿאַרטריקנט און געל,
הערסטו דאָרט אַ פֿאַר פֿייגעלעך זינגען די לידער,
וואָס ערמונטערן, קוויקן מיט יעטוידער טרעל?
מעג דער גרויזאַמער שטורעם טיף בייגן די צווייגן,
מעג עס דונערן, בליצן און רעגענען אַ געוואַלד,
דאָס פֿאַרליבטע פֿאַר פֿייגעלעך מאַכט עס ניט שווייגן
און עס שלינגט יעדן טאָן דער באַצויבערטער וואַלד.
ווייל זיי זינגען פֿון פֿרילינג, פֿון זונטיג, פֿון בלומען,
פֿון אַן עוויקער ליבע, וואָס נימאַלס ווערט אַלט,
פֿון פֿאַרגאַנגענע טעג און פֿון יענע וואָס קומען
נאָך דעם שטורעם און רעגן... זאָ מוראדיק קאַלט...

קום אַרויס, מיין געליבטע, פֿון איינזאַמען צימער,
שרעק זיך ניט פֿאַר דעם גרויזאַמען שטורעם און ווינט.
גלויב! דער ווינט און דער שטורעם, זיי ווייען ניט אימער
און ווערן אויך שוואַך, ווי אַ שרעקעדיק קינד.
מעג זיין וועלט זיין אַ וואַלד פֿול מיט פֿינצטערע וועגן
און זיין הימל פֿאַרוואַלקנט און כמאַרנע און שוואַך,
לאַמיר שטאַלץ, ווי די פֿייגעלעך, לאַכן פֿון רעגן,
ביז אַ פֿונק נאָך פֿון ליבע ערוואַרמט דאָס האַרץ.

(1898)

דער ריין פּערזענלעכער פֿיריקער נ. מ. באַבאָד האָט אויך ניט אויסגע-
מיטן די אידעישע שטרעמונג פֿון זיין צייט. אויך ער איז אַפֿט מאָס סאַציאַל אין
זיין דיכטונג, און ווען ער זעט דעם פּרעכטיקן שניי פֿאַלן, ווען ער איז פֿור מיט
פֿעבנס-פֿרייד און מיט באַגניסטערונג, פֿאַרגעסט ער אָבער ניט די פֿינדן פֿון

קאפיטל זעקס

אַרבעטער און די אומגערעכטיקייט פֿון דער געזעשאַפֿטלעכער אַרדענונג.
אַבער אויך די דאָזיקע לידער זינען ביי אים, אין קאַנטראַסט צו די מערסטע פֿון
זינע חברים־דיכטערס, דורכגענומען מיט אַן אויפֿריכטיקן ליריזם און מיט פֿיני-
נער בילדלעכקייט:

שניי - געדאַנקען

ווייטער פֿון פֿעדערן נאָר וואָס געפֿליקטע,
ווייטער פֿון האַנטעכער נאָר וואָס געשטריקטע
פֿאַלט פֿון דעם הימל אַרונטער דער שניי;
פֿאַלט אויף די ענגע, די שמוציקע גאַסן,
טרייבט אין די הייזער די פֿרירנדע מאַסן,
רופֿט אַרויס ביי קינדער אַ יובל־געשריי.

אומעטיק שטיי איך און קוק אויף די סצענען,
קוק, ווי אויף אַלעס, ביז ניט צו דערקענען,
שפּרייט ער אַ לילעך אַרום און אַרום.
טיף אונטער אים פֿון די אויגן באַהאַלטן
ליגט אַלץ פֿאַרזונקען אין שלאַף רויק־קאַלטן,
שלאַפֿט ווי באַצויבערט, באַוועגלאָז און שטום.

שטונדן־לאַנג פֿאַלט ער אַלץ העכער און העכער,
דעקט מיט אַ זילבער פֿאַרחושכטע דעכער,
דעקט ווי אַ קאַרפעט די זינדיקע ערד.
שטיל ווי אַ קבר פֿון אַלעס פֿאַרלאָזן
קוקן די ווייטע, די איינזאַמע גאַסן.
אויבן די לבנה — שיינט־שווימט אומגעשטערט.

דאָ, ווען די ברוסט מיניע שטורעמט „נאָר לעבן“
דאָ, ווען מיין קאַפּ איז פֿאַרשיפורט מיט שטרעבן,
דאָ, ווען דאָס האַרץ טוט מיר מוראדיק וויי,
וויפֿל געדאַנקען, ווי נאַכט מראַ־שחורהדיקע,
וויפֿל זכרונות — דאָן ליבלעכע, טרויעריקע —
וועקט אין מיין זעלע געפֿאַלענער שניי?

אונטער אים יעצט — פֿון די אויגן באַהאַלטן —
וויפֿל איז ווייס געמאַכט שוואַרצע געשטאַלטן,
פֿריער מיט בלוט און מיט שאַנדע באַפֿלעקט?

די יידישע פאעזיע

וויפל דערשרעקנדע, שרייענדע לעכער,
טרערן באַגאַסענע טענעמענט־דעכער,
האַט ער אויס מיטלייד מיט ווייטן באַדעקט?

ווען די פֿאַרמאַטערטע אַרבעטער שלאָפֿן,
וואָס פֿאַר אַ ווילדן קאַנטראַסט וועט אויסרופֿן
דיזער, ווי פּערל, געפֿאַלענער שניי?
אייניקע וועלן אים הערצלעך באַגריסן,
טרערן פֿון טויזנטער וועלן דאָ פֿליסן,
קלאַג וועט זיך מיטן מיט פֿריידנס־געשריי:

אייניקע וועלן זיך שליטלען אָן זאַרגן,
טויזנטער וועלן פֿאַרשילטן דעם מאַרגן,
שילטן דאָס לעבן, די עוויקע לאַסט.
פֿירנדע, רויטינקע קינדער־געזיכטער,
בייביס, וואָס הוסטן, וואָס צאַנקען ווי ליכטער —
ווער פֿון אייך ווייס ניט דעם ווילדן קאַנטראַסט?

ווייטער פֿון פֿעדערן נאָר וואָס געפֿליקטע,
ווייטער פֿון האַנטעכער נאָר וואָס געשטריקטע,
פֿאַלט פֿון דעם הימל אַרונטער דער שניי;
פֿאַלט פֿאַר דעם אַרימען, פֿאַלט פֿאַר דעם רייכן,
מוטער־נאַטור וויל אַיעדן אויסגלייכן.
מענטשן דערלאָזן ניט — ס'לוינט ניט פֿאַר זיי!

(1898)

**באַבאָד האַט נאָך אין יענע יאָרן טיף באַגריפֿן די לאַגע פֿון יענע יידישע
דיכטערס, וואָס האָבן זיך געמוזט צופאַסן צו דעם צייטונג־אַרויסגעבער און
זינען געווען געצווונגען צוצושטעלן לידער לויט אַן „אַרדער“.** ער האַט גע־
זען, ווי דער הונגער צווינגט פּאַעטן צוצושטעלן דיכטונג סײַ פֿון אַרבעטער־
לעבן, סײַ פֿון גלות־ישׂראל, און דאָס האַט באַבאָדן ווי געטאָן. מיט צער און
באַליידיקונג שרייבט ער וועגן זיי:

יידישע פּאַעטן

ווי אַנדערע דיכטער, וואָס „כאַפּן פֿון הימל
געדאַנקען“, זאָגט איינער: איין אַנדערער ווינט,
האַב איך ניט געטרוימט, דאָס פֿאַרזינקען אין דרימל,
פֿאַרנעם איך די מוזע, ווייל איך בין איר קינד.

נאָר נימאַלס אין נעכט, ווען דער מאַנד האָט געשיינט
 ווי זילבער, וואָס בלישטשעט זאָ ווייַס און זאָ קלאָר,
 האָב איך ניט משוגע געמאַכט מייןע פֿריינד
 מיט לידער געווידמעט דער מוטער־נאַטור.
 ווען הונגעריק, דורשטיק, אין פּאַקעט קיין סענט,
 דער קאַפּ ווי פֿאַרשיכורט, דער מאַגן גאַנץ לער,
 די מיסעס פֿון אינווייניק: גיב איר די רענט!
 פֿון דרויסן בעל־חובֿות וווּ כִּי־גיב זיך אַ קער,
 און פּלוצלונג, ווי גאַטס אַ מַבְשֵׁר פֿון אויבן,
 האָב איך אַ באַפֿעלנדע שטימע דערהערט:
 „דריי דאָלער אַ לידל“... אַך, דאָן מעגט איר גלויבן
 האָב איך אַלע מוזעס געהאַט טיף אין דער ערד.
 און האָט ער, דער פּובלישער, לידער געוואָלט
 פֿון אַרבעטער־צרות, פֿון אַרבעטער־לעבן,
 און האָט ער באַפֿוילן: ר' נחום, איר זאָלט
 אַ לידל פֿון גלות־ישראל מיר געבן —
 די פען איז געפֿלויגן, געקנאַקט דאָס פּאַפּיר,
 אַ דאגה אַ לידל — עס זאָגט זיך אַליין!
 עס וועט שוין באַצאָלט זײַן אַ וואָך די קוואַרטיר,
 אין פּאַקעט וועט קלינגען דאָס קופּער גאַנץ שײַן.
 אַך, ייִדישע מוזעס און ייִדישע דיכטער!
 ווי טרויעריק קאַמיש איר אַלע קוקט אויס!
 באַגייסטערטע מוחות, פֿאַרדאַרטע געזיכטער,
 ווי ווערעמלעך קליין און העלפֿאַנטן גרויס!
 פֿון טאָג צו טאָג ווערט איר אַלץ שוואַכער און בלאַסער.
 נישקשה, פּאַעטן, פּאַעטן פּאַסט שוין דאָס קאָליר! ...
 און הונגעריק טראַכט איד: „איך שאַף פֿאַר דער מאַסע,
 מיין בעסטע באַצאָלונג ערוואַרט איך פֿון איר“.
 און רעדט איר פֿון קונסט מיט אַ יידן אַ חכם,
 צעהיצט זיך, צעפֿלאַמט זיך, עס איז גאָר אַ שרעק.
 דאָן שלאָגט ער אייַך איבער. גאַנץ אמת, ר' נחום,
 נאָר גיט מיר, איך בעט אייַך, מיין קוואַדער אַוועק!
 די יאַרן זיי פֿלוען, מיט זיי אויך די קרעפֿטן.
 דאָך טרייסט איד זיך: לעבן וועל איך נאָך מיין ענד.
 אַך, נאַרישע טרוימער: צו „שפּאַנענדע העפֿטן“
 זײַן ווערק גיט מען יעדן צו: דריי פֿאַר צען סענט!

(1897)

די יידישע פאָעזיע

מאָריס ווינטשעווסקי (1856—1933) איז אָנגעקומען קיין אַמעריקע אין 1894. ווינטשעווסקי האָט מיטגעבראַכט מיט זיך אַ רעפּוטאַציע פֿון אַ פֿעליע־טאַניסט, פּובליציסט און דיכטער. נאָך איידער ווינטשעווסקי איז אָנגעקומען קיין אַמעריקע איז ער שוין געווען גוט באַקאַנט צווישן די יידישע אַרבעטער אין אַמעריקע, ווייל זײַנע זאַכן פֿלעגן דאָ איבערגעדרוקט ווערן אין דער אַרבעטער־פּרעסע.

ווינטשעווסקי האָט זיך דאָ גלייך אַרײַנגעוואָרפֿן מיט זײַן גאַנצער ענערגיע אין דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג. ער האָט געהאַלטן רעפּעראַטן, רע־דאַקטירט אַ זשורנאַל („דער אמת״, באַסטאַן), געשריבן פֿעליעטאַנען, אַרטיקלען, לידער און פֿאַבלען.

אין יענער צײַט איז אויסגעבראַכן אַ שטאַרקער, פֿאַרביסענער קאַמף אין דער אַמעריקאַנער סאָציאַליסטישער אַרבעטער־פֿאַרטיי. די פֿאַרטיי האָט זיך צעטיילט אויף אָנהענגערס און קעגענערס פֿון דעם פֿירער דעניעל דע לעאַן. דע לעאַן איז געשטאַנען פֿאַר אַ רעוואָלוציאַנערער פֿאַזיטיק בנוגע דער פּראָפֿע־סיאַנעדער באַוועגונג. ער האָט געהאַלטן, אַז די יוניאָנס טאַרן זיך ניט באַנוֹ־גענען בלויז מיטן קאַמף פֿאַר באַלדיקע בעסערע באַדינגונגען, נאָר זיי מוזן אויך פֿאַרוואַנדלט ווערן אין קאַמף־אַרגאַניזאַציעס פֿון רעוואָלוציאַנערן פּראָלעטאַריאַט. קעגן דע לעאַנס פֿאַזיטיק זײַנען שאַרף אַרויסגעטראָטן אב. קאַהאַן, ל. מילער און אַנדערע פֿירערס פֿון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג. אויך מאָריס ווינטשעווסקי איז דעמאָלט אַרויסגעטראָטן קעגן דער רעוואָלוציאַנערער פֿאַ־זיטיק פֿון דע לעאַנען און איז צוגעשטאַנען צו אב. קאַהאַן און לוי מילער. אין דער אַמעריקאַנער אַרבעטער־פּרעסע האָט ווינטשעווסקי זיך הויפּט־זאַכלעך פֿאַרנומען מיט שרײַבן פֿעליעטאַנען, וועלכע ער האָט אָנגערופֿן „צע־שלאָגענע געדאַנקען פֿון אַ משוגענעם פֿילאָסאָף“. אויף אַ הומאָריסטישן, גע־מיטלעכן אופֿן רעדט ווינטשעווסקי אַרום פֿאַרשיידענע פּראָבלעמעס און גע־שעענישן און פֿירט אָן אַן אַגיטאַציע פֿאַרן סאָציאַליזם. דער אומדירעקטער מעטאָד פֿון זײַנע פֿעליעטאַנען איז געווען זייער ווירקאַם. מיר וועלן דאָ ברענגען עטלעכע אויסצוגן פֿון זײַנעם אַ פֿעליעטאַן:

„קינדער, עס איז שווער צו שרײַבן אין די נײַן טעג. עס איז הינט אַזוי הייס ווי אַן אַקערשט געגרינדעטע סאַסניעט! ... עס ברענט די זון אַזוי ווי זי וואַלט געווען אַ לאַדזשער חסיד! ... עס קלעפט זיך צו דאָס העמד צום לײַב ווי דעם אַרבעטערס פֿאַרדינסט צו דער האַנט פֿון באַס ... מען איז שלעפֿעריק ווי דער רבֿ אין קלויז ווען דער שטאַט־מגיד זאַגט אַ דרשה ...

„פֿאַרצײטן איז עס געווען קילער. אַ יוד האָט ניט גענעסן קיין פֿלייש אין די נײַן טעג צווישן ראָש חודש אַבֿ און דעם חורבן בית־המקדש, און עס איז געווען קילער, אַפּגלייך יעדער האָט האָט געהאַט פֿאַר די אויגן

די גרויסע שרפה פֿון דעם ערשטן און דעם צווייטן ירושלימער טעמפל. עס איז געוועזן, זאג איך, קילער, מחמת מען האָט זיך ווייניקער געד שטאַפט מיט אַקסן־פֿלייש... וואָס זאָגט איר? הינט שטאַפט מען זיך אויך ניט מיט אַקסן־פֿלייש סײַדן מען האָט אַקסן, וועלכע גייען אין יאָד צוערשט און לאָזן זיך שפּעטער שינדן? ווי קלוג זײַט איר געוואָרן! מיר מוזן זיך היטן, ווי מען רעדט מיט אַנד, כִּלְעבֵן! איר זײַט אַפֿשר געד רעכט אויך, אָבער זיך אויסריידן דאַרפֿט איר אַ מענטשן לאָזן... לאַגיק פֿאַרלאַנגט איר? פֿון ווען אָז זײַט איר דאָס געוואָרן אַזעלכע שטרענגע פֿאַרלאַנגער? מײַן לאַגיק וועט אַנד ווייניק וואָס געבן, פֿאַרקענק איר דעם האָר וואָס איר אַליין האָב פֿון איר... לאַגיק פֿאַרלאַנגען זײַ, אַ מציאה די לאַגיק! איר וואַלט בעסער פֿאַרלאַנגט מענטשן־רעכט, אַרבעד טער־רעכט: למשל דאָס רעכט צו האָבן אַ ווייב און אַ קלייד פֿאַר איר; דאָס רעכט צו האָבן קינדער און זײ קאַנען קאַרמענען און דערציען; דאָס רעכט צו האָבן ביבליאָטעקן און צו פֿאַרשטיין די ביכער אין זײ; דאָס רעכט צו האָבן גערטנער און איינצואַטעמען די פֿרישע לופֿט — ניט גייענדיק פֿון בעט אין פֿאַבריק און פֿון פֿאַבריק אין בעט פֿון אַז אונטערשטן פֿינכטן סקלעפּ אין אַז אייבערשטן עטאָזש פֿון אַ טענעמענט־הויז, פֿון שִׁבְרוֹ לֵב אין דער היים צו דער שקלאַפֿערני בנים מײַסטער. בקיצור, פֿאַרלאַנגט בעסער דאָס רעכט צו לעבן ווי מענטשן, וועלכע ווייסן, אַז דער ראָד פֿון מאַשין דאַרף זײַן אַ דינער בני זײ און ניט פֿאַרקערט — זײַן משרתים בנים ראָד. אַזוי פֿאַרלאַנגען וואַלט געהאַט אַ זינען. אָבער מײַן לאַגיק איז פֿאַר אַנד ניט ווערט אַ פּיאיִם. איר... אָבער וווּ האַלט איר? ...

(„עס ציט זיך ווי פֿון פּעד“ — 1895)

דעם זעלביקן ציל, וואָס ווינטשעווסקי האָט זיך געשטעלט אין זײַנע פֿעלדע־טאַנען און פּובליציסטיק, האָט ער זיך אויך געשטעלט אין זײַנע לידער. ער האָט ניט געזונגען גראַט אַזוי זיך, זײַן ליד האָט תּמיד באַדאַרפֿט פּראָפּאָגאַנדירן דעם טאַציאָליזם:

טרויעריקע מוזיק

די וועלט מעג זיך זײַן אַ מוזיק־אינסטרומענט,
פֿון וועלכן אַ שפּילער אַ קענער
קען מיט מוזיקאַליש געבילדעטע הענט
אַרויסברענגען לוסטיקע טענער.

דאָס קאַן (אויב ער קאַן) נאָך דער קינסטלער אַליין,
און איך בין אַזאַ מוזיקאַנט ניט;
בײַ מיר ווערט פֿון אַלערליי טענער געווייך,
צו צו פֿריילעכע האָב איך קיין האַנט ניט.

די יודישע פאָעזיע

פֿאַר מיר איז די וועלט אַ מוזיק-אינסטרומענט
מיט סטרונעס דורכגעווייקטע פֿון טרערן;
און ווי איך דערלאַנג נאָר אַ ריר מיט די הענט,
לאַזט גלייך זיך אַ טרויער-קלאַנג הערן.

(1892)

דעם זעלבן געדאַנק חורט דער דיכטער איבער אין זײַן ליד

מײַן פֿאַר טײַבעלעך

איך האָב אַ פֿאַר טײַבעלעך שיינע,
זיי זײַנען אַן ער און אַ זי;
זיי וואָלטן אַ דיכטער ווי היינע
פֿאַרזאַרגט מיט אַ סך פֿאַעזי.

ער וואָלט זייער אויסזען באַשרײַבן
מיט ווערטער פֿון פּערל און גאַלד;
און אייביק באַרימט וואָלט געבליבן
דאָס בילד, וועלכעס ער האָט געמאַלט.

איך האָב ניט אַ פֿעדער ווי זײַנע,
אויך מאַך איך קיין ליד ניט וואָס רעדט
פֿון גליקלעכע קינדער ווי מײַנע,
דען איך בין אַ פֿאַלקסליד-פֿאַעט.

(1892)

נאָר שטאַרקער דריקט ער אויס דעם זעלביקן געפֿיל אין

לידער פֿאַר מיר

לידער פֿון ליבע, פֿון לעבן, פֿון לוסט,
לידער פֿון פֿריידיקע, בלענדנדע שטראַלן
הילכן ניט אָפּ אין מײַן ליַדנדער ברוסט,
וואַרפֿן ניט ליכט אויף דעם אַרט וווּ זיי פֿאַלן.

לידער פֿון בשמים, פֿון בלעטער, פֿון דופֿט,
לידער פֿון ליבלעכע פֿרויען-געשטאַלטן,
בלייבן בײַ מיר ווי דער קול, וואָס ער רופֿט
דאָרטן, וווּ כאַאָס און עקדישן שאַלטן.

קאפיטל זעקס

לידער פֿון שטערן און הימל בײַ נאַכט,
לידער פֿון הערלעכקייט אין דער נאַטור,
לידער פֿון גרעזעלעך, קווייטעלעך, פּראַכט,
גייען מיין אויער פֿאַרביי אָן אַ שפור.

*

לידער געזונגענע מיט אַ געוויין,
לידער געיאַמערט מיט אַ געזאַנג,
לידער פֿון פֿאַלקס־ליידן נאָר אַליין
האַבן אַ זין פֿאַר מיר, האַבן אַ קלאַנג.

נעמען געפֿאַנגען מיין אויער, מיין ברוסט,
דרינגען אַרײַן אין מיין האַרץ, מיין נשמה,
און איך אַליין זינג מיט ליבע, מיט לוסט,
לידער פֿון קאַמף, פֿון טרוימף, פֿון נקמה.

(1891)

מ. ווינטשעווסקיס ציל איז געווען צו דינען מיט זינע לידער דעם אַרבע־
טער און אויפֿוועקן אין אים דעם רעוואַלוציאַנערן גייסט. ווינטשעווסקי איז ניט
געווען פֿאַראַינטערעסירט צו שרײַבן לידער, וואָס זאָלן פֿאַרווינדלן, אָדער אויס־
צודריקן זײַן פּערזענלעכען צער אָדער טרויער. זינע פּערזענלעכע עמאַציעס
האַט ער פֿאַרן זייענער ניט אַנטפֿעקט. „לידער פֿון פֿאַלקס־ליידן נאָר אַליין
האַבן אַ זין פֿאַר מיר“. פֿון דעם האָט ער געזונגען און אין דעם האָט ער גע־
גרייבט. אַט דאָס איז געווען זײַן באַרוף און זײַן ציל. ווינטשעווסקי האָט מיט זינע
לידער געוואָלט דערגרייכן דעם זעלביקן ציל ווי מיט זינע פּובליציסטישע אַרטיקל־
דען און פֿעדיעטאַנען — ער האָט געוועקט און גערופֿן דעם אַרבעטער צום קאַמף
פֿאַר פֿרייהייט. פֿרי־זמן דער אַרבעטער און פֿאַלקס־מענטש איז אונטערדריקט
און פֿאַרפֿאַגט, קאָן זיך ווינטשעווסקי ניט פֿאַרגינען דעם דוקסוס צו שרײַבן
וועגן אַנדערע זאַכן, ווי נאָר וועגן אַרבעטער־לעבן און אַרבעטער־קאַמף. ווי־
טשעווסקי ווידמעט ווייניק אויפֿמערקזאַמקייט דער פֿאַרעם פֿון זינע לידער.
ער איז הויפטזאַכלעך פֿאַראַינטערעסירט מיט דעם אינהאַלט, און גאַנץ ווייניק
מיט דער פֿאַרעם. ווינטשעווסקי איז זיך אין דעם אַליין מודה אין זײַן ליד

מינע פֿאַלקסלידער

פֿון ייִדישע וועכטער אַלטמאָדישע,
פֿון איינפֿאַכע רייד אָן אַ קלאַנג,
פֿון טענער אַפֿט ווייניק מעלאָדישע
פֿאַרפֿאַס איך מיין פּראַסטן געזאַנג.

די יידישע פאָעזיע

דאָך מאַך אײַך די לידער צו זינגען ניט,
אַ זיפֿץ איז פֿאַר זיי האַרמאָניע,
דערום מאַכט ניט אויס, אויב זיי קלינגען ניט
און אויב אין זיי פֿעלט מעלאָדיע,
די לידער פֿאַרפֿאַס אײַך ניט מיינענדיק,
אַפֿילו ניט מיינענדיק,
אַז חוץ ווער עס קאָן זינגען וויינענדיק,
זאָל אויפֿפֿאַסן זייער מוזיק,
זיי זינגען דער אַפֿקלאַנג פֿון טעגלעכע
פֿאַרשטיקטע געשרייען פֿון פֿאַלק,
דאָס מאַכט די מוזיק פֿאַר אַ קלעגלעכע,
דעם טעקסט פֿאַר אַ זיפֿץ אָן אַ טאַק,
און בלייבן זיי אויך ניט געזונגענע,
אַ גלייבט מיר, אײַך בין אויף זיי שטאַלק,
זיי שרייבט ניט אַ פען, אַ געדונגענע,
איר האַלט ניט אַ הענטל פֿון האַלק,
ווי לאַנג נאָך די קנעכטשאַפֿט וועט דויערן,
ווער ווייס, אַך, ווער ווייס, נאָך ווי לאַנג
אײַך ווייס נאָר אַזוי לאַנג וועט טרויערן
מיין ליד מיט זײַן טרויער־געזאַנג.

(1891)

אַבער כדי אַ ליד זאָל האָבן אַן אמתן פֿאַעטישן ווערט, כדי עס זאָל זײַן אמתע
דיכטונג, מוז עס זײַן עכט קינסטלעריש; אין אַן עכט ליד האַרמאָנירט דער אינ־
האַרט מיט דער פֿאַרעם. די פֿאַרעם פֿון ליד מוז אויסדריקן דעם אינהאַלט.
ווינטשעווסקי האָט דאָס ניט באַנומען. פֿאַר אים איז געווען וויכטיק דער „פֿון
וואָס“ אַ ליד ווערט געמאַכט, און ניט דער „ווי אַזוי“ עס ווערט געמאַכט.
דעריבער זײַנען אַ סך פֿון זײַנע לידער סטידלאַז און פֿאַרעמלאַז, און זייער פֿאַע־
טישער ווערט איז אַ גאַנץ קליינער. גיט ער דאָך אַזײַן צו, אַז די מוזיק און
דער טעקסט זײַנען בײַ אים „בריוו מיטלען פֿאַר אַ זיפֿץ אָן אַ טאַק“. ווינטשעוור־
סקיס לידער זײַנען געשריבן שאַבלאַנמעסיק, פרימיטיוו. זיי זײַנען פֿאַר אונדז
ווערטפֿול אויף אַזוי פֿיל, אויף וויפֿל זיי זײַנען געווען אַן אַגיטאַציע־אויסדרוק
פֿון דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג אין אייראָפּע און אין אַמעריקע. וויב־
טשעווסקיס ליד, וואָס מיר האָבן נאָר וואָס ציטירט, פֿאַרענדיקט זיך מיט די
שורות:

ווי לאַנג נאָך די קנעכטשאַפֿט וועט דויערן,
ווער ווייס נאָך, ווער ווייס נאָך ווי לאַנג?

קאפיטל זעקס

איך ווייס נאָר אזוי לאַנג וועט דויערן
מיין ליד מיט זיין טרויער-געזאַנג.

אַבער די דאָזיקע שורות דריקן אַבסאָלוט ניט אויס דעם מהות פֿון ווייני
טשעווסקיס דיכטונג. ווינטשעווסקי האָט טאַקע אין זינע לידער מערסטנס
געוויינט, געטרויערט און געקלאַגט. ער האָט פֿאַרגאַסן טרערן אויפֿן גורל
פֿון דער גאַסן-פֿרוי און אויפֿן גורל פֿון דעם אַרעמען, היימלאָזן קינד. ער האָט
אַבער אויך געשריבן מוטיקע קאַמפֿלידער פֿול מיט האַפֿער, מיט גלויבן און מוט,
און זיין אויפֿן פֿון ווערטיפֿיקאַציע איז גאַרניט קיין אומבאַהאַלפֿענער. טעכניש
ספּראַוועט ער זיך גאַנץ גוט מיט אַ פֿערז:

אַ קאַמפֿליד

וויקלט פֿונאַנדער די פֿאַנגען די רויטע,
שפּילט אויף אַ מאַרש און דערלאַנגט זיך אַ ריר!
וועקט אויף די אַרעמע לעבעדיק-טויטע,
זאַגט צו זיי: ברידער, זעט, דאָ שטייען מיר,
דאַרטן — דער בלוטיקער היינט:
דאָ איז פֿרייהייט, דאָס ליכט, די גערעכטיקייט,
דאַרטן — דער יאָך און די נאַכט און די שלעכטיקייט.
ברידער, מאַרשירט מיט אונדז היינט!
ווישט אויס פֿון אַרבעטער-אויגן די טרערן,
זאַגט זיי: צום וויינען איז איצט ניט קיין צייט;
לאַזט היינט קיין קול פֿון געוויין זיך ניט הערן,
היינט, ווען מיר קומען אַרויס אויף אַ שטרייט,
מיר, און דער בלוטיקער פֿיינד;
מיר, וועלכע ווילן די מענטשהייט פֿאַרברידערן;
ער, וועלכער וויל אונדז דורך שינאה צעגלידערן;
ברידער, מאַרשירט מיט אונדז היינט!

וויקלט פֿונאַנדער די פֿאַנגען, די רויטע,
וועקט די, וואָס שלומערן, זייענדיק שוואַך,
איינציקווייז נעמט זיי צונויף די צעשפּרייטע,
זאַגט זיי: אונדז רופֿט היינט די הייליקע זאָך
קעגן דעם בלוטיקן פֿיינד;

אונדז, דעם המון פֿון באַדריקטע, דאָך מוטיקע,
קעגן האַבינעס, פֿאַרווילדעטע, בלוטיקע;

די יידישע פאעזיע

ברידער, מאַרשרט מיט אונדז היינט!
יידעלעך, איר זינט ביי אַלע נאַציאָנען
גרים און תושבים געוועזן צוגלייך,
זינט איצט ביי זיי אין די פֿרײַהייטס־לעגיאָנען,
איצט, ווען עס שטייט קעגן זיי, קעגן אייך,
דאַרטן דער בלוטיקער פֿינד;

ער מיט די פולקן פֿון מערדער געדונגענע
קעגן די שקלאַפֿן און קייטן צעשפרונגענע,
וועלכע באַפֿרײַען זיך היינט.
וויקלט פֿונאַנדער די פֿאַנען, די רויטע,
שפילט אויף אַ מאַרש און דערלאַנגט זיך אַ הייב;
האַלט פֿאַר די אויגן די העלדן די טויטע,
דעקט אָפּ די אַפֿער פֿון האַבזיכט און רויב,
היינט קעגן בלוטיקן פֿינד;

גיט אַרײַן קראַפֿט אַלע בלייכע, צעזויגענע,
גיט אַרײַן מוט אַלע טיף איינגעבויענע,
זאַגט זיי: מאַרשרט מיט אונדז היינט!

(1892)

כאַראַקטעריסטיש פֿאַר ווינטשעווסקין איז זײַן ליד „אַ בעזעם און אַ קער“.
דאָס איז אַן אַגיטאַציע־ליד, געשריבן פשוט, קלאַר און פרימיטיוו. די זעלביקע
פֿאַרעם, דער זעלביקער ריטם חזרט זיך איבער אין אַנדערע לידער ווינטשעווסקיס.
דאָס ליד איז אין זײַן צײַט געווען זייער פּאָפּולער צווישן די קעמפֿנדיקע יידישע
אַרבעטער, און מיר ציטירן עס דאָ:

אַ בעזעם און אַ קער

גענוג! איך וויל ניט פֿיטערן
קײַן ליידיקגײערס מער;
גענוג פֿאַר האַסן ציטערן,
אַ בעזעם מיר אַהער!
אַרויס מײַן לאַרד און אַדלמאַן,
צי סוועטער, דיקע בויך,
דו, מוסר־זאַגער, טאַדלמאַן,
דו, קיטלמאַן, גיי אויך!

קאפיטל זעקס

איך דארף ניט מער קיין מיטלמאן,
א בעזעם און א קער!
קיין מיטלמאן, קיין טיטלמאן, קיין קיטלמאן
ניט מער!

דו עסט מיר אויף, דו פריידיקער,
וואָס בלייבט פֿון סוועטער נאָך;
און דו, מיין הער לאַרד גנעדיקער,
דיין טיטל איז מיין יאָד.
דער לאַרד נעמט צו די לאַנד פֿון מיר,
דער פריידיקער שטימט צו;
דער סוועטער שוויצט די האַנט בײַ מיר,
דאָך זאָג איך אייך: הערט צו!
איך דארף ניט מער קיין פריידיקער,
א בעזעם און א קער!
קיין פריידיקער, קיין גנעדיקער, קיין ליידיקגייער
מער!

גענוג מיר לאַזן ראַבעווען
האַבינעס דורך מיין מי,
גענוג פֿון מיר אייך ראַבעווען
און טרייבן מיד ווי פֿי!
מיך שרעקט קיין שוואַרצער קיטל ניט,
קיין שוואַרצער יאָר ניט מער,
מיך שרעקט קיין קרויג, קיין טישל ניט —
מיין בעזעם מיר אַהער!
איך דארף ניט מער קיין פֿלאַפּערמאַן —
א בעזעם און א קער!
קיין פֿלאַפּערמאַן, קיין כאַפּערמאַן, קיין קלאַפּערמאַן
ניט מער!

איר אַלע דאַרמאַיעדניקעס,
איר ליידיקגייערס, גייט!
און אייערע נאַסלעדניקעס
הייסט מאַכן זיך באַרייט
צו לעבן אין דער קינפֿטיקער
געזעלשאַפֿט מיט דער צײַט

די יידישע פאעזיע

ווי ערלעכע, פֿאַרנינפֿטיקע
און ברידערלעכע לייט;
ווייל דאָן וועט מער קיין מיטלמאַן,
קיין פֿאַראַזיט ניט זײַן!
קיין מיטלמאַן, קיין קיטלמאַן, קיין טיטלמאַן
ניט זײַן!

ווינטשעווסקי האָט אַחוץ לידער אויך געשריבן פֿאַבלען — אַ פֿאַרעם, מיט
וועלכער ער האָט זיך הויפטזאַכלעך אָנגעהויבן צו באַנוצן אין אַמעריקע. אין די
פֿאַבלען ווי אין די לידער באַרירט ער אַקטועלע פֿראַגעס און פֿראַבלעמען און
רעכנט זיך אָפּ מיט פֿאַרטיישישע קעגענערס.

בכּלל האָט זיך ווינטשעווסקי באַנוצט מיט אַלע פֿאַעטישע זשאַנרן. ער האָט
געשריבן זיבע-לידער, סאַנעטן און טרוימערישע לידער, אָבער דורך אַלע ציט זיך
ווי אַ רויטע שנור זײַן הויפטמאַטיוו — דער קאַמף פֿאַר אַ בעסערער וועלט. דאָס
ליד „צו די קלוגע“ איז אַ גוטער מוסטער פֿון ווינטשעווסקיס לירישער דיכטונג:

צו די קלוגע

איר מיינט, אַז אַ מענטש איז ניט ניכטער,
וואָס גלייבט אין אַ בעסערע צײַט;
איר רופֿט מיך אַ טרוימער, אַ דיכטער,
איר קלוגע, איר פֿראַקטישע לייט.

איך וויל אַרום דעם הײַנט ניט שטרייטן,
לאַז זײַן, איך בין טאַקע באַרוישט, —
מיט אייך וואָלט איך פֿאַרט זיך ניט בײַטן,
וואָלט שיכרות אויף גאַלד ניט פֿאַרטוישט.

און אויב זי איז ווירקלעך אַ חלוּם,
די צוקונפֿט, פֿון וועלכער איך טראַכט,
דאָן גייט אייך, איר קלוגע, לשלוּם,
און לאַזט מיך דערטרוימען די נאַכט.

איר מעגט זיך אייך שווינדלען און רויבן,
אויב פֿינצטער פֿאַרבלייבט, ווי איר זאַגט,
און איך וועל באַרוישט זײַן און גלויבן
און טראַכטן אין טרויס, אַז עס טאַגט.

די מערסטע זידער ווינטשעווסקים, וואס מיר האָבן דאָ ציטירט, זינען גע-
שריבן פֿאַר זיין קומען קיין אַמעריקע. די זידער זינען אָבער אַרויסגעגעבן גע-
וואָרן אין אַמעריקע (3) און זינען געווען פּאַפּולער און באַליבט ביי די ייִדישע
אַרבעטער אין דער נײַער וועלט. פֿון 1894, ווען ווינטשעווסקי איז אָנגעקומען
קיין אַמעריקע, ביז 1900, דאָס יאָר וואָס גייט אַרײַן אין דער ראַם פֿון דער דאָ-
זיקער אַרבעט, האָט ווינטשעווסקי געשריבן ווייניק זידער. ער האָט זיך
מערסטנס אָפּגעגעבן מיט פּראָזע, און בלויז אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָט ער
ווידער אָנגעהויבן שרײַבן זידער.

אַן אָנגעזעען און חשובֿ אַרט אין דער אַמעריקאַניש־ייִדישער דיכטונג פֿאַר-
נעמט אַ. ליעסין (1872—1938). נאָך איידער זײַעסין איז אָנגעקומען קיין
אַמעריקע (1897), איז ער שוין געווען באַקאַנט אַלס אַ טעמפּעראַמענטפֿולער רע-
וואָזיציאַנערער דיכטער סײַ אין רוסלאַנד, סײַ אין אַמעריקע. דאָס זײַד האָט
זײַעסינען פֿאַרבונדן מיט דער אַמעריקאַניש־ייִדישער ליריק נאָך איידער ער
אַזײַן האָט באַטראָטן דעם נײַעם קאַנטינענט, וועל זיננע זידער זינען פֿאַר-
עפֿנטלעכט געוואָרן אין אַמעריקאַניש־ייִדישע אַרגאַנען זינט 1894.

זײַעסין איז געווען אַ גרויסער בקי אין דער אַלטער ייִדישער קולטור און ער
איז געווען דורכגעדרונגען מיט דער גאַנצער אַלטער ייִדישער קולטור־ירושא.
זײַעסין איז באַהערשט סײַ פֿון דער גאַר אַלטער ייִדישער ליטעראַטור, סײַ פֿון
דער מיטלאַטערלעכער ייִדישער פּאַעזיע און דיכטונג. זײַעסינס מהות באַ-
שטייט פֿון אַ סינטעז צווישן דער אַלטער ייִדיש־טראַדיציאָנעלער וועלט און דער
נײַער ייִדיש־אַרבעטער־וועלט. זײַעסינס דיכטונג שפּיגלט בולט אָפּ די גלאַר-
ריכע ייִדישע פֿאַרגאַנגנהייט, מיט איר מאַרטירער־געשיכטע, און די נײַע וועלט,
וואָס איז אַ המשך פֿון יענער דורות־אַלטער טראַדיציע.

זײַעסין איז דורך און דורך נאַציאָנאַל. זיין סאַציאַליזם און זיין רעוואָלוציאָ-
ניזם וואַקסט אַרויס פֿון דער רעוואָלוציאָנערער ייִדישער טראַדיציע. זינע
רעוואָלוציאָנערע מאַטיוון זינען אַלע מאַל דורכגעדרונגען מיט נאַציאָנאַלן פּאַטאָס
און זינע נאַציאָנאַלע זידער זינען דורכגעדרונגען מיט רעוואָלוציאָנערן טעמ-
פּעראַמענט. אין זײַעסינס זידער דאַמינירן אַט די צוויי הויפט־מאָטיוון: דער
ייִדישער נאַציאָנאַליזם און דער ייִדיש־רעוואָלוציאָנערער קאַמף, וואָס ריזנט זיך
צו אַ סינטעזע:

עס הודזשען די תפילות און פֿיכטלעך־קלעגלעך
עס שוידערט דער רײַסנדר לשון,
אַזוי ווי די ביימער פֿון אַלטן בית־עולם
בײַ נאַכט אין דעם שטורמישן אַסיען.

די יידישע פאעזיע

און ס'דוכט זיך, די גייסטער פֿון אַלטע מאַרטירער,
די גרויסע היסטאָרישע מענער,
זיי שטייען דערביי אין דעם כאַר און באַגלייטן
מיט זייערע גוואַלדיקע טענער.

עס הודזשען די תפֿילות, עס קלאַגן די יעלות
און שטאַרקער צעגייסט זיך דער עולם,
און ס'גייט אַ גערויש פֿון מעכטיקע וואַסערן
אַרויף צום רבונר־של־עולם.

דער יינגל ער שטייט צווישן רוישנדן עולם,
פֿאַרבאַרגן דעם פנים דעם צאַרטן,
ער שטייט און ער קוקט אַזוי זאַנפֿט און פֿאַראומערט
אין הויכן באַגייסטערטן טראַכטן.

ער טראַכט וועגן מעכטיקן מלך־המלכים,
ווי שוואַך און ווי קליין און ווי אַרעם
איז קעגן זיין הערלעכן גרויסן היכל
דער שטערבלעכער מענטשל, דער וואַרעם.

ער טראַכט און ער ציט זיך צו אים און באַהעפֿט זיך
און בעט ביי אים רחמים און כּוח,
פֿאַרטרייבן די זינדיקע שלעכטע געדאַנקען,
פֿון שוואַכן פֿון קינדערשן מוח.

ער טראַכט און ער מאַטערט זיך פֿאַרשטעלן פֿורכטבאַר
זיין וואַרן געשטאַלט און זיין דיבור,
אַזוי ווי עס שטייט דאָס גאַנץ פּינקטלעך באַשריבן
אין איינעם אַ הייליקן חיבור.

נאָר פּלוצלונג אַזוי ווי אַ הערלעכע קליפה
מיט עפעס אַ ווילד פֿאַרגעניגן —
עס טוט אים אַ שרעקלעכן עגבער אין מוח:
אַ ליגן! אַ ליגן! אַ ליגן!

עס פֿאַלט אויפֿן יינגל אַ פֿינצטערע אימה
און ס'שווימט אים אַרויס פֿון זכרון

קאפיטל זעקס

די שרעקלעכע בילדער פֿון אייביקן גיהנום.
אַך, גרויזאַם איז גאַט אין זײַן צאַרן.

און ס'שרעקט אים די ליכט און דער עולם דער ווייטער,
און ס'טירייסלט אים יעדער אַבֿר,
און עפעס דערפֿילט ער דעם העלישן עלנט
פֿון קאַלטן, פֿון פֿינצטערן קבֿר.

און שטעלט זיך אים פֿאַר דער אומענדלעכער פֿייער,
און פֿיל מיט אַ גרילצנד יללה
די שבעה מדורים מיט זינדיקע זעלן
און מחנות מלאכי חבלה.

נאָר פֿלוצלונג, אַך, ווידער די העלישע קליפה,
מיט עפעס אַ ווילדן פֿאַרגעניגן
עס טוט אים אַ שרעקלעכן עגבער אין מוח:
אַ ליגן! אַ ליגן! אַ ליגן!

עס רוישט און עס הוידעט זיך גרויזאַם דער עולם,
נאָר איינער, דער סקעפטיק, דער קליינער —
ער שטייט צווישן פֿאַטער און פֿריינד און באַקאַנטע
און ס'ווייס אים, פֿאַרשטייט אים ניט קיינער.

און עלנט און איינזאַם אַליין מיט זײַן ווייטאַג
ער שטייט אָן באַוועגונג, אַן לשון,
ער שטייט און ער פֿלאַטערט, צום טויט ווי פֿאַראורטיילט,
מיט שווייס און מיט טרערן באַגאַסן.

און ס'ווייס ניט דער פֿאַטער, די פֿריינד און באַקאַנטע,
די טיפֿע, די גייסטיקע שמערצן,
וואָס האַבן פֿאַרסמט אים די בלוט פֿון זײַן יוגנט,
גערויבט אים די פֿרייד פֿון זײַן האַרצן.

(פֿון „יוס־כיפור אין שול" — 1897)

אין דעם דאָזיקן זײַד זעען מיר דעם נשמה־קאַמף צווישן גלויבן און
כפֿירה. זײַעסין וואַקאַט זיך צווישן זײַן גלויבן אין גרויסן עבֿר פֿון ייִדישן

די יידישע פאָעזיע

פֿאַלק און זיין איצטיקן קאַמף פֿאַר אַ נײַער אָרדענונג — אַן אָרדענונג פֿון פֿרײַ-
הייט, צדק און יושר.

אין 1897 פֿאַרעפֿנטלעכט ליעסין זיין ליד „צוויי תּפֿילות“, וווּ ער זינגט
פֿאַמיק פֿון יידישער מאָרטירערײַ:

עס בעטלט דער גלח, עס רויכערט דער יידל,
אין גליענדע קוילן געשטאַרבן,
אין נאַמען פֿון מילדן, פֿון זעליקן קלויסטער
פֿאַר גאַט, אַ באַוויליקטער קרבן.

אַ קרבן פֿאַרן הייליקן גײַסט און דעם פֿאַטער,
אַ קרבן פֿאַרן זון דעם גוטן,
און סײַטיקט אומערטרעגלעך מיט ריח פֿון בראַטן,
מיט שאַנד און מיט רויך און מיט בלוטן . . .

מיט דעם זעלביקן פֿאַטאַס, וואָס ליעסין שרײַבט וועגן דעם יידן, וואָס
שטאַרבט על קדוש השּׁם, שרײַבט ער אויך וועגן דער מסירת־נפֿש פֿון יידישן
קעמפֿער:

צום קעמפֿער

עס ליאַרעמט און שטורעמט, עס יאַמערט און שרײַט,
עס שפּאַרט זיך דער שװאַ פֿון יעדערן זײַט
און סײַפֿלאַקערט דער ווילדער, דער בלוטיקער שטרייט
אַרום אין דער לענג און דער ברייט.

און סײַדריקט אומגעהייער די אומרעכט און שלעכטס,
און סײַטראַגט זיך אומענדלעך אין לופֿטן אַ קרעכץ,
און סײַקלייבן זיך קרעפֿטן פֿון לינקס און פֿון רעכטס,
געשווינד, אַד! מיין פֿרײַנד, זײַ געגרייט!

דו גיב מיר דיין טרײַע, דיין מעכטיקע האַנט
און פֿעסט און געשלאָסן צוזאַמען בײַנאַנד
מיר וועלן זיך שטעלן אַזוי ווי אַ וואַנט
און שטרייטן אויף לעבן און טויט . . .

און טאַמער, מיין פֿרײַנד, וועסטו גליקלעך אַרויס
פֿון בײַזן, פֿון העלישן שטרייט,

קאפיטל זעקס

דאן בין איך דיך ווייניק מקנא — איך ווייס,
עס וועט ניט פֿאַרבייגיין פֿיל צייט,
און ווידער צום שטרייט וועט זיך רייסן דיין הערץ
און שטאַלץ דיניע פֿליכטע דיר צייגן;
אַך, לעבן אין אַנגסטן אַזעלכע און שמערץ,
נאָר שטיינער, צו קאַנען דאָ שוויגן!

*

און טאַמער, מיין פֿריינד, וועסטו פֿאַלן און ס'זעט
די ערד מיט דיין בלוט זיך באַפֿלעקן,
דאָן וועלן די בלוטן איר אַנטרינקען פֿעט
און הערלעך מיט בלומען פֿאַרדעקן.

*

עס וועלן דאָרט בליען די הערלעכסטע בלומען
און גוטע און ערלעכע מענטשן,
זיי וועלן דערפֿילן דעם ריח און קומען
און לויבן דיין נאָמען און בענטשן.

(1897)

דיעסינס באַליבטסטע הערדן זינגען די יעניקע, וואָס לייַדן און זינגען זיך
מקריב פֿאַר זייער אידעאַל און פֿאַר זייער גלויבן;

דער לאַטוּניק

(פֿון רוסלאַנד)

דורך טאַג און דורך נאַכט, ר' יצחקל, ער זיצט,
אַ גילדערנער מענטש, אָן אַ גאַל,
ער זיפֿצט און ער זיפֿצט, ער זינגט און ער שוויצט
און לאַטעט דעם גאַנצן קוואַרטאַל.
דורך טאַג און דורך נאַכט, די נאָדל ער שטעכט
אין אַלערליי סאַרטן געוואָנט,
און מאַכט אומעטום אַלץ גאַנץ און צורעכט
און רירט ניט אַ פֿליג אויפֿן וואָנט.

דאָס לעבן אַרום, עס שפּריצט און עס בליצט
אין שומנעם, אין רייַכן קוואַרטאַל.
ר' יצחקל — ער זיצט און ער שטעכט אַלץ און שוויצט
צען קלאַפֿטער אַזש טיף אין פּאַדוואַל.

די יידישע פאָעזיע

*

ער שלעפט אַלץ און שלעפט מיט שווייס און מיט מי
דעם פֿאַדעם אַראָפּ און אַרויף
און האָט זײַן געצאָלט ניט מער ווי אַבי
די נשמה צו האַלטן אין גוף.

*

און ס׳ווייזט ניט קיין מענטש, וווּ און פֿון וואָן
ער האָט זיך בײַ אונדז דאָ פֿאַרשטיקט.
מען זאָגט, אַז מען האָט דאָ דעם שעדלעכן מאַן
פֿון מאַסקווע אַהערצו פֿאַרשטיקט.

(1897)

אין ליעסינס דיכטונג דאָמינירט דער נאַציאָנאַלער מאַמענט און דער מאַר-
טירער-מאַמענט. ליעסין שרעכט אויך ריין-אינדיווידועלע, לירישע לידער.
אַבער אַפֿילו אין זײַנע פּערזענלעכע לידער פֿאַרגעסט ער ניט אויף אַ מינוט די
נאַציאָנאַלע אַחריות און די קאַלעקטיווע התחיבותן:

אַוונט

1

עס ווערן אַלץ לענגער די שאַטנס,
און טרויעריק, אין שטאַרבנדער פּראַכט,
דער אַוונט, ער גליט און פֿאַרלעשט זיך,
באַלד קומט שוין די נאַכט.
אַזוי אויך פֿאַרלעשט זיך מיין יוגנט,
פֿון טרויעריקע פֿאַרבן באַגלייט,
און טונקעלער ווערט אַלץ מיין צוקונפֿט;
באַלד קומט שוין דער טויט.

2

עס האָט אויף מיין הימל געגליט נאָר
די עלנטע אונטערגאַנג-שיין;
מיין יוגנט איז אַוונט געוועזן
און נאַכט קען מיין עלטער נאָר זײַן.
מיין יוגנט פֿאַרגייט, איך דערשפּיר שוין
די שווערקייט פֿון פֿינצטערער נאַכט,
אַזוי ווי עס וואָלט זיך אויף מיר שוין
דער צודעק פֿון קבֿר פֿאַרמאַכט.

3

א פֿינצטערער גרוב איז די וועלט מיר,
 די וועלט אַזוי גרויס, אַזוי ברייט!
 די הימלען, זיי שיינען מיר דומפיק,
 דער פֿרילינג, ער שמעקט מיר מיט טויט.
 מיך גרוילט דער יריד פֿון לעבן,
 מיך מאַטערט זיין שום און זיין שטויב;
 פֿון אַלערהאַנט סחורות און ווערטער
 די פעדלערס, זיי מאַכן מיך טויב.

א פֿינצטער גרוב איז די וועלט מיר,
 וווּ כ׳שטיק זיך באַגראָבענערהייט;
 די רוע פֿון טויט אָבער פֿעלט מיר,
 אַך, קום שוין, באַפֿרײַענדער טויט!

(1900)

א. ליעסין געהערט מער צו דעם צוואַנציקסטן יאָרהונדערט ווי צום נײַנצענטן,
 ווייל ערשט נאָכן יאָר 1900 אַנטוויקלט זיך זײַן טאַלאַנט אין פֿולער רייפֿקייט און
 ער ווערט איינער פֿון די באַדייטיקסטע ייִדישע דיכטערס. רײַן שפּראַכלעך
 איז זײַן ליד פֿון דעסט וועגן אַפֿט מאַל הינטערשטעליק, צווישן די יאָרן
 1897 און 1900 האָט זיך ליעסין באַמיט אַרײַנצופאַסן אין דער היגער דיכטע-
 רישער סבֿיבֿה, און ער האָט דעמאָלט געשריבן אַזוינע לידער ווי „ניוס באַי“
 (1897), „דער אַמבולאַנס“ (1899), „די עגונה“ (1897), אַ געוויינטלעכע
 געשיכטע“ (1897) און „דאָס שאַפּמידל“ (1897). אין די דאָזיקע לידער
 האָט ער געצאָלט צינז זײַן סבֿיבֿה. ערשט נאָך 1900 הערט ליעסין אויף צו
 שרײַבן זײַנע סאַציאַל־נאַיווע לידער און פֿאַרנעמט זיך אויף אַ ברייטן שרײַאָך,
 אָבער דער דאָזיקער פעריאָד פֿון ליעסינס שאַפֿונג גייט ניט אַרײַן אין די גרע-
 נעצן פֿון דער דאָזיקער אַרבעט.

דער טיפישער פּאָעט, וואָס האָט אויסגעדריקט די אידעען, געפֿילן, שטימונג-
 גען און לײַדן פֿון דעם ערשטן אימיגראַנטן־דור, איז געווען מאָריס ראָזנפֿעלד
 (1862—1923). ראָזנפֿעלד איז אַנגעקומען קיין אַמעריקע אין 1886, אָבער פֿון
 רוסלאַנד איז ער אַפּגעפֿאַרן אין 1882, און דורך די יאָרן האָט ער געאַרבעט בײַ
 שניידערײַ אין אַמסטערדאַם, האַלאַנד, און שפּעטער אין לאַנדאָן און אין ניו-
 יאָרק. אָבער גראַד אין ניו־יאָרק, אין די „שוויצשעפּער“, וואָס דער דיכטער האָט
 אַזוי געהאַסט, האָט זיך זײַן „מוזע“ צעבליט, און ער איז דאָ געוואָרן איינער פֿון
 די וויכטיקסטע דיכטער, וואָס די ייִדישע ליטעראַטור אין אַמעריקע האָט אַרויס-

די יידישע פאעזיע

געגעבן. די הויפט־מעלה און דער הויפט־חסרון אין ראָזנפֿעלדס דיכטונג איז זיין היפער־עמאָציאָנעלע טעמפעראַמענט־פֿולקייט, זינע פּערזענלעכע, לינדנפֿולע איבערלעבונגען. אין ראָזנפֿעלדס לידער זינען קאָנטיק־צוויי שאַרפֿע שטרעך־מונגען — דער נאַציאָנאַלער מאַטיוו און דער אַרבעטער־מאַטיוו, ווי דאָס איז ליכט צו זען פֿון זיין סאַמע ערשטן ליד, וואָס ער האָט פֿאַרעפֿנטלעכט דעם 17טן דעצעמ־בער 1886 און פֿון וועלכן מיר ציטירן דאָ: (5)

דאָס 1886 יאָר
איז שוין באַלד אין די עוויקייט פֿאַרגאַנגען,
ערקלער איך מיין פֿאַלק, ערקלער איך אויף קלאַר:
וואָס האָסטו אונטער דער צייט דערגאַנגען?
וואָס פֿאַר אַ נוצן האָבן דיר געבראַכט
אַ די אַלע פֿאַרגאַנגענע יאָרן?
דו שלאָפֿסט, מיין פֿאַלק, דו מיינסט, עס איז נאַכט,
ערהויב דיר שנעל — ניט גיי פֿאַרלאָרן!
הערסטו, מיין פֿאַלק, די האַרפֿע דער צייט?
פֿרייע לידער שפּילט זי שוין אַצינד,
זי וועקט די מענטשן דער וועלט אויף צום שטרײַט!
דיך, מיין פֿאַלק, מיינט מען אויך, שטיי אויף געשווינד,
ערהויב דיר, מיין פֿאַלק, שטעל זיך אַנידער,
צום וועלטקאַמף זיי גרייט מיט אַלע צוגלייך,
האַנט אין האַנט מיט אַלע דינע ברידער,
אַן ענדע צו מאַכן צו אַרעם און רייך!
מאָך אַן ענדע מיט די הערן, פּאַפּן, טיראַנען,
אַן ענדע מיט בערזע, געלט־זאַך און שווינדל!
אַן ענדע מיט אַפֿפֿערס, שקלאַפֿן מיליאָנען,
אַן ענדע מיט דעם רויבער־געזינדל!
שטיי ניט, מיין פֿאַלק, שטיי ניט פֿון דער ווייטן,
דיין הילף איז נאָענט־אַ! זיי ניט פֿאַרשוואַכט!
פֿאַראַייניק דיר — אין איינעם צו שטרײַטן,
זאָ ווערט אַן ענדע מיט דער פֿינצטערער נאַכט.

זינע ערשטע לידער, וואָס ראָזנפֿעלד האָט פֿאַרעפֿנטלעכט אין לאַנדאַנער
„אַרבעטער־פֿריינד“, זינען אַלע אויף סאַציאַלע מאַטיוון און דורכגענומען מיט
רעוואָלוציאָנערן פּאַטאָס:

נאָקעט, באַרוועס, בלייך און דאַר,
קנירשענד די צייג, צעוואַרפֿן די האַר,

קאפיטל זעקס

עס קאכט דאָס הערץ, ס'פֿינקלען די אויגן,
הויך פֿלאַטערט די רויטע פֿאַן.
באַוואַפֿנט פֿעסט מיט פֿייל און בויגן
גייט צום קאַמף דער אַרבעטסמאַן;
עס כאַפט און שטורעמט, עס קאָכט די ערד,
עס שטייגט דער קאַמף, עס בליצט די שווערד,
פֿאַרויס מוטיק, די יונגע טרערן,
פֿרויען און אַלטע פֿאַלגן נאָך,
הוראַ! עס שווינדעט דריק און יאָד. (6)

אין זינע ערשטע לידער איז ראָזנפֿעלדס פֿאַרעם נאָך אַפֿט מאָל רוי און
אומבאַהאַלפֿן, זיין שפראַך ניט געלעבטערט, — נאָר וואָס מער ער שרייבט, אַלץ
געלעבטערטער ווערט זיין פֿאַרעם.

באַזונדער שטאַרק און אינדרוקספֿול איז מאָריס ראָזנפֿעלד אין זינע לידער
וועגן דעם שווערן לעבן פֿון אַרבעטער אין דער גיהנומשער שוויצפֿאַבריק. ראָזנ-
פֿעלדס סאַציאַלע לידער, להיפוך פֿון דער געוויינטלעכער רעוואַלוציאָנערער
פֿאַעזיע, זינען ניט דורכגענומען מיט האַפֿער און ליבשאַפט צו אַרבעט — כאַטש
די ספעציפֿיש־בורזשוואַזע אומשטאַנדן ווערן געוויינטלעך פֿאַרדאַמט און גע-
לעסטערט. ראָזנפֿעלד האָט געהאַט די פֿאַבריק און זיך געשראַקן פֿאַר דער
מעכאַניזאַציע און פֿאַר די מאַשינען, וואָס פֿרעסן אויף דאָס מענטשלעכסטע אין
מענטשן; „די ביטערע, בלוטיקע אַרבעט דערשלאָגט דאָס איידלסטע, שענסטע
און בעסטע, דאָס רייכסטע, דאָס טיפֿסטע, דאָס העכסטע, וואָס ס'לעבן פֿאַרמאַגט“;

די טוועט-שאַפֿ

עס רוישן אין שאַפֿ אַזוי ווילד די מאַשינען,
אַז אַפֿט מאָל פֿאַרגעס איך אין רויש וואָס איך בין;
איך ווער אין דעם שרעקלעכן טומל פֿאַרלאָרן,
מיין איך ווערט דאָרט בטל, איך ווער אַ מאַשין;
איך אַרבעט און אַרבעט און אַרבעט אַן חשבון,
עס שאַפֿט זיך און שאַפֿט זיך און שאַפֿט זיך אַן צאָל;
פֿאַר וואָס? און פֿאַר וועמען? איך ווייס ניט, איך פֿרעג ניט —
ווי קומט אַ מאַשינע צו דענקען אַ מאָל?

נישטאַ קיין געפֿיל קיין געדאַנק, קיין פֿאַרשטאַנד גאָר;
די ביטערע, בלוטיקע אַרבעט דערשלאָגט
דאָס איידלסטע, שענסטע און בעסטע, דאָס רייכסטע,
דאָס טיפֿסטע, דאָס העכסטע, וואָס לעבן פֿאַרמאַגט.

די יידישע פאעזיע

עס שווינדן סעקונדן, מינוטן און שטונדן,
גאר זעגל־שנעל פֿליען די נעכט מיט די טעג,
איך טרייב די מאַשין גלייך איך וויל זיי דעריאָגן,
איך יאָג אָן אַ שכל, איך יאָג אָן אַ ברעג.

דער זייגער אין וואַרק־שאַפּ, ער רוט ניט אַפֿילו,
ער ווייזט אַלץ און קלאַפט אַלץ און וועקט נאָך אַנאַנד;
געזאַגט האָט אַ מענטש מיר אַ מאָל די באַדייטונג:
זיין ווייז, זיין וועקן, דאָרט ליגט אַ פֿאַרשטאַנד!
נאָר עטוואָס געדענקט זיך מיר, פונקט ווי פֿון חלום —
דער זייגער, ער וועקט אין מיר לעבן און זין,
און נאָך עפעס — איך האָב פֿאַרגעסן — ניט פֿרעגט עס:
איך ווייס ניט, איך ווייס ניט, איך בין אַ מאַשין. ...

און צייטנווייז, ווען איך דערהער שוין דעם זייגער,
פֿאַרשטיי איך גאַנץ אַנדערש זיין ווייז, זיין שפּראַך;
מיר דאַכט, אַז עס נעקעט מיר דאָרטן דער אומרו,
כײַזל אַרבעטן, אַרבעטן, מערער, אַ סך.
איך הער אין זיין טאָן נאָר דעם באַסי ווילדן בייזער,
זיין פֿינצטערן קוק אין די ווייזער די צוויי, —
דער זייגער, מיר סקריפעט, מיר דאַכט, אַז ער טרייבט מיך
און רופֿט מיך „מאַשינע“ און שרייט צו מיר „ניי“

נאָר דאָן, ווען ס׳איז שטילער דער ווילדער געטומל,
אַוועק איז דער מיניסטער אין מיטאַגצייט־שטונד,
דאָן פֿאַנגט אָן אין קאַפּ בײַ מיר לאַנגזאַם צו טאַגן,
אין האַרצן צו ציען — איך פֿיל דאָן מיין ווונד! —
און ביטערע טרערן, און זוּדיקע טרערן
צעווייקן מיין מאַגערן מיטאַג, מיין ברויט —
עס ווערגט מיך, איך קאָן ניט מער עסן, איך קאָן ניט!
אַ, שרעקלעכע פּראַצע! אַ, ביטערע נויט!

ס׳ערשיינט מיר דער שאַפּ אין דער מיטאַגצייט־שטונדע
אַ בלוטיקע שלאַכט־פֿעלד, ווען דאָרט ווערט גערוט;
אַרום און אַרום זע איך ליגן הרוגיס,
עס ליאַרעמט פֿון דער ערד דאָס פֿאַרגאַסענע בלוט. ...

קאפיטל זעקס

איין וויילע, און באַלד ווערט געפויקט אַ טרעוואַגע,
די טויטע ערוואַכן, עס לעבט אויף די שלאַכט,
עס קעמפֿן די טרופעס פֿאַר פֿרעמדע, פֿאַר פֿרעמדע,
און שטרײַטן און פֿאַלן און זינקען אין נאַכט.

איך קוק אויף דעם קאַמפֿפּלאַץ מיט ביטערן צאַרן,
מיט שרעק, מיט נקמה, מיט העלישן פֿײַער.
דער זייגער, איצט הער איך אים ריכטיק, ער וועקט עס:
„אַ סוף צו די קנעכטשאַפֿט, אַ סוף זאָל דאָס זײַן!“
ער מינערט אין מיר מיין פֿאַרשטאַנד, די געפֿילן,
און ווייזט ווי עס לויפֿן די שטונדן אַהיך;
אַן עלנטער בלייב איך, ווי לאַנג איך וועל שוויגן
פֿאַרלאַרן, ווי לאַנג איך פֿאַרבלייב וואָס איד בין ...

דער מענטש, וועלכער שלאַפֿט אין מיר, הייבט אַן צו ערוואַכן,
דער קנעכט, וועלכער וואָרט אין מיר, שלאַפֿט, דאַכט זיך, אייך —
אַצינד איז די ריכטיקע שטונדע געקומען!
אַ סוף צו דער עלנט, אַ סוף זאָל עס זײַן! ...
נאָר פּלוצלונג — דער „וויסל“, (7) דער באַס — אַ טרעוואַגע!
איך ווער אַן דעם שכל, פֿאַרגעס ווי איד בין —
עס טומלט, מען קעמפֿט, אַ מיין איך איז פֿאַרלאַרן, —
איך ווייס ניט, מיך אַרט ניט, איך בין אַ מאַשין! ...

און אַט ווי טרויעריק און האַפֿנונגסלאָז ראַזנפֿעלד מאַרט דאָס לעבן פֿון שנײַ
דערס בײַ דער אַרבעט אין פֿאַבריק:

דער בלייכער אַפּרייטער

איך זע דאָרט אַ בלייכן אַפּרייטער,
פֿאַרקאַכט אין דער אַרבעט, אַ שרעק!
און זײַט איך געדענק אים, אַלץ נײַט ער
און לייגט זײַנע קרעפֿטן אַוועק.

עס ווערן חדשים פֿאַרפֿלויגן,
עס לויפֿן די יאָרן אַהיך.
און נאָך זיצט דער בלייכער געבויגן
און קעמפֿט מיטן ריען מאַשין.

די יידישע פאָעזיע

איך שטיי און באַטראַכט דאָרט זײַן צורה,
זײַן צורה פֿאַרשמירט און פֿאַרשוויצט,
און פֿיל, אַז דאָ אַרבעט קיין גבֿורה,
דער אימפעט נאָר פראַצעוועט איצט.

דאָך פֿאַלן די טראַפֿנס כסדר,
פֿון אויפֿגאַנג ביז אונטערגאַנג שפּעט,
און זאַפֿן זיך אײַן אין די קליידער
און טרינקען זיך אײַן אין די נעט.

איך בעט אײַך, ווי לאַנג וועט נאָך יאָגן
דער בלייכער דעם בלוטיקן ראַד?
אַ, ווער קאָן זײַן ענדע מיר זאָגן?
ווער ווייס יענעם שרעקלעכן סוד?

אַ, שווער, זייער שווער דאָס צו זאָגן,
דאָך אײַנס איז באַוווּסט און באַשיידט:
ווען אים וועט די אַרבעט דערשלאָגן,
זיצט תּיכּף אַ צווייטער און נײַט.

אוממיטבאַר און מיט אַן עכטן ליריזם איז אַנגעפֿילט ראַזנפֿעלדס, אַ
טרער אויפֿן אַנזײַן, וווּ ער מאַלט זיך אַלײן בײַ דער אַרבעט:

אַ טרער אויפֿן אײַן

אַ, קאַלט און פֿינצטער איז די טאַפֿ!
איך האַלט דעם אײַן, שטיי און קלאַפֿ! —
מיין הערץ איז שוואַך, איך קרעכץ און הוסט;
עס הייבט זיך קוים מיין קראַנקע ברוסט.

איך קרעכץ און הוסט און פרעס און קלער,
מיין אויג ווערט פֿײַכט, עס פֿאַלט אַ טרער,
דער אײַן גליט: — דאָס טרערל מיין,
דאָס קאַכט און קאַכט און זיצט ניט אײַן.

איך פֿיל קיין קראַפֿט, עס איז פֿאַרווענדט,
דער אײַן פֿאַלט מיר פֿון די הענט,
און דאָך דער טרער, דער הייסער טרער,
דער טרער, דער טרער קאַכט מער און מער.

קאפיטל זעקס

עס רוישט מיין קאפ, עס ברעכט מיין הערץ;
איך פֿרעג מיט וויי, איך פֿרעג מיט שמערץ:
יא, זאג, מיין פֿרײַנד, אין נויט און פֿיין,
אַ, טרער, פֿאַר וואָס זיצסטו ניט איין?

אַ, שטומער טרער, אַ, שטומע שפּראַך;
זאָג, האָב איך דײַנע נאָך אַ סך?
צו דו ביסט שוין דער לעצטער היינט,
פֿון אַלע מײַנע הייסע פֿרײַנד?

ביסט אפֿשר גאַר אַ קוריער,
זאָגסט אַ מיר, אַז עס קומען מער?
איך וואָלט עס וועלן וויסן, זאָג:
ווען ענדיקט זיך דער גרויסער קלאַג?

איך וואָלט געפֿרעגט נאָך מער און מער
ביים אומרו, בײַ דעם ווילדן טרער,
דאָ האָבן זיך דערלאַנגט אַ גאָס
גאַר טרערן, טרערן אַן אַ מאָס.

און איך האָב שוין פֿאַרשטאַנען גלײַך,
אַז טיף איז נאָך דער טרערן־טײַך.

ראָזנפֿעלד באַוויינט די ביטערע לאַגע פֿון אַרבעטער, זײַן ליד צייכנט זיך
אַבער אויס מיט באַדויער, און גיכער מיט זעלבסט־באַדויער, ווי מיט פּראָטעסט.
אין דער הינזיכט איז ער אין גאַנצן ניט ענלעך צו די סאַציאַלע דיכטערס פֿון
זײַן עפֿאַכע. קיין איינער פֿון יענע דיכטערס וואָרט ניט געשריבן אַזעלכע
„אַביעקטיווע“ און „אומפֿאַרטייַשע“ פֿערזן ווי: ער טראַגט אויף קיינעם ניט
קיין שינאה:

איך זיך און איך טרײַב די מאַשינע
און פֿיל, ווי מיין כּוח גייט מיר אויס; —
איך טראַג ניט אויף קיינעם קיין שינאה,
און פֿרעמד איז מיר ראַכע און קינאה,
דער ווייטאַג אין הערץ נאָר איז גרויס.

(„אין שאַפּ אין דער הייס“)

די יידישע פאָעזיע

מיטן זעלבדיקן פאָטאָס, וואָס ראָזנפֿעלד שרײַבט וועגן אַרבעטער און אַרבע-
טער־לעבן, שרײַבט ער אויך „געדיכטע“ נאַציאָנאַליסטישע לידער, וווּ ער
קלאַגט אויפֿן ביטערן גורל פֿון ייִדישן פֿאָלק און אויפֿן גלות:

אַ גלות-מאַרש

מיט דעם וואַנדערשטאַק אין האַנט,
אַ אַ היים און אַן אַ לאַנד,
אַ אַ גואל, אַן אַ פֿריינד,
אַ אַ מאַרגן און אַן אַ היינט,
ניט געדולדעט, נאָר גענאָגט,
ווּ גענעכטיקט, ניט געטאַגט,
אימער וויי, וויי, וויי,
אימער גיי, גיי, גיי,
אימער שפּאַן, שפּאַן, שפּאַן
כל־זמן כּוּח אײַז פֿאַראַן.

אונדזער גבֿורה ליגט אין שטויב,
אונדזער תּורה איז אַ רויב,
אונדזער נאָמען — אַ געפֿאַר,
אונדזער יחוס — נאָר אַ צער,
אונדזער גאונות — נאָר אַ חטא,
אונדזער פֿינקייט — אַ געשפּעט,
אימער שלעכט, שלעכט, שלעכט,
אימער קנעכט, קנעכט, קנעכט,
אימער זוך, זוך, זוך.

און אַזוי־אַ, יאָר נאָך יאָר,
און אַזוי־אַ, דור נאָך דור,
אַן אַ האַפֿענונג, אַן אַ צוועק,
אינגעהילט אין גרויל און שרעק,
וואַנדלען מיר ווילד אויס, ווילד איין,
פֿון יסורים נאָר צו פֿיין,
אימער טרעט, טרעט, טרעט,
אימער בעט, בעט, בעט,
אימער נויט, נויט, נויט,
און קיין גליק, זאָגאַך צום טויט ...

קאפיטל זעקס

ראָזנפֿעדל באַלאַנגט צו די דיכטער מיט „צוויי זעלן און איין ברוסט“.
זינע סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע געפֿילן און שטימונגען שטאַמען זיכער פֿון אויפֿ־
ריכטיקע און אוממיטלבראַרע קוואַלן. ער איז זיכער ניט געווען קיין „אַב־
סטראַקטער“ קאַסמאָפּאָליט, ווי די מערסטע פּיאַניר־דיכטערס דאָ אין אַמעריקע
פֿון זײַן עפּאָכע. ער איז געווען אַ דיכטער מיט אַן אויסגעשפּראַכענעם נאַציאָנ־
נאַלן באַוווּסטזײַן, און זינע סאַציאַלע פּידער און שטימונגען שטאַמען אויך ניט
פֿון אַבסטראַהירטער און פּילאָסאָפּישער לייבשאַפֿט צום אַרבעטער. ער האָט
אַײַן אויף זינע אייגענע פּלייצעס יאַרנלאַנג דורכגעטראָגן דעם שווערן יאָך פֿון
„בלייבן אַפּערייטאַר“ בײַ דער אַרבעט אין שוויצשאַפֿ. ראָזנפֿעדל האָט, ווי
אַ ליעסיך, זיך געראַנגלט מיט די צוויי הויפט־מאַטיוון, פֿון וועלכע ער האָט גע־
זוכט צו שאַפֿן אַ האַרמאָנישע סינטעזע; דאָס איז אים אָבער זעלטן געלונגען.
ער איז געווען צו טעמפּעראַמענטפֿול, צו פּערזענדלעך, און עס האָט אים געפֿעלט
שטאַנדאהאַטטיקייט, דער מיושב־דיקער און אינטעלעקטועלער באַנעם. ער זאָל
קאַנען אַלעמיש צונויפֿמישן די צוויי עלעמענטן. דערפֿאַר בלייבן אַלע מאָל
אין זינע בעסטע פּידער די צוויי מאַטיוון אָפּגעטייט און ניט פֿאַראייניקט.
און ווען ער פּרוּווט סינטעטיזירן די צוויי מאַטיוון, איז דאָס אַלע מאָל פֿאַרסירט
און עס שאַפֿט זיך אַ מין דיכטערישער ויתרצו. עס האָט אים געפֿעלט דיס־
ציפּילן און באַוווּסטזײַן צו צוימען זיין נאַטירלעכע עמאַציאָנעלע צעברויזטיקייט,
און דערפֿאַר וואַקסן אַרויס בײַ אים אַזעלכע שאַרפֿע סתירות און ווידער־
שפּרוכ:

צום פֿאַלק

מיין פֿאַלק, וואָס נאָך קאַנסטו פֿון מיר פֿאַרלאַנגען?
וואָס האָב איך נאָך, וואָס איך זאָל דיר געבן?
איך שענק דיר מייןע הערצלעכסטע געזאַנגען,
מיין קראַפֿט און מיין נשמה, ריינעם לעבן.
וואָס אין מיין אויג איז אַפֿט אַרומגעשווומען,
וואָס אין מיין האַרץ האָט אַפֿט געברענט ווי גלוטן,
דאָס האָב איך אין באַגייסטערטע מינוטן
צונויפֿגעוואַכט אין לעבעדיקע בלומען,
מיין פֿאַלק, דיין קאַפּ דיר צו באַקראַנצן,
דיין מידע קאַפּ, וואָס קאַן קיין רו געפֿינען,
און איין געדאַנק נאָך האָט באַהערשט מיין זינען:
פֿאַר דיר צו זײַן, פֿאַר דיר אַליין אין גאַנצן.
וואָס קאַן איך נאָך? וווּ האָב איך מער קרבנות,
אויב ליבע איז דיר קנאַפּ און קאַרג רחמנות?

די יידישע פאעזיע

און מיט אַ מאַל דערציילט ער אונדז, אַז ער זינגט זיין ליד פאַר קיינעם
מער אַחוץ פאַר זיין געליבטער:

איך זינג ניט פאַר קיינעם, איך זינג נאָר פאַר איר,
פאַר איר, מיין געליבטע, די טייערסטע מיר,
וואָס אַרט מיך די וועלט מיט איר כּבֿוד און גאַלד?
מיין ליד איז פאַר דער, וואָס מיין האַרץ האָט איר האַלד.

זי איינע נאָר ווייס, וואָס עס ברענט אין מיין ברוסט,
זי קאָן מיניע פּלאַמען, מיין פּרייד און מיין לוסט,
איך זינג פאַר איר אַוונטס, איך זינג פאַר איר פּרי,
פאַר איר, מיניע הימלישע — מיין פּאָעזי.

זי זיצט לעבן מיר מיט אַ צערטלעך געפֿיל
און הערט מיניע לידער און זיפּצט אין דער שטיל,
די זיפּצן צעקלינגען, און יעטווידער קלאַנג.
ערוועקט אין מיין זעלע אַ נייעם געזאַנג.

איך זינג ניט פאַר קיינעם, איך זינג נאָר פאַר איר,
פאַר איר, מיין געליבטע, די טייערסטע מיר,
וואָס אַרט מיך די וועלט מיט איר כּבֿוד און גאַלד,
מיין ליד איז פאַר דער, וואָס מיין האַרץ האָט איר האַלד.

ראַזנפֿעלדס פּאָפּולאַריטעט איז געוואָקסן. זינע לידער זינען איבער-
געזעצט געוואָרן אין אַנדערע שפּראַכן און זיין נאָמען איז אַריבער די גרענעצן
פֿון דער יידישער „געטאַ“. ראַזנפֿעלד איז אָבער פאַרבליבן דער זעלביקער
טריבער און פּריינדלאָזער דיכטער. ער האָט אין ערגעץ ניט געקאָנט לאַנג
פאַרבליבן און שלאָגן טיפֿע וואַרצלען.

ער איז ליכט איבערגעגאַנגען פֿון ראַדיקאַלן לאַגער צום קליינבירגער-
לעך-נאַציאָנאַלן לאַגער, און אין ביידע לאַגערן האָט ער געפרוווט ווערן דאָס
פּאָעטישע קול פֿון זייערע אידעאָלאָגיעס. און אַט די איבערוואַנדלונגען האָבן
אים דיכטעריש פֿיל שאַדן געטאָן, ווייל ראַזנפֿעלד האָט בלויז דעמאָלט געקאָנט
אַנשלאָגן אַ שטאַרקן דראַמאַטישן טאָן אין זיין דיכטונג, ווען ער האָט געשריבן
פֿון און וועגן זיין אייגענער טראַגיק. אַז ניט, איז ער אָפֿט מאַל געוואָרן אַ קרבן
פֿון באַנאַליטעטן און פּוסטע גראַמען:

דאָס בענקען

ווי איך זאָל זוכן גיין רו און גליק,
אימער אין ציון פאַרבלאַנדזשעט מיין בליק.

קאפיטל זעקס

אימער אהין, נאך דעם הייליקן לאַנד
ציגט מיר דעם וועג אַ פֿאַרבאָרגענע האַנט.
אימער אהין ציגט זי, אימער אהין,
דאָרט, וווּ די פֿאַלמע די שלאַנקע איז גריין,
דאָרט, וווּ דער צעדער זיין שאַטן צעשפרייט,
דאָרט, וווּ דער אַראַנזש מיט גאַלד איז באַנייט,
דאָרט, וווּ די זון שיינט מיט דאָפּלטן פּראַכט,
דאָרט, וווּ דער הימל דער טויטערער לאַכט, —
דאָרט אהין ציט עס מיך, דאָרט נאָר אהין,
דאָרט נאָך מיין ציון, אַט וווּ נאָר איך בין.

אַפֿט, ווען דאָס האַרץ וויל מיר ברעכן פֿאַר וויי,
שוואַים פֿאַרפֿאַלגן מיך וווּ נאָר איך גיי,
טויזנטע שרעקן פֿאַרווירן מיין זיג, —
טראַגט אַ געדאַנק מיך נאָך ציון אהין.
דאָרט טרוים איך איבער מיין טרוים פֿון דאָס ניי,
דאָרט גיי איך ווידער מיין יוגנט פֿאַרביי,
דאָרט זע איך ווידער מיין היים, ווי זי לעבט,
איך ווען דער צויבער, דער זיסער, פֿאַרשוועבט;
דאָרט אהין ציט מיך, דאָרט נאָר אהין,
דאָרט נאָך מיין ציון, אַט וווּ נאָר איך בין.
דאָרטן נאָך ציון נאָר גאָר איך און שטרעב,
דאָרטן נאָך ציון — זאָ לאַנג ווי איך לעב,
דאָרטן נאָך ציון — די הייליקע שטאַט,
וווּ איך האָב רוּק געווינט מיט מיין גאַט,
וווּ מיך האָט ליבלעך דער שיקזאַל געגלעט,
דאָרטן, וווּ איך האָב מיין שפּראַכע גערעדט,
דאָרטן, וווּ זיסע מוזיק פֿון מיין כאָר
פֿלעגט מיך באַגייסטערן דרייַ מאָל אין יאָר.
דאָרט, וווּ עס זיצט נאָך און וואָרט ביי מיין טיר
אימער די ליבע די אַלטע אויף מיר —
דאָרט אהין ציט עס מיך, דאָרט נאָר אהין,
דאָרט נאָך ציון, — אַט וווּ נאָר איך בין.

די נאַציאָנאַלע טעמפּעראַטור אין ראָזנפֿעלדס לידער איז אַפֿט מאָל אַ
געקינצלטע, אַ פֿאַלש אַרויפֿגעשרויפֿטע און שטויסט אַפּ מיט דעם שמעלצנדיקן
גערוד פֿון ווינרויך:

די יידישע פאעזיע

עס זײַנען גערעכט זײַנע שכנים די גוים,
די יידישע שונאים, זיי זײַנען גערעכט.
יא, גרויס זײַנען זייער דעם יודנס חטאים;
א, ייד, ביסט א זינדיקער, ייד, דו ביסט שלעכט;
ביסט ווערט, דו זאלסט ווערן באַרױבט און באַריסן,
דין זינד האָט קיין גלייכן, דין זינד האָט קיין שיעור;
א ייד טאָר ניט זינגען, א ייד טאָר ניט וויסן,
א דיכטער, א דענקער, ווי קומט עס צו דיר?

א יידישער דאָקטאָר, א ייד א פּראָפּעסאָר,
א ייד א פּולקאָוויק, א ייד א יוריסט;
פּאַר סאַשקען, פּאַר וואַסקען, פּאַר זיי פּאַסט עס בעסער;
שליממזל, ווו קריכסטו, פּאַרגעסט וואָס דו ביסט?
גערעכט זײַנען דיַיַנע פּאַרפּאַלגער, די דריקער;
אויף זיי אַ מזל — זיי וויסן, פּאַרשטיי,
ווען דו ביסט קיין מערדער, קיין הולטיי, קיין שיכור,
אַ ניכטערער מוח — ווי קומסטו צו זיי?

אַט האָסטו דיר שבתו ער זינגט גאָר אַ לידל,
דאָס ווייב מיט די קינדער באַגלייטן אים שוין —
וואָס דענקסטו זיך עפעס, וואָס דענקסטו זיך, יידל,
אַזאַ מין סקאַנדאַל אין אַ לאַנד צו באַגיין?
פֿון דיַיַנטוועגן מעג זיך נאָר פּאַליען און קרענקען
דער ווירט פֿון די קאַרטן, דער ווירט פֿון דעם קלוב,
דו שפּילסט ניט, דו טרינקסט ניט, דו זיצסט אין קיין שענקן,
געמיינער פּאַרברעכער, דו זיצסט גאָר אין שטוב!

און ווילסט נאָך, פּאַרשיווער זשידאָוויק, זיך מעסטן
צו וואַנקען, צו וואַסקען, זיך גלייכן צום קריסט?
און זוכסט נאָך אַ מונדיר, אַ טשיג, און דעם גרעסטן?
„נאָ וואָס טיעביע ראָז!“ און פּאַרשטיי ווער דו ביסט!
נאָ, וואָט, און זיי וויסן, וואָס הייסט עס זײַן ניכטער,
זיך זינגען „מה יפּית“, זיך זיצן באַרוט,
אום שבת אַרומגיין מיט גאַנצע געזיכטער,
אַ האָר ניט צעדראַפּעט, קיין סימן פֿון בלוט!

באַטראַכט נאָר סטעפּאַנען, אַ זעסט? דאָרט גייט סאַשקען!
ס.קוועלט פּראָסט ס'האַרץ, ווען מען קוקט נאָר אויף זיי!

קאפיטל זעקס

דאָס פנים צעדראָפּעט, דער קאָפּ פֿול מיט משקה,
די ווייב צעקאַליעטשעט, לויפֿט נאָך מיט געשריי,
די קינדער צעשלאָגן, געלאָזן אין קרעצים,
אי באַרוועס, אי נאָקעט, צעציטערט פֿון קעלט ;
דער טאַטע איז שיכור, כאַטש נעם און פֿאַרזעץ אים.
פֿאַרשטייסטו, זאָג, ייד, ווי מען לעבט אויף דער וועלט

(„ידישע חטאים“)

ראַזנפֿעלד איז געווען אַ טראַגישער מענטש און אַ טראַגישער דיכטער. ער
איז זיכער איינער פֿון אונדזערע גאַר גרויסע דיכטערס. ראַזנפֿעלד האָט
אַבער געדעכט אין אַ צייט, ווען גיטטיקע ווערטן זינען ערשט געווען אין מיטן
פּראָצעס פֿון אויסדייטערונג און קריסטאָליזירונג, און זיין טעמפּעראַמענט איז
ניט געווען פֿון דעם סאַרט, וואָס איז בכוח צו סינטעטיזירן שטרעמונגען. אָבער
אין זינע גוטע לידער, דער הויפט אין זינע ריין פּערזענלעכע לידער, האָט ער
אַלע מאָל אָנגעשלאָגן אַ ליריש־דראַמאַטישן טאָן, וואָס ווירקט און רייסט מיט
דעם לייענער מיט דעם פּוח פֿון דער אוממיטלעכער עכטיקייט. זעלטן ווען
איז אַ ליד געווען מער פּאָפּולער צווישן די יידישע אַרבעטער־מאַסן אין אַמע־
ריקע, ווי מאָריס ראַזנפֿעלדס „מיין יינגלעך“. מיט אַלע זינע דיכטערישע
דורכפֿאַלן איז ער זיכער געווען איינער פֿון די וויכטיקסטע דיכטערס אין דער
יידיש־אַמעריקאַנישער פּאָעזיע. ווער נאָך ווי ער האָט געקאַנט אַזוי אוממיטל־
באַר מיטרינסן מיט זיין ליד ווי ער:

איך האָב אַ קליינעם יינגלעך,
אַ זונעלע גאַר פֿיין!
ווען איך דערזע אים, דאַכט זיך מיר,
די גאַנצע וועלט איז מיין.

נאָר זעלטן, זעלטן זע איך אים,
מיין שיינעם, ווען ער וואַכט,
איך טרעף אים אימער שלאָפֿנדיק.
איך זע אים נאָר ביי נאַכט.

די אַרבעט טרייבט מיך פֿרי אַרויס
און לאָזט מיך שפּעט צוריק.
אַ פֿרעמד איז מיר מיין אייגן לייב,
אַ פֿרעמד מיין קינדס בליק!

די יידישע פאעזיע

איך קום צעקלעמטערהייט אהיים,
אין פֿינצטערניש געהילט, —
מיין בלייכע פֿרוי דערציילט מיר באַלד,
ווי פֿיין דאָס קינד זיך שפּילט,

ווי זיס עס רעדט, ווי קלוג עס פֿרעגט:
אַ מאַמאַ, גוטע מאַ,
ווען קומט און ברענגט אַ פעני מיר
מיין גוטער, גוטער פֿאַ?

איך הער עס צו און אייל: עס מוז —
יאַ, יאַ, עס מוז געשען!
די פֿאַטער־ליבע פֿלאַקערט אויף:
עס מוז מיין קינד מיך זען! ...

איך שטיי ביי זיין געלעגערל
און זע, און הער, און שאַ!
אַ טרויס באַוועגט די ליפעלעך:
„יאַ, וווּ איז, וווּ איז פֿאַ?“

איך קוש די בלויע אייגעלעך;
זיי עפֿענען זיך. — „אַ, קינד!“
זיי זעען מיך, זיי זעען מיך
און שליסן זיך געשווינד.

„דאָ שטייט דיין פֿאַפֿאַ, טייערער,
אַ פענעלע דיר, נאַ!“
אַ טרויס באַוועגט די ליפעלעך:
„אַ, וווּ איז, וווּ איז פֿאַ?“

איך בלייב צעווייטאַגט און צעקלעמט,
פֿאַרביטערט, און איך קלער:
„ווען דו ערוואַכסט אַ מאַל, מיין קינד,
געפֿינסטו מיך ניט מער!“ ...

איינער פֿון די באַליבטסטע און פֿאַפּולערסטע יידישע דיכטערס אין אַמע-
ריקע איז געווען דוד ענדעלשטאַט (1866—1892). אין דער אַמעריקאַניש-

קאפיטל זעקס

יידישער פיאנירן-דיכטונג פארנעמען עדעלשטאטס רעוואלוציאנערע לידער א וויכטיק ארט. עדעלשטאט איז איינער פון די ווייניקע דיכטערס, וואס האבן אויסגעדריקט אויף א פרימיטיוון, נאך העכסט רינדדיקן אופן דעם פנין, די לידן, די צרות, די האפענונגען און די שטימונגען פון דעם ערשטן דור מיזרח-איראָ-פעישע יידישע אימיגראנטן אין די פאראייניקטע שטאטן. עדעלשטאטן האבן הויפטזאכלעך אינטערעסירט דער קאמף פאר פרייהייט און די רעוואלוציע — און זיי האט ער געווידמעט זיין דיכטערישן טאלאנט. די דאזיקע מאטיוון דאמינירן אין זיין שרייבן. ער איז ווי פארליבט אין דער רעוואלוציע און אין סאציאלן קאמף, און ער ווערט ניט מיד איבערצוחורן דאס זעלביקע אין צענדלינגער וואג-ריאציעס. אָז מען לייענט זינע לידער נאך אַנאַנד, דערפֿילט מען אַ געוויסע מאַנאַטאַנקייט, ווייל ער שרייבט נאך אַנאַנד אויף דעם זעלביקן מאַטיוו, אַן קינסט-לערישער וואַריאַטאָן און אַן שפּראַך-לײַטערונג.

ברידער, מיר מוזן די ליינדע ערד
פֿון קייטן, פֿון טרערן באַפֿרײַען!
שולטער אָן שולטער, מיט פּאַנצער און שווערד,
פֿאַרווערטס אין די קעמפֿנדע רייען!
וואָס שווערער דער קריג, אַלץ זיסער דער זיג,
אַלץ פּראַכטפֿולער זײַנען די פּירות!
און ווער עס פֿאַלט אין פֿרײַהייטס־קריג,
דער לעבט אין די קומענדע דורות!
וואָס טויג אונדז דאָס לעבן, אָן פֿרײַהייט, אָן רעכט
אונטערן בײַטש פֿון טיראַנען?
ביז וואָנען וועלן מיר בלייבן נאָך קנעכט,
היימלאַזע שקלאַפֿן — ביז וואָנען?
ברידער, שווערט:
די פֿאַרבלוטטיקטע ערד,
דאָס פֿאַלק פֿון טיראַנען באַפֿרײַען!
שולטער אָן שולטער, מיט פּאַנצער און שווערד,
פֿאַרווערטס אין די קומענדע־רייען!
(„צום ייִדישן פּראָלעטאַריע“)

דוד עדעלשטאט איז געבוירן געוואָרן אין 1866 אין טיף רוסלאַנד, אין קאַלוגע, און איז אַנגעקומען קיין אַמעריקע אין 1882. רוסיש איז געווען זיין מאַמע־לשון און ער איז געווען, ווי די מערסטע ראַדיקאַלע עמיגראַנטן פֿון זיין דור — אַ קאַסאַפּאַליט. ער האָט אַנגעהויבן שרייבן ייִדיש אין אַמעריקע, וווּ ער איז געוואָרן אַקטיוו אין דער אַנאַרכיסטישער באַוועגונג.

די יידישע פאָעזיע

ער איז געווען, לויט ווי עס גיבן איבער די אַלע, וואָס האָבן אים געקאָנט אין יענע יאָרן, „אַ זעלטענע, ריינע און אידעאָליסטישע פּערזענלעכקייט“. דורך די קורצע יאָרן פֿון זײַן לעבן אין אַמעריקע אַרבעט ער בײַ אַזערליי שווערע אַרבעטן, פֿינדט הונגער, דחקות און שטאַרבט אַזעק פֿון שווינדזוכט אין אַ סאַניטאַר־ריום אין דענווער, קאַלאָראַדאָ.

זײַן גאַנצן לעבן איז עדעל־שטאַט געווען ווי פֿאַרשיפורט פֿון דעם „הייליקן“ באַרוף צו דינען מיט פֿיב און לעבן דער רעוואָלוציע. און עס איז מסתמא די דאָזיקע עכטקייט פֿון געפֿיל, וואָס ריכט זיך דורך דורך די רויע, זשורנאַליסטישע קאַמפֿרופֿן אין זײַנע לידער און ריכט אונדז דאָך מיט און ווירקט אויף אונדז אויב ניט מיט דער ריינקייט פֿון פּאָעזיע, איז מיט דער ריינקייט פֿון דיכטערס געפֿיל:

צו דער אַרבעט, פֿאַרווערטס, ברידער,
אַלע, אַלע, קומט מיט מוט!
פֿרייע אַרבעט שטאַרקט די גלידער
און זי רייניקט אונדזער בלוט!
פֿוילט זיך ניט! אַ שאַנדע, כִּלעבן —
שלאָפֿן אין אַ צײַט פֿון קריג!
ווילט איר וויסן וואָס הייסט לעבן —
קעמפֿט פֿאַר אַלגעמיינעם גליק!
פֿאַרווערטס שטופֿט די פֿרייהייטס־רעדער
מיטן שווערד און מיטן פּעג,
לאַז זײַן אַרבעט טאָן אַיעדער —
ווי ער קאָן און וואָס ער קאָן.

לערנט זיך און אויך דעם צווייטן —
צײַגט דעם וויסנט ריינעם קוואַל!
און צוגלייט די שקלאַפֿן־קייטן
מיט דער וואַרהייטס הייסן שטראַל.
וואַרפֿט אַרײַן אין אַלע קלאַסן
פֿונקען פֿון דעם פֿרייען גײַסט!
לערנט דענקען, קעמפֿן, האַטן,
אַז איר מענטשן זײַט, באַווייזט!
און ניט ציטערט פֿאַר די הענקער!
שטאַרבן ווי אַ פֿרייער מאַן
איז דאָך ליבער פֿאַרן דענקער,
ווי זיך בוקן צום טיראַן!
נאָך די שטורמען, פֿרעסט און שנייען

קאפיטל זעקס

קומען וועט דער שיינער מיין,
וואָס מיר ווילן איצט פֿאַרזייטן,
וועט דאָן בליען פֿראַנק און פֿריי!
און אַ יעדער וועט געניסן
פֿון דעם ריינעם פֿרייהייטס־בוים —
זיסע פירות, וואָס פֿאַרזיסן
יעדעס האַרץ און יעדע הייס!
פֿאַרווערטס שטופט די פֿרייהייטס־רעדער!
אַרבעט ערנצט, פֿול מיט גייסט!
מיטן שווערד און מיטן פֿעדער —
אַז איר מענטשן זינט, באַווייזט.

עדעלשטאַטס לידער זינען געווען זייער פֿאַפּולער צווישן די רעוואָלוציאַ-
נערע ייִדישע מאַסן אין אַמעריקע. מען האָט זיי אַ סך געלייענט און פֿאַרגע-
לייענט, און אַ סך פֿון זיי זינען געבליבן אין רעפּערטואַר פֿון ייִדישע קאַמפּלידער,
ווייל צו אַ סך פֿון זינע לידער איז געשאַפֿן געוואָרן מוזיק:

ערווערט זיך די פֿרייהייט מיט קאַמפּ־באַריקאַדן,
ערקלערט די טיראַנען אַ קריג
מוט און אַנטשלאַסנקייט, באַווע קאַמעראַדן,
וועלן אייך פֿירן צום זיג
קייטן און טראַנען, אַ אַלעס מוז פֿאַלן,
אונטער דעם אַרבעטערס שווערד!
מיט דופּטנדע בלומען, מיט גאַלדענע שטראַל
וועט פֿרייהייט באַצירן די ערד!
און אַלעס וועט לעבן, ליבן און בליען
אין פֿרייהייטס־גאַלדענעם מיין!
ברידער, גענוג פֿאַר טיראַנען צו קניען!
שווערט, דאָס איר מוזט ווערן פֿריי!
קלינגט איבעראַל אין די פֿרייהייטס־גלאַקן!
פֿאַרזאַמלט די לייַדנדע קנעכט!
און קעמפּט באַגייסטערט, קעמפּט אומדערשראַקן
פֿאַר אייערע הייליקע רעכט!

(„וואַכט אויף“)

עדעלשטאַט גלייבט אַזע מאַל אין דעם אַנקום פֿון דער רעוואָלוציע און אין
איר ענדגילטיקן זיג. די גרעסטע שוועריקייטן טאַרן ניט אַפּשרעקן די עכטע
און אויפֿריכטיקע רעוואָלוציאַנערן:

די יידישע פאעזיע

דומע טיראנען! די אינקוויזיציאָן
מיט אירע גראַטן און פֿינצטערן טורם
וועלן ניט טויטן די רעוואָלוציאָן —
איר זייט די וואַלקנס, זי איז די שטורם!
זי קומט, די טאַכטער פֿון ראַכע און צאַר,
עס האָבן די טרערן פֿון פֿאַלק זי געבאַרן,
אין דעם אַרבעטערס ברענענדע ווונדן
איר רויטן פֿאַקל אָנגעצונדן.

(„שפּאַניע“)

עס וועט קומען אַ צייט, ווען פֿון אונדזערע זאַרגן
וועט זיך דערהייבן אַ מעכטיקער קול,
שטאַרקער פֿון דעם, וואָס איר ווילט איצט דערוואַן
מעכטיקער, שלאַגנדער טויזנטער מאַל!

— — — — —

עס קומט דער פֿרייער, דער ליכטיקער מאַרגן,
ווען עס וועט זיך דערהייבן אַ מעכטיקער קול —
שטאַרקער פֿון דעם, וואָס איר האָט איצט דערוואַרן,
מעכטיקער, שלאַגנדער טויזנטער מאַל!

(„אויגוסט שפּיז“)

ווי אַזוי וועט די רעוואָלוציע קומען און זיגן? עדעלשטאַט איז געווען אַן
אַנאַרכיסט און איז געווען פֿאַרבונדן מיט דער יידישער אַנאַרכיסטישער באַווע-
גונג. ער האָט ניט געגלייבט אין וואַלן און אין רעפֿאָרמען. אין עטלעכע ליי-
דער, ווי אין זיין „צו די פֿילאָסאָפֿישע רעוואָלוציאָנערן“ אָדער אין „וואָס זאָגט
איר צו אים?“, האָט ער זיך אויסגעטענהט מיט די יידישע סאַציאַל־דעמאָקראַטן,
וואָס האָבן געגלייבט אין וואַלן און וואַלקאַמף און אין דער הדרגהדיקער אַנט-
וויקלונג צום סאַציאַליזם, און אין די דאָזיקע שוואַכע און רעטאַרישע לידער
קומט צום אויסדרוק זיין רעוואָלוציאָנערער אַני־מאַמין:

איך זאָג אייך אָפֿן: איך גלייב אין קראַפֿט,
אין קראַפֿט פֿון די אַרבעטער־רייען;
גוואַלד האָט אונדזער וועלט פֿאַרשקלאַפֿט
און גוואַלד וועט זי באַפֿרייען!

קאפיטל זעקס

אויף אייערע בלוטיקע מאַרד־קאַנאַנען
וועלן מיר ענטפֿערן מיט דינאַמיט!
מיר וועלן פֿאַרניכטן די קייטן און טראַנען
מיט אונדזער גיגאַנטישן שריט.

(„לויס לינג“)

עדעלשטאַט חורט איבער די זעלביקע אידעע אין אַן אַנדער ליד:

ניט קיין ווערטער און פֿאַראַדן,
פויקן, שאַלן און מוזיק;
ברידער! שווערדן, באַריקאַדן
פֿירן אונדז צום פֿרייהייט־זיג!
אין קאַמף זינען טייער אויך מינוטן!
זאַל יעדער טאָן זײַן קעמפֿער־פֿליכט!
מיר זינען שטאַלץ פֿאַר פֿרייהייט־בלוטן
און שטאַרבן אין איר זונער־ליכט.

(„כמאַרע און זונענשיין“)

איר זאַגט, דער מענטש קאַן ווערן פֿריי
נאָר דורך וויסנשאַפֿט, —
מיר זאַגן, אַז מען דאַרף דערביי
אויך מוט און העלדנקראַפֿט!

(„וואו איז דער אונטערשייד?“)

**דער זעלביקער עדעלשטאַט, וואָס האָט אַזוי מוטיק גערופֿן צום קאַמף,
צו באַריקאַדן און צו רעוואָלוציע, ציטערט פֿאַרן טויט פֿון אַ מענטשלעכן לעבן.
ער באַדויערט, וואָס מענטשן וועלן אומקומען בשעת דער רעוואָלוציע:**

איך בין אַ הייסער רעוואָלוציאַנער,
פֿאַרהאַסט איז מיר געלט־זאַך און טראַן,
דאָך בליצט אין מייע אויגן אַ טרער,
ווען איך קלער פֿון רעוואָלוציאַן.
איך באַזינג זיי ניט מיט טראַמפֿייטן־קלאַנג, —
איך באַדויער מיט טרערן די צײַט,
אין וועלכער דער מענטש, דער פֿאַרשקלאַפֿטער געדאַנק,
קען זײַן דורכן שווערד נאָר באַפֿרייט!

די ייִדישע פּאָעזיע

פֿרײַנד! אײַך באַוײַן אירע יונגע אַלמנות,
איר רוישנדן, בלוטיקן מער;
ווער ס׳פֿאַרמאָגט נאָר אַ פֿונק פֿון רחמנות,
קאָן ניט דענקען פֿון איר אָן אַ טרער.

**אַבער דאָך דערשרעקט זיך ניט עדעלשטאַט פֿאַר די טרערן און פֿאַר די
קרבות, און אין דעם זעלביקן ליד רופֿט ער אויס:**

דאָך, דער שטורם מוז קומען — עס העלפֿן קיין טרערן!
אײַם פֿאַרהאַלטן האָט קײַנער ניט קיין מאַכט!
ער וועט מיט זײַן אײַזערנער קראַפֿט צעשטערן
די, וואָס האָבן אויף דער וועלט איר געבראַכט.

(„דער קומענדער שטורם“)

עדעלשטאַט ווערט ניט מיט צו שרײַבן וועגן דער רעוואָלוציע; ער באַזינגט
רעוואָלוציאַנערן און רעוואָלוציע־געשעענישן. ער דריקט אָפֿט מאַל אויס דעם
באַגער און פֿאַרלאַנג צו שטאַרבן ווי אַ העלד, אַ קעמפֿער אויף די באַריקאַדן.
דאָך, די מאַמענטן פֿון פֿאַרצווייפֿלונג זינען ניט כאַראַקטעריסטיש פֿאַר
עדעלשטאַטס געמיט. זײַן רעוואָלוציאַנערער גײַסט איז אַלע מאַל גוֹבֶר אין אײַם
דעם פעסימיזם און די האַפֿענונגלאָזיקייט; און מיר געפֿינען דאָס אַזוי שאַרף
און קלאַר אויסגעדריקט אין דעם באַרימטן ליד „מײַן צוואַה“:

אַ, גוטע פֿרײַנד! ווען אײַך וועל שטאַרבן,
טראַגט צו מײַן קבֿר אונדזער פֿאַן —
די פֿרײַע פֿאַן מיט די רויטע פֿאַרבן,
באַשפּריצט מיט בלוט פֿון אַרבעטסמאַן!
און דאָרט אונטער דעם פּלאַג דעם רויטן
זינגט מיר מײַן ליד, מײַן פֿרײַעס ליד!
מײַן ליד „אײַן קאַמף“, וואָס קלינגט ווי קײַטן
פֿון דעם פֿאַרשקלאַפֿטן קריסט און ייד.
אויך אין מײַן קבֿר וועל אײַך הערן
מײַן פֿרײַעס ליד, מײַן שטורם־ליד;
אויך דאָרט וועל אײַך פֿאַרגיסן טרערן
פֿאַר דעם פֿאַרשקלאַפֿטן קריסט און ייד.
און ווען אײַך הער די שווערדן קלינגען
אין לעצטן קאַמף פֿון בלוט און שמערץ —
צום פֿאַלק וועל אײַך פֿון קבֿר זינגען
און וועל באַגײַסטערן זײַן האַרץ.

קאפיטל זעקס

דוד עדעלשטאט איז געווען א רעוואָלוציאָנערער ראַמאָנטיקער. ער האָט פֿאַרמאָגט מער אויפֿריכטיקן סענטימענט ווי קינסטלערישן אויסדרוק פֿאַרן סענטימענט. זינע לידער זינען גיכער לירישע אויסגוסן, ווי עכטע, טיפֿע פּאָעזיע. זיין שפּראַך־אינסטרומענט איז ווייט פֿון ראַפֿינירטקייט און פֿון פּרעציזן, דיכטערישן וואָרט. דורך דער רעטאָריק פֿון זיין רעוואָלוציאָנער־ושוּרנאַליסטישער דיכטונג רייסט זיך אָבער אַפֿט מאַל דורך דאָס עכטע און אויפֿריכטיקע רעוואָלוציאָנערע געפֿיל, און אַט דער אימפּולסיווער אימפעט, און אַט די ערלעכקייט און ריינקייט פֿון געפֿיל מאַנען פֿאַר אים אַן אַרט אין דער געשיכטע פֿון דער ייִדישער פּיאָניר־דיכטונג אין אַמעריקע.

דוד עדעלשטאט האָט אויך געשריבן פּראָזע. זינע דערציילונגען אונטער־שיידן זיך אָבער שטאַרק פֿון זיין דיכטונג מיט דעם וואָס אין די דערציילונגען איז כמעט ניטאָ קיין פֿונק פֿון ליכט אָדער האַפֿענונג. אַלץ איז דאָרט גרוי, אומעטיק און מעלאַנכאָליש. אָבער אַפּגעזען דערפֿון, זינען די דערציילונגען פֿון קנאַפּן קינסטלערישן ווערט.

אויך זינע אַרטיקלען איבער אַקטועלע פֿראַגעס זינען אויף אַזוי פֿיל ווערטפֿול, אויף וויפֿל זיי העלפֿן אונדז קלאַר מאַכן עדעלשטאטס פּאָליטישע פּיזיאָנאַמיע.

י. באַוואַזאָווער (1873—1915) האָט געהאַט אין מער ווי איין הינזיכט אַ נאַענטע שניכות מיט זיין חֵבֵר דוד עדעלשטאט. זיי זינען ביידע געווען רעוואָלוציאָנערע דיכטערס, און ביידע זינען זיי געווען פֿאַרבונדן מיט דער אַנאַר־כיסטישער באַוועגונג דאָ אין לאַנד. קורץ איז אויך געווען דער שאַפֿונג־פּערזאָנלעכער פֿון באַוואַזאָווערן. ער האָט זיך ניט געקאַנט אַננעבן אין דער גייער כאַאָטישער סִבִּיבֵה. די רויע אַטמאָספֿערע האָט שלעכט געווירקט אויף דעם צאָרט מיסטישן און גלייכצייטיק רעוואָלוציאָנערן דיכטער. דער סענסיטיווער און קאַמפּליציר־טער דיכטער יוסף באַוואַזאָווער האָט זיך ניט געקאַנט צופּאַסן צום רויש און טומל. ער איז געוואָרן גיכטיק קראַנק און איז לאַנגע יאָרן — ביז זינט טויט — פֿאַרבליבן אין אַן אַנשטאַט פֿאַר גיכטיק קראַנקע.

י. באַוואַזאָווער האָט געשריבן לידער אויף די זעלביקע מאַטיוון, וואָס עס האָט געשריבן זיין פֿריינד דוד עדעלשטאט. ווי זיין פֿריינד, איז ער אויך געווען דורכגענומען מיטן גיכט פֿון רעוואָלוציע. באַוואַזאָווער איז אָבער געווען אַ דיכטער פֿון אַן אַנדער שניט. באַוואַזאָווער איז שוין געווען אַ קאַמפּליצירטער דיכטער. ער האָט זיך ניט באַגרענעצט בלויז מיט רעוואָלוציאָנערע מאַטיוון — ער האָט אויך געשריבן אויף אַנדערע מאַטיוון. ער האָט אַרײַנגעבראַכט די נאַטור אין דער אַמעריקאַניש־ייִדישער דיכטונג, און אין אַ צאָל פֿון זינע לידער פֿילט זיך אַ מיסטישער טאָן. און כאַטש זינע לידער ליידן נאָך פֿון אַ סך

די יידישע פאעזיע

דיטשמעריזמען, פֿילט זיך אָבער פֿאַטאַס און שוונג אין זינע שורות. ער איז באַווירקט פֿון וואַרט וויטמאַן און פֿון שעלין:

צעטראַג, אַ ווינט, אויף דיִינע פֿליגל
די הייסע ווערטער פֿון מיין פען,
וואָס זינגען שוואַרץ, ווי זשאַר פֿון אַויוון,
דאָך אונטן קען מען פֿייער זען.
און ווי דו הערסט אַ האַרץ נאָר שלאַגן,
אויב שלעכט, פֿאַרדאַרבן אַדער פֿיין —
זאָ ברענג אַהיים די פֿלאַמען־ווערטער
און בלאַז זיי טיף אין האַרץ אַרײַן.
און אויב דאָס בלוט איז דאָרט פֿאַרפֿראָרן,
זאָ וועק עס, ווי דו וועקסט דעם ים;
און מאַך עס זידן, מאַך עס קאַכן,
און וועק דאָרט אויף דעם פֿרייהייטס־פֿלאַם.

(„צום ווינט“)

מיט זיין הייסן, פֿלאַמיקן וואַרט האַט ער גערופֿן צום קאַמף און געציילט
אין דער רשעות און אין די עוולות פֿון דער אומגערעכטער געזעלשאַפֿט און גע-
הזומט פֿון אַ פֿרייער און באַפֿרייער וועלט:

פֿעלקער, אין שמערץ זײַט פֿולע יאָרן געבונדן,
דענקט פֿון דערלייזונג און פֿון פֿרייערע שטונדן,
ברעכט אײַן די מויערן פֿון דער אומבאַזינונג
און קעמפֿט מיט מענער־מוט פֿאַר אײַער אַנטרינונג!
רײַסט זיך ווי שטראָמען פֿון די בערג, די ענגע,
און נעמט די וועלט מיט קאַמף און שטורם־געזענגע.
טויטעט דאָס פֿאַלשע און פֿאַרניכטעט דאָס שלעכטע,
באַפֿרייט דאָס איידעלע, דאָס ריין גערעכטע.
זײַט ווי די לײַבן אין דער מדבר מעכטיק
און אין שטיקער רײַסט, וואָס איז נידערטרעכטיק;
זײַט ווי די וועלדער שטאַרק אין נײַעם בליען,
און ווי די זון זאָל אײַער לעבן גליען.
באַפֿרייט די אַרעמע, שטיצט די באַרױבטע,
לערנט די פֿאַרבלענדעטע, די יאָד־באַטױבעט;
ווערט דורך די לײַדן אײַערע שטאַרקער, קליגער
און שטייט אין לעבן ווי באַקרענצטע זיגער!

קאפיטל זעקס

אַ וועלט זאל אויפֿשטיין פֿון דער וועלטס־רוינען,
קיין מענטש־טרער זאל מער אומזיסט ניט רינען.
קיין אַרעמאָן זאל אויף דער ערד ניט קלאַגן,
קיין מענטש זיין ברודער־מענטש צום טויט ניט שלאָגן.
גערעכטיקייט זאל אייער גליק באַקרוינען,
פֿרייהייט — זי וועט אין אייער זיין באַשינען.

(„פֿרילינג־געוויטער“)

**באַושאַווער האָט, ווי די מערסטע דיכטער פֿון זיין עפּאָכע, געזונגען פֿון
דער נויט פֿון אַרבעטער, וואָס ווערט אונטערדריקט און פֿאַריאַכט:**

ווען כּיזע דינע הערשער, וואָס טרינקען דיין בלוט,
דיין בלוט — וואָס ביי מיר איז זי זאָ טייער,
דאָן צינדט זיך אין האַרצן ביי מיר אָן אַ גלוט,
עס פֿלאַקערט באַלד אויף דאָרטן פֿייער ...
אַ ווּטנדער פֿייער פֿון צאָרן און האָס,
מיין יעטווידער נערוו שרייט נאָך ראַכע,
איך וויל דאָן צערייבן, צעמאָלן אויף אַש
די אַלע, וואָס דריקן די שוואַכע ...

**באַושאַווער איז אָבער פֿון די ערשטע, וואָס וואָגט שוין אַרויסצוטרעטן און
צו פֿראַטעסטירן ניט נאָר קעגן די פֿאַרשקלאַפֿער, נאָר אויך קעגן די שקלאַפֿן:**

נאָר שקלאַף, ווען איך זע, אַז דו גיסט זיך קיין ריר
און ווילסט זיך גאָר בעסער ניט מאַכן —
אַ, דאָן ווערט דאָס האַרץ שיעור צעשפּרונגען אין מיר,
איך הייב אָן פֿאַר ווייטאַג צו לאַכן ...

(„צום שקלאַף“)

**בני באַושאַווערן זינען שוין פֿאַראַן שטימונגען פֿון שווערן געמיט, ווען ער
איז אַנטוישט און קאָן מער ניט צווען די האַפֿענונגלאָזע ראַגע פֿון פֿאַריאַכטן אַר־
בעטער, וואָס גייט אַרום „הונגעריק אין קאַרן־פֿעלדער“ און וואָס בלייבט „דור־
שטיק בני די מאַרמאַרנע פֿאַנטאַנען“:**

יֵאָ, ליבער אין אַ מדבר וואָלט איך שטאַרבן,
אַלס וואַנדלען אין אַ וועלט פֿון פֿראַכט און שיינקייט.

די יידישע פאעזיע

אומרוישט פֿונס הייסן, טויזנטפֿאַכן לעבן,
אומרוישט פֿון גליק, פֿון פֿריידע און ענציקן.
די זיסקייט פֿילנדיק פֿון קורצן דאָזיגן,
און פֿילנדיק די הייסטע פֿאַרלאַנגען,
און דאָך פֿאַרברענט, פֿאַרצערט זיין און פֿאַרשמאַכטעט,
און אומגיין הונגערדיק אין קאַרן-פֿעלדער
און דורשטיק בײַ די מאַרמאָרנע פֿאַנטאַזען,
פֿאַר יענעם שאַפֿנדיק אַ גליקלעך לעבן,
און זעלבסט, ניט שרײַענדיק, צום טויט פֿאַרוועלן,
אַ גרען זעענדיק און ניט קיין וויסטע —
אַ ליבער אין אַ מדבר וואָלט איד וואַנדלען!

(„אומר“)

באַוושאַווערס רעוואָלוציאַנערישקייט איז ניט גראַדזיניק. בײַ אים זינען
שוין פֿאַראַן ווידערשפּרוכן און וואַקענישן. אין באַוושאַווערס דיכטונג זינען
שוין אַפֿט מאַל פֿאַרן אַנזאַגן פֿון דער שפּעטערדיקער, אינדיווידועלער, „איכיס-
טישער“ ליריק אין דער יידישער דיכטונג אין אַמעריקע:

אַ צאַרן ניט, ברודער, אויף מיר פֿאַר מיין לידל,
וואָס רירט אַן זאָ טרויעריק דיין שמאַכטנדע הערן!
איד קאַן זיך ניט העלפֿן — עס כליפעט מיין פֿידל,
זי יאַמערט, זי וויינט אויף דיין צו גרויסן שמערץ...
איד פֿיל עס, אַ ברודערל, גלייב מיר, בײַם זינגען,
אַז דו וועסט עס הערן מיט ביטערן וויי —
אַבער, וואָס האָב איד שולד, ווען איד הער אימער קלינגען
דיין אייגענעם שרעקלעכן ליידנסגעשריי? ...
איד וואָלט זייער וועלן דיר זינגען פֿון פֿריידן,
די סטרונעס באַרירן אין שטונדן פֿון לוסט —
דען דאָס איז דאָס בעסטן, דאָס וויינען, דאָס ריידן
זיט לאַנג פֿון מיין האַרץ, וועלכע זיפֿאַט אין מיין ברוסט.
דאָך, ברודער, זאָ לאַנג דו וועסט טראַגן געדולדיק
די שענדלעכע קייט, דעם טיראַנישן יאָך,
זאָ לאַנג וועל איד וועקן, אַ מאַך מיך ניט שולדיק!
און טוסטו עס יאָ, אַ דאָן... זינג איד דיר נאָך...

(„צום אַרבעטער“)

קאפיטל זעקס

אין אן אנדער ליד רעדט דער דיכטער אפילו אפן וועגן דער „דומהייט“
און „בלינדקייט“ פֿון פֿאָלק, — אן אפיקורסות, וואָס איז ניט צו טרעפֿן ביי זינע
ציט-חברים. אין קריטישע מאַמענטן רופֿט ער צוריק צו דער גוטער, אַרץ
היילנדיקער נאַטור. אַ מין אויסדרוק, אַ רעאַקציע צום גאַנצן מענטשלעכן אויפֿ-
טו און זיין באַרימער. באַוושאַווער גיט דאָ אן אַנאַרכיסטיש-נייהייטישן
ענטפֿער אויף אַזע זינע שווערע שטימונגען:

איר זיצט געדריקט אין ריכע, גרויסע שטעט,
ווי יעדע הויז איז ווי אַ פֿעסטונג הויך.
האַט איר דען מורא, דאָס די פֿרישע לופֿט,
וואָס ווייטט צו אייך פֿון וואַלד און פֿעלד און טאַל,
וועט אייך דערשטיקן ווי אַ בייזער פֿינד?
איז אייך די ענגקייט און דער טומל ליב?
איז אייך דער דלות און דער עלנט זיס?
איז אייך די וועלט ניט ליב אַן שטויב, אַן שמוץ?
צעשטערט די טורעמס, ווי איר זינט געדריקט!
לאַזט הינטער זיך דעם רעש און די זינד
און קערט זיך אום צו דער נאַטור צוריק.

(„צום פֿאַלק“)

דער רוף צוריק צו דער נאַטור, דער רוף ווי אן ענטפֿער אויף די אַנשטייענ-
דיקע עקאָנאָמישע און גיטטיקע קאָטאָסטראַפֿעס, ווערט נאָך היינט פֿאַרשריבן ווי
אַ ווירקזאַם מיטל פֿון אַ סך פֿון די גרעסטע קינסטלערס און שריפֿטשטעלערס פֿון
אונדזער צייט. אין דעם זינען זינען די דאָזיקע לידער באַוושאַווערס זייער אַק-
טועל און „מאָדערן“:

ווען כ'האַב פֿאַרצווייפֿלט אין דער גרויסער וועלט,
האַב איך אַ טרייסט געזוכט אין דער נאַטור:
איר יונגע שיינקייט אין דער פֿרילינגס-צייט;

איר זיסער טרויער אין דער צייט פֿון האַרבסט;
איר שטילעס אַלטער אין דער ווינטער-צייט —
זיי האַבן מיך באַרויקט און געשטאַרקט;
מיין ברוסט ערפֿילט מיט פֿרישער ענערגיע,
מיט יוגנטלעכער קראַפֿט און לעבנס-מוט.

(„נאַטור-לידער“)

די יידישע פּאָעזיע

די שווערע צינט האָט „אין צווייען צעשניטן“ דאָס געמיט פֿון דיכטער,
כאַטש ניט אַזע מאָל האָט ער זיך אונטערגעגעבן די שווערע שטימונגען און
די שווערע ספֿקות:

די יעצטיקע צייט איז אַ שאַרף פֿון אַ מעסער
פֿאַר דעם, וועלכער קעמפֿט קעגן איר:
זײַן לעבן קאָן ווערן אין צווייען צעשניטן,
פֿאַרניכטעט בײַ יעטווידן ריר.

דער פֿינצטערער שטן האָט פֿילע געשטאַלטן,
וואָס שטייען דעם קעמפֿער אין וועג,
און יעדע באַזונדער פֿאַרשטעלט אים דעם אויסגאַנג
און גאַזט אים ניט זען קיין ברעג...

דערום הער מיין עצה, דו איידעלער קעמפֿער,
ניט לאָז זיך פֿאַרפֿירן, ניט לאָז!
זאָל שטורעמען, בליצן, זאָל דונערן, קראַכן,
זײַ שטאַרק, ווען דער ווינט גיט אַ בלאַז...

דיין פֿילנדע האַרץ זאָלסטו, ברודער, פֿאַרבינדן
גאַנץ פֿעסט מיט דער קומענדער צײַט,
פֿאַרקניפלען מיט צוקונפֿטס גאַלדענע פֿעדעם,
וואָס ציען צו דיר זיך פֿון ווייט...

דיין אויג אָבער, פֿרײַנד, זאָלסטו יעצט האַלטן אָפֿן,
פֿאַרהיטן געפֿאַר אויפֿן שטעל,
דיין ריינער פֿאַרשטאַנד זאָל דיר דינען אַלס פֿאַקל —
די אויג זעט נאָר דאָן, ווען סײַז העל.

י. באַוושאַווער האָט אין אַ רײַ לידער געשילדערט דאָס שווערע אַרבעטער-
לעבן. ער האָט אונדז געוויזן דעם עלנט פֿון אַרבעטער אין דער גרויסער אינ-
דוסטריעלער שטאָט. די אומבאַגרענעצטע עקספּלאַטאַציע און די לידן פֿון
אַרבעטער האָבן געפֿונען זייער אָפּקלאַנג אין באַוושאַווערס טרויעריקע לידער:

דער טאָג איז געקומען דער גליקלעכער,
אויף וועלכן דו האָסט לאַנג מיך געזוכט און געוואָרט,
דער טאָג, וואָס באַפֿרײַט דיך פֿון פֿינצטערן שאַפּ,
ווי דו ביסט געוועזן פֿיל יאָרן פֿאַרשפּאַרט.

קאפיטל זעקס

דו זעסט דורכן פֿענצטער די זאָנע מיט פֿרייד,
עס שײַנט דיר הײַנט ליכטיקער, שענער איר שטראַל,
וועסט מער זי ניט זען אַזוי ווי ביז הײַנט,
דורך די טונקעלע שױבן, מיט שמערץ און מיט קוואַל,
דער טאָג איז אַוועק — די זון גייט אַראָפּ
און וואַרפֿט אויף דיין אַרבעט אַ גאַלדענעם פֿונק.
דו הייבסט אויף די אויגן און קוקסט זי אָן לאַנג
און, דאַכט זיך, זי זאָגט דיר גאַנץ שטיל מיט אַ ווונק:
„לייג נידער די אַרבעט, די גליקלעכע קינד,
די נאָדל, מיט וועלכער דו האַסט לאַנג געשאַפֿט —
די שטאַלענע נאָדל, וואָס זײַהאַט ווי מאַגנעט
געצויגן ביז איצטער דיין קראַפֿט און דיין מאַכט.

**אַבער באַד דערמאַנט ער זיך, אַז אײַגנטלעך האַט ער אויך איצט פֿאַר איר
ניט קיין טרייסטוואָרט. אַז עס איז ניטאָ פֿאַר איר קיין שום אויסוועג:**

דאָך האַלט! איצט האָב איך דיר צו זאָגן אַ וואָרט:
אומזיסט איז דיין שײַמחה, אומזיסט איז דיין פֿרייד!
וועסט איצטער נאָך ווערן אַ שקלאַף בײַ אַ שקלאַף,
וועסט האָבן נאָך גרעסערע צרות און לײַד!
אַן אַרבעטסמאַן נעמסטו, אַ פֿינצטערן קנעכט,
אַ מיידל! וועסט ווערן פֿאַרפֿינצטערט, פֿאַרשוואַרצט,
דיין רוקן וועט בייגן זיך יונג פֿאַר דער צײַט! ...

(„דער אַפּשײַד“)

אַ שטאַרקן אַננדרוק מאַכט באַוושאַווערס שײַדערונג וועגן טויט פֿון אַן
אַרבעטער. דאָס בײַד נעמט אונדז דורך מיט שרעק, און כאַטש די שפּראַך איז
אומבאַהאַלפֿן, פֿאַרגײַטיקט אַבער דער אוממיטל־באַרער טראַגײַזם וואָס ווײַעט פֿון
די אויפֿריכטיקע שורות:

— — — — —
אויפֿן פֿלאַך, אין אַ זײַט, אויף אַ זאַק אויסגעצויגן,
מיט שמאַטעס באַדעקט, ליגט אַ מענטשן־סקעלעט,
סײַז געל זײַן געזיכט, אײַנגעשרומפֿן די אויגן,
ער מורמלט גאַנץ שטיל זײַן לעצטעס געבעט.

גאַנץ לויזע, פּאַמעלעך, עס קלאַפּט אין זײַן הערצן,
אין האַלדז אַבער כּריפעט אַזוי ווי אַ זעג ...

די יידישע פאָעזיע

נאָך איין סעקונדע — עס זיגן די שמערצן,
ער ענדיקט זײַן לעבן — ער קומט צו אַ ברעג...

— — — — —
„אַ, פֿאַטערל, שטאַרב ניט!“ — דאָרט יאַמערט מיט גרוילן
אַ קליינינקער יונגעלע, פֿיר יאָר ערשט אַלט —
יאָ, גיי בעסער ברענג אונדז פֿון סטריט ברויט און קוילן,
איך וויל דאָך זייער עסן, עס איז דאָך זאָ קאַלט;

אַ, פֿאַטערל, שטאַרב ניט! אויף אונדז האָב רחמנות
און לאַז אונדז ניט איבער גאַנץ עלנט אַליין.
עס שטייט אונדזער לעבן אַן דיר אין סכנות,
מיר וועלן דאָך אַלע פֿון הונגער אויסגיין“.

— — — — —
„אַ, הערט אויף צו וויינען, אַ, הערט אויף צו קלאַגן
און לאַזט מיך גאַנץ רויק באַגעגענען דעם טויט!
וואָס העלפֿט אײַער וויינען? איך קאָן מער ניט טראַגן
די לײַדן, די שמערצן, דעם הונגער און נויט.“

מען האָט מיך געבויגן, געמאַטערט, געפֿיניקט
געזויגן מיין בלוט אַן אויפֿהער אין שאַפֿ,
מען האָט מיך פֿאַרוונדעט, מען האָט מיך געבלוטקט
יעצט בין איך געפֿאַלן פֿון צו שווערן קלאַפֿ...“

— — — — —
(„אויפֿן שטערבע־בעט“)

אַבער מיט אַלע ווידערשפּרוכן איז דאָך באַוואַונער געבליבן געטריי דער
רעוואַלוציאַנערער שטרעמונג פֿון זײַן צײַט. ער קערט זיך אַלע מאָל אום צו דער
טעמע, ווי צו אַ געדיכטער. און קלאַר און מעכטיק קדינגט באַוואַונערס קול, ווען
ער זינגט זײַן ליד „די רעוואַלוציאַן“:

איך קום ווי אַ שטאַלצער קאַמעט, ווי די זון,
ווען עס הייבט אַן צו טאַגן;
איך קום ווי אַ בייזער געוויטער פֿון בליץ און פֿון
דונערן געטראַגן.

קאפיטל זעקס

איך קום ווי אַ גלוטיקע לאַווע פֿון וואַלקן באַדעקטע
וואַלקאַנען;
איך קום ווי דער שטורם פֿון צפֿון, וואָס וועקט
און ערשרעקט אַקעאַנען.

און מעגט איר מיך ווערגן, און שיטן און הענגען —
אומזאָנסט איינער מיט
מיך שרעקט ניט קיין קערקער, מיך שרעקט קיין שאַפֿאַט
ניט, מיך שרעקט ניט קיין תּליה;
אַרויסוואַקסן וועל איך פֿון דריערד און איך וועל זי
מיט וואַפֿן באַדעקן.
ביז איר וועט אויף אייביק פֿאַרוונקען, ביז אייך וועט
דער קבר פֿאַרמעקן!

י. באַוושאַווער איז אַ באַגאַבטער דיכטער. ער איז איינער פֿון די געצייפֿטע,
עכטע, פֿירישע דיכטער פֿון דער פּיאַנירן־עפּאַכע אין אַמעריקע. און וואַלט ער
געווען מער אָפּגעהיט אין זיין שפּראַך־אינסטרומענט און אויסגעמיטן דעם פּלאַג
פֿון זיין צייט — דעם דייטשמעריש, — וואַלט זיין דיכטונג געווען אַ סך ווערט־
פֿולער. ווייל אין פֿיריום און אין עכטיקייט פֿון געפֿילן שטינגט ער אַריבער אַ
סך פֿון זינע צייט־דיכטערס.

י. באַוושאַווער איז אַבער אין יעדער הינזיכט אַ קינד פֿון זיין צייט. אַפֿילו
די אַנטי־רעליגיעזע טענדענץ פֿון יענע יאָרן האָט אים אויך ניט אויסגעמיטן.
אויך ער, בטבע אַ מיסטיקער, האָט געשריבן אַנטי־רעליגיעזע פֿידער און געצאָלט
צינו צו די פֿאַדערונגען פֿון זיין דור און זיין צייט. אויך אין די אַנטי־רעליגיעזע
פֿידער איז ער ניט קיין פּאַעט, נאָר אַ מוסר־זאָגער, אַ פּריידיקער. מיר ברענגען
דאָ אַ מוסטער פֿון דעם סאַרט פֿידער:

און ציטטו דורך דעם גאַנצן וועלט־רום,
פֿון אים, דיין נאָט, געפֿינסטו קיין שפּור;
דער „גאַרניט“ האָט קיין פּלאַץ אין דער נאַטור,
און ער, דיין אַלעס, איז אַ פּוסטער טרוים ...
אַ שלעכטער טרוים, אַ בייזער טרוים, אַ מענטש!
אַנטשטאַנדן פֿון דער דומהייט און פֿאַרשטאַרקט דורך שרעק.
דיך צווינגט די קנוטע: „וואַרף דיין איד אַוועק“,
און אַפֿפֿער זיך פֿאַר אים און לויב אים, בענטש.

די יידישע פאָעזיע

און ווייסטו, ווער דער ער איז, בעסטער פֿרײַנד?
דאָס איז די הערשער־מאַכט, די שטרײַק, די קייט,
וואָס בינדט דיך, קוועלט און שענקט דיר נאָכן טויט
די שוואַרצע גרוב, אַנשטאַט דעם שיינעם היינט.

(„צום גלייביקן“)

י. באַוושאָוער האָט אויך געשריבן פּראָזע, און אין די מערסטע פּראָזע־
פרוּוון זינע חזרט ער איבער די מאַטיוון פֿון זיין דיכטונג. זינע סקיצן זינען
גרוי, פֿאַרבאָז, און עס פֿעלט זיי די קינסטלערישע אוממיטל־באַרקייט, וואָס עס
פֿאַרמאָגן זינע לידער.

אין זינע עסייען וועגן דיכטערס און דיכטונג ווייזט ער אַרויס באַקאַנטשאַפֿט
מיט דער ייִדישער און וועלטלעכער פּאָעזיע, באַזונדער מיט דער ענגלישער
פּאָעזיע. עס געפֿונגט אים אַפֿט מאַל אַרויסצוברענגען די סאַציאַלע מאַמענטן
אין די שאַפֿונגען פֿון די עטלעכע דיכטערס און שרייבערס, וועלכע ער אַנאָ־
פֿיזירט מיט אַ פֿינעם קריטישן חוש.

*

סוף 19טן יאָרהונדערט שליסט זיך אָפֿ די ערשטע עפאָכע פֿון דער ייִדישער
דיכטונג אין אַמעריקע. דורך די יאָרן 1881—1900 איז געלייגט געוואָרן דער
גרונטשטיין פֿאַר דער ייִדישער דיכטונג אין דער נייער וועלט. מען קאָן די
דאָזיקע עפאָכע מיט רעכט באַצייכענען אַלס „שטורם־ און דראַנג־פּעריאָד“ פֿון
דער ייִדיש־אַמעריקאַנישער דיכטונג. מען האָט אָנגעהויבן אין די ערשטע
פֿאַרמאַציע־יאָרן מיט גראַמען, מיט פּרימיטיווער בדחנות, און מען איז דערגאַנג־
גען ביז דער דיכטונג פֿון אַ באַוושאָוער און אַ ראַזנפֿעלד.

די פּיאַנירישע שטרײַכלונגען און דערגרייכונגען פֿון סוף 19טן יאָרהונדערט
און אָנהייב 20טן יאָרהונדערט האָבן דערמעגלעכט די ראַפֿינירטע דיכטונג פֿון
יהואָש, וואָס הייבט אָן אַ ניי קאַפיטל אין דער אַמעריקאַניש־ייִדישער פּאָעזיע.
יהואָש האָט נאָך פֿאַרעפֿנטלעכט זינע ערשטע לידער אין אייראָפּע סוף די אַכצי־
קער יאָרן. געקומען איז ער קיין אַמעריקע אין 1890. די סבֿיבֿה איז נאָך אַבער
דעמאָלט געווען דאָ צו רוי, זי זאָל קאָנען אויפֿנעמען אינטעלעקטועלע און ראַפֿי־
נירטע דיכטונג. ווערט יהואָש אויף אַ צייט אין גאַנצן אַנטשוויגן. די נייע
עפאָכע האָט זיך נאָך ניט געהאַט אָנגעהויבן; און אזאָ דיכטער ווערט אוועקגע־
שטעלט אין אַ שווערער און פֿאַראַנטוואָרטלעכער פּאָזיציע. דערפֿאַר טאַקע איז
יהואָש דיכטונגוועג ניט געווען פֿינעם און גראַדליניק. יהואָש איז דורך די
דאָזיקע יאָרן אַנטשוויגן געוואָרן, און דערפֿאַר גייט אין דער ראַם פֿון דער אַר־
בעט ניט אַרײַן קיין דעטאַלער אַנאַליז פֿון זיין דיכטונג.

קאפיטל זעקס

כמעט אלע דיכטערס, וואָס זינגען געווען אַקטיוו אין די 90ער יאָרן, פֿאַר-שווינדן אָנהייב 20טן יאָרהונדערט. ב. עדעלשטאַט, ראָזענבלום, דעמפּערט און באַבאָד זינגען שוין געווען טויט. באַוושטאָוער איז געוואָרן גיטטיק קראַנק, און די וואָס זינגען געבליבן לעבן האָבן ווי דערפֿילט, אַז זיי האָבן ניט מער וואָס צו זאָגן, און זיי ציען זיך ביסלעכווייז צוריק פֿון דער ליטעראַטור. אַפֿילו מאַריס ראָזנפֿעלד האָט שוין געהאַט אָנגעשריבן זינע בעסטע לידער און האָט זיך איצט בלויז איבערגעזחזרט. מאַריס ווינטשעווסקי שרייבט אַצינד בלויז פּראָזע. דאָס ייִדישע לעבן האָט זיך דאָ ביסלעכווייז סטאַביליזירט און דער זוּדיקער שוים איז פֿאַרשוונדן. די סביבֿה איז געוואָרן מיושבֿדיקער, ראַפֿינירטער, און כאַטש מיט דעם אַלעם איז אויך פֿאַרלוירן געגאַנגען אַ היפש ביסל פֿון דעם פּיאַנירשן אידעאָליזם און אויפֿריכטיקער רעוואַלוציאַנערישקייט — האָט זיך אָבער אין דער לופֿטן שוין געטראַגן דער אָנזאָג פֿון אַ ניער דיכטונג. מען האָט געפֿילט דאָס אָנקומען פֿון ניעע פֿייגל מיט ניעע לידער, און איינער פֿון זיי איז געווען דער אינטעלעקטועלער דיכטער יהוּאַש, דער שפּעטערדיקער איבערזעצער פֿון דער ביבֿל אויף ייִדיש.

(1) גענוי ווען סאָבעל איז געקומען קיין אַמעריקע איז ניט באַקאַנט. זיכער איז, אַז ער איז געקומען אין די יאָרן צווישן 1871 און 1875. זע קלמן מרמר: „צוויי יוביליען“, פינקט, ניו־יאָרק 1927—28, ערשטער באַנד, זײ 46, 47.

(2) פֿאַרעבנטלעכט אין שמרס דאָס פֿאַמיליע־בלאַט, 18טן יולי 1897.

(3) מאַריס ווינטשעווסקי, לידער און געדיכטע, אין פֿיר ליפֿערונגען; אַרויסגעגעבן פֿון דער גרופּע „יהי אור“, ניו־יאָרק.

(4) אַט איז אַ מוסטער פֿון לעמפּערטס אַ צייט־לידל:

ווען איך וואָלט געווען אין דער אַפֿאַזיאַן —
ערשטנס אַ „פֿאַרווערטס“ סענטן־קליבער,
צווייטנס אַ פֿאַלקס־טריבונע שרייבער,
דריטנס אַ רעדאַקטאָר אויף אַ שעה,
פֿערטנס אַ קוקער דאָרט און דאָ,
פֿינפֿטנס אַ מענדזשער פֿון אַ בלאַט,
זעקסטנס אַסעמבלי־קאָנדידאַט,
זיבעטנס צום טיזל מיט אַלץ מיט אַ מאָל —
איך ווער אַ מאַכער אין טעמעני האָל.

(„אַרבעטער־ציטונג“, 16טן אַקטאָבער 1898)

(5) ציטירט לויט משה שטאַרקמאַן, „מאַריס ראָזנפֿעלדס אָנהייב“, דער פינקט, ניו־יאָרק, העפֿט 21, יולידעצעמבער 1927.

(6) ציטירט לויטן פֿריער דערמאַנטן אַרטיקל פֿון משה שטאַרקמאַן.

(7) סירענע.

קאפיטל זיבן

די יידישע דראמע

גלענצנטיק מיט דער אנטשטייונג פֿון דער יידישער פרעסע און פֿון דער יידישער ליטעראטור אין אמעריקע, קומט אויך אויף דער יידישער טעאטער און די יידישע דראמע. די זעלביקע סביבה, די זעלביקע מענטשן וואָס האָבן גורם געווען, עס זאָל אויפקומען אַ יידישע ליטעראטור אין דער ניער וועלט, האָבן אויך גורם געווען, אַז עס זאָל אויפקומען דער יידישער טעאטער.

דאָס טעאטער, ווי מיר ווייסן, איז נאָך מער ווי די ליטעראטור אָפהענגיק פֿונעם געשמאַק פֿון גרויסן עולם. בדי אַ טעאטער זאָל קאָנען פֿונקציאָנירן און נאַרמאַל זיך אַנטוויקלען, מוז עס שוין פֿון אָנהייב האָבן טויזנטער באַזוכערס. אַ דיכטער קאָן זיך נאָך דערלויבן דעם לוקסוס ניט אַלע מאָל זיך צו רעכענען מיטן געשמאַק פֿון פּובליקום, און שרייבן ווי ער וויל און וואָס ער וויל. אַן אומאָפּ־הענגיקער שרייבער באַדאַרף זיך ניט אַלע מאָל רעכענען מיטן געשמאַק פֿון די אומקולטיווירטע ייִענערס. ער קאָן זיך שטעלן דעם ציל זיי ביסלעכווייז צו דערציען און ביסלעכווייז צו פֿאַרפֿינערן זייער געשמאַק. ער קאָן אָפּט מאָל שרייבן פֿאַר דעם צוקונפֿטיקן ייִענער. אָבער אַ טעאטער קאָן ניט איגנאָרירן דעם עולם. ער מוז זיך תּיכּף רעכענען מיט אים, ער מוז באַלד האָבן אַן אוי־דיענן, און אויך דאָס אויפֿפֿירן אַ דראַמע איז פֿאַרבונדן מיט גרויסע אויסגאַבעס. דאָס יידישע טעאטער אין אמעריקע, אין די ערשטע יאָרן פֿון זײַן עקסיסטענץ, האָט דערפֿאַר אָפּגעשפיגלט דעם פּרימײַטיוון געשמאַק פֿונעם יידישן אימיגראַנט. דער קולטור־ניוואַ פֿון דער יידישער סביבה אין אמעריקע אין די יאָרן 1870—1900 איז אונז שוין פֿון פֿריער באַקאַנט. פֿון די פֿריערדיקע אָפּהאַנדל־פֿונגען וועגן דער אַנטשטייונג פֿון דער פרעסע און דער ליטעראטור קאָן מען זען, אַז אויף אַן אידעאָלער הייך איז זי דעמאָלט ניט געשטאַנען. נאָר אויב די ליטע־ראַטור און די פרעסע זײַנען ניט אַלע מאָל געווען דער העכסטער אויסדרוק פֿון קינסטלערישקייט, — איז דער טעאטער אין יענע יאָרן דאָס זיכער ניט געווען.

דאָס טעאטער, וואָס איז באַלד געקומען אין דירעקטן קאָנטאַקט מיט דער אימיגראַנטישער מאַסע, איז תּיכּף געוואָרן אַ גרויסע קאָמערציעלע אונטערנעמונג, וואָס האָט אין תּוך ניט געהאַט קיין שום אידעאָליסטישע פרעטענזיעס און צוואַנג, ווי די ליטעראטור און די פרעסע. דאָס וואָס ווערט דאָ געשריבן איז ניט קיין געשיכטע פֿון יידישן טעאטער, און מיר וועלן זיך דאָ ניט אַרײַנלאָזן אין דעטאַלן וועגן דער אַנטשטייונג פֿון יידישן טעאטער אין אמעריקע, וועגן די פֿאַרשיידענע

קאפיטל זיבן

טרופעס וואָס זענען דאָ אויפגעקומען, וועגן די קריגערייען און רעסענישן צווישן אַקטיאָרן און טעאַטערס. מיר וועלן זיך בלויז אָפּשטעלן פֿאַרבנדיגענדיק אויף עטלעכע וויכטיקע פֿיגורן און עטלעכע וויכטיקע דאַטעס, וואָס האָבן צושטאַנד געבראַכט און אַנטשיידט דעם גורל פֿון ייִדישן טעאַטער אין אַמעריקע.

די גענויע דאַטע פֿון דער ערשטער ייִדישער טעאַטער-פֿאַרשטעלונג אין אַמעריקע איז ניט באַקאַנט. אָבער אַ סטאַבילער ייִדישער טעאַטער איז אַנט-שטאַנען אין אָנהייב פֿון די אַכציקער יאָרן. אין יענע יאָרן איז געלייגט געוואָרן דער פֿונדאַמענט פֿאַר אַ פערמאַנענטן ייִדישן טעאַטער אין אַמעריקע. אין די ערשטע צייטן האָט מען דאָ אויפגעפֿירט גאָלדפֿאַדנס פיעסעס. אָבער דער אָפּגעשטאַנענער ייִדישער אימיגראַנט פֿון יענער צייט האָט גאָך אַפֿילו דעמאָלט ניט געקאַנט באַנעמען גאָלדפֿאַדנס מוזיקאַלישע קאָמעדיעס. גאָלדפֿאַדן איז געווען צו ראַפֿינירט פֿאַרן ייִדישן טעאַטער-ערעם. משה הורוויטש און יוסף ראַטינער האָבן פֿיר בעסער אויסגעדריקט דעם פרימטייוון געשמאַק פֿון נעם עולם, און אין יענע יאָרן ווערן זיי טאַקע די דאָמינירנדיקע דראַמאַטורגן אין ייִדישן טעאַטער אין אַמעריקע. אויפֿן קינסטלערישן ווערט פֿון זייערע דראַמען לוינט זיך אַפֿילו ניט אָפּצושטעלן דאָ. די דאָזיקע „טעאַטער-ווערקע“ פֿאַר-מאַגן ניט קיין אינהאַלט, קיין פֿאַרעם און קיין זינען. אין די מערסטע פֿאַלן איז דער אינהאַלט, וואָס איז גענומען געוואָרן ביי פֿרעמדשפּראַכיקע דראַמאַטורגן, אַזוי „באַאַרבעט“ און פֿאַרדרייט געוואָרן, אַז עס האָט זיך באַקומען אַן אַבסורד, ניט קיין דראַמע. משה הורוויטש האָט געשריבן היסטאָרישע אָפּערעטן, וווּ ס'האַט געפֿעלט אי געשיכטע אי טעאַטראַלישקייט. ראַטינער האָט פֿאַבריצירט אָפּערעטעס אויף דעם זעלביקן אופֿן און לויט דעם זעלביקן זשאַנר, און עס איז ביי אים אַרויסגעקומען דער זעלביקער שאַבלאַן. אַפֿילו אַזוינע מענטשן ווי משה זייפֿערט און אַ. מ. שאַרקאַנסקי, מענטשן וואָס האָבן פֿאַרמאַגט טאַלאַנט, האָבן זיך אַזוי צוגעפּאַסט צום ייִדישן טעאַטער פֿון יענער עפּאָכע, אַז זיי האָבן צוגע-שטעלט דעם זעלביקן סאַרט דראַמאַטורגישן מאַטעריאַל. ס׳זייפֿערטס ס׳זייפֿערטס אים שאַרקאַנסקי טעאַטער-שטיק פֿאַרמאַגן געשמאַקלעזע פֿראַזעס, נאַיווע רייד און ביליקע סאַטירע. נ. מ. שניקעוויטש (שמר) האָט צוגעשטעלט דראַמעס אויפֿן זעלביקן ביליקן אופֿן ווי ער האָט צוגעשטעלט ראַמאַנען, און ער האָט זיך גוט צוגעפּאַסט צום ייִדישן טעאַטער פֿון יענער צייט.

די קריינע ציוויליזירטע מינאָריטעט, צווישן די ייִדישע אימיגראַנטן, וואָס האָט זיך ניט צופֿרידנגעשטעלט מיט דעם מין טעאַטער, איז אַרויסגעטראַגן אין דער ייִדיש-ראַדיקאַלער פּרעסע פֿון יענער צייט קעגן דעם טעאַטער און קעגן די דראַמאַטורגן. די ראַדיקאַלע פּרעסע האָט געפֿאַדערט אַ בעסערן טעאַטער — אַ טעאַטער, וווּ עס זאָל אַבנשטודירט און אויפגעפֿירט ווערן עכטע פיעסן, פיעסן מיט אַן אינהאַלט און מיט אַ זינען. און ווען סוף אַכציקער יאָרן האָט זיך שוין

די יידישע דראמע

געפונען אן עולם, וואָס איז געווען רייף פֿאַר אַ בעסערן טעאַטער, פֿאַר אַן ערנצטער־
רטר דראַמע, האָט זיך אויך באַוווּן דער נייטיקער דראַמאַטורג.

דער דראַמאַטורג, וואָס האָט געטאָן אַ שטויס פֿאַרויס די ייִדישע בינע און
די ייִדישע דראַמע איז געווען — יעקבֿ גאַרדין. אין גאַנצן קיין אַריגי־
נעלער דראַמאַטורג איז גאַרדין ניט געווען, אָבער מיט זיין פֿאַרשטענדעניש, מיט
זיין ערנצטן צוגאַנג צום טעאַטער, מיט זיין בעסערער באַציונג צו דער דראַמע,
איז אים באַשערט געווען צו שפּילן אַ וויכטיקע ראָלע אין דער אַנטוויקלונג פֿון
בעסערן ייִדישן טעאַטער אין אַמעריקע. ניט אַלע צענדלינגער און צענדלינגער
דראַמעס, וואָס גאַרדין האָט געשריבן, האָבן אַ לייטעראַרישן ווערט. זינע מערסטע
פּיעסעס זינען ווייט פֿון עכטער דראַמאַטישער קונסט. עס פֿילט זיך אָבער אין
זיי אַן ערנצטער פֿאַרמעסט, אַן אויפֿריכטיקע אַנשטרענגונג פֿון וועלן צוקומען
צו דער קינסטלערישער פּיעסע, — און דאָס איז זיין גרויסער בייטראַג און פֿאַר־
דינסט. ער האָט געהאַלפֿן אַפּרייניקן די ייִדישע בינע און צוגרייטן אַן אַרט
פֿאַר די טאַיאַנטפֿולע דראַמאַטורגן, וואָס זינען אַנגעקומען שפּעטער — נאָך אים.
יעקבֿ גאַרדין איז געווען זייער פּראָדוקטיוו און האָט געשריבן אַ סך מיטלמע־
סיקע און מעלאָדראַמאַטישע פּיעסעס, אָבער אַפֿילו זינע דורכשניטלעכע פּיעסעס
שטייען אַ סך העכער ווי די פּיעסעס פֿון זינע מיטצייטלעכערס. אין עטלעכע פּיעסעס
צייכנט ער זיך אויס מיט אַן עכטן דראַמאַטישן טאַלאַנט, — אין זיי וואַקסן אַרויס
אויף אַ נאַטירלעכן אַופֿן לעבעדיקע געשטאַלטן, און זייערע דראַמאַטישע קאַנ־
פֿליקטן קלינגען נאַטירלעך און איבערצייגנדיק.

גאַרדין האָט געשריבן זייער ווייניק אַריגינעלע פּיעסעס. די מערסטע
פֿון זינע דראַמעס זינען אַדאַפּטירטע פֿון פֿרעמדשפּראַכיקע דראַמעס. גאַרדין
איז געווען גוט באַקאַנט מיט דער וועלט־ליטעראַטור און ער האָט גענומען זינע
מוסטערן פֿון רוסישע, דייטשע און ענגלישע מאָדעלן. ער האָט די סוזשעטן
פֿאַרידישט; ער האָט ניט נאָר געגעבן זינע העלדן ייִדישע געמען, נאָר ער האָט
זיי אַרביינגעבראַכט אין אַ ייִדישער סבֿיבֿה, אין אַ ייִדישן לעבנס־שטייגער. גאַר־
דין איז געווען, ווי באַוווּסט, אַ ראַדיקאַל, און ער האָט געפרוווט אין זינע דראַמעס
דורכפֿירן זינע ראַדיקאַלע און פּראָגרעסיווע אידעען. גאַרדין האָט געוואַקט
פֿאַרשטעלן און אַפּשפּיגלען אויף דער בינע דעם עלנט און די נויט וואָס הערשן
אין אונדזער געזעלשאַפֿט:

„די גאַנצע וועלט איז אַ שחיטה. יא, הפּל שוחטין ושחיתתם בשרה...
אזעלכע שטילע, לייַדנדע, ווי איד, איז דאָ זייער פּיל. זיי אַליין קאַנען
זיך ניט העלפֿן. מען דאַרף דערציילן פֿון זיי מיט האַרצישנדינדע ווער־
טער, מיט יאַמער, מיט שרעק און פֿאַרצווייפֿלונג, דערציילן פֿון זיי אזוי
לאַנג, ביז די שרעקלעכע שחיטה וועט פֿאַרטריבן ווערן פֿון אונדזער לעבן!
מיט וואָס זאָל אַינד די אַרעמע אַסתרקע דאַנקען? זאַגאַר מיין דאַנקבאַר־

קייט קאן איד איז פֿילע אנדערע אונטעררריקטע און לֵנדנדע אויסדרוקן נאָר מיט אַ טרער; אָבער איד ווייס, דינע טרער איז בני אַנד טייערער פֿון אַ בריִליאַנט, און די קרוין, וועלכע וועט אַ מאָל שנינען אויף אַינער קאָפּ, וועט זײַן באַלויבטן נאָר פֿון אַזעלכע בריִליאַנטן.

(איינאַקטער „די טיפּן גאַלערייע“ — 1901)

אַט די ווערטער, וואָס גאַרדין פֿייגט אַרײַן אין מויל פֿון זײַנער אַ העלדין, זײַנען כאַראַקטעריסטיש פֿאַר אים אַזײַן. ער האָט געוואָלט דערצייען און דער־נען די מאַסן ווי צו שאַפֿן אַ בעסערע וועלט. ער האָט געוואָלט אויפקלערן און אויסבעסערן די געזעלשאַפֿט. ער האָט געגלויבט, אַז אין יעדן מענטשן קעמפֿט דאָס גוטע מיטן שלעכטן, און אַז זײַגן דאַרף דאָס גוטע:

„וואָס? וואָס איז דער ווילדער מענטש? דער ווילדער מענטש זיצט טיף באַגראָבן בני יעדן פֿון אונדז. באַטראַכט אַלע אונדזערע באַנעמען, אונדזער אויפֿפֿירונג, זיצט ניט בני יעדן פֿון אונדז אַ ווילדער מענטש? ווען מיר בילדן זיך, ווען דער גניסט דערוואַכט אין אונדז, ווען אונדזער זעלע הערשט איבערן קערפּער, דאָן שלאַפֿט אין אונדז דער ווילדער מענטש, אָבער פֿאַרקערט, ווען מיר שטרעבן נאָר צו מאַטעריעלע צילן, ווען מיר האָבן קיינע אידעאַלן, ווען אונדזער גניסט שלאַפֿט, דאָן וואַכט אין אונדז דער ווילדער מענטש, וועלכער צווינגט אונדז צו גיין קעגן ציוויליזאַציאָן, קעגן די געזעצע דער מענטשהייט? ווען בני אונדז אָט דאָ וועט מער קיין פֿלאַץ זײַן פֿאַר דעם ווילדן מענטשן, דאָן ווערדן קיינע ווילדע מענטשן מער עקסיסטירן.“

(„דער ווילדער מענטש“ — 1893)

די ערשטע דראַמע גאַרדינס, וואָס איז געשפּילט געוואָרן, איז געווען „סיביריאַ“ (1891), אַ דראַמע וואָס האָט אַ קנאַפּן קינסטלערישן ווערט. אָבער אַפֿילו די דראַמע האָט אַרײַנגעבראַכט עפעס גניס אין יענער צײַט מיט דעם וואָס די האַנדלונג איז ניט געווען צו פֿיל פֿאַרפֿאַנטערט, מיט דעם וואָס די פּיעסע האָט פֿאַרמאָגט עפעס אַ זין — און מיט דעם וואָס די העלדין האָבן ניט גערעדט קיין דײַטשמעריש, נאָר ייִדיש.

„דער ייִדישער קיניג פֿיר“ (1892) פֿאַרמאָגט ענדלעכקייט צו דעם סוזשעט פֿון שעקספּירס „קיניג פֿיר“. די פּיעסע פֿאַרמאָגט עטלעכע השׂכּלֶה־מאַטיוון, מען רעדט דאָרטן וועגן השׂכּלֶה און פּראָגרעס. די געבילדעטע יידן ווערן דאָרטן אַרויסגעשטעלט אַס אידעאַליסטן און גוטע מענטשן — דאַקעגן ווערן דאָרטן די פֿרומע יידן אַרויסגעשטעלט אַס נידעריקע פּאַרשוינען. די טיפּן זײַנען דאָרטן געמאַפֿן אַדער ווי מלאַכים אַדער ווי טיפּוואַרִים. אין דער פּיעסע רעדט מען הויך פֿילאָסאָפּישע רייד, וואָס האָבן אַפֿט מאַל ניט קיין זינען, און מען זינגט פֿידער וואָס האָבן ניט קיין טעם.

די יידישע דראַמע

„דער ווילדער מענטש“ (1893) איז אַ שרייענדיקע מעלאָדראַמע וועגן אַ שטיפּמוטער וואָס ברענגט מיט זיך מיט אַ סך אומגליק אין הויז. צום סוף פֿון דער פּיעסע ווערט אַרויסגעבראַכט דער מוסר־השפּל, וואָס מיר האָבן שוין צייטירט — אַז אין יעדן איינעם פֿון אונדז געפֿינט זיך אַ ניצוץ פֿון אַ ווילדן מענטשן.

„די געברידער לוריע“ (1894) באַהאַנדלט אַ קריג צווישן צוויי ברידער. איינער איז אַ ווילקענער און דער צווייטער אַ פּראַסטער. דער פֿרומער און ווילקענער פֿאַרכאַפט די גאַנצע ירושה. עס הערשט שינאה און קריג צווישן ביידע ברידער — ביז וואַנען זייערע ביידנס קינדער פֿאַרליבן זיך און עס ווערט ווידער שוים אין דער משפּחה.

„מעדעאַ“ (1896) איז אַדאַפּטירט פֿון פֿ. גרילפּאַרצערס אַ דראַמע „די ווילדע פּרינצעסין“ (1898), און עס ווערט באַהאַנדלט מעדעאַס יוגנט, די פּראַבלעמען פֿון ליבע, פֿאַטערלאַנד, פֿליכט צו עלטערן. און אַזוי ווי אין דער דראַמע ווערן גע־שילדערט קיניגן, פּרינצן און פּרינצעסינס, און יעדער רעדט אין אַ הויכן, רעטאַ־רישן סטיל, גיט זיך גאַרדין אָן עצה און לאַזט זינע העלדן רעדן דיטשעמערליש. ביידע דראַמעס פֿאַרמאָגן עטלעכע זייער שטאַרקע סצענעס וואָס לאַזן איבער אַן אינדרוק. אָבער דער אינדרוק האַלט ניט אָן לאַנג, ווייל די קיניגן, פּרינצן און פּרינצעסינס פֿאַרן זייער אַפֿט אַרײַן אין אַ ייִדישעלעכן טאָן און די גאַנצע זאַך ווערט אַ ביסל קאָמיש און לעכערלעך.

„דער רוסישער ייד אין אַמעריקע“ (1895) פֿאַרמאָגט עטלעכע אינטע־רעסאַנטע מאַמענטן — ספּעציעל ווען די העלדן רעדן און טרוימען וועגן גרינדן ייִדישע קאָמוניסטישע קאָלאָניעס אין אַמעריקע.

גאַרדינס בעסטע דראַמעס ביז און אינזשליסנדיק דאָס יאָר 1900 זינען: „מירעלע אפֿרית“ (1898), „די שחיטה“ (1899), „גאַט, מענטש און טיילויל“ (1900) און „סאַפֿאַ“ (1900). דער מהלך צווישן אַט די דראַמעס און זינע ערשטע דראַמעס איז אַזאַ גרויסער, אַז עס איז שווער צו גלייבן, אַז דער זעלביקער מענטש האָט זיי געשריבן.

אין „מירעלע אפֿרית“ באַהאַנדלט גאַרדין די באַציונגען צווישן אַ מוטער און אירע קינדער. די מוטער איז אַרץ מקריב פֿאַר אירע קינדער, אָבער די קינדער שאַצן דאָס ניט אָפּ. די אייביקע טעמע פֿון אומדאַנקבאַרע קינדער ווערט דאָ באַהאַנדלט אויף אַן אינטערעסאַנטן און דראַמאַטיש־שטינגנדיקן אָפּן. די האַנדלונג איז פּשוט, נאָרמאַל און קאַנסעקווענט. דער גוטער סוף, ווען די מוטער קערט זיך אום צו אירע קינדער, איז גאַנץ נאַטירלעך פֿאַר דער ייִדי־שער סבֿיבֿה, וווּ ייִדישע מוטערס זינען תמיד גרייט זיך מקריב צו זיין צווייב זייערע קינדער. די אַטמאָספֿערע פֿון דער דראַמע איז עכט ייִדישעלעך. די כאַראַקטערן זינען לעבעדיק און פֿיין געמאַלן. דאָ און דאָרט כאַפט זיך אַרײַן

קאפיטל זיבן

א דרשה וועגן דעם, אז מענטשן דארפן אפשאצן גליק, ווען זיי האבן עס, אדער אז אלע מענטשן דארפן לעבן בשלום און זיך ניט אפטיילן איינער פונעם אנדערן. אבער אט די דרשות שטערן ניט צו פיל דעם נאטירלעכן גאנג פון דער דראמע.

„די שחיטה“ איז שוין א שוואכערע דראמע. דא דאמינירט שוין דער מעלאדראמאטישער עלעמענט. עלטערן מאכן חתונה זייער יונגע טאכטער צו אן עלטערן יידן, א למדן און אן עושר. די יונגע וועב האט אבער ניט ליב איר מאן. זי האט מורא פאר אים. דער סוף איז א טראגישער. גארדין האט דא געוואלט שארף קריטיקירן די עלטערן, וואס מאכן חתונה זייערע קינדער, ניט רעכענענדיק זיך מיטן ווילן און געשמאק פון די קינדער. גארדינס מוסר און די מעלאדראמאטישקייט דאמינירן אין דער פיעסע, און דאך איז אפילו די דאזיקע מעלאדראמע אינטערעסאנטער ווי זינע ערשטע פיעסעס.

„גאט, מענטש און טיבור“ איז א שטארקע פיעסע. זי איז באאיינפלוסט פון געטעס „פאוסט“. אין אט דער דראמע דערגרייכט גארדין זיין העכסטן דראמאטישן אויסדרוק. גארדין באהאנדלט דא די אייביקע פראגעס פון גוט און שלעכט, פון עונש און שכר. גארדין גיט אין דער דראמע א בילד פונעם אויפקום פון א יידישן פאבריקאנט. זיין העלד ווערט דא רינג און פאר געסט אין גיכן אלע זינע אמאליקע פריינד. ער דערווייטערט זיך פון אלעמען. ער ווערט אן עקספּוּאַטאַטאָר, וואס שטעלט זיך פאר גארניט אפ, כדי צו ווערן נאך ריכטער ווי ער איז. ער זינקט ווי אין א זומפ, ביז איין מאל דערוואכט אין אים זיין אינגעשלעפּענער געוויסן. ער דערפילט פלוצונג, אז ווייטער פירן אזא לעבן קאן ער ניט און, געפלאגט פון געוויסן, באגייט ער זעלבסטמארד. דער דיאלאג און די האנדלונג זינען קאנסעקווענט און נאטירלעך. די מענטשן זינען לעבעדיק און איבערצינגנדיק. פון אלע דראמעס איז „גאט, מענטש און טיבור“ גארדינס גרעסטע קינסטלערישע דערגרייכונג.

אין „סאפא“ באהאנדלט גארדין די פראבלעם פון פרייער ליבע, סאפיע, די שטאציע, פרייע נאטור, וואס קעמפט קעגן דער אונגענומענער געזעלשאפט לעכער מאראל, ווערט רעאל געשידערט. צום סוף גיט זי זיך טאקע אונטער — זי קאן מער ניט קעמפן, און זי ווערט באזיגט. אויך דא דאמינירט די איי דע, זי ווערט אבער באלעבט דורך דער אקציע פון דער העלדין, וואס איז א סימפאטישער טיפ. אויך די אנדערע העלדן און די סביבה זינען לעבעדיק געשידערט.

קוואנטיטאטיוו האט גארדין איבערגעלאזט א גרויסע דראמאטישע ירושה, קוואליטאטיוו האט ער אבער איבערגעלאזט בלויז עטלעכע דראמעס, וואס האבן א פערמאנענטן קינסטלערישן ווערט. אבער געשיכטלעך גענומען, האט זיין ארבעט ביז יאר 1900 צוגעגרייט דאס פעלד פאר דער בעסערער יידישער

די יידישע דראמע

דראמע אין אמעריקע; ער האָט אַ שטאַרקן שטויס געטאָן אויף פֿאַרויס דעם בע-
סערן יידישן טעאָטער אין אמעריקע.

לעאָן קאַברין האָט נאָך גאַרדינען — אינעם ערשטן פֿערטל פֿון צוואַנ-
ציקסטן יאָרהונדערט — אָנגעשריבן עטלעכע ווערטפֿולע דראַמעס. ער האָט
נאָך בניס סוף נענציקער יאָרן געשאַפֿן פֿאַרן טעאָטער. זיין דראַמע „מיי-
נע“ (1898) ווייזט שוין דעמאָלט אָן אויף קאַבריןס דראַמאַטישן טאַלאַנט.
אין דער דראַמע זענען פֿאַראַן פֿינע ביזדער פֿונעם נעעם יידישן שטייגער
אין אמעריקע. דער קאַמף צווישן עלטערן און קינדער, דער פּראָטעסט
פֿון עלטערן דור קעגן דעם „אַמעריקאַניזם“ פֿון זייערע קינדער, קעגן דער
ניט־פֿרוםקייט פֿון די „יונגע“, ווערט בולט און דראַמאַטיש אַרויסגע-
בראַכט אין דער דראַמע. קאַבריןס שידדערונג פֿון די ערשטע יידישע
ראַדיקאַלן, פֿון די פשוטע, פֿאַרגרעכטע יידן, וואָס זענען אָנגעקומען
קיין אמעריקע, זענען עכט און אמתדיק. די דראַמע איז אָבער ערטער-
ווייז צעצויגן און פֿינדט פֿון צו פֿיל אַגיטאַציע־דרשות, וואָס די „אויפֿ-
געקלערטע“ האַלטן. די דראַמע פֿאַרמאַגט אויך הומאַריסטישע עלעמענטן.
„מינע“ איז אָבער מיט דעם אַלץ ניט קיין גרויסע קינסטלערישע דערגריי-
כונג. — די דראַמע איז אָבער וויכטיק אַלס דראַמאַטישער ערשטלינג. וואָס האָט
דערמוטיקט קאַבריןען אָנצוגיין ווייטער מיט זיין שאַפֿן אויפֿן געביט פֿון דער
יידישער דראַמע.

אויך דער שריפֿטשטעלער משה קאַטץ האָט געפרוּווט שרייבן דראַמעס. זיין
דראַמע „דער יידישער דאָן קיכאַט“ (1898) פֿאַרמאַגט עטלעכע פֿינע ביז-
דער פֿון יידישן שטייגער. דאָס שידדערן פֿון יום־טובֿ, שדכנות — זענען
יידישלעך דורך און דורך. דערפֿאַר זענען די געשפרעכן וועגן יידישע
צרות, וועגן יידישער גוטהאַרציקייט — נאַוו, סענטימענטאַל און קינסטלע-
ריש ניט געלונגען.

מאָריס ווינטשעווסקי האָט שוין אין די אַכציקער יאָרן, נאָך זענדנדיק
אין לאַנדאָן, אָנגעהויבן שרייבן דראַמעס. אין די יאָרן 1900—1925 האָט
ער אָנגעשריבן עטלעכע דראַמאַטישע ווערק און האָט איבערגעזעצט אין
יידיש עטלעכע דראַמעס. סײַ די דראַמעס, וואָס ער האָט געשריבן אין פֿאַנג-
דאָן, סײַ יענע, וואָס ער האָט געשריבן אין אמעריקע נאָכן יאָר 1900, גייען
ניט אַרײַן אין די ראַמען פֿון אונדזער אַרבעט. דאָ ווײַלן מיר בלויז דערמאָנען
זיין „דער שטן מקטרג“ (1895), אַ קורצע שפּיל געשריבן אין פֿערזן. די
האַנדלונג קומט פֿאַר אין הימל, וווּ סײַ דער שטן פֿון דער מלאַך מיכאַל רעדן
וועגן יידן. אויפֿן ריכטער־שטול זיצט גאָט אַלײַן. דער שטן רעדט אָן אויף
יידן, אַז זײ זענען באַנקירערס, שווינדלערס און עקספּלואַטאַטאָרן, וואָס פֿאַר-
קנעכטן די גאַנצע וועלט. דער מלאַך מיכאַל פֿאַרטײדיקט די יידן, אַז זײ
זענען די בויערס פֿון אַ נײַער וועלט און פֿון אַ גערעכטער אַרדענונג. „דער

די יידישע דראמע

שטן מקטרג' איז אבער ניט קיין דראמאטיש ווערק. עס איז בלויז אַ מיין וויכוח צווישן גאט און זינע מלאכים. די פֿערזן זינען רוי, עס פֿעלט דראַ- מאַטישע האַנדלונג און קיין דיכטונג זינען די פֿערזן אויך ניט.

ווי מיר זען, איז אויפֿן געביט פֿון דער דראַמע ניט אויפֿגעטאָן געוואָרן פֿיל מער, ווי אויפֿן געביט פֿון דער נאָוועלע און דערציילונג. דאָס איז אָבער ניט מער ווי נאַטירלעך, ווייל כמעט די זעלביקע מענטשן, וואָס האָבן באַשאַפֿן די ייִדישע נאָוועלע אין יענעם פּעריאָד, האָבן אויך באַשאַפֿן די ייִדישע דראַמע. חוץ דעם איז די סכינה אַרום דעם ייִדישן טעאַטער אין יענער צייט ניט געווען קיין גינצטיקע, וואָס זאָל קאָנען שעפֿעריש דערמעגלעכן דעם אויפֿשטייג פֿון דער גרויסער ייִדישער דראַמע. אָבער דאָס זינען די ערשטע דראַמאַטורגן, וואָס האָבן דאָ געלייגט דעם פֿונדאַמענט פֿאַר דער ייִדישער דראַמע אין אַמעריקע, וואָס האָט שפּעטער באַרעכערט אונדזער קונסט-אוצר מיט וויכטיקע דראַמאטישע ווערק.

*

די אויבן דערמאָנטע פּיעסעס — פּונקט ווי די אויבן דערמאָנטע זשורנאַ- ליסטישע אַרבעטן, דערציילונגען, ראַמאַנען און לידער — זינען געווען די ערשטע זריעה-קערנער, וואָס די פּיאַנירן פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין אַמעריקע האָבן מיט גרויס אידעאָלאָזים פֿאַרווייט אויף דעם נעעם באַדן דאָ. די פּיאַנירן פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור אין אַמעריקע האָבן געלייגט דעם טראַפּ אויף דעם סאָציאַלן עלעמענט אין זייערע ווערק. די ריין קינסט- לערישע פֿאַרעם איז זיי אָפֿט מאַל ווייניק אָדער גאַרניט אָנגעגאַנגען. זיי זינען אַלע געווען דורכגענומען און באַהערשט פֿון געפֿיל און ווילן צו דערצייען די גרויסע מאַסן אין גינסט פֿון די הומאַניטאַרע און פֿרייהייטלעכע שטרעמונג- גען, וואָס דער 19טער יאָרהונדערט האָט מיט אַזוי פֿיל ברען און צוואַנג מיט זיך אומעטום מיטגעבראַכט.

ווער פֿון די פּיאַנירן האָט צעאַקערט דעם באַדן דאָ מיט מער טאַלאַנט און ווער מיט ווייניקער ערנצט און אידעאָלאָזים, — אָבער יעדער איינער פֿון זיי האָט געהאַפֿן צוגרייטן דעם נייטיקן באַדן דאָ אין לאַנד, וווּ עס האָט זיך שפּעטער צעבלייט אַ גרויסע און אַ רייך פֿאַרצווינגטע קינסט- לערישע ליטעראַטור אויף ייִדיש. אַ ליטעראַטור און אַ פרעסע, וואָס האָט אין אַ פֿאַרהעלטניסמעסיק קורצער צייט אַרויסגעגעבן דאָ אַ גרויסע צאָל וויכטיקע זשורנאַליסטן, פּובליציסטן, דערציילערס, פּאָעטן, נאָוועליסטן, דראַ- מאַטורגן און עסייאַיסטן.

CONTENTS

<i>Chapter 1:</i>	
Jews in the United States in the Nineteenth Century.....	11
<i>Chapter 2:</i>	
Beginning of the Yiddish Press.....	33
<i>Chapter 3:</i>	
Journalism and Journalists.....	58
<i>Chapter 4:</i>	
Popular Literature.....	84
<i>Chapter 5:</i>	
Imaginative Writing.....	104
<i>Chapter 6:</i>	
Poetry.....	140
<i>Chapter 7:</i>	
The Drama.....	237

Copyright
1943
by ELIAS SCHULMAN

**A HISTORY OF YIDDISH LITERATURE
IN THE UNITED STATES
1870-1900**

By ELIAS SCHULMAN

I. W. BIDERMAN, PUBLISHER

1943